3 1761 04723707 8

ИСТОРІЯ

ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ЧАСТЬ II.
1. Відділъ.

ЛЬВОВЪ, 188

Накладомъ Товариства имени Шевченка.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка
пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

LIBRARY
AUG
15
UNIVERSITY
OF TORONTO

ПАМЯТИ

ИВАНА КОТЛЯРЕВСКОГО

И

МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.

присвячує

АВТОРЪ.

ПЕРІОДЪ ПЯТЫЙ.

I. Загальный поглядъ историчный и литературный.

1. Важнѣйшй замѣтки историчнй.

На Украинѣ було смутно-невесело: занапащено автономію народну (1722)[1] и зруйновано Сѣчь запорожску (1775)[2]; отакъ для народу руско-украиньского настали великй невзгодины и тяжкй злиднѣ. То не чорна хмара покрыла безкраи степы, котрй закервавлеными струями змывавъ батько Словутичь: то мертвота-недоля навѣстила матѣрь-Украину, щó все ще сиротою надъ Днѣпромъ плаче-рыдае. Справдѣ, сучасный бандуристъ мôгъ повторити отъ-сй слова вѣщого автора „Слова о полку Игоревôмъ": *„Длъго ночь мркнеть; заря свѣтъ запала, мъгла поля покрыла"*...[3]).

По зруйнованю Сѣчи бôльша часть запорожскихъ козакôвъ пôддалась управѣ россійскôй, видячи, що годѣ було зберегати святощѣ батькôвщины; менша же частина (около 5000) славного лицарства всѣла на байдаки, поплыла внизъ по Днѣпру, та й въ Туреччинѣ одер-

[1]) Автономія Украины запропащувалась мало-по-малу вже ôдъ 1654. р., коли-то въ договорѣ Переяславскôмъ сполучено зъ Москвою тую Украину, котру займивъ бувъ Богданъ Хмельницкій. Але-жь оконечно усунено всякй останки свободы й волѣ 16. мая 1722. р., коли засновано „коллегію малороссійску". (Порôвн. стор. 376. и 377., а то статю п. з. „Григорій Грабянка").

[2]) Про Сѣчь запорожску гляди стор. 240., замѣт. 1.

[3]) „Слово о плъку Игоревѣ" въ выданю Омеляна Огоновского (Львôвъ 1876) стор. 6.

жала оселю на Дунаю. Коли-жь не стало Запорожя, то Украинцѣ попались въ апатію и ôдтакъ не тôлько пôдъ управою россійскою, але й пôдъ кормигою польскою не було имъ выгляду на лучшу будучнôсть. Тому-то нарôдъ украиньскій всюды жалкувавъ про втрату свободы, спѣваючи, що „Сѣчь зруйновали, а степъ широкій, край веселый запапастили“[1]). А вже-жь тыхъ козакôвъ, щó жили въ Туреччинѣ, цариця Катерина II. выкликувала зъ-ôдти кôлька разôвъ, однако они оставались тамъ ажь до 1828. р. Мѣжь-тымъ для вôйны зъ Турками Россіи треба було козакôвъ, и про-те князь Григорій Потемкинъ, щó зъ волѣ Катерины II. Сербинови Текелію звелѣвъ зруйновати Сѣчь запорожску, ставъ набирати козакôвъ у полки Пикинерскѣ (1775), а потôмъ скликавъ Запорожцѣвъ у нове вôйско (1785—1787). Се вôйско звалось чорноморскимъ, и єму назначили землю мѣжь Богомъ, Днѣстромъ и Чорнымъ Моремъ[2]). Тогдѣ-то Потемкинъ ставъ называтись великимъ гетьманомъ козакôвъ чорноморскихъ. Мабуть звеселивъ ся ôнъ чи-мало, коли бѣдолашнѣ Чорноморцѣ на свѣтлый день Воскресеня Христового (въ 1786. р.) повитали єго „пасхальною виршою“; однакже ôнъ не мôгъ зрозумѣти тыхъ слôвъ, котрыми козаки жалкували про втрату волѣ, кажучи: „Була воля, — хоть и кроля у рай не пускають“...[3]).

Въ 1791. р. умеръ князь Потемкинъ, генералъ-губернаторъ земель новороссійскихъ[4]), а коли царица зъ Турціею помирилась, то въ 1792. р. Чорноморцямъ при-

---

[1]) М. Драгоманов, „Нові українські пісні про громадські справи“. Женева 1881; стор. 20.

[2]) ibid. стор. 17.

[3]) „Кіевская Старина“, томъ II. 1882; стор. 169.

[4]) Про землѣ новороссійскѣ смотри стор. 417., замѣт. 2.

казано выбиратись на Кубань[1]). Атаманъ Харко Чепѣга повѣвъ ихъ въ тую далеку далечину, и ôдтакъ на Кубани сидить вôйско запорожске до сего-дня, и недавно, перемѣшане зъ козаками московскими, перетворилось на вôйско Кубаньске[2]).

Коли-жь на Украинѣ про свободу й волю не можна було й згадувати, то для другои части Руси, щó доси стояла пôдъ управою польскою, настала пôльга въ житю національнôмъ и суспôльнôмъ. Се бо по першôмъ подѣлѣ Польщѣ (1772) Австрія одержала бôльшу часть колишньои Червонои Руси, котру названо королѣвствомъ Галиціѣ и Володимиріѣ[3]). Тогдѣ-то цѣсарева Марія Тереса ревиндикувала всхôдну Галичину на основѣ угорского титулу правного, по-за-якъ наша батькôвщина въ вѣцѣ XIII. належала до короны угорскои[4]). А вже-жь захôдну Галичину (зъ выемкомъ Кракова) ревиндиковано изъ-за того, що тутъ простягались землѣ князѣвства Освѣцѣмского и Заторского, котрî въ вѣцѣ XIV—XV. були частію короны ческои.

Саме-тогдѣ пôдносила также Россія свои претенсіѣ до тои части всхôдной Галичины, котру займила була Австрія. Именно россійскій генералъ Тутольминъ въ особнôмъ универсалѣ зъ 18. липня 1795. р. заявивъ, що земля Холмска, Белзка и Луцка, занята Австріею, есть суставною частію давнои россійскои державы[5]).

---

[1]) Кубань — рѣка въ краю Кавказкôмъ.

[2]) „Нові украјінські пісні...“ стор. 17.

[3]) Въ 1775. р. Австрія одержала ôдъ Турціѣ Буковину, котра була частію господарства молдавского.

[4]) Королѣ угорскî приняли ôдъ року 1205. титулъ „rex Galiciae et Lodomeriae“.

[5]) Johann Christian von Engel, „Geschichte von Galizien und Lodomerien“ (Fortsetzung der allg. Welthistorie... 48. Theil, Halle 1796, p. 406). Порôвн. „Житє и значенє Маркіяна Шашкевича...“ написавъ Володимиръ Коцовскій. Львôвъ 1886; стор. 23.

Однакже такій протестъ не мôгъ захитати подѣѣ довершенои, щó все-таки основувалась на правѣ[1]).

Ôдтакъ Австрія стала пѣклуватись долею Русинôвъ галицкихъ: заведено лучшій ладъ въ администраціи и судѣ, признано хлопови личну свободу и право посѣданя, а его дѣтямъ отворено вступъ до шкôлъ публичныхъ. Але-жь, нѣгде правды дѣти, галицка Русь увôйшла въ складъ прочихъ провинцій австрійскои державы вельми бѣдна и побита тяжкимъ лихолѣтемъ, иначе той корабель, щó въ бурѣ морскôй втративши щоглу и вѣтрила, зъ-годомъ-перегодомъ вплынувъ въ безпечну пристань. Тогдѣшню Русь репрезентували лише хлѣборобы, деякі недобитки мѣщанъ и бѣдне духовенство свѣтске, котре безъ свѣтла науки коротало житє невеселе. Та й не було де вчитись кандидатамъ стану духовного: семинаріѣ епархіяльні вô Львовѣ, въ Перемышли, Холмѣ й Луцку годували тогдѣ тôлько тѣло, а не було кому займатись духомъ клирикôвъ въ тыхъ институтахъ епископскихъ. Впрочôмъ не доставало тутъ фундаціѣ на бôльше число питомцѣвъ; тому-то епископы рускі высвящували неразъ такихъ, котрі вывчились катихитичнои книжки: *„Богословія нравоучительная“*. Сей учебникъ выдало брацтво Ставропигійске въ 1760. р. у Львовѣ (8°, сторôнъ 412)[2]. Однакже епископы въ Холмѣ и въ Луцку вымагали ще менше науки ôдъ будущихъ пастырѣвъ люду; они бо высвящували иногдѣ дячкôвъ або панскихъ писарѣвъ,

---

[1]) Про правный титулъ Австріѣ до всхôдної и захôдної Галичины гляди „Handbuch der Geschichte Oesterreichs von der ältesten bis zur neuesten Zeit“... bearbeitet von Dr. Franz Krones. Vierter Band. Berlin 1879. p. 350.

[2]) Порôвн. „Згадка за рускі учебники богословскі“. Статя Омеляна Огоновского въ „Сіонѣ галицкôмъ“. Львôвъ 1882; стор. 299—302; 336—339; 366—368.

котрі навчились лишь читати букварь та й заплатили сто золотыхъ польскихъ. А вже-жь такі священики бували предметомъ наруги; называно ихъ дячками або Луцаками. Не дивно отже, що въ переднômъ словѣ до словаря славяньско-руского, выданого 1722. р. въ Супраслиⁱ), высказує ся ось-такій лементъ на неуцтво духовенства: „*Съ неисчетною болестію сердца изобрѣли искусителіе или ексаминаторове поставляемыхъ въ іерейство людей, яко сотый іерей едва славенскій сразумѣетъ языкъ, не вѣдый, что чтетъ въ божественной службѣ, съ погибелію своея и порученыхъ паствѣ его душъ*"[2]). Ще въ начатку сего вѣку такі неуки, взявши ôдпустну грамоту у свого епископа, ѣздили до Холма або до Луцка, де посвящувано ихъ въ пресвитеры; ôдтакъ вертались они до родины и займали яку парохію. Справедливо жалувались нашi епископы, що архіереѣ Холмскій та Луцкій насылають имъ такихъ слѣпыхъ провôдникôвъ темного люду. Та отъ, епископъ Холмскій Порфирій Важиньскій зацыткавъ невдоволеныхъ тыхъ епископôвъ отъ-сими словами письма святого: „Всякое дыханіе да хвалитъ Господа!"[3]).

До р. 1775. вчились деякі богословскі кандидаты у Львовѣ въ коллегіи папскôй (collegium pontificium), котра находилась пôдъ управою монахôвъ-Театинôвъ[4]). Ті Театины удержували на передмѣстю Бродскôмъ духов-

[1]) Супрасль — теперь въ губерніи Гродненьскôй. Въ тôмъ мѣсти бувъ славный монастырь Василіяньскій.

[2]) Я. Ѳ. Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владѣнія въ той землѣ". („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы". Годъ изданія первый. Во Львовѣ 1865; стор 75.)

[3]) ibid.

[4]) Ign. Chodyniecki, „Historya stołecznego królestw Galicyi

ный институтъ для молодежи обряду орменьского и грецко-католицкого[1]). По причинѣ же, що въ тôй коллегіи выховувалось лишь мале число молодыхъ Русинôвъ, не було зъ неи хôсна для просвѣты руского духовенства.

Коли-жь свѣтске або бѣле духовенство гôрко бѣдувало и наукою своею мало вызначувало ся ôдъ свѣтогляду хлѣборобôвъ, то чорне духовенство, або черцѣ чина св. Василія Великого, жили собѣ выгôдно, набували просвѣты въ Римѣ, въ Быдгощи (Bromberg) и въ иншихъ заграничныхъ мѣстахъ, та й корыстувались ласкою польскихъ панôвъ, а то именно тогдѣ, коли они по скасованю товариства Єзуитôвъ (1773) стали учителями въ школахъ латиньскихъ. Важнѣйшѣ василіяньскѣ школы були въ Каменци Подôльскôмъ, въ Гуманю, Любарѣ, Острозѣ, Володимирѣ Волыньскôмъ, въ Гôйщу (на Волыни), ôдтакъ въ Замостю, Теребовли, Львовѣ, Бучачи и въ иншихъ мѣстахъ[2]).

Тому отже, що у свѣтского духовенства супротивъ черцѣвъ-Василіянъ майже нѣякои не було просвѣты, задумавъ урядъ цѣсарскій въ Австріи, чимъ-скорше выдобути тогдѣшнихъ провôдникôвъ люду руского зъ такои духовои мизеріѣ. Въ 1774. р. цѣсарева Марія Тереса засновала въ Вѣдни при церквѣ св. Варвары семинарію для клирикôвъ обряду грецко-католицкого зъ

---

i Lodomeryi miasta Lwowa"... Lwów 1829, p. 393. — Тую коллегію засновала римска конґреґація „de propaganda fide" около р. 1734.

[1]) Монастырь Театинôвъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II. знести, по чôмъ перетворено єго въ касарню вôйскову. Однакже назва „czerwony klasztor" осталась все ще въ памяти городянъ, котрѣ й улицю при колишнѣмъ монастырѣ назвали теперь театиньскою.

[2]) Порôвн. высше наведену статю Головацкого въ „Науковôмъ Сборнику", 1865. г., стор. 73.

Угорщины, Семигорода и Хорватіѣ, приказавши, щобъ также зъ обохъ рускихъ епархій, Львôвскои и Перемыскои въ Галичинѣ, посылано по 6 кандидатôвъ до тои семинаріѣ, щó звалась Barbaraeum. Ôдтакъ уже въ 1775. р. замѣщено тутъ першихъ рускихъ клирикôвъ. Мѣжь молодцями, котрî выховувались въ тôмъ институтѣ, ôдзначались именнó два: Никола Скородыньскій, щó опôсля бувъ епископомъ Львôвскимъ, и Антôнъ Ангеловичь, котрого въ 1808. р. поставлено митрополитомъ Галицкимъ. Тую-то семинарію Вѣденьску скасовано вже въ 1784. р., по-за-якъ по приказу цѣсаря Іосифа II. въ деякихъ головныхъ городахъ Австріѣ (въ Вѣдни, Празѣ, Оломунци) устроено семинаріѣ генеральнî. Ажь въ 1803. роцѣ цѣсарь Францъ приказавъ на мѣсци колишнього Barbareum завести цѣсарскій конвиктъ для клирикôвъ обохъ обрядôвъ (латиньского и грецко-католицкого) изъ всѣхъ діецезій Австріѣ[1]).

Ôдтакъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II заснозати у Львовѣ въ 1783. р. духовну семинарію[2]). Она була спершу институціею діецезальною, але вже въ 1785. р. перетворено ѣ въ семинарію генеральну, по-за-якъ въ нѣй замѣщено кандидатôвъ не тôлько зъ колишньои Червонои Руси, але й зъ Угорщины, Семигороду и Хорватіѣ[3]).

[1]) Dr. Julian Pełesz, „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom"... Zweiter Band. Wien 1880; p 635- 641.

[2]) Семинарію руску замѣщено въ скасованôмъ латиньскôмъ монастырѣ Доминиканокъ на Хорущинѣ. Той монастырь збудовано мѣжь 1722. и 1729. р.

[3]) Въ генеральнôй семинаріи були два ôддѣлы, се-бъ-то одинъ ôддѣлъ для питомцѣвъ обряду грецко-католицкого въ скасованôмъ монастырѣ Доминиканокъ, а другій ôддѣлъ для клирикôвъ обряду латиньского и орменьского въ скасованôмъ монастырѣ Кармелитанокъ „trzewiczkowych". Монастырь сихъ Кармелитанокъ збудовано 1677. р. недалеко монастыря Доминиканокъ.

Рôкъ опôсля цѣсарскимъ дипломомъ (зъ 21. жовтня 1784. р.) засновано у Львовѣ университетъ зъ чотырма выдѣлами, богословскимъ, юридичнымъ, медичнымъ и философичнымъ, и зъ ґимназісю шестиклясовою. Ôдтакъ Львôвскій епископъ Петро Бѣляньскій удавъ ся зъ просьбою до цѣсаря, щобы въ новôмъ университетѣ на выдѣлѣ философичнôмъ и богословскôмъ лекціѣ для Русинôвъ ôдбувались по-руски. Въ наслѣдокъ сеи просьбы епископъ одержавъ ôдповѣдь лишь въ части вдоволяючу, по-за-якъ декретомъ цѣсарскимъ зъ 24. липня 1786. р. приказано, щобы настоятелѣ семинаріѣ при домашнихъ коррепетиціяхъ въ богословію пастырскôмъ, моральнôмъ и догматичнôмъ хôснувались мовою рускою. Ажь въ 1787. р. заведено рускій выклады на университетѣ; цѣсарь Іосифъ хотѣвъ, щобы для рускихъ питомцѣвъ науки философичнїи и богословскіи ôдбувались въ мовѣ рускôй[1]). Симъ добродѣйствомъ не вмѣли Русины гараздъ покорыстуватись, тому-що професоры намагались учити въ мертвôмъ церковно-славяньскôмъ языцѣ. Впрочôмъ сей институтъ рускій не мôгъ розвинутись, по-за-якъ его вже въ 1808. р. скасовано.

Цѣсарь Іосифъ II. звернувъ также свое око на тяж-

Коли его скасовано, то замѣщено тутъ другій ôддѣлъ генеральнои семинаріѣ. Опôсля (1792) перенесено ôдси питомцѣвъ обряду латиньского и орменьского до скасованого монастыря Кармелитанокъ босыхъ, по чôмъ дôмъ колишньои семинаріѣ перетворено на магазинъ и вôйскову пекарню. Той магазинъ згорѣвъ въ 1812. р., и ôдтакъ графъ Іосифъ Максимиліянъ Оссолиньскій, набувши тое згарище ôдъ уряду цѣсарского, основавъ опôсля тутъ (1817) библіотеку свого имени. (Historya miasta Lwowa przez X. Ignacego Chodynieckiego. Lwów 1829; p. 347. 348. 391. 392.)

[1]) Про рускій институтъ въ университетѣ Львôвскôмъ гляди дальшу статю въ сѣй історіи литературы рускои п. з. „Поглядъ на просвѣту и на справы суспôльно-національнїи“.

ку долю хлѣборобôвъ, котрî звались хлопами, се-бъ-то невольниками, и зъ-за тяжкои недолѣ стояли ôдсторонь ôдъ самыхъ починôвъ змагань просвѣтныхъ. Про-те патентомъ зъ 5. цвѣтня 1782. р. знѣсъ той великій реформаторъ невôльниче пôдданство (Leibeigenschaft) и симъ дѣломъ ставъ ся справдѣшнимъ добродѣемъ тои низшои верствы суспôльности, щó въ Польщи ôдъ р. 1573. побивалась неволею й недолею. Правда, що хлѣборобъ остававъ ся ще панскимъ пôдданымъ, що мусѣвъ робити панщину, давати данины, слухати приказôвъ дѣдича й его прислуги (официялистôвъ): однакже переставъ бути безправнымъ невольникомъ, якимъ бувъ до року 1782. Ôдтакъ хлѣборобъ не бувъ безъусловно прикрѣпощеный до землѣ: ôнъ мôгъ розвязатись зô своимъ паномъ, тай бодай голôручь ити въ свѣтъ и взятись за яке ремесло. Такій хлопъ мôгъ уже по своѣй воли женитись, — ôнъ ставъ бути чоловѣкомъ, щó мае свое серце, свое житє[1]).

Зъ-помѣжь прочихъ реформъ сего цѣсаря годить ся ще спôмнути про те, що ôнъ скасувавъ деякî монастырѣ Василіяньскî[2]). Именно замкнено 6. ве-

---

[1]) Володимиръ Барвѣньскій, „Въ столѣтнû роковины вступленія на австрійскій престолъ цѣсаря Іосифа II.“ (1780—1880). Ôтчитъ — выголошеный на вечерѣ дня 17. (29.) листопада 1880. У Львовѣ; стор. 36. 37.

[2]) Рускихъ монастырѣвъ було богато въ вѣцѣ XVIII. Михайло Коссакъ, авторъ вельми важнои статьѣ п. з. „Короткій поглядъ на монастыри и на монашество руское“, начисливъ 319 монастырѣвъ въ Галичинѣ, на Буковинѣ и въ угорскôй Руси. („Шематизмъ провинціи св. Спасителя чина св. Василія Великого въ Галиціи... и Короткій поглядъ на монастыри и на монашество руске, ôтъ заведенія на Руси вѣры Христовои ажъ по нынѣшное время“. Во Львовѣ 1867). Именно выказавъ М. Коссакъ, що въ епархіи Львôвскôй було 130, а въ епархіи Перемыскôй 106 монастырѣвъ мужескихъ, мѣжь-тымъ коли въ обохъ сихъ епархіяхъ находилось 36 монастырѣвъ женьскихъ. Ôдтакъ по его почисленю въ

ресня 1785. р. славный монастырь Скитскій (близько Манявы)[1], по чôмъ черцѣ порозмѣщувались по монастыряхъ буковиньскихъ. Урядови цѣсарскому не вподобалось мабуть, що сей монастырь придержувавъ ся сильно православія, та що дôстававъ зъ россійскои касы державнои по 300 рублѣвъ щô 5 лѣтъ. Ôдтакъ замѣчає дръ Юліянъ Целевичь въ Исторіи Скиту Манявского, що „якъ бы не Скитъ и его дѣяльнôсть и вплывъ на монастырѣ и загаломъ на духовенство, була бы епархія Львôвска перейшла на унію пôвъ столѣтія скорше, якъ то ся стало, а найдальше въ 1677. або 1681. р.“[2]). Звѣстно-жь, що въ 1692. р. приняла церковну унію епархія Перемыска, а въ 1700. р. епархія Львôвска, що ôдтакъ въ начатку XVIII. вѣку признавалось до уніѣ девять рускихъ епархій, мѣжь-тымъ коли православнї въ границяхъ давнои Польщѣ мали лишь одного владыку Могилевского[3]). Троха пôзнѣйше приняло унію церковну брацтво Ставропигійске (1709) пôдъ тою вымѣнкою, щобъ зависѣло впростъ ôдъ престола римского, на щô папа Климентій XI. (5. цвѣтня 1709. р.) дѣйстно призволивъ. Опô-

угорскôй Руси було въ загалѣ 24, а на Буковинѣ 23 монастырѣ. Теперь изъ 319 монастырѣвъ осталось ще въ цѣлôй Галичинѣ 14 монастырѣвъ мужескихъ, а 2 женьскї; впрочôмъ въ угорскôй Руси єсть 7 монастырѣвъ, мѣжь-тымъ коли на Буковинѣ тôлько 3 православнї монастырѣ истнують. — Въ своѣй розвѣдцѣ про монастырѣ начисливъ М. Коссакъ 314 монастырѣвъ, котрї були въ діецезіяхъ Кієвскôй, Смоленьскôй, Полоцкôй, Черниґôвскôй, Пиньско-Гродненьскôй, Луцко-Острожскôй, Володимирскôй и Холмскôй. Такъ отже всѣхъ рускихъ монастырѣвъ було колись 633.

[1]) Манява — село въ повѣтѣ Богородчаньскôмъ.

[2]) „Исторія Скиту Манявского вразъ зъ збôрникомъ грамотъ, листôвъ и деякихъ судовыхъ документôвъ, дотычныхъ того монастыря“. У Львовѣ 1887; стор. 66.

[3]) ibid., стор. 67.

ся рескриптомъ цѣсарскимъ (7. вересня 1788. р.) названо се брацтво Институтомъ, а сеніорôвъ его ôтцями и провôдниками руского народу (patres et proceres gentis ruthenae).

Та й въ загалѣ правительство цѣсарске заявляло Русинамъ свою прихильнôсть, по-за-якъ Іосифъ II. (13. жовтня 1782. р.) приказавъ, щобы всѣ три обряды, латиньскій, грецко-католицкій и орменьскій, корыстувались въ Галичинѣ одными правами, щобъ отже одинъ обрядъ передъ другимъ не захоплювавъ собѣ нѣякого первенства. Правда, що вже по смерти того цѣсаря противники Русинôвъ хотѣли ôдвернути ôдъ нихъ опѣку короны, однако цѣсарь Леопольдъ II. затвердивъ таки (8. липня 1790. р.) всѣ тî права, якими руска церковь хôснувалась ôдъ кôлькохъ рокôвъ. Саме-тогдѣ оба епископы, Львôвскій, Петро Бѣляньскій, и Перемыскій, Максиміліянъ Рылло, просили цѣсаря, щобы одного зъ епископôвъ грецко-католицкихъ поставлено митрополитомъ Галицкимъ; сучасный бо Кіѣвско-Галицкій митрополитъ Теодосій Ростоцкій зъ волѣ царскои живъ въ Петербурзѣ и не мавъ нѣякои власти надъ епархіями, щô находились по-за границями Россіѣ. Справы тои не рѣшали въ Вѣдни черезъ лѣтъ шѣснацять; коли-жь Ростоцкій умеръ (1804), то цѣсарь Францъ I. декретомъ зъ 11. вересня 1806. р. затвердивъ внесокъ придворнои канцеляріѣ щô-до ôдновленя митрополіѣ Галицкои. Ôдтакъ 11. серпня 1808. р. поставлено епископа Перемыского Антонія Ангеловича митрополитомъ Галицкимъ, архіепископомъ Львôвскимъ и епископомъ Каменецкимъ.

Вже въ 1809. р. новый митрополитъ ôдгравъ важну ролю въ дѣяхъ Галичины. Въ тôмъ роцѣ Наполеонъ поборовъ Австрію пôдъ Ваграмомъ и сполучивши захôдну Галичину зъ ново-утвореннымъ князѣвствомъ Варшавскимъ ôддавъ тую нову державу королеви саскому Фридри-

хови Августови. Опôсля польскій генералъ Рожнецкій займивъ захôдну Галичину и явивъ ся зô своимъ полкомъ у Львовѣ. Рускій нарôдъ не бажаючи повернути пôдъ польску управу, добачавъ въ митрополитѣ Ангеловичу моральнoго свого провôдника въ тôмъ польскôмъ заворушеню[1]). Тому-то не повелось Рожнецкому склонити Русинôвъ до повстаня противъ Австріѣ, изъ-за чого вôйско австрійске небавомъ (въ червни 1809. р.) опять заняло столицю Галичины.

Кôлька лѣтъ опôсля дôждавъ ся Ангеловичь затвердженя Львôвскои митрополичои капитулы. Се послѣдовало по довгихъ перессправахъ выданѣмъ диплому цѣсарского зъ дня 25. лютого 1813. р.[2]). Сю справу спиняли черцѣ-Василіяне, котрî всю власть церковну хотѣли захопити въ свои руки. Въ загалѣ зъ симъ „пралатскимъ" чиномъ „бѣле" духовенство вело довголѣтнî споры, не хотячи пôддаватись пôдъ кормигу духовенства „чорного".

Коли Ангеловича поставлено митрополитомъ, не було вже рускихъ выкладôвъ для слухачѣвъ философіѣ

[1]) Вѣрнымъ товаришемъ митрополита въ тыхъ злидняхъ бувъ славный архи-пресвитеръ крилоса митрополичого, Михайло Гарасевичь. Пôсля нападу повстанцѣвъ на палату при церквѣ катедральнôй митрополитъ Ангеловичь вразъ зъ Гарасевичемъ опустивъ Львôвъ (8. червня 1809) и ôдтакъ оба тî іерархи по великихъ трудахъ дôстались до села Сеночола въ Бескидахъ, хотячи переправитись до Угорщины. Однакже въ Сеночолѣ захопивъ обохъ путникôвъ въ свои руки тамошній князь (вôйтъ) Кость Джуловичь и передавъ ихъ повстанцямъ. Але въ Стрыю освободжено обохъ страдальцѣвъ, коли туды наспѣла вѣсть, що городъ Львôвъ заняло вже вôйско австрійске. („Антоній Ангеловичь, митрополитъ галицкій, во время 1809. года". Статя въ „Перемышлянинѣ", мѣсяцесловѣ на годъ 1859, стор. 59—68).

[2]) Капитулу епископску въ Перемышли затверджено 20. цвѣтня 1816. р.

и богословія, ба й университетъ перенесено въ 1805. р. изъ Львова до Кракова. Сей бо городъ Ягайлонôвъ дôставъ ся пôдъ власть Австріѣ при третѣмъ подѣлѣ Польщѣ (1795), и ôдтакъ урядъ цѣсарскій не хотѣвъ удержувати въ однôмъ краю короннôмъ два университеты, коли въ Краковѣ истнувала стародавна академія. Такъ отже оставъ ся у Львовѣ тôлько лицей (lycaeum) зъ чотырма ôддѣлами, се-бъ-то зъ ôддѣломъ богословскимъ, юридично-политичнымъ, медично-хирургичнымъ и философичнымъ. Тй окремй ôддѣлы називано студіями[1]). Коли-жь въ 1815. роцѣ Краковъ оголошено републикою, то урядъ австрійскій бувъ приневоленый опять отворити университетъ у Львовѣ. Одвѣтный дипломъ цѣсарскій выдано 7. серпня 1817. р.; ôдтакъ 4. падолиста ôдбулась инавґурація университета, котрый названо именемъ цѣсаря Франца. А вже-жь въ ново-отворенôй академіи не заведено выдѣлу медичного, по-за-якъ уже въ тôмъ университетѣ, що его засновавъ бувъ цѣсарь Іосифъ II., сей факультетъ для недостачѣ слухачѣвъ не мôгъ розвиватись. Заведено отже лишь три выдѣлы: богословскій,

---

[1]) Мѣжь профессорами лицея Львôвского вызначувавъ ся именно Иванъ Лавровскій, докторъ богословія и философіѣ. Ôнъ учивъ богословія пастырского, ôдтакъ религіѣ (въ ôддѣлѣ юридично-политичнôмъ и философичнôмъ) и языка грецкого (въ ôддѣлѣ философичнôмъ). Єму присвятивъ Іосифъ Левицкій, авторъ рускои граматики, ось-таку похвальну згадку: „Покойный Иванъ Лавровскій, крилошанинъ, былъ правдивымъ ученымъ рускимъ, котрый добре розумѣлъ языкъ церковный и народный, першій заправадилъ при каѳедрѣ въ Перемышли натомѣсть польскихъ гомилій гомиліи рускіи до народа..." („Очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ и справозданіе первого собору ученыхъ и любителей народного просвѣщенія". Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850. І. „Слово, говорене Іосифомъ Левицкимъ въ общемъ засѣданію на съѣздѣ ученыхъ рускихъ, дня 26. жовтня 1848"; стор. 83.)

юридичный и философичный зъ курсомъ медично-хирургичнымъ и зъ ґимназіею шестиклясовою.

Изъ проявъ тогдѣшнього житя политичного въ Галичинѣ можна записати хиба лишь оголошене конституціѣ станôвъ галицкихъ (18. цвѣтня 1817). Въ наслѣдокъ сего акту обѣ капитулы рускій, Львôвска й Перемыска, набули права высылати своихъ депутатôвъ на соймъ постуляційный. Найгôднѣйшимъ такои чести бувъ заслуженый крилошанинъ Михайло баронъ (Neustern) Гарасевичъ. Однакъ ѥго не выбрано, та депутатомъ капитулы Львôвскои поставлено Гавріила Дубовицкого; Перемыску же капитулу заступавъ на тôмъ шляхоцкôмъ соймѣ ученый крилошанинъ Иванъ Могильницкій. А вже-жь изъ тыхъ соймôвъ постуляційныхъ нарôдъ рускій нѣчого не хôснувавъ, та пробудивъ ся изъ свого сну ажь въ 1848. р., коли за панованя Фердинанда I. (25. цвѣтня) народамъ австрійскои державы оголошено конституцію. Се стало ся именно въ наслѣдокъ тыхъ либеральныхъ идей, якими Европа въ мартѣ того року була заворушилась.

Въ цѣли ôдродженя народного громадка просвѣченыхъ Русинôвъ завязала у Львовѣ головну Раду руску. Зъ триста Русинôвъ, людей духовныхъ и свѣтскихъ, зôбралось 2. мая 1848. р. въ сали консисторскôй у св. Юра. Навпередъ ôддано честь заслугамъ Маркіяна Шашкевича, що сильно полюбивъ свою народнôсть и бувъ першимъ просвѣтителемъ Руси въ мовѣ рôднôй. Згадкою за того славного мужа освящено той збôръ патріотôвъ рускихъ, котрй дорогій заповѣтъ Маркіяна хотѣли сповнити запопадливымъ трудомъ около добра землякôвъ[1]).

[1]) Тогдѣ выголошено стишокъ Антона Петрушевича („Братямъ Галичанамъ“), почипаючій ся сими строфами:

Предсѣдателемъ того збору выбрано заслуженого крилошанина Михайла Куземского; а вже слѣдуючого дня, 3. мая, запрошено епископа-суфрагана Григорія Яхимовича, щобъ обнявъ провôдъ въ головнôй Радѣ рускôй. И отъ, уже 10. мая выдано ôдозву до руского народу, въ котрôй мѣжь иншимъ отъ-се сказано:

..."Мы Русины галицкȋ належимо до великого руского народу, котрый однымъ говоритъ языкомъ и 15 міліонôвъ выноситъ[1]), зъ котрого пôлтретя міліона землю галицку замешкуе. Той нарôдъ былъ колись самодѣльный, рôвналъ ся въ славѣ наймо́жнѣйшимъ народамъ Европы, малъ свôй письменный языкъ, свои власніи уставы, своихъ власныхъ князѣвъ; однымъ словомъ былъ въ добрôмъ бытю, заможнымъ и сильнымъ"...

... "Пробудился уже и нашь левъ рускій и красну намъ ворожитъ пришлôсть. Вставайте-жъ, братя, вставайте съ долгого сну вашого, бо уже часъ! **Встаньте! але не до звады и незгоды! но двигнѣмся ра-**

Гей, кто Русинъ веселы ся!
Покинь смутокъ,
Отри слезы, —
Не журн ся!

Що Бôгъ ласкавъ Галичаномъ:
По Днѣстрови,
Коло Буга
И надъ Сяномъ.

Ще не згибло руске слово,
Такъ намъ миле,
Ще го чути
Наоколо

Лишь погасли съ боярами
Князѣвъ роды;
Но Габсбурги
Правлятъ нами...

("Зоря галицка" зъ 1848. р. число 1.)

[1]) Всѣхъ Русинôвъ-Украинцѣвъ (крôмъ Бѣлорусôвъ) числять теперь звышь 21 миліонôвъ, именно:

а) на Украинѣ	18,000.000
б) въ Галичинѣ	2,516 542
в) въ угорскôй Руси	600.000
г) на Буковинѣ	239.690.

зомъ, щобы пôднести народнôсть нашу и забезпечити данû намъ свободы"...

... „Будемъ дѣлати въ способъ наступующій:

а) „Первымъ заданьемъ нашимъ буде, заховати вѣру и поставити на рôвни обрядокъ нашъ и права церкви и священникôвъ нашихъ съ правами другихъ обрядкôвъ".

б) „Розвивати и взносити нарôднôсть нашу во всѣхъ еи частехъ: выдосконаленьемъ языка нашого, запроваджененьемъ его въ школахъ низшихъ и выжшихъ, выдаваньемъ письмъ часовыхъ, утримованьемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ иными до щепу славяньского належащими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ въ языцѣ рускôмъ, и усильнымъ стараньемъ, впровадити и на рôвни поставити языкъ нашъ зъ иными въ урядахъ публічныхъ" и т. д

в) „Будемъ чувати надъ нашими правами конституційными, розпôзнавати потребы народу нашого, и поправленя быту нашого на дорозѣ конституційнôй шукати, а права нашû ôдъ всякои напасти и оскорбленя стале и сильне хоронити"[1]).

Проводырѣ Русинôвъ галицкихъ корыстуючись опѣкою губернатора Франца Стадіона дбали щиро про добро своеи народности. Про-те ще передъ завязанемъ головнои Рады рускои, коли рознесла ся чутка, що небавомъ оголосять конституцію, подано (19. цвѣтня 1848. р.) на руки Стадіона петицію до цѣсаря Фердинанда, въ котрôй высказано отъ-сû бажаня Русинôвъ: 1) щобы вô всѣхъ народныхъ школахъ[2]) тои части Галичины, де люднôсть есть чисто-руска або переважно руска, наука

[1]) „Зоря галицка", 1848., число 1.

[2]) Народными школами звались школы сѣльскû, тривіяльнû и головнû.

выкладалась въ мовѣ рускôй; — 2) щобы въ тыхъ округахъ Галичины, въ котрыхъ жиють Русины, también въ высшихъ школахъ мовѣ рускôй призволено таке розширенє, яке єсть одвѣтнымъ рускôй людности; — 3) щобы всѣ краєвiи уставы, цѣсарскiи приказы и рѣшеня всѣхъ урядôвъ оголошувано рускому народови въ мовѣ рускôй; — 4) щобы въ тôй части Галичины, де жиють Русины, поставлялись такiи урядники, котрiи добре знають мову руску; — 5) щобы грецко-католицкихъ священикôвъ пôдготовлено въ студiяхъ такъ, абы могли своимъ парафiянамъ науку вѣры й моральности выкладати въ рускôмъ языцѣ; — 6) щобы ôдбулось зрôвнанє духовенства всѣхъ трохъ обрядôвъ, с. є. грецко-католицкого, латиньского и орменьского вô всѣхъ правахъ, привилегiяхъ и достоинствахъ; — 7) щобы Русинамъ були приступнiи всѣ публичнiи уряды и всѣ громадскiи та городскiи послуги[1]).

Въ наслѣдокъ сеи просьбы надôслано Радѣ рускôй отъ-се рѣшенє министерске зъ дня 9. мая т. р.: 1) Вô всѣхъ народныхъ школахъ тыхъ округôвъ, въ котрыхъ людность єсть чисто-руска або въ бôльшôй части руска, наука подаватись буде въ мовѣ рускôй; — 2) поза-якъ руска мова въ теперѣшнѣмъ своѣмъ розвою ще не зовсѣмъ годить ся до выкладу многихъ науковыхъ предметôвъ, то поки-що въ высшихъ школахъ „руского краю“ поставить ся навпередъ катедра для руского языка, щобъ учащôй ся молодежи подати способность до основного выученя рôдноѣ мовы, и щобы прискорити еи выобразованє; — 3) узнаe ся потреба науки въ мовѣ рускôй для кандидатôвъ стану духовного, про-те цѣсарь приказує, щобы въ семинарiяхъ всѣ клирики вчились

[1]) „Зоря галицка“, 1848; число 2.

рôдпои мовы, и щобы заведено окремû вправы практичнû; — 4) правне зрôвнане всѣхъ трохъ обрядôвъ буде дѣйстно наблюдати ся во всѣхъ правахъ, привилегіяхъ и достоинствахъ, и ôдтакъ не допустить ся, щобъ одинъ обрядъ передъ другимъ займавъ собѣ первенство; — 5) припущене Русинôвъ до всѣхъ публичныхъ урядôвъ и також до всѣхъ мѣйскихъ и громадскихъ послугъ забезпечено вже §-омъ 24. патенту уставного, и буде предметомъ бережливои уваги правительства.

Впрочôмъ заявлено въ сѣмъ рѣшеню, що третій и четвертый уступъ тои просьбы залагоджено вже уставнымъ патентомъ зъ дня 25. цвѣтня 1848. р. Тамъ же сказано, що законы будуть оголошуватись також въ мовѣ рускôй, та що урядники въ тôй части Галичины, де жиють Русины, мають знати ихъ мову[1]).

Въ тôмъ часѣ були отже Русины любимцями австрійского правительства и могли выєднати собѣ деяку пôльгу въ житю народнôмъ. И дѣйстно, тогдѣшнû проводырѣ Русинôвъ були гôдными заступниками галицко-руского народу передъ короною и передъ правительствомъ. Про-те около епископа Григорія Яхимовича и крилошанина Михайла Куземского[2]) горнулись всѣ щирû патріоты рускû, именно Иванъ Борисикевичь, Игнатій Галька, Яковъ Геровскій, Яковъ Головацкій, Иванъ Гушалевичь, Иванъ Жукôвскій, Алексѣй Заклиньскій, Федôръ Леонтовичь, Михайло Малиновскій, Антôнъ Могильницкій, Рудольфъ Мохъ, Антôнъ Павенцкій, Григорій Сав-

[1]) ibid., число 3.

[2]) Григорій Яхимовичь, епископъ и суфраганъ митрополита Михайла Левицкого, бувъ предсѣдателемъ головнои Рады рускои до мѣсяця марта 1849. р., поки его не поставлено епископомъ Перемыскимъ. Опôсля ставъ предсѣдателемъ Рады Михайло Куземскій, щô заступавъ Яхимовича въ проводѣ Русинôвъ.

чиньскій, Левъ Трѣщаковскій, Никола Устіяновичь и и. Всѣ они любили свôй нарôдъ и пôдъ розумнымъ проводомъ обохъ тыхъ мужѣвъ стали запопадливо трудитись для добра Руси.

Але такŝ патріотичнŝ змаганя нашихъ землякôвъ не подобались Полякамъ, котрŝ небавомъ постарались о тее, що противъ головнои Рады рускои повставъ збôръ польско-рускій. Въ сали редутовôй старого театру[1]) зôйшлись 23. мая 1848. р. деякŝ графы, дѣдичѣ, емигранты, адвокаты, урядники, письменники и студенты университетскŝ и завязали раду пôдъ назвою рускій Соборъ[2]). Се були въ бôльшôй части Поляки такŝ, щó походили зъ руского роду. Они-то бажали, щобъ Русь галицка полюбила польскŝ порядки и зъ-годомъ-перегодомъ перетворилась въ Польщу. Той рускій Соборъ выдавъ 8. червня 1848. р. ôдозву до „братій Русинôвъ", звѣщаючи межь иншими ось-такŝ принаднŝ слова:

— „Русины! днесь будитъ ся народнôсть руска, бо духъ Божій зступивъ на землю и зрôвнавъ якъ народы такъ и люди съ собою".

„Въ намѣреню, тую народнôсть воздвигнути, завязало ся вô Львовѣ два собраня пôдъ назвою Рада народова руска (святоюрска) и Соборъ рускій. Первая складаюча ся по найбôльшой части зъ превелебныхъ священникôвъ, не може ся скутечно займовати чимъ иншимъ, токмо дѣлами церковными и честною працьою о спасеню небеснôмъ. А нашъ Соборъ складаючій ся не токмо зъ велебныхъ отцѣвъ духовныхъ, але также зо всѣхъ ин-

[1]) Старый театръ стоявъ на тôмъ мѣсци, де теперь простягае ся плящъ, щó зове ся „castrum".

[2]) Межи членами руского Собору були три священики рускŝ: Викторъ Дольницкій, д-ръ Онуфрій Криницкій и Ромуальдъ Крижановскій.

чихъ станôвъ, постановивъ, не минаючи такожь праведного намѣренія рускои Рады, занятися всѣми потребами руского народа. Въ тôй мысли буде выходити Денникъ руского Собора, который опѣцѣ нашого міра свѣтлыхъ мужѣвъ поручаемо".

„И вѣдомо чинимо передъ Господомъ Богомъ, міромъ хрестіяньскимъ и цѣлымъ свѣтомъ, що намѣренемъ нашимъ есть":

„Чувати надъ народностею рускою, причиняти ся до ей свободного и независимаго розвитку, просвѣщати нашь нарôдъ; пôднести его до участництва въ справахъ цѣлого народа; запровадити такъ школы нижшî яко и выжшî въ языцѣ рускôмъ; научити его уживати на добро наданыхъ ему свобôдъ конституційныхъ; чувати надъ правами и добромъ цѣлого народа; вспирати и воздвигати писменництво наше руске вплывомъ нашимъ и маеткомъ, наконецъ старатися, кôлько въ силахъ нашихъ буде, о полѣпшене доли духовеньства руского, абы могло такъ высокому свому поволанію безъ перешкоды ôдповѣдати, — при тôмъ же всѣмъ утримовати всѣми силами згоду и еднôсть зъ народомъ вспôльного нашого отечества, щобы буря неряду и колотнѣ, тая позма[1]) страшливая, щó дерева зъ корѣньомъ вырывае, и всьо зъ землею рôвнае, не попсувала тыхъ молодыхъ лѣторостей, которіи не давно въ землю нашу святу часъ вôткнувъ".

Сю ôдозву пôдписали шѣстьдесять и чотыри дѣйстнî члены руского Собору, именно чотыри графы: Александеръ, Юліянъ и Володимиръ Дѣдушицкіи, та Антôнъ Ґолѣевскій, ôдтакъ Онуфрій Криницкій, професоръ богословія, Антôнъ Домбчаньскій, совѣтникъ суду шляхоц-

[1]) позма або пôзьма — ненависть, месть, ворушня.

кого, Касперъ Ценґлевичь, письменникъ[1]), Янъ Захаріясевичь, письменникъ и и.

Небавомъ опосля члены того собору хотѣли выдавати свою часопись и стали глядати одвѣтного ѣй редактора. И ось найшли талантливого Русина, Ивана Вагилевича, щó самохóть покинувъ администрацію капеляніѣ въ Нестаничахъ[2]) и ставши редакторомъ Дневника руского, высказавъ вже 12. серпня 1848. р. програму руского Собору въ сихъ словахъ:

„Цѣль руского Собору єстъ: опѣкованіє ся народностію рускою, причиненіє ся до єи свободного и независимого розвитія, а при томъ удержуваніє згоды и одности зъ міромъ соплеменнои народности въ нашой спольной отчинѣ“.

„Одымъ зъ найперших средствъ, якимъ хочетъ рускій Соборъ дойти до своєи цѣли, єсть просвѣщеніє народноє. а то осягнути можна литературою рускою. Отже-жь въ томъ намѣренію постановилъ рускій Соборъ издавати письмо періодическоє подъ назвою „Дневникъ рускій“. — — Дневникъ сей будетъ выдаватися зъ початку що тыждня разъ, позднѣйше два разы на тыждень, и то въ одинъ листъ великого розмѣру буквами кирилскими, а по причинѣ, що многіи Русины не маютъ доброи вѣдомости сихъ буквъ, то яковсь число ексемпляровъ будетъ издано и латинскими буквами, такъ що препумеранты по своєй воли могутъ брати ексемплярѣ печатаны одними або другими типами“.

---

[1]) Про политичну дѣяльнóсть Каспра Ценґлевича глядн статю Ив. Франка п. з. „Польскє повстанє въ Галичинѣ 1846. року“ въ „Зорѣ“ Ом. Партицкого зъ 1884. р. ч. 4; порóвн. „Зорю“ зъ 1886. р., число 8., стор. 135.

[2]) Администраторомъ капеляніѣ въ Нестаничахъ бувъ давнѣйше Маркіянъ Шашкевичь.

Перше число Дневника руского выдано 18. (30.) серпня 1848. р., а вже зъ числомъ 9., дня 13. (25) жовтня т. р. перестала сесся часопись выходити, не здобувши собѣ прихильниковъ мѣжь Русинами[1]). Головнымъ намѣромъ Дневника було зъєднати собѣ простый людъ, и про-те захвалювано всѣлякѣ пôльги, якими користувались хлопы за польского панованя[2]). А по-за-якъ рускому Соборови звѣстно було, що руске духовенство має найбôльшій вплывъ на людъ, то намагавъ ся ôнъ зъєднати священиковъ для великои польскои ôтчины[3]). А вже-жь всякѣ обѣтницѣ руского Собору, зложенѣ „передъ Богомъ, міромъ христіяньскимъ и цѣлымъ свѣтомъ" були лишь пустыми фразами для обаламученя Русинôвъ[4]). Тому-то

---

[1]) „Дневникъ рускій" находить ся въ библіотецѣ Дому народного и такожь въ библіотецѣ имени Оссолиньскихъ. Въ библіотецѣ Дому народного суть всѣ 9 чиселъ, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., печатанѣ латиньскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатанѣ кирилицею. Въ библіотецѣ же имени Оссолиньскихъ зберегають си числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., печатанѣ буквами латиньскими.

[2]) Порôвн. „Повѣсть Дѣда-лѣрника о вояцкой службѣ": — „Маєте знати, що за польскихъ часовъ и рядовъ, то хлôповъ не брали въ рекруты. Хлопъ малъ щô коло ґрунту робити и мусѣлъ ґрунту пильновати, а только шляхтичѣ вояцку службу робили. Хиба якъ хлопъ самъ добровольно до польскихъ жолнѣръ присталъ, то го приймили; а коли ся добре справовалъ, то такого хлопа-жолнєра зробили шляхтичемъ и по войнѣ зъ королевщины надали му вольный ґрунтъ шляхоцкій. Ажь якъ ту зайшли Нѣмцѣ, то постановили рекрутацію на хлоповъ за Богъ-да-прости". (Число 2.)

[3]) Порôвн. „Дневникъ рускій", число 1. „Ôтозва Собôру руского до велебныхъ священиковъ". Тутъ сказано мѣжь иншимъ отъ-се: „На буйныхъ нивахъ нашеи премилои отчины розросло ся дерево народности въ два пресильны конарѣ, — єднымъ конаремъ єстъ народъ рускій, а другимъ народъ польскій..."

[4]) „Русины въ роцѣ 1848." („Зоря" Ом. Партицкого зъ 1880. р., число 21., стор. 314.)

Никола Устіяновичъ остерегавъ землякôвъ, щобъ не давались обманути тыми обѣтницями панскими, а членôвъ головнои Рады заохочувавъ зберегати святощѣ народнї̂ кажучи: „Не бôйте ся, не встыдайте ся обставати за чисто-рускою справою; вы були-сьте першї̂, щó-сьте ся за народностею и ôдвѣчными правами руского народу ôдозвали, вы зъ народомъ рускимъ все-сьте щире гадали, и теперь щире гадаєте, а нарôдъ рускій припаде цѣлымъ серцемъ до васъ“...[1]) 7 9-29. ст.

Та й тяжкї̂ були напасти того Собору на головну Раду руску. Называно єѣ товариствомъ „святоюрскимъ“, зборомъ священикôвъ „темныхъ и лукавыхъ“; ôдтакъ говорено, що члены Рады хочуть бути губернаторами и Богъ-зна' якими достойниками, що Рада „тхне єзуитизмомъ“, та що старає ся людъ сѣльскій своєю часописію „Зоря галицка“ до розбоєвъ и рѣзнѣ пôдбурити[2]). Однакже проводырѣ Русинôвъ зъумѣли честно ôдперти всякї̂ клеветы могучихъ противникôвъ и ôдтакъ не переставали трудитись для добра своихъ землякôвъ. И справдѣ, въ першôмъ и другôмъ роцѣ свого истнованя головна Рада руска займалась щиро справами народными, ба, вже въ третѣмъ мѣсяци по завязаню сего политичного товариства заступникъ предсѣдателя, Михайло Куземскій, мôгъ передъ земляками похвалитись ось-такимъ плодомъ запопадливого труду руских патріотôвъ: ...„Обудили-сьмо зъ долговѣчного сна нашу народнôсть: бо привели-сьмо до пôзнаня житя, а житя свободного, нарôдъ нашъ рускій, долго утисненый и зганьбленый, бо воскресили-сьмо въ немъ любовь къ просвѣщенію и объученію полезному“...[3]). Впрочôмъ часопись „Зоря галиц-

[1]) „Зоря галицка“, 1848; число 6., стор. 26.

[2]) Ibid., число 24.

[3]) Ibid., число 12. „Слово честного заступника предсѣдателя

ка“ була знаменитымъ речникомъ всякихъ народныхъ змагань Рады рускои и стояла вѣрно на сторожи правъ Русинôвъ.

Вже въ 1848. р. пôдношено важну справу подѣлу Галичины на двѣ провинціѣ, на руску всхôдну и польску захôдну¹); вже тогдѣ высказано бажане утворена рускои ґвардіѣ народнои.²) Въ тôмъ-то роцѣ (въ кôнци мая) головна Рада выслала депутацію на славяньскій собôръ въ Празѣ, щобъ змаганя галицкихъ Русинôвъ стались звѣстными всѣй славянщинѣ.³) Опôсля въ 1849. р.

Мих. Куземского съ причины двомѣсячного дѣянія Рады головнои, загрѣвающее до дальшого ревного дѣянія“.

¹) „Зоря галицка“, 1848; число 18.

²) Въ 1849. р. утворено дѣйстно баталіонъ рускихъ стрѣльцѣвъ (1.600 мужа), котрыхъ провôдникомъ бувъ майоръ Ватерфлитъ. Офицеры сего баталіону представились Радѣ рускôй дня 27. мая (8. червня) 1849. р. Дня 6. вересня т. р. вырушили тѣ стрѣльцѣ (Freicorps) изъ Львова въ походъ до Угорщины, коли тамъ заворушилась домашня усобиця. Пôсля вôйны угорскои розвязано той баталіонъ рускихъ стрѣльцѣвъ.

³) Депутатами головнои Рады рускои на соборѣ славяньскôмъ въ Празѣ були: д-ръ Григорій Гинилевичъ, Иванъ Борисикевичъ и укôнченый богословъ Алексѣй Заклиньскій. Присутнѣ Славяне узнали бажаня Русинôвъ зовсѣмъ оправдаными и спонукували Поляковъ, бути справедливыми для своихъ сусѣдôвъ. Рускѣ пѣснѣ й думы спѣвано на зборахъ Славянъ, а мову руску названо „найделикатнѣйшою“ зô всѣхъ славяньскихъ языкôвъ. („Зоря галицка“, 1848, число 10.) Тôлько одинъ-однѣсенькій Касперъ Цеңглевичъ, щô небавомъ опôсля ставъ членомъ „руского Собору“ выступавъ въ Празѣ завзято противъ Русинôвъ и не хотѣвъ ихъ узнавати народомъ, окремымъ ôдъ Полякôвъ. („Зоря“ Ом. Партицкого зъ 1884. р. — статя Ив. Франка п. з. „Польске повстане въ Галичинѣ 1846. р.,“ число 4., стор. 27) — Цѣлый собôръ подѣливъ ся на три секціѣ: першу секцію творили Русины и Поляки, другу Словѣнцѣ, Хорваты, Сербове и Дальматинцѣ, третю Чехи, Моравляне, Шлезаки й Словаки. Руско-польска секція складалась изъ 63 членôвъ. Президентомъ тои секціѣ бувъ

головна Рада старала ся навязати взаимины зъ Буковиною и зъ Русью угорскою. Дня 4 (16.) лютого т. р. Иванъ Борисикевичь представивъ Радѣ пословъ буковиньскихъ; тогдѣ-то професоръ Никола Гакманъ заявивъ радôсть Буковины изъ-за того, що нарôдъ галицко-рускій упоминае ся мужно о свои права[1]). Ôдтакъ 20. липня т. р. выдала Рада ôдозву „до народу руского въ Угорщинѣ", звѣщаючи мѣжь иншимъ отъ-се: — „Промавляемъ до васъ именемъ народа руского галицкого въ спôльнôй нашôй справѣ рускôй, подаваючи вамъ долонь ко соединенію, щобы всѣ Русины були однымъ сильнымъ въ спôльнôмъ сообщенію щасливымъ народомъ..."[2]).

Але-жь Русины були въ Галичинѣ едиными любим-

д-ръ Либельтъ изъ Познаня, вице-президентомъ и першимъ секретаромъ поставлено Вацлава Залеского (щô небавомъ опôсля ставъ губернаторомъ Галичины), другимъ секретаромъ бувъ Семиньскій, а пôдъ-секретаромъ Заклиньскій. На сѣмъ соборѣ Славянъ въ Празѣ Русины завязали зъ Поляками федерацію на пôдставѣ рôвноправности рускои мовы зъ польскою въ урядѣ, школѣ и въ ґвардіи народнôй, на пôдставѣ цѣлковитои рôвности обохъ обрядôвъ и рôвнои дотаціѣ духовенства, лишаючи до рѣшеня будущому соймови, чи й коли треба подѣлити Галичину на два окремй округи администраційнй. Тй-то „уклады" Русинôвъ зъ Поляками въ Празѣ пôдписали 7. червня 1848. р. отъ-сй мужѣ: *Leon Sapieha, Григорій Гинилевич. Іван Бориськієвич. Antoni Zygmunt Helcel. X Szczęsny Buchwald. Józef Midowicz. Karol Malisz. Zakliński Aleksy. Zenon Poglodowski. Ludwik Stecki. Maurycy Kraiński.* — А вже-жь соборъ славяньскій, не докôнчивши своихъ нарадъ и не затвердивши тыхъ угодовыхъ „укладôвъ" Поляковъ зъ Русинами, бувъ розôгнаный княземъ Виндишґрецомъ по збомбардованю Праги 11. червня. („Дѣло", 1883, ч. 61—63: „Зъ 1848 року". Давнй матеріялы до оцѣненя новыхъ заходôвъ около польско-рускои угоды.)

[1]) „Зоря галицка", 1849; число 15.

[2]) Ibid., число 59.

цями австрійского правительства лишь дотôль, докôль графъ Стадіонъ бувъ губернаторомъ; коли-жь ôнъ 4. червня 1848. р. выѣхавъ изъ Львова, а на его мѣсци ставъ губернаторомъ Вацлавъ Залескій, то Поляки заняли пануюче становище въ краю.[1]) Ôдтакъ на внесене Залеского министерство просвѣты приказало д. 29. вересня 1848. р., щобъ въ ожиданю высшого выобразованя языка руского, и закимъ прийде до подѣлу польскихъ и рускихъ частій Галичины, завести безъ проволоки языкъ польскій въ гимназіяхъ и въ академіи Львôвскôй.[2])

Дôзнавшись про таке неприхильне для Русинôвъ рѣшене министерства головна Рада ухвалила въ кôнци

---

[1]) Губернаторъ Вацлавъ Залескій прибувъ до Львова 25. жовтня 1848. р. Тогдѣ выслала до него Рада руска депутацію, щобъ его повитати и заявити ему бажаня руского народу. Именемъ Русинôвъ промовивъ до губернатора Иванъ Жукôвскій, парохъ церкви св. Петра й Павла, пôдносячи въ рускôмъ словѣ тую заслугу Вацлава „зъ Олеська", що ôнъ збиравъ памятники устнои рускои литературы тогдѣ, коли нашъ нарôдъ спочивавъ ще въ глубокôмъ снѣ, та „що Русины вже ôдъ того часу (1833. р.) почали около управы рôлѣ народнои мимо розмаитыхъ перепонъ поединчо працювати". Ôдтакъ сказавъ Жукôвскій, що сего року (1848) цѣлый нарôдъ, доступивши свобôдъ конституційныхъ двигнувъ ся до сильного житя народного, що богато свѣтлыхъ мужѣвъ вельми запопадливо „надъ просвѣщеньемъ народа працюютъ", и що любовь ко народности рускôй въ серцяхъ Русинôвъ такъ уже розгорѣлась, що нѣяка сила людска не зможе имъ ей выдерти. — На промову Жукôвского губернаторъ ôдповѣвъ по-руски, що й ôнъ мѣжь Русинами „на рускôй земли" родивъ ся, що рускій языкъ бувъ першимъ его языкомъ, котрого въ дитиньствѣ довгій часъ уживавъ, та що всѣми силами о тее старатись буде, щобы Русинамъ щô-до народности и прочихъ правъ природныхъ та конституційныхъ нѣяка не дѣяла ся кривда. („Зоря галицка", 1848., число 25. стор. 101., 105.)

[2]) „Зоря галицка",1848; число 29.

жовтня выслати двохъ депутатôвъ (Мих. Куземского и Ив. Борисикевича) до цѣсаря Фердинанда, котрый по причинѣ ворохобнѣ Вѣденьскои пробувавъ тогдѣ въ Оломунци. Саме-тогдѣ перенесено соймъ конституційный зъ Вѣдня до Кромерижа, въ Мораву, и про-те могли до-тыхъ обохъ мужѣвъ прилучитись пять соймовыхъ пословъ, именно три священики, Григорій Шашкевичь, Иванъ Ломницкій и Григорій Левицкій, та й два селяне, Василь Гармацѣй и Андрѣй Диваковскій. Депутація тая упевнивши цѣсаря о вѣрности Русинôвъ заявила ему (6. падолиста) отъ-сѝ бажаня галицко-руского народу: 1) щобы подѣлити Галичину на два краѣ, на рускій и польскій; — 2) щобъ утворити на галицко-рускôй земли стражь народну; — 3) щобъ завести руску мову вô всѣхъ школахъ; — 4) щобъ завести руску мову и письмо вô всѣхъ урядахъ; — 5) щобъ якъ найскорше установити новѝ заряды громадскѝ, а замѣсць мандаторôвъ поставити уряды цѣсарскѝ. — 6) щобы призначити особ-ну комисію, котра розсудила-бъ споры о ґрунта и лѣсы мѣжь давнѣйшими панами а громадами. — 7) щобы перенести въ иншѝ стороны тыхъ урядникôвъ, котрѝ оказались неприхильными до руского народу; — 8) щобы зрôвнати рускихъ священикôвъ и дякôвъ зъ ксьондзами и орґанистами латиньского обряду въ гôдности и платни, и щобъ ôдтакъ свята рускѝ святковано въ школахъ, урядахъ и въ народнôмъ житю. — Тогдѣ-то ôдповѣвъ цѣсарь рускôй депутаціи, що бажаня Русинôвъ, высказанѝ въ адрессѣ, возьме собѣ до серця, и що прикаже свому министерству по-змозѣ скоро тѝ желаня сповнити.[1])

Мѣжь-тымъ колотнеча двохъ свѣтскихъ людей зъ тро-

---

[1]) „Зоря галицка", 1848; число 27., 30., 31.

ма артилеристами и послѣдовавша ворохобня вô Львовѣ кôнчилась бомбардованємъ города (2. падолиста 1848. р.). Ôдтакъ на руки епископа-суфрагана Яхимовича, предсѣдателя головнои Рады рускои, прийшло письмо губернатора Вацлава Залеского (зъ д. 16. падолиста) зъ тымъ заявленємъ, що пôсля розпоряженя министерского зъ д. 4. падолиста 1848 р. запрошує ся Рада руска, котра дала вже богато доказôвъ вѣрности для австрійского цѣсарского Дому, щобъ она черезъ священикôвъ старалась удержати супокôй и порядокъ мѣжь рускими громадами.[1]) Такъ отже Рада руска могла дальше розвивати свою дѣяльнôсть, мѣжь-тымъ коли всякû товариства польскû порозвязувано.

Въ начатку слѣдуючого року (8/20 сѣчня 1849) выслала головна Рада депутацію до Олумунця. Се бо цѣсарь Фердинандъ зрѣкъ ся престола (2. грудня 1848. р.), а єго наслѣдникомъ ставъ Францъ Іосифъ I. Такъ отже руска депутація хотѣла уступаючому цѣсареви высказати подяку за єго добродѣйства, заявленû Русинамъ, а нового цѣсаря просити ô прихильнôсть для руского народу. Провôдникомъ сеи депутаціѣ, щô складалась зъ 32 особôъ, бувъ епископъ Перемыскій, Григорій Яхимовичь. На авдієнціи у цѣсаря Францъ Іосифа (28. сѣчня 1849. р.) епископъ читавъ адресу по-руски, а ôдтакъ одинъ изъ свѣтскихъ членôвъ депутаціѣ ôдчитавъ єѣ въ перекладѣ нѣмецкôмъ. Цѣсарь сказавъ, що Русины займуть мѣжь народами єго державы таке становище, яке имъ належить ся.[2])

Ще въ 1848. роцѣ (въ мѣсяци грудню) министерство, узнаючи рôвноправнôсть всѣхъ народôвъ, зъ погля-

---

[1]) ibid., число 28.

[2]) „Зоря галицка", 1849; число 11.

домъ на третю точку просьбы депутаціѣ рускои зъ д. 6. падолиста 1848. р. ухвалило, щобы въ всѣхъ гимназіяхъ рускои части Галичины наука подавалась въ языцѣ нѣмецкôмъ дотôль, покôль не настануть учителѣ, приспособленû до выкладôвъ въ мовѣ рускôй, и покôль ученики по-переду не набудуть вѣдомости сего языка. Де бы науки вже теперь могли ôдбуватись по-руски, тамъ мае се заразъ стати ся, а именно религію належить выкладати по-руски. Ôдтакъ рускій языкъ узнано предметомъ, обовязуючимъ всѣхъ учениковъ, не тôлько Русинôвъ, але й Полякôвъ[1]). Дальше сказано въ декретѣ министерскôмъ, що й на университетѣ нѣмецкій языкъ лишь доти буде уважатись выкладовымъ, доки не настануть ôдповѣдни доценты рускû и доки студенты не приготовлять ся до выкладôвъ рускихъ[2]).

[1]) Языкъ рускій переставъ бути предметомъ обовязуючимъ всѣхъ учениковъ въ роцѣ школьнôмъ 1857. Ôдтакъ бувъ ôнъ взглядно обовязуючимъ до р. 1868., се е, кождый ученикъ гимназіѣ мусѣвъ учитись одного зъ обохъ языковъ краевыхъ, руского або польского, и ажь 1868. р. въ польскихъ гимназіяхъ всхôднои Галичины польскій языкъ ставъ предметомъ обовязуючимъ всѣхъ учениковъ.

[2]) „Зоря галицка", 1849., число 8. — Д-ръ Евсебій Черкавскій пише про сю подѣю отъ-се: Naczelnicy „Rady Ruskiej" przyznając, że ludowy ruski język, jak go zastał rok 1848., nie nadawał się do wykładów naukowych, oświadczyli, że wolą zachowanie w nich języka niemieckiego aż do chwili, kiedy się ruski dostatecznie rozwinie, niż zaprowadzenie polskiego... Obok usposobień tego rodzaju stały się także równoczesne zaburzenia polityczne powodem, że rząd centralny już w miesiącu grudniu 1848 r. zmienił wrześniowe rozporządzenie o tyle, że na całej przestrzeni wschodniej części kraju aż po San, jako przeważnie przez Rusinów zamieszkanej, przywrócił językowi niemieckiemu wyłączne stanowisko wykładowego, w zachodniej zaś pozostawił język polski w rozmiarach, jakie sobie był zdobył przy sposobności wykonania przyznanych na jego korzyść przed trzema miesiącami ustępstw. („Rozprawy i wnioski komisyi, powołanej w roku 1879. przez galicyj-

На весну, 3. (15.) мая 1849. р. ôдбулось вô Львовѣ народне свято въ рôчницю освободженя ôдъ панщины. На площи при архикатедрѣ митрополичôй ôдправивъ службу Божу архимандритъ чину св. Василія Великого, Орестъ Хомчиньскій. Крôмъ графа Агенора Ґолуховского, шефа намѣстництва[1]), и крôмъ барона Гаммерштайна[2]), головного коменданта вôйска въ Галичинѣ, при тôмъ богослуженю були присутнѝ також два россійскѝ генералы зъ кôлькома официрами, бо саме тогдѣ прибувъ до Львова першій ôддѣлъ вôйскъ россійскихъ, що йшли на Угорщину въ помôчь арміи австрійскôй противъ ворохобныхъ Мадярôвъ. Ôдтакъ на возѣ, прикрашенôмъ чотырма хоругвами о синьо-жовтыхъ барвахъ, повезено шѣстьма парами волôвъ величезный коровай и мѣдъ въ дарѣ цѣсареви на руки заступника губернатора. Графъ Ґолуховскій дожидавъ того народного походу у себе въ палатѣ вразъ зъ австрійскими и россійскими вôйсковыми достойниками. Принявши въ имени цѣсаря вельми радо даръ народный явивъ

---

ską Radę szkolną krajową do zbadania sprawy reformy gimnazyów". We Lwowie 1882; str. 13) — Якъ понимали ученѝ Нѣмцѣ тогдѣшне пытане про мову выкладову въ университетѣ Львôвскôмъ, можна дôзнатись изъ бесѣды, котрою ректоръ университета д-ръ Карльманъ Таніль повитавъ (27. сѣчня 1849. р.) губернатора Ґолуховского. Ôнъ сказавъ, що университетъ Львôвскій вступивъ въ нову фазу ôдъ того часу, коли рôвноправнôсть Русинôвъ сталась правдою. Ôдъ тогдѣ бо уважав ся сей университетъ рускимъ, та тôлько черезъ якійсь часъ буде ôнъ руско-нѣмецкимъ изъ-за того, що нѣмецкій языкъ остане ся выкладовымъ, поки не розвине ся языкъ рускій. („Слово", Львовъ 1866., число 14.)

[1]) Коли губернатора Вацлава Залеского покликано до Вѣдня, поставлено Ґолуховского шефомъ намѣстництва.

[2]) Баронъ Гаммерштайнъ велѣвъ бомбардувати Львôвъ д. 2. падолиста 1848. р.

ся Ґолуховскій опôсля на бальконѣ и пôднѣсъ отъ-ссй оклнкъ: „Слава нашому цѣсарю, а многая лѣта рускому народови!“[1]) По полудни ôдбувъ ся фестинъ народный, а въ вечеръ дано представлене театральне въ городѣ езуитскôмъ.

Небавомъ опôсля священикъ зъ Рудна, Левъ Трѣщакôвскій, поставивъ на 93. засѣданю Рады рускои, 3. (15.) червня 1849. важный внесокъ, щобъ вô Львовѣ збудувати Дôмъ народный[2]). Сей горячій патріотъ рускій говоривъ неразъ, що у нашого народу єсть велика сила, що у него суть миліоны. Про-те вѣривъ ôнъ, що той нарôдъ здвигне собѣ свôй дôмъ въ колишнѣй столици руского князя Льва. Засновкомъ до потрѣбного капиталу мали послужити тї грошѣ, щó остались зъ народного фестину, ôдбувшого ся д. 3. (15.) мая. По думцѣ Трѣщакôвского Дôмъ народный помѣстивъ бы въ собѣ бурсу, печатню, Матицю, книгарню, библіотеку зъ музеями, касино и салю для народныхъ зборôвъ. На тôмъ засѣданю Рады сказавъ ôнъ, що въ Домѣ народнôмъ будуть помѣщатись убогї талантливї хлопцѣ, выбранї по цѣлôмъ рускôмъ краю. „Намъ (бо) тра рускихъ пастырей, урядникôвъ, ґубернаторôвъ, ґенералôвъ, лѣкарôвъ, художникôвъ и ремесленникôвъ зъ ôтличнѣйшими таланами... Тымъ способомъ можь-бы зъ часомъ мѣсто Львôвъ зрущити, если-бы тіи хлопцѣ потôмъ тутъ яко горожане осѣли“. — „Єще помѣститъ въ собѣ той дôмъ 4 таблицѣ мармуровї на востокъ, западъ, югъ и сѣверъ поставленї, щó пріймутъ имена честныхъ мужей, щó для имене руского и страдали и дѣлали, н. пр. Хмельницкого, Котляревского, и проч. — Три таблицѣ на потомнôсть порожнї ся зоставлятъ“[3]). Зъ просьбою о по-

[1]) „Зоря галицка“, 1849., ч. 39.

[2]) ibid., число 49. — [3]) ibid.

мôчь для здвигненя Дому народного Трѣщакôвскій звертавъ ся до Грекôвъ, до Папы римского[1]), до Французôвъ, Голендрôвъ[2]), Англичанъ, Шведôвъ, Россіянъ, Американъ, Нѣмцѣвъ и Полякôвъ.

Тѣ патріотичнѣ слова убогого руского священика стали поломямъ, що загрѣло землякôвъ до складокъ въ цѣли збудованя святынѣ народнои[3]). Коли-жь весь людъ по вѣковôмъ снѣ будивъ ся до житя, то головна Рада руска, що въ маю 1848. р. пôднесла першій покликъ до спящихъ землякôвъ, въ 1850. р. перестала запопадливо займатись справами народными и ôдтакъ 24. липня (5. серпня) т. р. на засѣданю Рады поставлено внесокъ, щобъ она розвязалась, по-за-якъ „о справахъ краєвыхъ промышляти буде соймъ краєвый“. Деякѣ члены Рады хотѣли зъ-по-мѣжь себе выбрати комисію изъ трохъ мужѣвъ въ тôй цѣли, щобъ она за вѣдомостію правительства въ данôй потребѣ могла на ново скликувати Раду на основѣ права ассоціяційного. Именно предсѣда-

---

[1]) До Папы римского звернувъ ся Трѣщакôвскій отъ-симъ молячимъ словомъ: „Святѣйшій Папо римскій! Мы во Оріентѣ твоя права рука. Черезъ принятіє уніи впали мы въ таку бѣду, бо-сьмо и нашихъ вельможой стратили, и не братерство, но погорду и гоненіє у братей латинникôвъ знайшли. Поможи намъ нынѣ, бо мы радуємся, же за правду терпимо“. („Зоря галицка“, 1849., число 54.)

[2]) Порôвн. отъ-сей покликъ до Голендрôвъ: „Вы Голендры! Кто-жь тôлько постить, якъ мы?! Миліоны вашихъ оселедцѣвъ ся у насъ минає, а 10 або 20 разъ бôльше бы ся минало, якбы мы вже разъ яко нарôдъ руско-ракузкій стали. Знаєте, якъ то вамъ пôдъ Гишпанами було: такъ намъ пôдъ польскимъ панованємъ. Якъ-сьте не забули бѣду, скиньте по лихому крайцару, а досыть намъ буде“. („Зоря галицка“ 1849, число 54)

[3]) На рускій Дôмъ народный жертвувавъ Альфредъ графъ Потоцкій 200 зол. р.

тель Куземскій мотивувавъ ось-такъ внесокъ розвязаня першого руского товариства политичного: „Рада вже й такъ политичными справами не занимає ся. — Насъ зо всѣхъ сторонъ чѣпаютъ ся и рôзніи клеветы на насъ кидаютъ, а то запевне не єсть мило“[1]). Хоча-жь тогдѣ запала ухвала бôльшости членôвъ, щобъ Рады не розвязувано, то однако на засѣданю 17. (30.) червня 1851. р. Куземскій внѣсъ опять, щобъ Рада розвязалась и перетворилась въ таку комисію, котра займала-бъ ся тôлько справами Дому народного. Внесокъ предсѣдателя принято: головна Рада руска розвязалась и ôдтакъ галицка Русь лишилась своихъ провôдникôвъ въ житю національнôмъ[2]).

Коли-жь не стало головнои Рады рускои, щó пробудила землякôвъ до житя, то галицка Русь попалась знову въ духову мертвоту. „Зорю галицку“ выдавано ôдъ 1851 р. въ языцѣ твердôмъ, незрозумѣлôмъ, и хочь она въ 1855. и 1856. р. (пôдъ редакцією Николы Савчиньского) ôджила троха ôдъ леготу мовы живои, то все-таки галицкѝ Русины не могли позбутись апатіѣ въ справахъ народныхъ. Тогдѣ-то не було нѣкого въ галицкôй Руси, щó хотѣвъ бы пôднести хоругову народну высоко и покликати землякôвъ до працѣ на поли просвѣтнôмъ и суспôльно-економичнôмъ. Одне-однѣсенько свѣтло блимало ще на згарищи колишньои академіѣ, котре декретомъ министерскимъ зъ д. 25. серпня и 11. жовтня 1849. р. передано Русинамъ въ тôй цѣли, щобы спаленый будынокъ библіотеки перетворити въ церковь, а на мѣсци колишньои академіѣ поставити Дôмъ народный[3]). Дня 18.

[1]) „Зоря галицка“, 1850; число 65 — [2]) ibid., 1851, ч. 53.

[3]) Львôвскій университетъ зъ ґимназією замѣщено (1784) въ колишнѣмъ монастырѣ Тринитарскôмъ, мѣжь-тымъ коли для библіотеки университетскои призначено костелъ при тôмъ мона-

жовтня 1851. р. цѣсарь Францъ Іосифъ, пробуваючи у Львовѣ, поклавъ о годинѣ $9^1/_2$ камѣнь угольный пôдъ Дôмъ народный, сказавши слова: „Тутъ я мѣжь моими Русинами“[1]).

Дôмъ народный здвигавъ ся въ гору й гору, а житє просвѣтнє и національнє упадало щô-разъ низше, такъ, що въ 1857—1860. р. крôмъ урядовои часописи „Вѣстникъ“[2]) не було у насъ майжє нѣякои часописи рускои, нѣ литературнои, нѣ политичнои[3]). Тогдѣ-то президія ц. к. намѣстництва на основѣ рескрипту министерского зъ дня 8. мая 1859. р. покликала (15. мая) деякихъ Русинôвъ въ члены комисіѣ азбучнои, котрôй поручено обдумати се пытанє, чи въ письменнôсть руску не можна-бъ ввести азбуку латиньску? Членами сеи комисіѣ були отъ-сѝ Русины: епископъ-суфраганъ Спиридіонъ Литвиновичь, крилошане Михайло Куземскій и Михайло Малиновскій, профессоръ университета Яковъ Головацкій, инспекторъ ґимназіяльный д-ръ Евсебій Черкавскій, директоры ґимн. д-ръ Амвросій Яновскій и Тома Поляньскій, и парохъ зъ Яворова, Іосифъ Лозиньскій. Крôмъ сихъ Русинôвъ засѣдали въ комисіи: совѣтникъ надворный Кароль Моішь, совѣтникъ ц. к. намѣстництва

стырѣ. Той-то монастырь основано въ 1729., а скасовано въ 1783. р. Ôдтакъ въ 1848. р. при бомбардованю Львова (2. падолиста) згорѣла академія вразъ зъ библіотекою, по чôмъ австрійске правительство подарувало се згарище Русинамъ. — Одвѣтне рѣшенє власти замѣщено въ „Зорѣ галицкôй“ зъ 1850. р., ч. 104.

[1]) „Зоря галицка“, 1851., число 83.

[2]) „Вѣстникъ для Русинôвъ австрійскои державы“ ставъ выходити въ Вѣдни ôдъ 1850. р.

[3]) На Угорщинѣ въ Будинѣ выдававъ Иванъ Раковскій „Церковну Газету“ (1856. 1857. и 1858. р.) въ твердôмъ, незрозумѣлôмъ языцѣ. Въ 1858. р. печатано въ Будинѣ „Церковный Вѣстникъ для Русиновъ австрійской державы“.

д-ръ Ернестъ Seelig и секретарь въ министерствѣ просвѣты Іосифъ Ѣречекъ. Предсѣдателемъ сеи комисіѣ бувъ губернаторъ Аґеноръ графъ Ґолуховскій[1]).

Секретарь Ѣречекъ привѣзъ зъ собою брошуру, щó еѣ написавъ по приказу правительства п. з. „Ueber den Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben“. (Wien 1859). Ôдтакъ на першôмъ засѣданю комисіѣ заявивъ губернаторъ, що цѣсарске правительство бажає, щобъ Русины приняли азбуку латиньску, тому-що лишь симъ способомъ мож буде запобѣчи ширеню россійскои пропаґанды мѣжь деякими рускими письменниками. Опôсля говоривъ Ѣречекъ про цѣль своеи миссіѣ и захвалювавъ Русинамъ азбуку латиньску. Але-жь годѣ було склонити присутныхъ Русинôвъ (крôмъ д-ра Черкавского) до принятя тои новизны. Они станули смѣло въ оборонѣ славяньско-рускои азбуки и не дали собѣ накинути чужого письма[2]). Ба й Іосифъ Лозиньскій, щó давнѣйше (1834. р.) хваливъ абецадло польске, заявивъ на зборѣ комисіѣ, що теперь не важивъ бы ся выступити зъ тою своєю гадкою, котру захвалювавъ передъ 25 роками. Про-те правительство не накидало вже Русинамъ азбуки латиньскои, але приписало нову правопись[3]) и приказало д. 25. липня 1859. р., щобы школь-

---

[1]) Дебаты тои азбучнои комисіѣ, котра ôдбула 4 засѣданя, описаній въ книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien.“ Lemberg 1861.

[2]) Кузескій выступивъ изъ тои комисіѣ пôсля засѣданя третього и подавъ ôдъ себе меморіялъ, въ котрôмъ вельми жалкувавъ про вмѣшуване правительства въ домашню справу Русинôвъ. (Die ruth. Sprach.- und Schriftfrage in Galizien; pag 35—43.)

[3]) Въ тôй новôй правописи выкинено букву Ъ на концѣ слова по твердыхъ согласныхъ (дôм, час) и заведено пренйотоване ѥ (граѥ, кес'кляѥ, ѥго) и їо (днїом, всїо). Про деякі инші прикметы тои правописи можна дôзнатись изъ информаціѣ

нї книжки ôдъ того часу печатались кирилицею. Ôдтакъ усунено зъ тыхъ книжокъ гражданку, а латиньскими буквами корыстувавъ ся лишь урядъ въ печатаню уставъ краєвыхъ[1]), по-за-якъ побôчь тексту, друкованого кирилицею, замѣщувано тутъ ще тй-самї уставы, переписанї буквами латиньскими.

Такимъ рѣшенємъ министерства Русины нѣякъ не могли вдоволитись, называючи нову правопись какоґрафією. Та й не довго ждали они усуненя тои непотрѣбнои новизны. Се бо новоименованый митрополитъ Григорій Яхимовичь подавъ д. 23. вересня 1860. р. просьбу до цѣсаря, заявляючи ось-такї бажаня Русинôвъ: 1) щобъ усунено накинену правопись[2]); — 2) щобы вô всхôдныхъ округахъ Галичины заведено рускій выкладовый языкъ также въ городскихъ головныхъ школахъ, коли рускї ученики суть въ бôльшости, а не ажь тогдѣ, коли ихъ число двѣ третї части выносить; — 3) щобы въ ґимназіяхъ всхôднои Галичины рускій языкъ бувъ обовязуючимъ предметомъ науки, якъ се бувало давнѣйше; — 4) щобъ Русинамъ було вôльно писати по-руски свои подання до урядôвъ и судôвъ; —

урядовои, замѣщенои въ книжцѣ „Die ruth. Sprach- und Schrift frage...“; pag. 208—210.

[1]) Порôвн. „Роспоряженія крайевых Урядôв для королевства Галиціи и для Буковины. Рôк 1860“. Правопись тексту, печатаного буквами латиньскими основує ся на розпорядженю президії ц. к. намѣстництва зъ дня 4. серпня 1859. (Порôвн. „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 204—208).

[2]) Митрополитъ Яхимовичь сказавъ въ просьбѣ своѣй мѣжь иншимъ отъ-се: „Die Sprache einer Nation ist eine Familienangelegenheit, und nur in ihrem Kreise können die entstehenden Streitigkeiten geschlichtet werden; jeder äussere, besonders imperative Eingriff setzt sich der Gefahr aus, ganz wirkungslos zu bleiben“. (Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 274.)

5) щобы при розписуваню конкурсôвъ для посадъ урядникôвъ вô всхôдной Галичинѣ вымагано ôдъ кандидатôвъ знаня языка й письма руского.

Небавомъ опôсля (13. марта 1861. р.) ôдповѣвъ митрополитови министеръ державный, що въ справѣ рускои правописи усував ся розпоряжене министерства просвѣты зъ д. 25. липня 1859. р., и. що про-те рускому народови вôльно буде, самому дбати про одвѣтный, самостôйный розвôй своеи мовы[1]).

Тою справою азбучною заворушилась майже вся интелигенція руска и прочуняла изъ своеи апатіѣ, въ яку була попалась въ 1851. р. Особливо-жь въ 1860. и 1861. р. загорѣлась галицка Русь сильною любвою до рôдного слова, коли познакомилась зъ творами безсмертного кобзаря Тараса Шевченка, котрый голосомъ апостола правды и науки звѣщавъ землякамъ братерство братнє, свободу й волю. Здавалось тогдѣ, що наша Русь займе вже разъ гôдне становиско супротивъ Поляковъ, що проводырѣ еи сповнять тую просвѣтну и суспôльно-національну програму, котру були поставили въ 1848. р. — Ще въ кôнци 1865. и въ начатку 1866. р. рускй послы соймовй выступили солидарно противъ польского графа Лешка Борковского, котрый д. 18. (30.) падолиста 1865. р. домагавъ ся, щобъ соймъ разъ уже ухваливъ, що языкъ польскій есть, єдинымъ урядовымъ языкомъ въ соймѣ и выдѣлѣ краєвôмъ, по-за-якъ руска мова есть тôлько нарѣчіемъ языка польского[2]). Противъ Борковского высту-

[1]) Министеръ державный въ рѣшеню своѣмъ зъ д. 13. марта 1861. р. заявивъ именно отъ-се: „Die unmittelbare Einwirkung auf die Bildung und literarische Entwicklung einer Sprache gehört nicht unter die Aufgaben der Staatsregierung und, wie vielfache Erfahrung zeigt, führt auch nie zu einem befriedigenden Resultate“. („Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 277.)

[2]) Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sessyi Sejmu krajowego

пивъ именно посолъ Антôнъ Петрушевичъ, котрый въ соймѣ мѣжь иншимъ отъ-се сказавъ: „Русь нашу бôльше вже не можна убити ани неговати, понеже Русь галицка въ 1848. р. ôтрожденна прійшла вже до самопознанія своей народности; и то есть найбôльшая гваранція нашого руского быта. Для того кажу, що такъ якъ первый Адамъ, ѣвши изъ дерева жизни, на всегда пропалъ для раю, такъ и Русь, прійшовши до пôзнанья своей народности, пропала для Польщи, — то есть, що вже таки Русинъ не буде Полякомъ. — И такъ ôтзываюся нынѣ до членôвъ руского Собору, которыи такъ численно зъ посѣдателêвъ земскихъ пôдписалися на своей ôтозвѣ изъ 8. червня 1848. г., и которыи торжественно тамъ изъявляютъ свое политичное вѣроисповѣданіе „передъ Богомъ, передъ христіяньскимъ міромъ и передъ всѣмъ свѣтомъ", дабы памятали на свое дане обѣщаніе, що всѣми силами будутъ боронити народность руску"... „Польща не може быти вôльною, поки Русь вôльною не буде"[1]).

Але-жь московскіи панслависты не спускали зъ ока галицкои Руси и при помочи историка Дениса Зубрицкого морочили духа кôлькохъ галицко-рускихъ письменникôвъ. Звѣстный исторіографъ и панславистъ Михайло Погодинъ навѣстивши Галичину въ 1835. р. удержувавъ кореспонденцію зъ деякими Русинами, и ôдтакъ Денисъ Зубрицкій ставъ себе (1856) называти „атаманомъ Погодинской колоніи въ Галиціи"[2]). Коли-жь Прусаки побили вôйско австрійске пôдъ Садовою въ Чехахъ и на-

---

królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z w. księstwem Krakowskiem w roku 1865—1866. Tom I., str. 59—64.

[1]) „Слово", 1866, число 3. и 4.

[2]) Гляди письмо Зубрицкого до Погодина зъ дня 7. червця 1856. р. („Зоря" Ом. Партицкого, 1880; число 22., стор. 293.)

шôй державѣ завдали ударъ тяженькій (1866), тогдѣ московскй панслависты переслали галицкимъ своимъ приятелямъ тую вѣсть, що Австрія ось-ось розпаде ся, та що Россія ще въ осени 1866. р. забере Галичину. И отъ найшлись деякй сыны матери-Руси, котрй заявили передъ свѣтомъ, що галицкй Русины не суть Русинами, але Россіянами (Москалями). Одвѣтну програму своихъ политичныхъ поглядôвъ оголосили тй Погодиньскй „колонисты“ въ часописи „Слово“ (въ числѣ 59. зъ д. 27. липня [8. серпня] 1866. р.) п. з. „Поглядъ на будучность“. Ось деякй частины той панславистичнои статьѣ: ...„Политика наша была и есть не ясна и не отверта, и у насъ не выробился еще истинный духъ народный, незалежный отъ индивидуальности министрôвъ, канцлерôвъ, намѣстникôвъ. Чи мы объявили коли свѣтови, чѣмъ мы есьмо? яка наша минувшôсть? якіи наши историческіи права? Нѣтъ. Мы бавилися и бавимся еще въ такъ звануую Opportunitätspolitik, а нынѣ приходитъ намъ вкушати ей горькіи овощи. Въ 1848. роцѣ вопрошали насъ, щó мы? Мы сказали, що мы всесмиреннѣйшіи Ruthenen. (Господи! если бы праотцы наши узнали, що мы сами прозвали себе тымъ именемъ, якимъ окрестили насъ во время гоненья наши найлютѣйшіи вороги, они въ гробахъ зашевелили-бъ ся.) И якаяжь зъ того вышла консеквенція? Ото така, що выписалъ намъ Вѣденьскій жидъ-гумористъ Сафиръ: Seit der Erfindung der Ruthenen zwei Jahre, и що потому сами Поляки ругалися Ruteńcam, Ruteńczykam. — А може вы русскіи? допрошалъ насъ Стадіонъ. Мы кляли душу-тѣло, що мы не русскіи, не Russen, но що мы таки собѣ Ruthenen, що границя наша на Збручѣ, що мы отвращаемся отъ такъ званыхъ Russen, яко отъ оканныхъ шизматикôвъ, съ которыми ничого вспôльного имѣти не хочемъ. — — И для чогожь

мы не сказали въ 1848. роцѣ, що мы русскіи, що границею нашею народною ни Збручъ, но дальше Днѣпра? Бо тогды настрашили бы ся насъ были, щобы мы, связаны исторіею тысячилѣтною, обрядомъ церковнымъ, языкомъ и литературою съ великимъ русскимъ народомъ, не забагли коли отъ Австріи оторватися, и не были бы насъ допустили до свободъ конституційныхъ, были бы насъ слабенькихъ тогды придушили, щобысьмо и не дыхнули дыханьемъ русскимъ"...[1]).

Коли-жь въ 1866. р. галицко-рускі слабодухи, задурені московскими панславистами, заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то противъ такои неправды треба було повстати тымъ, котрі любили свôй народъ и бажали єму щасливои долѣ въ великôй родинѣ народôвъ славяньскихъ. Ихъ названо народовцями, тому-що они присвячували свои труды народови та й придержувалися тои народнои програмы, котру галицко-рускі патріоты высказали въ першôй ôдозвѣ головнои Рады до руского народу.

Русины-народовцѣ стали вже передше (межь 1862. а 1866. р.) выдавати деякі часописи рускі, якъ Вечерницѣ, Ниву, Мету, Русалку. Ôдъ 1867. до 1880. р. выходила часопись „Правда", що смѣло обороняла народні нашî права противъ напастямъ своихъ и чужихъ ворогôвъ. Ôдъ 1877. р. ставъ єѣ выдавати славный патріотъ Володимиръ Барвѣньскій, котрый опôсля (ôдъ 1880. р.) бувъ редакторомъ часописи „Дѣло". Ôнъ горнувъ коло себе всю молоду Русь и будивъ межи землями любовь до своєи батькôвщины. Шкода велика, що ôнъ умеръ въ молодôмъ вѣцѣ (3. лютого 1883. року), та що не мôгъ дôждатись жнива въ житю народнôмъ.

[1]) Авторомъ сеи статьѣ бувъ, якъ говорено, Никола Лиসиковичь, „сотрудникъ" при редакціи часописи „Слово".

Але зерно, яке бнъ посѣявъ на нивѣ рôднôй, нѣякъ не заснѣтилось: оно всюды посходило и ось жито наше зеленѣє принадно, хоча чорнй тучѣ неразъ покрываютъ нашу землицю[1]).

Вже въ тôмъ роцѣ, коли стала выходити „Правда", деякй студенты университету у Львовѣ подали гадку, основати товариство „Просвѣта". Сеся гадка подобалась старшимъ Русинамъ, и ôдтакъ вразъ зъ молодшими своими братьми засновали они дѣйстно (1868) се товариство вельми потрѣбне для просвѣты люду. Оно бо несе свѣтло науки незрячимъ брятямъ, селянамъ и мѣщанамъ, и стоить вѣрно на сторожи самостôйности мовы рускои супротивъ ворожихъ забаганокъ Руссофилôвъ. А позаякъ наслѣдники „атамана Погодиньскои колонiѣ въ Галицiи" вже смѣло й явно голосили нацiональне единство зъ Россiянами, то мѣжь Руссофилами а народовцями вытворювалась що-разъ бôльша пропасть въ житю суспôльно-нацiональнôмъ.

Коли-жь рускй силы роздробились а пропаганда московскихъ панславистôвъ въ галицкôй Руси ширшала и змагалась, то Полякамъ приходилось легко взяти верхъ надъ Русинами, котрй вели мѣжь собою справдѣшну усобицю. Такъ выеднали они собѣ въ Вѣдни кôлька важныхъ привилегiй, котрыми задумали галицку Русь на свôй ладъ перетворити. Головнымъ здобуткомъ того часу була Рада школьна краева (25. червня 1867. р.), що сталась найвысшою властiю едукацiйною въ Галичинѣ, а ôдтакъ цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 4. червня 1869. р. позволено всѣмъ урядамъ администрацiйнымъ и судамъ

[1]) „Маркiянъ Шашкевичъ". Про его житє и письма написавъ Омелянъ Огоновскiй. Читанка для селянъ и мѣщанъ. У Львовѣ 1886; стор. 95. 96.

корыстуватись мовою польскою во внутрѣшнѣй службѣ урядовôй.

Коли отже повѣнь польскои культуры намагалась галицку Русь зальяти, то рускѣ послы обдумували спосôбъ, якъ бы то можна зберегти свою мову и народнôсть ôдъ грозячого упадку. Именно вице-маршалокъ сойму галицкого, Юліянъ Лаврôвскій, пôднѣсъ (1869) гадку, чи не давъ бы ся уложити „modus vivendi" зъ сусѣдами въ Галичинѣ. Тому-що детеперѣшня опозиція рускихъ послôвъ противъ польскои бôльшости въ соймѣ не довела до позитивныхъ результатôвъ, то задумавъ Лаврôвскій навязати зъ польскими послами дружнѣ взаимины и симъ способомъ ôдъ сильного противника политичного выєднати для галицкои Руси деякѣ пôльги въ житю просвѣтнôмъ и суспôльно-національнôмъ. Сеся гадка Лаврôвского подобалась особливо Иванови Наумовичеви[1]), и ôдтакъ 30 послôвъ рускихъ жадало (22. вересня 1869. р.) законного узнаня правъ народно-политичныхъ для руского народу въ Галичинѣ. Ôдтакъ ухвалою соймовою установлено окрему межи-народну комисію, щобы а) розсмотрити предложенє урядове о знесеню тыхъ артикулôвъ уставы зъ д. 22. червня 1867. р. (о языцѣ выкладовôмъ въ школахъ народныхъ и середнихъ), въ котрыхъ постановлено обовязокъ ученя другого языка краєвого; б) розглянути внесокъ трицяти послôвъ рускихъ,

---

[1]) Про тогдѣшній наклôнъ Наумовича до примиреня зъ Поляками писало „Слово" Львôвске отъ-се: „На 3. засѣданіи галиц. Сойма собылося что-то такое, о чемъ не снилося ни намъ, ни Ляхамъ, именно, что два послы наши, Лавровскій и Наумовичъ, выступили съ внесеніемъ, чтобы разъ уже можно вынайти якій „modus vivendi" межи обома народностями, и положити конецъ вѣковой враждѣ". („Слово", 1869; число 72.)

котрѣ бажали, щобъ уладились взаимнѣ ôдносины мѣжь народомъ рускимъ и польскимъ[1]).

Выконуючи ухвалу соймову зъ д. 9. падолиста 1869. р. выдѣлъ краевый рѣшивъ на засѣданю (19. падолиста 1869. р.) покликати до сеи комисіѣ пятьнацять членôвъ. Зъ-помѣжь Русинôвъ засѣдали въ сѣй анкетѣ: Юліянъ Лаврôвскій, Василь Ильницкій, Антôнъ Петрушевичь, Теофилъ Павликовъ, Изидоръ Шараневичь, Корнило Сушкевичь и Анатоль Вахнянинъ. Въ сѣй комисіи выказано: 1) що истноване руского народу въ Галичинѣ узнае ся фактомъ незаперечнымъ (тринацяти голосами противъ двохъ польскихъ); 2) що пôдъ назвою „нарôдъ рускій“ треба розумѣти 15-миліонове племя славяньске, ôдрубне якъ ôдъ польского такъ и ôдъ россійского народу (чотырнацяти голосами противъ одного польского)[2]). Однакже навязане тыхъ дружныхъ взаиминъ Русинôвъ зъ Поляками въ Галичинѣ не довело до нѣякого результату, по-за-якъ майже всѣ рускѣ послы ôдцурались того миролюбивого внеску Лаврôвского, та й Поляки не хотѣли нѣ крыхты изъ своихъ политичныхъ здобуткôвъ зречись въ корысть примученыхъ Русинôвъ. Такъ отже приневолено насъ, въ самопомочи глядати двигненя своеи народности зъ того упадку, котрый бувъ наслѣдкомъ довгои недолѣ. Органична праця въ напрямѣ просвѣтнôмъ и суспôльно-національнôмъ есть великимъ заповѣтомъ проводырѣвъ рускихъ въ 1848. роцѣ. А по за-якъ Руссофилы програму тыхъ патріотôвъ занапастили ôдъ 1866. р., то тôлько Русины-народовцѣ зберегають свято-

---

[1]) „Межи-народня комисия“, статя въ письмѣ науковôмъ и литературнôмъ „Правда“. (Львів, 1870; стор. 147—150.)

[2]) „Анкета до кодификованя внесенья 30-хъ соймовыхъ пословъ рускихъ зъ 22. вересня 1869. р. и ей дѣланье“. („Основа“, Львôвъ 1871; число 33. 34. 35. 36. 37. 38.)

щѣ народнѝ ôдъ загибели. Тому-то засновали они 12. (24.) жовтня 1885. р. политичне товариство „Народна Рада“ у Львовѣ, щобы довершити програму народну того товариства политичного, щó завязалось въ 1848. р. пôдъ назвою „Головна Рада руска“. Правда, що въ 1870. р. засновали Руссофилы политичне товариство „Русская Рада“. Але оно вже зъ самого початку не выражало волѣ всеи галицкои Руси, бо заразъ при завязаню его усунено зъ него значне число такихъ Русинôвъ, котрѝ признавались голосно до національнои програмы Головнои Рады зъ 1848. року. Пôзнѣйше „Русская Рада“ выступила неприязно противъ цѣлымъ товариствамъ рускимъ, именно же противъ „Просвѣтѣ“, а въ своихъ пропамятныхъ письмахъ до правительства дорѣкала навѣть народнôй мовѣ рускôй, уживанôй въ письмахъ народовцѣвъ и въ школьныхъ книжкахъ.

Такъ отже галицка Русь не може дôждатись лучшои долѣ, тому-що деякѝ свои дѣти цураютъ ся своеи бѣдной неньки, мѣжь-тымъ коли польскѝ побратимы не хочуть ѣй признати тыхъ природныхъ правъ, котрыми она на своѣй земли вже ôдъ-давна повинна була користуватись.

2. Поглядъ на просвѣту и на справы суспôльно-національнѝ.

а) Рускѝ выклады на университетѣ Львôвскôмъ (1787—1808).

Вже Львôвскій епископъ Петро Бѣляньскій просивъ (1784) цѣсаря Іосифа II., щобы въ новôмъ университетѣ Львôвскôмъ на выдѣлѣ философичнôмъ и богословскôмъ лекціѣ для питомцѣвъ рускои семинаріѣ ôдбувались по-руски. Въ наслѣдокъ сеи просьбы цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 24. липня 1786. р. приказано, щобы тôлько въ се-

минаріи при домашнихъ корепетиціяхъ въ богословію пастырскômъ, моральнôмъ и догматичнôмъ настоятелѣ уживали языка руского, и ажь слѣдуючого року (1787) заведено рускû выклады на университетѣ[1]).

Се добродѣйство австрійского правительства приняли сучаснû Русины зъ великою вдякою. Отъ, щó пише про се самовидець, д-ръ Иванъ Гарасевичь: „День первый мѣсяця листопада 1787 есть и будетъ всегда памятнымъ въ житію народномъ каждого галицкого Русина; — въ тотъ бо день осуществилося найвысшое рѣшеніе: на любомудрію и богословію отозвалися учители народно-церковно-рускимъ языкомъ, а въ домашныхъ приготовленіяхъ трижде ежеседмично упражнялися нашіи убѣгатели сана священнического безъ изъятія въ рускомъ языцѣ. Се было истиннымъ восхищеніемъ слухати, якъ молодыи таланты свое быстроуміе въ политическихъ (?) упражненіяхъ на своемъ родимомъ языцѣ изъясняли, и якъ превосходно въ такъ многоважномъ дѣлѣ просвѣщенія поступали"[2]).

На выдѣлѣ философичнôмъ поставлено въ 1787. р. для рускихъ выкладôвъ двохъ профессорôвъ, Петра Лодія и Андрѣя Павловича. Лодій, угорскій Русинъ, учивъ философіѣ теоретичнои и практичнои, а Павловичь выкладавъ математику. Коли-жь Павловича перенесено на катедру богословія моральнаго, то въ 1789. р. занявъ его мѣсце угорскій Русинъ, Иванъ Земанчикъ, щó вчивъ крôмъ математики такожь физики[3]).

---

[1]) Порôвн. II., стор. 12.

[2]) „О преподаваніяхъ на рускомъ языцѣ въ всеучилищи Львовскомъ, заведеныхъ всемилостивѣйшимъ імператоромъ Іосифомъ II." Черезъ др. І. Гарасьевича. („Зоря галицка", 1851; число 61., стор. 494.)

[3]) Иванъ Гарасевичь замѣтивъ („Зоря", 1851, ч. 62), що въ 1787.

Петро Лодій бувъ мужь талантливый,[1]) що глядавъ каріеры и найшовъ ее дѣйстно въ далекôмъ Петербурзѣ. Ôнъ бувъ професоромъ въ университетѣ Львôвскôмъ до р. 1801. Опôсля поставлено его професоромъ академіѣ

роцѣ физики ставъ учити професоръ Іоаннъ Мартиновичь. Коли его именовано аббатомъ на Украхъ, то по словамъ Гарасевича выкладавъ физику д-ръ Земанчикъ, котрый вже ôдъ 1789. року учивъ математики. А вже-жь можна справдѣ сумнѣватись, чи монахъ-Францисканець Игнатій (не Іоаннъ) Доминикъ Мартиновичь на выдѣлѣ философичнôмъ учивъ по-руски. Его поставлено професоромъ физики (17. жовтня 1783. р.) ще передъ отворенемъ университету Львôвского. Австрійске бо правительство заснôвувало у Львовѣ поодинокѣ катедры богословскѣ, юридичнѣ, медичнѣ и философичнѣ вже ôдъ року 1773. Такъ 16. сѣчня 1773. р. заведено collegium medicum, а опôсля поставлено кôлька инших катедръ, по-за-якъ въ 1775. и 1776. р. велись переспрavы про основане университету. Въ тôмъ часѣ хотѣло правительство здвигнути университетъ въ Перемышли, однакже зъ-годомъ-перегодомъ прихилилось до тои думки, що таки лучше отворити академію у Львовѣ, де вже ôдбувались деякѣ выклады академичнѣ въ скасованôй коллегіи езуитскôй, (де пôзнѣйше замѣщено урядъ дикастеріяльный). Такъ отже Игнатій Мартиновичь, що бувъ родомъ Сербъ, учивъ физики майже цѣлый рôкъ передъ заснованемъ университету вô Львовѣ. Опôсля бувъ ôнъ професоромъ сего предмету въ новôмъ университетѣ, а по-за-якъ въ актахъ университетскихъ нема слѣду, щобъ ôнъ побôчь латиньскихъ выкладôвъ читавъ такожь по-руски, то мабуть Земанчикъ бувъ першимъ и единымъ професоромъ физики. Въ 1791. роцѣ поставлено Мартиновича аббатомъ въ пôвнôчнôй Угорщинѣ. По смерти цѣсаря Леопольда II. ставъ ôнъ провôдникомъ тайного соціяльно-демократичного товариства; коли-жь той заговôръ ôдкрыто, то Мартиновича и деякихъ его товаришѣвъ засуджено на смерть (20. мая 1795. р.).

[1]) Лодій бувъ питомцемъ Львôвскои генеральнои семинаріѣ. Коли цѣсарь Іосифъ II. 17. мая 1787. р. навѣстивъ сю семинарію и велѣвъ собѣ представити найлучшихъ студентôвъ, то Лодій бувъ однымъ изъ першихъ, котрыхъ тогдѣ передъ цѣсаромъ похвалено.

Краковскои, де вчивъ логики, метафизики й етики. Въ 1803. р. перенѣсъ ся ôнъ въ Россію; саме тодѣ бо основано академію въ Петербурзѣ и покликувано туды изъ славянщины такихъ мужѣвъ, щó були способнѝ запяти катедру академичну. Такъ отже крôмъ Лодія загостили въ столици надъ Невою ще два иншѝ угорскѝ Русины Михайло Балудяньскій и Василь Кукольникъ. Лодій ставъ отже въ Петербурзѣ професоромъ императорского университету. Тамъ выкладавъ ôнъ навпередъ логику и метафизику, ôдтакъ „теорію общихъ правъ". Жіючи въ чужинѣ не забувавъ ôнъ своихъ товаришѣвъ, и на руки черцѣвъ-професорôвъ Арсенія Радкевича и Модеста Гриневецкого прислав богато книгъ въ дарѣ для библіотеки монастыря василіяньского у Львовѣ.

Будучи професоромъ философіѣ на Львôвскôмъ университетѣ, Лодій переложивъ моральну философію Баумейстера зъ языка латиньского на „россійскій" п. з. „*Христіана Баумейстера, славныхъ Горлицкихъ училищъ управителя, Наставленія Любомудрія нравоучительнаго содержащая Любомудріе практическое всеобщее, Право естественное, Иѳіку и Політику, съ латинскаго на россійскій языкъ переведенна отъ Петра Лодіа, въ университетѣ Львовскомъ Любомудрія умозрителнаго и дѣйствителнаго кесарево-царскаго народнаго профессора.*" *Въ Львовѣ. Типомъ церкве храма пресвятыя Богородицы Ставропѣгіи. Лѣта* ѱψ҃ч *(1790)*[1]).

Въ сѣмъ творѣ важнымъ есть „Предисловіе переводчика ко благосклонному читателю", въ котрôмъ Лодій зъвняв ся, що перекладаючи сю книгу на „россійскій" языкъ „для ползы учащагося юношества галлиційскаго" уживавъ иногдѣ „простыхъ выражсній"[2]).

---

[1]) Сю книжку выпечатано въ малôй ôсѣмцѣ; обôймае-жь она 14 ненумерованыхъ и 438 нумерованыхъ сторôнъ.

[2]) Порôвн. отъ-се мѣсцо: „Во исполненіе всемилостивѣй-

Идучи слѣдомъ за рускими грамотѣями XV. и XVI. вѣку, Лодій назвавъ мову руску „россійскою“[1]) и намагавъ ся зладити свôй перекладъ въ языцѣ церковнôмъ. А по-за-якъ воля цѣсарска була така, щобъ выклады университетскѝ для Русинôвъ ôдбувались по-руски, то „переводчикъ“ навертавъ иногдѣ на ладъ мовы рôднои и зъ поглядомъ на молодѣжь „галиційску“ корыстувавъ ся декуды „выраженіями простыми“[2]).

На выдѣлѣ богословскôмъ поставлено рускихъ професорôвъ для всѣхъ предметôвъ. Тѝ-то богословскѝ студіѣ вразъ зъ рускими науками философичными звались рускимъ институтомъ. На першôмъ роцѣ богословія вчивъ церковнои исторіѣ свѣтскій священикъ Теодоръ Захаріясевичь ôдъ 1787. до 1792. р. По нѣмъ слѣдувавъ на сѣй катедрѣ д-ръ Андрѣй Бѣлецкій, а коли ôнъ умеръ (1802), то заступникомъ професора бувъ Константинъ Липницкій. Другу катедру на першôмъ роцѣ богословія займавъ чернецъ-Василіянинъ д-ръ Арсеній Радкевичь; ôнъ учивъ (1787—1805) языка еврейского, грецкого и герменевтики та й поясняв Библію старого завѣта.

шаго намѣренія імператорскаго высочайшее Виденское наукъ правителство при возбужденіи сихъ училищъ 1787. года опредѣлило, да дѣло Христіяна Баумейстера въ любомудріи умозрителномъ и дѣйствителномъ преподается, и но по мнозѣ повелѣно бяше, да на россійскій языкъ преложится, что понеже трудовъ моихъ касашеся, немедленно дѣлу руцѣ приложихъ, и по мѣрѣ сил', аще и въ недостатку нуждныхъ к' переведенію средствій сый единою для ползы учащагося юношества галлиційскаго преложихъ. Сея ради причины да не почудится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель! но паче трудившемуся благоутробно да проститъ при новонасажденномъ благополучія древѣ о новопроизрастшемъ радуяся плодѣ“ (ненумер. стор. 11. 12.).

[1]) Порôвн. I., стор. 177., замѣт. 3.

[2]) По Лодію обнявъ катедру философіѣ (1801) д-ръ Иванъ Лаврôвскій.

На другôмъ роцѣ богословія въ 1787. р. були два професоры, Михайло Гарасевичь, докторъ богословія и Андрѣй Ангеловичь, „докторъ обоихъ правъ.“ Гарасевичь читавъ низшу и высшу ексеґетику святого письма старого и нового завѣта (ôдъ 1787. до 1800. р.). Коли его поставлено крилошаниномъ-офиціяломъ при церквѣ архи-катедральнôй, заступавъ мѣсце професора префектъ семинаріѣ д-ръ Иванъ Дуткевичь, а по его смерти (1805) читали тѣ предметы Теодоръ Захаріясевичь (1805) и Григорій Миленевичь (1805—1807). — Ôдтакъ выкладавъ право каноничне професоръ Андрѣй Ангеловичь (1787—1800), а коли его поставлено совѣтникомъ судôвъ шляхоцкихъ у Тарновѣ, то заступникомъ професора бувъ д-ръ Хризостомъ Мохнацкій до 1807. року[1]). — Тѣ професоры вчили права каноничного также на третѣмъ роцѣ богословія. Ôдтакъ на сѣмъ роцѣ читавъ догматику славно-звѣстный професоръ чернець-Василіянинъ Модестъ Гриневецкій (1787—1796); опôсля обнявъ сю катедру д-ръ Иванъ Дуткевичь (1796—1805), а по его смерти слѣдовавъ д-ръ Иванъ Гарасевичь (1805—1808)[2]).

На четвертôмъ роцѣ студій богословскихъ д-ръ Михайло Гарасевичь ставъ читати богословіе пастырске и катихитику (1787) по-руски. Тому-же, що самѣ Русины домагались выкладôвъ польскихъ, то небавомъ по заснованю руского института сей професоръ читавъ оба тѣ предметы по-польски для Латинянъ и Русинôвъ. Коли Гарасевичь вступивъ въ конеисторію, то читавъ бого-

[1]) „Зоря галицка“, 1851; число 62, стор. 502.

[2]) Я. Головацкій замѣтивъ („Науковый Сборникъ...“ 1865., стор. 78. 79.), що мѣжь рокомъ 1787—1797. учили догматики отъ-сѣ професоры: д-ръ Антôнъ Ангеловичь, ôдтакъ д-ръ Никола Скородиньскій, котрый бувъ такожь цензоромъ рускихъ книжокъ для Галичины. Скородиньскій выкладавъ догматику по-латиньски и по-руски.

словіє пастырске д-ръ Михайло Левицкій (1800—1805), щó опôсля бувъ митрополитомъ галицкимъ. Въ 1805. р. именовано Левицкого соборнымъ крилошаниномъ, и ôдтакъ выкладавъ сей предметъ д-ръ Богданъ Марамарошъ, священикъ орменьскій. Важною єсть сеся подѣя, що въ 1795. р. професоръ д-ръ Іоаннъ Потоцкій, свѣтскій священикъ орменьскій, выкладавъ по-руски богословіє пастырске и катихитику. — Крôмъ богословія пастырского и катихитики учили на четвертôмъ роцѣ ще богословія морального. Першимъ рускимъ професоромъ сего предмету бувъ д-ръ Андрѣй Павловичъ (1788—1795)[1]). По его смерти выкладавъ се богословіє д-ръ Матвѣй Шанковскій, а коли одержавъ парохію въ Городенцѣ, то заступавъ мѣсце професора д-ръ Иванъ Лаврôвскій дотôль, докôль не закрыто института руского[2]).

Зъ-по-мѣжь тыхъ професорôвъ, щó вчили въ рускôмъ институтѣ богословскôмъ, выпечатавъ пôдручникъ для слухачѣвъ лишь одинъ Теодоръ Захаріясевичъ. Ôнъ переложивъ Данненмайра церковну исторію зъ языка латиньского на языкъ церковно-славяньскій п. з. „*Матѳія Данненмаура — Наставленія исторіи церковныя Н. З. латински изданная, Ѳеодоромъ же Захаріасієвичомъ, исторіи церковныя въ універсітетѣ Львовскомъ въ рускомъ языцѣ професоромъ публ., и пресвѵтеремъ Львовскія Діецезіи, на рускій языкъ переведенная Часть первая и вторая. Въ Львовѣ. Въ типографіи церкве храма Успенія П. Богородицы Ставропѵгіи. Лѣта* ѧѱч҃ *(1790)*[3]).

---

[1]) Андрѣй Павловичъ читавъ богословіє моральне такожь для Латинянъ въ мовѣ латиньскôй.

[2]) „Зоря галицка“, 1851; число 63., стор. 510.

[3]) Сю исторію выпечатано въ малôй ôсѣмцѣ. Перша часть обôймає 12 ненумерованыхъ и 676 нумерованыхъ сторôнъ; въ другôй же части єсть 12 ненумеров. и 532 нумеров. сторôнъ.

Въ передн҇омъ словѣ сеи книги Захаріясевичь п҇од-носить заслуги цѣсаря Іосифа II., котрый *„рускому народу, отъ нѣсколько уже вѣковъ въ великой невѣдомости погруженну, подаде руку помощи“*, по-за-якъ хотѣвъ, щобы кандидаты стану духовного учились въ „рускомъ языцѣ“. Одтакъ извиняе ся перекладчикъ подобно, якъ се вчинивъ Петро Лодій, що въ своѣмъ творѣ часто выраз҇овъ „простыхъ“ уживавъ[1]). Т҇олько-жь Захаріясевичь извиняе ся не супротивъ земляк҇овъ, але супротивъ „иностранныхъ“[2]).

Рускі професоры выдѣлу философичного и богословского не могли найти въ университетѣ супок҇ойного захисту для своихъ труд҇овъ науковыхъ. Русина не вважано г҇однымъ, займити въ коллегіи професор҇овъ таке становище, якимъ х҇оснувавъ ся Нѣмець, Чехъ и Полякъ. Ученії професоры университету, переважно Нѣмцѣ, рѣшили, що рускі професоры не суть членами факультету, та що ихъ не можь допускати до нѣякихъ почестій академичныхъ. Рускі студіѣ на университетѣ прозывано т҇огдѣ „Winkelschulen“, а рускихъ профессор҇овъ дразнили назвою „Winkellehrer.“ Не диво отже, що професоры богословія Теодоръ Захаріясевичь и Арсеній Радкевичь, та

1) Поров҇и. се мѣсце въ передн҇омъ словѣ Захаріясевича: „Еже касается перевода, зане часто выраженій простыхъ употребихъ, сего да не кто мнѣ отъ иностранныхъ въ зло вмѣняетъ. Сей бо трудъ мой едино токмо намѣряетъ къ ползѣ юношества рускаго галиціанскаго въ святелищы Лвовскомъ русскомъ богословію учащихся, и прочіихъ въ тойжде области свойственнымъ образомъ глаголющихъ“ (9. стор. ненумер.). — Всякій зможе легко поняти, що Захаріясевичь зладивъ св҇ой перекладъ зовсѣмъ не въ хосенъ тыхъ студент҇овъ, котрі „свойственнымъ образомъ“, се-бъ-то по (мало)руски говорили.

2) П҇одъ „иностранными“ Захаріясевичь розумѣвъ Россіянъ.

професоры философичного факультету Иванъ Земанчикъ и Петро Лодій подали 21. марта 1789. р. жалобу въ губернію краєву, просячи: 1) щобы приказано сенатови академичному, приняти рускихъ професорôвъ въ члены факультету; 2) щобъ имъ подавано до вѣдомости всякі урядові оповѣщеня; 3) щобы рускихъ студій не прозывано школами покутными (Winkelschulen). Сю просьбу рускихъ професорôвъ губернія краєва ôдослала 24. марта т. р. (число 7132) до сенату академичного и заявила своє мнѣнє, що тыхъ професорôвъ треба уважати професорами надзвычайными и членами факультету, и що про-те належить ихъ оповѣщати про всякі урядові розпоряженя. Сенатъ однакже ôдповѣвъ, що питанє про згадані оповѣщеня въ части вже залагоджено, о скôлько тоє оповѣщенє дотыкає ся учителѣвъ рускихъ; впрочôмъ на-будуще подадуть ся имъ до вѣдомости всякі розпоряженя урядові. А вже-жь не можна припустити рускихъ учителѣвъ въ члены факультету: сенатъ бо, порозумѣвшись зъ поодинокими факультетами стоить при своѣй гадцѣ, що тї учителѣ не можуть належати до коллегіѣ професорôвъ, тому-що они суть лише провизоричні учителѣ, а факультетъ складає ся зъ професорôвъ дѣйстныхъ и зъ докторôвъ, принятыхъ въ тѣло професорске. Учителѣ же руского института суть о стôлько членами факультету, о скôлько стоять пôдъ управою директора и декана одвѣтного факультету, ôдтакъ нѣякъ не можуть они уважатись членами выдѣлу въ тôмъ змыслѣ, щобы корыстувались мѣсцемъ и голосомъ въ засѣданяхъ коллегіѣ професорôвъ и щобы набули прочихъ правъ факультету. По причинѣ же, що нѣхто изъ звычайныхъ професорôвъ выдѣлу философичного не розумѣвъ руского языка, то ôдъ того часу поставлено

заступника директора и декана философичного, щобы мавъ доглядъ надъ рускими студіями[1]).

Коли рускй професоры не могли хôснуватись одными правами зъ прочими профессорами университету, то не диво, що они нерадо оставались на своихъ посадахъ, та що при першôй-лучшôй нагодѣ покидали незавидне свое становище и глядали де инде хлѣба насущного. И такъ мало-помалу замовкало славяньске слово въ лицеѣ Львôвскôмъ: на выдѣлѣ философичнôмъ не стало рускихъ выкладôвъ уже въ 1805. р., коли то скасовано университетъ у Львовѣ, а въ богословскôмъ ôддѣлѣ лицея дехто бувъ лекторомъ рускимъ до кôнця року 1808. Такъ въ 1808. р. тôлько одинъ д-ръ Иванъ Лаврôвскій читавъ богословіе моральне по-руски для слухачѣвъ IV. року, мѣжь-тымъ коли на трохъ попередныхъ рокахъ науковыхъ не було нѣякихъ рускихъ выкладôвъ. Тй лекціѣ удержали ся ще черезъ два роки въ монастырѣ Василіяньскôмъ въ Краснопущи, поки й тутъ не заступлено ихъ выкладами латиньскими.

Усунення рускихъ лекцій зъ лицея домагавъ ся именно орменьскій архіепископъ Янъ Шимоновичь, котрый въ тôмъ часѣ бувъ директоромъ ôддѣлу богословского и нерадо дививъ ся на тое, що деякй профессоры-Русины не тôлько въ мовѣ латиньскôй вчили клириковъ обряду латиньского и орменьского, але й выкладали дѣкотрй предметы по-руски. Впро чôмъ также самй Русины не дбали ще тогдѣ про высшу науку въ мовѣ рôднôй, по-за-якъ видѣли, що священики „studii rutheni“ въ суспôльнôмъ житю не хôснувались одвѣтнымъ поважа-

[1]) Я. Ѳ. Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ австрійского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 92. 93.)

немъ[1]). Ба, найшлись мѣжь нашими земляками такӣ недоумы, щó самӣ домагались усуненя рускихъ выкладôвъ зъ университету и зъ лицея, добачаючи въ студіяхъ латиньскихъ высшу прикмету схолястичнои мудрости и поруку бôльшого поважаня ôдъ правительства и суспôльности[2]). Такъ отже мертвый церковно-славяньскій языкъ, котрымъ корыстувались рускӣ профессоры, не мôгъ загрѣти нашихъ предкôвъ до запопадливои науки въ хосенъ бѣдпои батькôвщины. Якъ бы першӣ рускӣ професоры одвѣтно интенціи цѣсаря Іосифа II. выкладали були свои предметы въ мовѣ живôй, то ôдъ святынѣ наукъ повѣяло бы на галицку Русь леготомъ животворнымъ и ôдтакъ уже передъ девятьдесяти роками занявъ бы рускій языкъ въ науковôмъ свѣтѣ тее становище, до якого ще нынѣ въ добѣ конституційнôй не може доборотись.

Австрійске правительство дôзналось отже, що рускӣ выклады на университетѣ ажь тогдѣ зможуть бути хосенными для нашого народу, коли покладе ся неподвижный засновокъ до природного розвою мовы рускои. Тому-то задумало оно вже въ 1848. р. навпередъ поставити катедру для языка и литературы рускои, и ôдтакъ

---

[1]) Священики „studii rutheni" корыстувались все-таки бôльшою повагою, нѣжь духовники „antiquae educationis", котрыхъ иногдѣ прозывано Холмчаками, Луцаками або дячками. (Гляди II., стор. 9.)

[2]) Про сю неохоту самыхъ Русинôвъ супротивъ рускихъ выкладôвъ на университетѣ Львôвскôмъ замѣтивъ Іосифъ Левицкій отъ-се: „Diese Wohlthat des hochherzigen Monarchen wussten die Russinen nicht gehörig zu schätzen. Anstatt diese Gelegenheit als ein Hauptbildungsmittel ihrer Muttersprache fortwährend zu benutzen, sahen sie vielmehr eine Art Zurücksetzung darin, dass sie nicht auch wie die Deutschen und Polen lateinisch Philosophie und Theologie hören sollten, und trugen selbst zur Wiederaufhebung dieser Anstalt an". (Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl, 1834; Seite III. IV.)

зъ-годомъ-перегодомъ заводити вишй катедры на Львôвскôмъ университетѣ. И дѣйстно декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 13. грудня 1848. р. именовано Якова Головацкого, колишнього товариша Маркіяна Шашкевича, професоромъ языка и литературы рускои, а небавомъ опôсля поставлено одного провизоричного доцента для богословія пастырского, Антона Юзичиньского (1850/51) и двохъ суплентôвъ, Якова Цѣпановского для догматики (1850/51) и Антона Чайкôвского для катихитики (1852)[1]. А вже-жь рускй выклады догматичнй не могли довго устоятись, тому-що латиньскй іерархи домагались, щобы уніяты вчились сего богословія въ мовѣ церкви римскои. Такъ отже въ роцѣ 1858/59 усунено тй окремй лекціѣ зъ догматики, котрй своею мовою нагадували колишнй выклады въ рускôмъ богословскôмъ институтѣ[2]. — Въ 1856. р. поставлено Франца Костека суплентомъ катедры богословія пастырского, а въ 1867. р. именовано єго звычайнымъ професоромъ.

На выдѣлѣ правничôмъ декретомъ цѣсарскимъ зъ д. 23. марта 1862. р. системизовано двѣ надзвычайнй катедры для предметôвъ, належачихъ до судового испыту державного. Въ тôмъ декретѣ сказано, що пôзнѣйше поставлять ся чотыре професоры, а покищо треба-бъ вдоволитись одною або двома катедрами рускими[3]. Такъ отже въ науковôмъ роцѣ 1863/64 по-

---

[1] Въ 1885/86. р. ставъ учити педаґоґики (на II. роцѣ богословія) д-ръ Іосифъ Долькевичъ.

[2] Звычайнымъ професоромъ для выкладôвъ догматики въ мовѣ латиньскôй поставлено въ 1858. р. д-ра Іосифа Черлюнчакевича.

[3] Порôвн. отъ-сй слова цѣсарского декрету зъ д. 23. марта 1862. р.: „In welcher Weise die vier Hauptlehrgegenstände dieser Prüfung unter die seiner Zeit zu ernennenden Professoren zu vertheilen sein werden, ob es nicht räthlich erscheinen wird, vorerst den Umfang

ставлено двохъ суплентôвъ на выдѣлѣ правничôмъ, а то одного суплента для цивильно-судовои процедуры, а другого для австрійского права карного. Ажь 27. марта 1882. р. именовано д-ра Олександра Огоновского звычайнымъ професоромъ австрійского права приватного, и сею номинаціею положено засновокъ до подѣлу университету Львôвского на двѣ академіѣ, руску й польску. Теперь треба вдоволитись Русинамъ трома звычайными рускими катедрами въ университетѣ, се-бъ-то катедрою языка и литературы рускои на выдѣлѣ философичнôмъ, — богословія пастырского на факультетѣ теологичнôмъ и катедрою австрійского права приватного на выдѣлѣ юридичнôмъ.

б) Соборъ рускихъ „ученыхъ“ у Львовѣ.

Ôдозва головнои Рады рускои зъ д. 10. мая 1848. р.[1]) не була голосомъ покликуючого въ пустыни: се бо пробудивъ ся рускій женецъ изъ довгого сну и ставъ доганяти сусѣдôвъ въ живвѣ народнôмъ[2]). Пôдъ проводомъ Николы Устіяновича та Ивана Борисикевича деякî тямущî Русины стали обдумувати способъ, якимъ могли-бъ двигнути рôдну мову зъ пониженя и просвѣтити свѣтломъ науки людъ темный. Про-те 1. вересня т. р. девять па-

---

dieser Vorträge auf ein oder zwei Hauptfächer zu beschränken, und denselben erst für die Folge auf alle vier Lehrfächer auszudehnen, das wird sich erst nach der Lage der Verhältnisse und der wissenschaftlichen und linguistischen Qualification der Bewerber um die Lehrkanzeln bestimmen lassen“. (Оповѣщено рескриптомъ президіѣ ц. к. намѣстництва зъ д. 12. липня 1862. р.; число 5661. praes.)

[1]) „Зоря галицка“, 1848; число 1.

[2]) Епископъ Григорій Яхимовичъ, ставши предсѣдателемъ головнои Рады рускои, въ кôнци своеи промовы до збору сказавъ звѣстну казку про руского женця. Гляди „Зорю галицку“ зъ 1848. р., число 1. Порôвн. 95. книжочку товариства „Просвѣта“ зъ 1886. р. „Маркіянъ Шашкевичъ“; стор. 79. 80.

тріотôвъ[1]) выдало ôдозву, запрошуючи всѣхъ ученыхъ мужѣвъ народу руского, щобъ зъѣхались д. 7. (19.) жовтня до Львова. Завданємъ того собору мало бути:

1. установити для руского языка однакiи формы, а для письма руского приймити найодвѣтнѣйшу правопись; ôдтакъ выказати рôжницю руского языка ôдъ церковно-славяньского и также ôдъ россiйского и ôдъ польского;

2. подати ученымъ Русинамъ нагоду, зближитись до себе и сполучитись мѣжь собою до спôльныхъ працъ литературныхъ;...

3. згромадити и пôзнати силы ученыхъ Русинôвъ, зъорґанизовати и подѣлити працѣ свои литературнiи одвѣтно потребамъ руского народу;

4. утворити институтъ народный по взôрци „Матицѣ ческои", щô бувъ бы захистомъ руского житя литературного...[2]).

Въ сѣй ôдозвѣ сказано дальше отъ-се: „Славный примѣръ братей нашихъ Словянъ южныхъ и братей Чехôвъ, которiи передъ 20 лѣты — можь сказати — тамъ були, ôдкудъ мы теперь выходимъ, най буде намъ звѣздовъ, провôдникомъ. Чимъ бôльшiи труды и запоры, тымъ бôльшiи най будутъ нашiи усилiя, а дасть Богъ, що поведеся намъ, бо не про себе працювати будемъ, ино для добра 15-милiонового рода"[3]).

[1]) Се имена сихъ девяти патрiотôвъ, щô „ученыхъ" рускихъ запросили на зъѣздъ до Львова: Никола Устiянович, Иванъ Товарницкiй, Михайло Малиновскiй, Федôръ Леонтович, Иванъ Зарицкiй, Иванъ Слимаковскiй, Иванъ Жукôвскiй, Левъ Сосновскiй и Иванъ Борисикевичь.

[2]) „Историческiй очеркъ основанiя галицко-рускои Матицѣ и справозданьє первого собору ученыхъ рускихъ и любителей народного просвѣщенiя". Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850; стор. XX.

[3]) Ibid., стор. XXI.

Той покликъ девяти патріотôвъ залунавъ на Руси веселою луною и отъ, въ означенôмъ дни зôбралось въ музеѣ рускои семинаріѣ 99 „ученыхъ“ рускихъ[1]). Нѣ холера, щó тогдѣ въ Галичинѣ забирала свои жертвы, нѣ неохота Полякôвъ супротивъ сего собору не захитала Русинôвъ въ заявленю величного дѣла патріотичного. Вже-жь самъ графъ Ґолуховскій дораджувавъ Куземскому въ день отвореня собору, щобъ залишити цѣлу сю справу, по-за-якъ ôнъ довѣдавъ ся, що польска ґвардія народова геть порозганяє „ученыхъ“ рускихъ. Але Куземскій не услухавъ тои рады, и ôдтакъ по отвореню собору оповѣщено єго, що ґвардія народова вже дѣйстно готовить своихъ коней до походу противъ 99 Русинôвъ, котрѝ зъоруженѝ були тôлько словомъ правды, — що однакже Русинамъ нѣчого боятись, по-за-якъ генеральна коменда вôйскова запобѣжить тôй напасти польскôй[2]).

Такъ отже пôдъ проводомъ Куземского с о б ô р ъ „у ч е н ы х ъ“ р у с к и х ъ ôдбувавъ свои нарады поважно и зъ великимъ хôсномъ для добрá землякôвъ, изъ-за чого редакція „Зорѣ галицкои“ могла справедливо записати въ честь сего собору ось-таку похвальну згадку: „Седмиця ôдъ 19. до 26. жовтня (1848) Русинамъ вѣчне въ памяти зôстане; була она имъ якъ день весны, коли по тепленькôмъ дощику сонейко засвѣтитъ и травиця ся

[1]) Мѣжь сими 99-ма „учеными“ рускими вызначувались именно сѝ мужѣ: Иванъ Борисикевичь, Игнатій Галька, Иванъ Гарасевичь, Григорій Гинилевичь, Яковъ Головацкій, Иванъ Гушалевичь, Антôнъ Добряньскій, Иванъ Жукôвскій, Василь Ильницкій, Василь Ковальскій, Юліянъ Лаврôвскій, Іосифъ Левицкій, Іосифъ Лозиньскій, Михайло Малиновскій, Рудольфъ Мохъ, Антôнъ Петрушевичь, Левъ Сосновскій, Левъ Трещакôвскій и Никола Устіяновичь.

[2]) Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861; S. 24. 25

зазеленѣє, и цвѣты розвинувши ся цѣлый городєць вонями наповнятъ"[1]).

Навперёдъ повитавъ Куземскій присутныхъ „ученыхъ" гарною промовою, сказавши мѣжь иншимъ отъ-се: „Часъ и намъ було, давно часъ повстати зъ довгого сну нашего до житья народного, але нещаснѣ обстоятельства намъ того не дозваляли; силовалися поєдинчѣ Русины повстати и народнѣ силы розвивати, але такъ съ нами було, якъ съ товъ дитиновъ вставати хотящевъ, котру нянька до сну силує, рѣзковъ грозячи и съ голововъ прикрываючи. Але духъ народности взносився вже надъ нами, вжесьмо ся брали хоть со слабыми силами до працѣ. Ажъ на-разъ засвѣтило намъ свободы соненько въ очи, и ктожъ ту мôгъ єще сну ся ôддавати?... Кто не мавъ способности Русинамъ въ тыхъ часахъ придивитися, не увѣривъ бы, якъ далеко въ тыхъ кôлькохъ мѣсяцяхъ єже поступили: любовь къ народности рускôй, ко мовѣ ôтцêвъ нашихъ яснымъ поломѣнемъ въ сердци руского народа палає, вже бы той нѣкому не давъ си выдерти, а най бы ся кто поваживъ по той намъ рôвно якъ кождому народови найдорожшій скарбъ злосливо посягнути, готовъ єй якъ львиця свои дѣти до остатнои капки крови боронити и въ тôмъ взглядѣ можна сказати:

Де є теперь тая сила,
Щобъ Русина повалила"[2]).

Потôмъ читавъ Левъ Трѣщакôвскій розправу „о потребѣ пôднесенія краєвого земледѣльства"[3]), а „соловѣй рускій", Никола Устіяновичь, „такъ красненько до чув-

---

[1]) „Зоря галицка", 1848; число 25., стор. 105.

[2]) „Историч. очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ...", стор. XLV. XLVI.

[3]) ibid., стор. 12—16.

ства всѣхъ промовивъ, що ся ажь розплакали"[1]). Та й кому-жь не подобали-бъ ся сї єго слова: „Хтожъ въ славяньщинѣ не знає тои мовы святои Руси, тои бесѣды сердця, того наповидного ласканья, которымъ мати першоє дѣтя своєй милости любує, тои красавои пѣсоньки, якую ластôвка пôдъ стрѣхою щебече, — хто не знає барвы цвѣту и вони тои лѣторосли золотобережнои Украины? На славяньскôмъ выросла она сердцю и всякими цвѣтами пріоздобила ю красавая мати..."[2]).

Опôсля члены собору подѣлились на девять ôддѣлôвъ: 1) ôддѣлъ для богословія, 2) для правъ, 3) для любомудрія и наукъ природы, 4) для исторіѣ и ґеоґрафіѣ, 5) ôддѣлъ школьный, 6) ôддѣлъ для господарства, 7) для управы языка руского, 8) для литературы давнои и теперѣшньои и 9) для литературы старославяньскои.

Предсѣдателемъ ôддѣлу богословского бувъ крилошанинъ Иванъ Бохеньскій. Въ сємъ ôддѣлѣ поставлено ко рѣшеню мѣжь иншими сї пытаня: 1) Чи теперѣшня система богословія єсть добра? якъ же потрѣбнї суть змѣны въ сѣй системѣ, то въ котрôмъ предметѣ и якї? — 2) Чи теперѣшній недостатокъ науковыхъ книжокъ рускихъ може бути „на завадѣ", щобъ одвѣтна наука въ языцѣ рускôмъ могла розпочатись уже въ слѣдуючôмъ курсѣ школьнôмъ? — 3) Чи така наука може ôдбуватись ôдъ-разу вô всѣхъ предметахъ? чи тôлько въ декотрыхъ, и въ якихъ? — 4) Чи молитвенники для людей свѣтскихъ суть потрѣбнї и якъ треба ихъ уложити?

На сї пытаня слѣдували ось-такї рѣшеня: що-до 1) Теперѣшня система богословія не єсть достаточна; про-те ухвалено выбрати комисію для уложеня лучшои

[1]) ibid., стор. 1—11; — „Зоря галицка", 1848; ч. 25., стор. 105.
[2]) „Историч. очеркъ...", стор. 8. 9.

системы науки богословія; — що-до 2) Иванъ Гарасевичь, колишній професоръ въ богословскôмъ рускôмъ институтѣ замѣтивъ, що рускѝ выклады богословскѝ вже разъ дѣйстно ôдбувались, що ôнъ самъ учивъ догматики по-руски, та що й нынѣ готовъ опять пôднятись сего труду. Ôдтакъ заявили деякѝ члены собору, що декотрѝ учебники богословскѝ вже давнѣйше надруковано, мѣжь-тымъ, коли иншѝ находять ся въ рукописи; — що-до 3) Руска наука богословска вô всѣхъ предметахъ може розпочатись уже въ слѣдуючôмъ роцѣ школьнôмъ; — що-до 4) Хоча люде по-найбôльшôй части розумѣють ôдправу богослуженя въ церквѣ, то однако молитвенники суть дѣйстно потрѣбнѝ. Ухвалено отже напечатати молитвы „Царю небесный", „Пресвятая Тройце", „Отченашь", „Вѣрую", „Богородице Дѣво" и „Псалмы" въ языцѣ церковнôмъ, а прочѝ молитвы въ народнôмъ рускôмъ языцѣ[1]).

Предсѣдателемъ ô д д ѣ л у п р а в н и ч о г о бувъ Юліянъ Лаврôвскій. Члены собору дôзнались, що министерство покликало Юліяна Лаврôвского та Ивана Константиновича въ члены комисіѣ, котра займає ся уложенємъ „книги законôвъ гражданьскихъ", та що самъ Лаврôвскій переложивъ уже кодексъ цивильный, мѣжь-тымъ коли Константиновичь зладивъ переклатъ кодексу криминального[2]).

Въ ôддѣлѣ для л ю б о м у д р і я и н а у к ъ п р и р о д ы бувъ предсѣдателемъ д-ръ Иванъ Гарасевичь. Мѣжь учеными сего ôддѣлу вызначувавъ ся именно Евстахій Гарасимовичь ерудиціею философичною. Однакже тѝ ученѝ теоретики не выказали нѣякого позитивного выслѣду

[1]) ibid., стор. LII—LXIII.
[2]) ibid., стор. LXIII—LXIV.

въ хосенъ науки[1]). Ôдтакъ въ ôддѣлѣ исторично-географичнôмъ пôдъ проводомъ А. Петрушевича заявлено богато здоровыхъ гадокъ про методичнѣ дослѣды въ исторіи нашои батькôвщины. Задумано завязати историчне руске товариство и археографичну комисію для перегляду архивôвъ, рѣшено засновувати библіотеки, музеѣ, читальнѣ и т. и.[2]).

А вже-жь найбôльшу дѣяльнôсть розвинувъ ôддѣлъ школьный пôдъ проводомъ Іосифа Левицкого. Мѣжь иншими справами пôдношено се питанє, чи буква ъ єсть конче потрѣбна? Левицкій доказувавъ, що безъ неи годѣ обôйтись, але Рудольфъ Мохъ бувъ противнымъ єго гадцѣ, заявляючи, що сю букву въ письмѣ треба выкинути, тому-що она въ выговорѣ не має нѣякого значеня. Ухвалено однакже, „щобъ буква ъ, яко непреодолимый забытокъ предкôвъ нашихъ, через много столѣтій уважаный, и надаль позостала". Такожь рѣшено зладити книжки, потрѣбнѣ для науки дѣтей, а то крôмъ букваря и катихизиса выдати именно читанку Блоньского, коротку й бôльшу граматику руского и церковно-славяньского языка[3]), ôдтакъ библійнѣ повѣсти Антона Добряньского и Венедикта Левицкого, рахунки, скорочену географію й исторію руского народу; крôмъ того ухвалено, выдати скорочену економію и технологію, та й „право гражданьское во кратцѣ". Тогдѣ заявлено, що въ рукописи выготовлено майже всѣ учебники гимназіяльнѣ, та що єсть

[1]) ibid., стор. LXIV—LXXII.

[2]) ibid., стор. LXXII—LXXXIII.

[3]) Граматику руску для дѣтей уложивъ учитель Малицкій, а граматику церковно-славяньску зладивъ Ант. Добряньскій. Въ тôмъ ôддѣлѣ школьнôмъ сказано, що церковно-славяньскои граматики треба вчити въ II. и III. клясѣ школъ народныхъ, и що ôдтакъ въ сихъ клясахъ треба читати дещо зъ книгъ церковныхъ та поясняти Евангеліє й Апостолъ.

богато способныхъ мужѣвъ, котрѣ могли-бъ бути учителями въ ґимназіяхъ[1]. По думцѣ „ученыхъ“ патріотôвъ сего ôддѣлу въ ґимназіяхъ треба-бъ займатись 1) клясиками, 2) мовами европейскими, 3) ґеоґрафіею, 4) исторією, 5) математикою и ґеометрією, 6) религією. Именно мовы европейскѣ выкладали-бъ ся въ такôмъ порядку: а) въ першôй клясѣ мова „кирилійска“ або церковна; б) въ другôй клясѣ „зъ юговыходныхъ нарѣчій великоруске нарѣчіе“; в) въ третѣй клясѣ „зъ нарѣчій западныхъ ческое, такожь мова французка, найцѣльнѣйша изъ нарѣчій романьскихъ“; г) въ четвертôй клясѣ „уподоблѣнье (порôвнанє) всѣхъ нарѣчій словеньскихъ, а зъ ґерманьскихъ анґельске; д) въ пятôй и шестôй клясѣ „словесность словеньска на перемѣну зô словесностевъ индоевропейсковъ“[2]).

Ôддѣлъ для господарства пôдъ проводомъ Льва Трѣщакôвского ухваливъ выдавати часопись господарску и просити министерства, щобы въ школахъ заведено науку „сельского хозяйства“[3]).

Семый и осьмый ôддѣлъ (для управы языка руского и словесности руской) пôдъ проводомъ Якова Головацкого уладивъ правопись руску на основѣ програмы Ивана Жукôвского. Сю справу залагоджено по довгихъ спорахъ: хто радивъ держатись правописи исторично-етимологичнои, хто хотѣвъ поробити въ правописи деякѣ змѣны одвѣтно до выговору народного, а хто думавъ зовсѣмъ нову правопись для руского языка „скроити“. Що до языка, одни бажали корыстуватись живою мовою народу, другѣ волѣли языкъ цер-

---

[1]) По думцѣ „ученыхъ“ рускихъ ôддѣлу школьного вся наука въ ґимназіи мала подаватись въ мовѣ рускôй.

[2]) „Историч. очеркъ...“, стор. LXXXIII—CIV.

[3]) Ibid., стор. XCVI—XCVIII.

ковно-славяньскій поставити письменнымъ языкомъ Руси галицкои[1]).

Девятый ôддѣлъ для литературы „старославяньскои“, се-бъ-то церковно-славяньскои, оказавъ ся справдѣ архаистичнымъ зъявищемъ въ свѣтѣ литературнôмъ. Гадавъ бы хто, що про розвôй рускои мовы радять люде, котрî жиють въ X. вѣцѣ. Предсѣдателемъ сего ôддѣлу бувъ Левъ Сосновскій, адъюнктъ урядôвъ помôчничихъ при судѣ апеляційнôмъ, а заступникомъ предсѣдателя поставлено Стефана Сѣмаша, официяла бухгальтеріѣ[2]). Навпередъ пôднесено пытанє, чи не завести-бъ языкъ церковно-славяньскій „яко учебный и письменный“. Але-жь знатокъ языка руского, Іосифъ Левицкій, заявивъ, що „воспитаніє має бути въ народнôмъ языцѣ, та що тôлько о средствахъ промышляти належить, абы старославяньскій языкъ зрозумѣлымъ ставъ ся; про тоє (треба) выготовити словарь и граматику старославяньского языка“. Та отъ, предсѣдатель не вдоволивъ ся такимъ розумнымъ высказомъ, та замѣтивъ отъ-се: „Много є рѣчей нѣмецкихъ, а оденъ тôлько языкъ саскій образованый, такъ и между нами трудно буде зъ початку, сли языкъ старославяньскій бысьмо запровадили, але по неякôмъ часѣ призвычаити ся до него буде возможно“. — Ôдтакъ секретарь ôддѣлу, Василь Ковальскій, рѣшивъ поставлену дилемму сими сло-

---

[1]) ibid., стор. XCIX—CIV.

[2]) Стефанъ Сѣмашь бажавъ вельми, щобъ Русины не тôлько писали, але й говорили языкомъ церковно-славяньскимъ. Ôнъ намагавъ ся зладити деякî переклады зъ мовы нѣмецкои на мертвый языкъ славяньско-рускій; порôвн. „Печальная чувствія Львовскаго высокаго училища о смерти Єго Величества Францѣшка I., кесаря Австрійскаго. (Стефанъ Сіємашъ переводчій). Львовъ. Печатаніємъ и иждивеніємъ заведенія Ставропигійскаго“. 1835. (4°, стор. 4.)

вами: „Не иде намъ ту о тое, дабы языкъ старославяньскій до степени бôльшого просвѣщенія приведенъ бувъ, тôлько способнôсть учащимся подати маемъ, бы го зрозумѣли, а такимъ способомъ такожде его ôтъ упадку забезпечати“. Ухвалено опôсля выдати словарь церковнославяньскій и такожь выготовити „приличну бôльшую и меншую книгу чтенія“, се-бъ-то выписы изъ Апостола й Евангелій; дальше заявлено, що було-бъ хосенно, выготовити книгу „краснорѣчія“, та въ школахъ учити „дѣеписи, исторіи, землеписи, естествословія, любомудрія, чадовоспитанія, земледѣльчества, зодчества, скотоводства, пчеловодства, домостроительства и инщихъ учебныхъ предметôвъ“. По причинѣ же, що въ тôмъ часѣ не було ще способныхъ учителѣвъ, котрі заняли-бъ ся выкладомъ сихъ предметôвъ, ухвалено, щобъ рôжнороднои тои мудрости поки-що вчивъ професоръ руского языка. Зôбръ сего ôддѣлу узнавъ потребу, выдавати дневникъ въ языцѣ церковно-славяньскôмъ и порѣшивъ сполучити таку писанину зъ часописію „богословія и любомудрія“[1]).

Мѣжь-тымъ ôдбуло ся д. 11. (23.) жовтня друге загальне засѣдане, на котрôмъ Яковъ Головацкій ôдчитавъ свою розправу „о языцѣ южнорускôмъ и его нарѣчіяхъ“[2]). Ôдтакъ на третѣмъ загальнôмъ засѣданю д. 13. (25.) жовтня Иванъ Борисикевичь поставивъ внесокъ, щобъ утворити „общество просвѣщенія народного“, котре обôймило-бъ также зарядъ Матицѣ рускои. Внесокъ Борисикевича принято и потôмъ ôддѣлы собору „ученыхъ“ рускихъ выбрали 19 членôвъ для „общества просвѣщенія народного“. Ті члены уважали ся выдѣломъ неуставаючимъ, „правящимъ справами общества“. Предсѣдателемъ

---

1) „Историч. очеркъ...“, стор. CV—CXI.

2) ibid., стор. 17—80.

же „общества просвѣщенія народного и Матицѣ рускои“ выбрано Михайла Куземского[1]).

Четверте й послѣдне загальне засѣданє собору „ученыхъ“ рускихъ ôдбулось д. 14. (26.) жовтня. Коли залагоджено справы формальнŷ, Куземскій выголосивъ хорошу мову, въ котрôй мѣжь иншимъ ôтъ-се сказавъ: „Закидали намъ, що мова наша єще не оброблена, а протоє и неспосôбна, щобъ въ нêй вже теперь высшіи науки преподавати. О! нехай бы прійшли були и послухали нашого Моха и Головацкого, якъ крѣпко и сильно, нашого Устіяновича, якъ красненько до серця промавляли и найнѣжнѣйшіи чувства найзвучнѣйшими, мягонькими и солоденькими словами оглашали! Скажѣтъ, где Русинъ ся своєй мовы учивъ? чи були якіи школы? були може якіи академіи рускŷ?... О! нѣ, — мати го рôдненька вчила, тому то такъ солоденько говоритъ“[2]). Въ кôнци промовы Куземскій подякувавъ Иванови Борисикевичеви, що єго заходами ôдбувъ ся сей соборъ „ученыхъ“ рускихъ.

Хоча предсѣдатель закрывавъ засѣданє своимъ словомъ, то однако присутнŷ патріоты не могли вздержати горячихъ своихъ чувствъ, и про-те „зъ глубины сердця, якъ зъ пôдбескидского чистого жерела, люнули краснорѣчивыми словами руского языка выраженья сильного впечатлѣнія, ôтбилося тло сердця народного, — объявилося сильне переконанье, дѣльная воля, глубокоє чувство въ колѣйно произнесеныхъ бесѣдахъ и стихахъ...“ ...„Мужъ за мужемъ выступавъ на мовницю, промовлявъ зъ сердця руского до сердецъ рускихъ, розгрѣвавъ собратій и поощрявъ до дѣланія. И такъ чергою выступали

[1]) ibid., стор. CXIII—CXV. — Основателѣ Матицѣ ôдбули перше своє засѣданє вже 2. липня 1848. р. (ibid, стор. XIV—XIX.)

[2]) ibid., стор. CXVII.

честнії мужи: Іосифъ Левицкій, Рудолфъ Мохъ, Іоаннъ Гушалевичъ, Николай Устіяновичъ, Іосифъ Лозиньскій... Громкіи рукоплесканія, ôтзывы многолѣтствія объявляли всеебщое сочувствіе, котороe тая хвиля восторженія произвела; они то показали, же чувство одными устами высловлене, було чувствомъ всеобщимъ, же сильноe переконанье, словами одного выражене, було переконаньемъ всѣхъ; — всѣ хотѣли добрую волю и готовôсть дѣйствія, яку одинъ явно засвидѣтельствовавъ, осуществити, всѣ готовії на пожертвованія для народного добра"[1]).

Такимъ-то сердечнымъ словомъ спôмнувъ Яковъ Головацкій про тії воскресниї днѣ ôдродженя галицкои Руси. Такого свѣтлого празника, якій святковано ôдъ 19. до 26. жовтня 1848. р., не було вже у насъ ôдъ того часу. Московскії панслависты розъеднали у насъ брата зъ братомъ, и все ще намагають ся занапастити нашії идеалы народниї.

в) Галицко-руска Матиця.

Сказано высше, що на третѣмъ загальнôмъ засѣданю „ученыхъ" рускихъ завязано „общество просвѣщенія народного", котре небавомъ опôсля называлось **галицко-руска Матиця.** Ôдтакъ дня 1. (13.) марта 1850. р. пôдъ проводомъ Куземского ôдбулись загальниї зборы того „общества". Тогдѣ-то ухвалено мѣжь иншимъ отъ-се: 1) просити правительства, щобъ заводило всюды

[1]) ibid., стор. CXIX. — Порôвн. „Слово, говорене Іосифомъ Левицкимъ...", стор. 81—88. — „Слово, голошене Рудольфомъ Мохомъ...", стор. 89—98. — „До моей родины". Стихъ Ивана Гушалевича, стор. 99—101. — „Прощальна промова Николы Устіяновича", стор. 102—107. — „Послѣдніи слова, казаниї Іосифомъ Лозиньскимъ...", стор. 108—111.

по громадахъ школы; 2) выдати читанку Маркіяна Шашкевича; 3) постаратись о выдане часописи Матицѣ. Въ кôнци загального засѣданя выступили зъ промовою священикъ Рудольфъ Мохъ и д-ръ Амвросій Яновскій. Особливо патріотична бесѣда сего ученого професора загрѣвала всѣхъ присутныхъ до запопадливои працѣ для добра землякôвъ[1]).

Пôсля сего збору „общества просвѣщенія народного" минуло лѣтъ 14, въ котрыхъ про дѣяльнôсть Матицѣ по тôй причинѣ нѣчого не було чутно, що ôдъ правительства не можь було выєднати затверджєня статутôвъ. Хоча-жь и затверджено матичнѝ статуты (декретомъ державного министерства зъ д. 23. серпня 1861. р.), то членамъ выдѣлу не дѣялось якось скоро, бо загальнѝ зборы членôвъ Матицѣ скликано ажь три роки пôзнѣйше на днѣ 7. (19.), 8. (20.) и 9. (21.) липня 1864. р.

Отвираючи загальнѝ зборы матичнѝ предсѣдатель Мих. Куземскій падькавъ-горювавъ про застою словесного житя въ галицкôй Руси, кажучи мѣжь иншимъ отъ-се: „Не дивно, что литературное наше общество не могло ни двигнутися, ни затвержденія своихъ уставовъ домагатися. Со всѣхъ сторонъ громадилися русскому языкови и словесности непреодолимыи перепоны; нигде пріюта, нигде заохоты; стигла кровь горячая и никли надежды на лучшую будучность"[2]).

На сѣмъ зборѣ выбрано три ôддѣлы науковѝ: 1) для языка й исторіѣ; 2) для поезіѣ й искуствъ; 3) для наукъ природныхъ.

---

[1]) „Зоря галицка", 1850; число 22. 29.

[2]) „Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы". Во Львовѣ. 1865., стор. XVI. — Высше наведенѝ слова Куземского списано пôсля редакціѣ Я. Головацкого. Самъ Куземскій говоривъ и писавъ тôлько по (мало)-руски.

Въ першômъ ôддѣлѣ велись дебаты вельми оживленî пôдъ проводомъ предсѣдателя Головацкого й его заступника д-ра Григорія Гинилевича. Юліянъ Лаврôвскій хотѣвъ, щобы въ сѣмъ ôддѣлѣ навпередъ порѣшити пытанє про правопись. Тогдѣ-то вносивъ суплентъ ґимназіяльный, Омелянъ Гороцкій, щобы приняти правопись фонетичну; его внесокъ попиравъ Ксенофонтъ Климковичь, ба й Перемыскій крилошанинъ Григорій Гинилевичь прихилявъ ся до гадки фонетикôвъ. Однакже совѣтникъ Василь Ковальскій думавъ, що Матици треба держатись правописи етимологичнои, а по-за-якъ Матиця есть авторитетомъ, то, надѣйсь, потягне она за собою всѣхъ Русинôвъ. Въ сѣмъ внеску Ковальского вчинивъ Иванъ Жукôвскій таку поправку, щобы держатись правописи етимологичнои „ведля духа народного языка"[1]). Оконечно бôльшостію голосôвъ рѣшено, справу правописну полишити будущому выдѣлови. Потôмъ велись дебаты про языкъ, якого Матиця въ выданю своихъ книжокъ мала-бъ придержуватись. Два учителѣ ґимназіяльнî, Алексѣй Тороньскій и Михайло Осадца, та правникъ Олександеръ Искрицкій домагались, щобы уживати чистого народного языка. Але предсѣдатель Головацкій спинивъ дальшî дебаты заявляючи, що се пытанє порѣшено досыть ясно другимъ параґрафомъ статутôвъ матичныхъ[2]).

Въ ôддѣлѣ для поезіѣ й искуствъ вносивъ мѣжь иншими Платонъ Костецкій, щобы Матиця вôзвала „всѣхъ

---

[1]) „Слово", 1864; число 58.

[2]) § 2. „Задачею общества есть: Старатися о добры, пожиточны книжки, прежде всего въ языцѣ рускôмъ, которыи послужили бы до роспространенія добрыхъ общеполезныхъ знаній, до укрѣпленія святои каѳолическои вѣры и благонравія, якоже до поднесенія промышленности и земледѣлія".

просвѣчсныхъ людей до збираня народныхъ пѣсень зъ напѣвами"; ôдтакъ Иванъ Наумовичъ домагавъ ся выдаваня часописи популярнои. Тй внески принято, однакже ôдкинено два внески Гороцкого: а) щобы часопись людову щô-до змѣсту и формы выдавати зъ поглядомъ на Украину; б) щобы въ поезіи наблюдати єдинство литературне зъ Украиною „посредствомъ одного нарѣчія, с. є. Чигириньско-Переяславского". Тогдѣ-то Юліянъ Романчукъ въ письменнôмъ внеску высказавъ потребу выданя „збôрника лучшихъ поезій и повѣстій"[1]).

Ôдтакъ въ ôддѣлѣ для наукъ природныхъ[2]) поставлено именно сей внесокъ, щобы въ школахъ народныхъ познакомлювати ученикôвъ при одвѣтнôй нагодѣ зъ исторіею натуральною.

На загальнôмъ засѣданю 9. (21.) липня велись дебаты про правопись. Найбôльшу ерудицію филологичну заявивъ д-ръ Михайло Осадца, учитель II. гимназіи. Ôнъ попиравъ гадку Юліяна Лаврôвского, „щобы въ правописи языка руского, такъ якъ и въ иншихъ языкахъ, увзглядняла ся фонетика". Головацкій же доповнивъ внесокъ Лаврôвского тымъ, „що етимологична правопись має ся перепровадити на основаню нашои граматики". Наконецъ поставивъ Осадца таку модификацію внеску Лаврôвского, що етимологичну правопись руску „въ частностяхъ" треба справити въ дусѣ народного языка. Всѣ присутнй члены загального збору приняли сю поправку Осадцы и ôдтакъ подали Матици директиву до рѣшеня пытаня правописного[3]).

По-за-якъ по статутамъ загальный збôръ членôвъ

---

[1]) „Слово" 1864, ч. 57.

[2]) Предсѣдателемъ ôддѣлу для наукъ природныхъ бувъ проф. Михайло Поляньскій.

[3]) „Слово", 1864; число 58.

Матицѣ мавъ ôдбуватись що-рôкъ, то справдѣ слѣдуючого року скликано такій збôръ на днѣ 6. (18). 7. (19.) и 8. (20.) липня 1865. р. Маленьке число членôвъ (всего-на-всего 27), щó явилось на покликъ Куземского въ великôй сали Дому народного, доказувало достаточно, що галицкû Русины втратили вже довѣріє до тои просвѣтнои институціѣ, котру въ 1848. р. засновали въ ожиданю богатого жнива зъ гарного засѣву. Зôбранû членѣ Матицѣ дôзнались, що изъ 10 внескôвъ, поставленыхъ поодинокими науковыми ôддѣлами, выдѣлъ товариства не залагодивъ майже нѣ одного. Выдѣлъ займавъ ся переважно выдавництвомъ Наукового Сборника, котрый пôдъ редакціею Головацкого, Петрушевича и Дѣдицкого выходивъ четверть-рôчными выпусками въ твердôмъ, незрозумѣлôмъ языцѣ[1]). А вже-жь залишивъ выдѣлъ выдати приручный словарь руско-нѣмецкій и нѣмецко-рускій, по-за-якъ А. Петрушевичь выступивъ изъ комитету редакційного[2]).

На другôмъ загальнôмъ засѣданю сего збору ôдчитавъ д-ръ Исидоръ Шараневичь програму для написаня популярнои исторіѣ Руси галицкои, по чôмъ рѣ-

[1]) Литературнымъ органомъ Матицѣ бувъ навпередъ „Науковый Сборникъ“ ôдъ 1865. до 1868. р., ôдтакъ „Литературный Сборникъ“ ôдъ 1869 до 1873. р. Ôдъ 1885. р. выходить опять „Литературный Сборникъ“ пôдъ редакціею Богдана Дѣдицкого. — Ôдъ 1848. до 1885. р выдала Матиця 81 книжокъ Найбôльшо дѣяльнымъ було се товариство въ 1849. и 1850. р., — въ рокахъ же 1857. 1858. 1873. 1877. 1878. 1879. и 1880. не выдала Матиця нѣ однои книжочки. — До найлучшихъ книжокъ, котрû выдала Матиця, належить Зоологія Покорного, переложена (1874) проф. Михайломъ Поляньскимъ на мову руску.

[2]) Богатый матеріялъ лексикальный въ пяти писаныхъ томахъ подарувавъ Матицѣ священикъ Іосифъ Скоморовскій. Слова рускû поясню вавъ ôнъ одвѣтными словами польскими.

шено, розписати въ тôй цѣли одвѣтну премію[1]). Опôсля ôдчитавъ проф. Головацкій свою статю о рускôмъ перекладѣ Библіѣ Франциска Скорины и о рукописнôй рускôй Библіи зъ XVI. вѣку, щó находить ся въ Василіяньскôй библіотецѣ у Львовѣ[2]). Хоча сей ôдчитъ заявлявъ всякŷ прикметы ученого дослѣду, то однако присутнŷ члены не слухали его зъ такою увагою, яку присвятили „ученŷ“ Русины его розправѣ „о языцѣ южнорускôмъ“... Мертве бо слово не здужало вскресити искры житя въ малôй громадцѣ членôвъ Матицѣ, щó инаиче слабосильнŷ ôвцѣ оставались безъ проводу середъ широкого степу. Вже-жь Куземскій не проводивъ въ нарадахъ сего загального збору; про-те мѣсце председателя займавъ его заступникъ Яковъ Головацкій. Справдѣ сумно стало въ тôмъ зборѣ, коли 8. (20.) липня лишь 23 голосуючŷ члены рѣшали про долю Матицѣ. Тогдѣ то предложено внески ôддѣлу исторично-языкословного. Шѣсть патріотôвъ рускихъ (Иванъ Жукôвскій, Стефанъ Качала, Михайло Глиньскій, Володимиръ Шашкевичь, Анатоль Вахнянинъ и Александеръ Искрицкій) стануло въ тôмъ ôддѣлѣ въ оборонѣ „чистого“ руского языка, котрого Матиця въ выданяхъ своихъ винна придержуватись[3]). Тому-то й на загальнôмъ засѣданю 8. (20.) липня домагавъ ся Стефанъ Качала, щобы повернути до мовы народнои и не брати слôвъ зъ языка церковного и московского. Ôдтакъ высказавъ ôнъ сŷ важнŷ

---

[1]) На третѣмъ загальнôмъ засѣданю ухвалено, вызначити двѣ премiѣ за написане исторiѣ рускои: першу премію въ квотѣ 300 р., а другу въ скôлькости 150 р. в. а.

[2]) „Нѣсколько словъ о Библіи Скорины и о рукописной русской Библіи изъ XVI. столѣтія“. („Науковый Сборникъ“... 1865; стор. 225—256.)

[3]) „Слово“, 1865; число 57.

слова: „Языкъ народа єсть то найдорожша спадщина предкôвъ, єсть то мовь-бы кровь въ тѣлѣ нашôмъ... Держѣмъ ся нашихъ власныхъ ухвалъ, а буде згода, а не роздоръ въ литературѣ“ [1]). А вже-жь Головацкій замотавъ сю важну справу ось-такимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступає, а задачею граматикôвъ єсть, за тымъ поступомъ языка слѣдити и отвѣтно сему правила поставляти... Съ граматикою стоитъ дѣло такъ, якъ и съ кождою наукою; правила старинныхъ астрологôвъ, що сонце доокола землѣ обертаеся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галилея, который довелъ противно, що земля кружитъ вколо сонця“ [2]). Симъ порôвнанємъ хотѣвъ Головацкій мабуть се сказати, що бѣднôй Руси въ своѣмъ розвою просвѣтнôмъ треба придержуватись свого сонця, се-бъ-то литературы россійской. Ôдтакъ ухвалено бôльшостію голосôвъ, всѣ внески ôддѣлу исторично-языкословного зъ д. 7. (19.) липня передати управляючому выдѣлу до пересмотру и оконечного рѣшеня. Такъ отже проводырѣ загального збору, будучи прихильниками твердого, литературного языка, довели до того, що въ книжкахъ Матицѣ не стало живого слова, изъ-за чого духова мертвота запапащала народнû святощѣ галицкои Руси.

Минуло пять лѣтъ, поки знову не скликано загального збору матичного. Та й той збôръ вѣдай не ôдбувъ бы ся, наколи-бъ не сполучено загального засѣданя матичного зъ загальнымъ зборомъ нового политичного товариства „Русская Рада“ [3]). Дня 27. серпня (8. вересня) 1870. р. станули передъ невеличкою гро-

---

[1]) ibid., ч. 58.

[2]) ibid.

[3]) Загальный збôръ членôвъ „Русской Рады“ ôдбувъ ся 26. серпня (7. вересня) 1870. р.

мадкою членôвъ матичныхъ лишь недобитки колишнього выдѣлу. Куземского поставлено епископомъ Холмскимъ, и также Яковъ Головацкій, Пилипъ Дячанъ и Никола Лисикевичь переселились въ Россію. Въ загалѣ въ выдѣлѣ матичнôмъ не стало 6 членôвъ, по-за-якъ ще д-ра Ивана Ильницкого именовано крилошаниномъ въ Перемышли, а проф. Клима Меруновича перенесено изъ Львова до Санча. Такъ отже выдѣлъ доповнявъ ся самъ (безъ выбору на загальнôмъ зборѣ), прибираючи собѣ деякихъ членôвъ товариства. Загальный той збôръ ôдкрывъ промовою новый предсѣдатель д-ръ Амвросій Яновскій. Свою рѣчь закôнчивъ ôнъ отъ-симъ примирительнымъ словомъ: „Далъ бы Богъ, щобы мы всѣ вѣкомъ старшіи и молодшіи въ томъ обществѣ соединившися сердцемъ и мыслію въ одно литературное братство, въ гармонійномъ согласію ревно дѣлали около просвѣщенія нашого народа и томуже дорогою просвѣщенія помогли двигнутися изъ нужды, щобы онъ въ вѣнку австрійскихъ народовъ занялъ тое мѣстце, якое ему принадлежитъ“[1]). На сѣмъ зборѣ заявивъ Иванъ Гушалевичь, що „выдѣлъ Матицѣ спитъ“, а ôдтакъ священикъ Игнатій Якимовичь замѣтивъ, що „Литературного Сборника“, органа Матицѣ, для того нѣхто не читае, що „Матиця не выбрала собѣ діялекта на Руси, котрый бы узнала своимъ языкомъ“. Поставивъ отже внесокъ, щобы языкомъ „Сборника“ бувъ языкъ исторіѣ Исидора Шараневича. Однакже Гушалевичь не радивъ, кожде засѣдане починати й кôнчити азбукою; та-жь (по гадцѣ Гушалевича) „кождый писатель мае свôй языкъ“;

---

[1]) „Слово“, 1870, ч 77. — Д-ра А. Яновского выбрано на сѣмъ зборѣ предсѣдателемъ выдѣлу матичного, коли-жь ôнъ въ Римѣ 2. марта 1884. р. умеръ, то его мѣсцо занявъ крилошанинъ Мих. Малиновскій, щô бувъ заступникомъ предсѣдателя.

ôнъ самъ неразъ „застановлявъ ся“ надъ своимъ языкомъ и дôзнавъ ся, що не можна держатись одного й того самого языка, бо „одно мгновеніе много значитъ“; — „великорускою языка не знаемъ, но (знаемъ) его выговоръ“, ба й „въ кождôмъ селѣ есть пару діялектôвъ“. Тому-то (говоривъ Гушалевичь) „тяжко выбирати и накидати языкъ, а Матиця поступила благоразумно, оставляючи писателямъ свободу“[1]). Про те взывавъ ôнъ Якимовича ôдступити ôдъ свого дивного внеску. Коли-жь авторъ драмы „Роксоляна“ не покидавъ своеи гадки, то замѣчено небавомъ, що ôнъ не есть членомъ Матицѣ, и що про-те не може ставляти нѣякого внеску. Такъ отже бôльшôсть членôвъ Матицѣ засудила на духову смерть сю просвѣтну институцію, котру въ 1848. р. засновано въ тôй надѣи, що она буде животворною святынею галицкои Руси. Склалось отже дивне диво, що ôдъ 1870. р. черезъ 18 лѣтъ до сего дня не скликувано загальныхъ зборôвъ товариства, хоча богато членôвъ матичныхъ вымерло, а майже нѣхто не хоче вступати въ члены завмираючого товариства. Поки-що намагае ся Богданъ Дѣдицкій ôдъ 1885. р. выданемъ „литературного Сборника“ вскресити мертвоту Матицѣ до нового житя. А вже-жь можь сумнѣватись, чи мнимый литературный языкъ „Сборника“ буде лѣкомъ цѣлющимъ для институціѣ, обведенои китайскимъ муромъ супротивъ живого змаганя народу руского.

г) Товариство „Просвѣта“.

Коли галицко-руска Матиця запропастила просвѣтно-національный идеалъ своихъ основателѣвъ зъ р. 1848., коли старша ґенерація рускои интелиґенціѣ, заморочена деякими своими провôдниками, ôддѣлилась ôдъ го-

[1]) „Слово“, 1870; число 78.

ловного репрезентанта галицкои Руси, с. є. ôдъ простого люду, то молодымъ патріотамъ, щó переймились идеями Тараса Шевченка, щó любили своихъ простыхъ, незрячихъ братôвъ, треба було покласти ôдпалъ на погасаючôй ватрѣ народнôй, щобъ она запалахкотѣла яснымъ поломямъ и розôгрѣла студенй стѣны безверхои святынѣ просвѣтнои. И отъ, въ першихъ мѣсяцяхъ 1868. р. рускй студенты университету Львôвского задумали зреализувати гадку славного патріота Стефана Качалы, высказану неразъ у „Словѣ“[1]) про потребу заснованя товариства просвѣтного. Въ мартѣ т. р. выбрано выдѣлъ, щобъ уложити статутъ товариства „Просвѣта“, котрый потвердило министерство справъ внутрѣшнихъ згôдно зъ министерствомъ просвѣты д. 2. вересня 1868. р. (ч. 3491)[2]). Ôдтакъ 26. падолиста (8. грудня) 1868. р. ôдбулись першй загальнй зборы сего товариства въ сали мѣйскои стрѣльницѣ у Львовѣ.

Зборы тй ôдкрывъ голова конституючого выдѣлу проф. А. Вахнянинъ одвѣтною промовою, въ котрôй сказавъ дещо про заходы того выдѣлу, и розôбравъ деякй пытаня, щó ставляють ся при починѣ такого дѣла, якимъ єсть пôзнанє и просвѣта люду[3]). Сего-то професора выбрано головою товариства, котре стануло захистомъ патріотичного змаганя народовцѣвъ. А вже-жь мило було тогдѣ дôзнатись, що завязанє „Просвѣты“ повитали радо

---

[1]) „Слово“, 1868; число 2. и 27.

[2]) Проєктъ статуту для товариства „Просвѣта“ уложили д-ръ Корнило Сушкевичь, Анатоль Вахнянинъ и Олександеръ Борковскій. Въ 1870. р. розширено дѣяльнôсть „Просвѣты“ на пôдставѣ нового статуту. Проєктъ сего нового статуту уложили д-ръ К. Сушкевичь и проф. Романчукъ.

[3]) Въ 1. параґрафѣ статуту сказано: „Цѣль товариства есть: пôзнанє и просвѣта руского народа“.

Юрій Федьковичь[1]), Никола Устіяновичь, Іосифъ Лозиньскій, Стефанъ Качала, Михайло Глиньскій и богато другихъ[2]).

И такъ члены выдѣлу товариства взялись зъ молодечимъ запаломъ до великои працѣ просвѣтнои. Вже перша книжочка, выдана выдѣломъ пôдъ заголовкомъ „Зоря", подобалась въ загалѣ всѣмъ землякамъ, изъ-зачого Иванъ Наумовичь прислалъ молодому товариству отъ-се привѣтне письмо: „Съ сердечною радостію повитавъ я першій плôдъ Вашого товариства „Просвѣта". ....Если бы мы черезъ тыхъ 20 лѣтъ свободы були употребили всѣ наши силы на такіи популярнѝ выданя (Зорю), мы стояли бы нынѣ далеко высше, и чувство народности переймило-бъ вже весь народъ. Для того не могу вôдказати Вамъ мого соучастія въ такъ великôмъ и благороднôмъ дѣлѣ и буду Вамъ присылати статьѣ розличного рода. „Зорю" приняла дѣтвора зъ неимовѣрнымъ одушевленемъ. Уже нынѣ въ цѣлôмъ селѣ знають ѥѣ цѣле содержане..."[3]). Ôдтакъ зъ-годомъ-перегодомъ старшѝ Русины перестали бѣсомъ дивитись на молоде товарство, про котре спершу голошено, що ѥго завязали недоляшки, вороги имени руского. Патріотичнѝ змаганя членôвъ выдѣлу показали свѣту, що „Просвѣта" ѥсть зборомъ справдѣшнихъ Русинôвъ, котрѝ сповняють програму рускихъ проводырѣвъ зъ р. 1848.

[1]) Порôвн. вѣршь Ю. Федьковича п. з. „Здоровъ честному субору Просвіти у Львові". („Справозданиѥ зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства Просвіта". Львівъ 1868; стор. 10.)

[2]) На тôмъ першôмъ загальнôмъ зборѣ членôвъ „Просвѣты" ôдзначились гарными промовами священикъ Осипъ Заячкôвскій, председатель збору, и талантливый правникъ Андрѣй Сѣчиньскій.

[3]) „Справозданѥ зъ дѣланій „Просвѣты" вôдъ часу завязаня товариства — 26. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу". У Львовѣ 1874; стор. 7.

На другôмъ загальнôмъ зборѣ товариства д. 14. (26.) мая 1870. р. поставивъ Ксенофонтъ Климковичь важный внесокъ, щобъ выдѣлъ „Просвѣты“ зложивъ комисію, котра выготовила-бъ школьнѝ книжки, особливо-жь книжки для шкôлъ середнихъ. Иось небавомъ старанємъ и коштомъ товариства вышло кôльканацять книжокъ для ґимназій. Се дѣло повелось именно изъ-за того гараздъ, що вице-маршалокъ сойму краєвого, Юліянъ Лаврôвскій, котрого на другôмъ загальнôмъ зборѣ выбрано головою товариства, выєднувавъ сему выдавництву запомогу то въ министерствѣ, то въ соймѣ краєвôмъ.

Коли Лаврôвскій бувъ головою „Просвѣты“, бажавъ митрополитъ Іосифъ Сембратовичь (въ грудню 1870. р.) погодити мѣжь собою „рускѝ сторонництва“ въ Галичинѣ, котрѝ вели зъ собою домашню усобицю. Про-те запросивъ бнъ до себе репрезентантôвъ „Просвѣты“ и „Рускои Рады“ на спôльну нараду. Точки до примиреня предложивъ крилошанинъ Михайло Малиновскій, зазываючи такъ одно якъ и друге „сторонництво“ до выявленя своихъ гадокъ въ сѣй справѣ. Ôдтакъ товариство „Просвѣта“ зложило „пропамятне письмо“ д. 3. (15.) марта 1871. р., заявляючи мѣжь иншимъ отъ-се: „Головною причиною розъєдиненя на галицкôй Руси, котре въ новѣйшихъ часахъ такъ дражливѝ формы приняло, є та околичнôсть, що многѝ зъ галицкихъ Русинôвъ покинули засаду, выречену Головною Рускою Радою въ р. 1848., и утворили осôбне сторонництво, исповѣдуюче єднôсть народну зъ Великороссами. — Анѝ съ тыми родимцями, которѝ покинувши свою народнôсть исповѣдують єднôсть народну съ Поляками, анѝ съ тыми, которѝ признаются до єдности народнои съ Великороссами — не може сторонництво народне єднатися. Поєднанье могло бы наступити лишь въ разѣ повороту ихъ на лоно нашои народ-

ности, т. є. въ разѣ повороту ихъ до засадъ, выреченыхъ пôдъ зглядомъ народнымъ Головною Рускою Радою въ роцѣ 1848., заключаючихся також въ нашôй програмѣ"....[1]). Супротивъ рѣшучихъ и переконуючихъ слôвъ того „пропамятного письма" „Русская Рада" не зъумѣла дати нѣякои катеґоричнои ôдповѣди. По тôй причинѣ про дальшiи переcправы въ сѣмъ дѣлѣ нѣчого вже не було чутно, и ôдтакъ хосенная тая гадка митрополита не могла осущитись.

Впрочôмъ выдѣлъ товариства заявивъ въ 1872. р. широку дѣяльнôсть просвѣтну[2]), бо подавъ двѣ петиціѣ, одну до выдѣлу краєвого, щобъ ôнъ постаравъ ся у правительства о заведенє рускихъ выкладôвъ въ V. клясѣ академичнои ґимназіѣ Львôвскои[3]), а другу петицію до министерства просвѣты въ справѣ заснованя катедры рускои исторіѣ на университетѣ Львôвскôмъ, о утворенє третьои инспектуры для школъ людовыхъ округôвъ чисторускихъ въ Галичинѣ, и о введенє въ житє роспоряженя министерского про выкладовый языкъ рускій въ семинаріяхъ утраквистичныхъ[4]). Того року придбало собѣ товариство знамениту силу для выдавництва просвѣтныхъ книжочокъ, спровадивши зъ Буковины до Львова Осипа (Юрія) Федьковича, котрый въ 14 мѣсяцяхъ зладивъ

---

[1]) „Основа", Львôвъ 1871; число 31., стор. 231.

[2]) Въ 1872. р. входили въ складъ выдѣлу „Просвѣты": Юліянъ Лаврôвскій (голова), д-ръ Омелянъ Огоновскій (заступникъ головы), д-ръ Корнило Сушкевичь, д-ръ Юліянъ Целешь, Василь Ильницкій, д-ръ Олександеръ Огоновскій, Михайло Дыметъ, Володимиръ Навроцкій, Маркилъ Желехôвскій, Омелянъ Дейницкій и Федôръ Заревичь.

[3]) Рускій выклады въ низшôй академичнôй ґимназіи розпочалисъ въ 1864. р.

[4]) „Правда". Письмо літературно-політичне. 1872., стор. 141.

кôлька многоцѣнныхъ творôвъ, мѣжь котрыми вызначуеся повѣсть п. з. „Село Фармазоны“ (1873).

Хоча-жь Лаврôвскій изъ-за свого патріотизму и становища политичного мôгъ бути найлучшимъ провôдникомъ народовцѣвъ въ ихъ житю національнôмъ и просвѣтнôмъ, то однако небавомъ опôсля, якъ (1870) выбрано его головою „Просвѣты“, втративъ ôнъ тее довѣріе, зъ якимъ горнулись до него всѣ щирî Русины. Свою бо угодову политику, (котрою хотѣвъ примирити Русинôвъ зъ Поляками)[1]), вѣвъ ôнъ такъ нещасливо, що не тôлько не досягъ свои цѣли, але противно народовцѣвъ ослабивъ и ихъ ще бôльше зъ Руссофилами розъеднавъ.

На пятôмъ загальнôмъ зборѣ „Просвѣты“ 10. (22.) мая 1873. р. выбрано ôдтакъ головою Володислава Федоровича, властителя дôбръ земскихъ. До сего молодого й енергичного головы звернулись члены товариства зъ великими надѣями. Всѣмъ Русинамъ вельми подобалась перша его промова, въ котрôй ôнъ мѣжь иншимъ отъ-сî смѣливî патріотичнî слова высказавъ: „Мôй отець сказавъ въ своихъ афоризмахъ: „Усяка гегемонія есть грѣхомъ — тиранією“. Ото-жь и я хочу, щобы всяка чужа гегемонія надъ народомъ нашимъ устала, щобы нѣхто нами противъ нашои волѣ не опѣкувавъ ся. Русь для Русинôвъ! — До сыта чужои опѣки, вона намъ хôсна не придбала. Въ мѣстахъ и селахъ выперае днесь чужинець тубыльця; по замкахъ нашихъ розможновладнилась чужина, а рускихъ князѣвъ потомки стались жебраками; церкви нашî нужденнî, вôдъ власнои шляхты опущенî; священство наше въ поруганю; народъ занедбаный худобѣе. Не маемо иншихъ традицій, якъ лишь сумнî спомники угнетеня; на нашî пѣсни налягли жаль и туга. —

---

[1]) Про угодову политику Ю. Лаврôвского гляди II., стор. 46.

Червоною Русею называють землю нашу, бо нѣгде справдѣ тôлько крови не полилось, нѣгде тôлько ночей червоныхъ лунами пожарôвъ не палало, нѣгде стôлько мотилъ не сторчить, стôлько кривдъ непомщеныхъ не минулось, стôлько непомилованыхъ жалобъ и стогнôвъ не перегомонѣло: — соляне озеро могло-бъ уже пôднятись изъ тыхъ слезъ, щó на сю землю сплыли! Перебули мы исторіи нашои нôчь страшенну — але перебули; уже займає ся зоря нового дня; уже пôдходить сонце, щó народъ нашъ до нового житя пробудить — а сонцемъ тымъ: просвѣта. Fiat lux, libertas erit. Прійде и на насъ черга!...“[1]).

Коли-жь въ тôмъ роцѣ (1873) загальный збôръ „Просвѣты“ ôдбувъ ся въ ожиданю красшои будучности, то вже на шестôмъ загальнôмъ зборѣ (13. мая 1874. р.) явилось богато такихъ, котрѣ не були вдоволенѣ своимъ новымъ провôдникомъ, по-за-якъ ôнъ торôкъ обѣцювавъ богато въ програмовôй своѣй бесѣдѣ, а ôдтакъ не розвинувъ одвѣтнои дѣяльности въ хосенъ товариства[2]). А вже-жь тая остра критика супротивъ Федоровича и цѣлого выдѣлу була справдѣ горячкова, бо й годѣ було ôдъ нового головы домагатись, щобъ ôнъ въ однôмъ роцѣ сповнивъ всьо тее, щó торôкъ було єго бажанємъ. Все-жь таки выбрано єго головою, и ôдтакъ на загальнôмъ зборѣ 15. (27.) мая 1875. р. доказавъ ôнъ дѣломъ, що вмѣвъ оцѣнити тее довѣріє, яке єму оказано того року, выбираючи єго головою товариства „Просвѣта“. Въ тôмъ часѣ польскій посолъ Поляновскій закидувавъ сему товариству, що оно въ выданяхъ своихъ для народу розсѣває нена-

---

[1]) „Справозданє зъ дѣланій „Просвѣты“ вôдъ часу завязаня товариства — 26. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу“. У Львовѣ 1874; стор. 21.

[2]) „Правда“, 1874; стор. 309.

висть до поодинокихъ клясъ суспôльности и наклоню людей до „шизмы“. Про-те вносивъ, щобъ не давати „Просвѣтѣ“ пôдмоги на выдавництво книжокъ школьныхъ[1]). Такъ отже Володиславъ Федоровичь, отвираючи зборы просвѣтнй, сказавъ мѣжь иншими отъ-сй памятнй слова: „Просвѣта є товариство вôдъ нѣкого незалежне. Коли приняла на себе трудъ выдаваня книжокъ школьныхъ, то робить се тôлько для добра свого народа. Корыстей не має вона зъ того для себе ніякихъ, а зъ грошей, котрй край дає зъ обовязку свого на выдаванє учебникôвъ школьныхъ, складає „Просвѣта“ точнй рахунки. Що-до выдавництва дѣлъ популярныхъ стоить „Просвѣта“ пôдъ опѣкою лишень одного права. Щó вôльно писати Полякамъ або Нѣмцямъ, то писати не може бути заборонене Русинамъ.... Щобы однакожь увôльнити „Просвѣту“ на будучнôсть вôдъ такихъ и тымъ подôбныхъ замѣтôвъ зô стороны людей неприхильныхъ, вôдступаю и даровую товариству „Просвѣтѣ“ суму на добрахъ Клебанôвка, повѣту Збаразского, на мою корысть интабульовану въ квотѣ двапацять тысячѣвъ зол. р. и сподѣюсь, що товариство запомоги ухваленои пôдъ такъ понижаючими обставинами не прійме...“[2]). Ôдтакъ выбрано щедрого сего добродѣя опять головою „Просвѣты“, котра симъ актомъ даровизны придбала собѣ независиму самостôйнôсть до дальшого свого розвою. На тôмъ зборѣ рѣшено, не приняти пôдмоги 2.000 зол. р., ухваленои соймомъ на выдавництво книжокъ школьныхъ.

Здавалось отже, що становище Федоровича, яко го-

---

[1]) Въ 1873. роцѣ одержала „Просвѣта“ зъ фонду краєвого 5.000 зол. р. на выдавництво книжокъ школьныхъ.

[2]) „Справозданє рôчне зъ дѣяльности товариства „Просвѣта“ за часъ вôдъ 15. мая 1874. р. до 27. мая 1875. р.“. У Львовѣ 1875; стор. 6.

ловы товариства, скрѣпилось на много лѣтъ, та що около него горнути-меть ся вся молода Русь. Та отъ симпатія, заявлена ему именно въ 1873. р., остигала що-разъ бôльше, по-за-якъ бнъ жиючи переважно на селѣ стоявъ ôддалеки ôдъ просвѣтного й національного змаганя Русинôвъ-народовцѣвъ. Ôдтакъ на загальнôмъ зборѣ членôвъ „Просвѣты" д. 31. мая 1877. р. головою товариства поставлено автора сеи исторіѣ литературы и ôдъ-тогдѣ выбирано его головою що-рôкъ ажь до сего часу. Въ тôмъ-то 1877. р. „Просвѣта" перебула тяжке лихолѣте. Люде злои волѣ розголошували про се товариство зовсѣмъ неправдивѝ и злосливѝ вѣсти. Саме-тогдѣ ôдбувалась нагôнка за соціялистами; ôдтакъ деякѝ Руссофилы намагались пôдкопати повагу „Просвѣты" мѣжь людомъ, голосячи, що книжки, выданѝ симъ товариствомъ, суть властію забороненѝ, нигилистичнѝ, що тѝ книжки бувають при ревизіяхъ конфискованѝ и наводять на людей пôдозрѣне властей. Але правда выйде все якъ олива на верхъ. Всякѝ клеветы замовкли супротивъ горячого патріотизму и безкорыстнои працѣ членôвъ товариства въ хосенъ рускихъ селянъ и мѣщанъ. Идея національности стала животворною силою, щó й байдужныхъ Русинôвъ здвигала ôдъ апатіѣ до любови народныхъ святощій[1]).

А вже-жь найкрасшу нагороду за свои просвѣтнѝ труды одержало се товариство д. 2. (14.) вересня 1880. р.,

[1]) Велику помôчь въ довершеню дѣлъ просвѣтныхъ подають центральному выдѣлови двѣ филіѣ товариства, се-бъ-то филія въ Терноноли и Станиславовѣ. Именно голова филіѣ Тернопôльскои, професоръ Олександеръ Барвѣньскій, розвинувъ таку хосенну дѣяльнôсть просвѣтну, що въ Тернопôльщинѣ здвигъ до нового житя національного не тôлько интелигенцію, але й сѣльскихъ та мѣйскихъ громадянъ, загрѣваючи землякôвъ своихъ словомъ и дѣломъ до горячои любови батькôвщины. (Суть ще филіѣ „Просвѣты" въ Золочевѣ и въ Коломыѣ.)

коли рускі товариства обохъ „сторонництвъ“ повитали нашого Цѣсаря Францъ-Іосифа I. въ великôй сали „Народного Дому“. Єго Величество розвѣдавшись у головы (Омеляна Огоновского) про дѣла товариства и дôзнавшись, що богато тысячь популярныхъ книжочокъ розходить ся що-рôкъ по-мѣжь людъ рускій, зволивъ изъ-за того заявити справдѣшній подивъ и замѣтивъ: „Се товариство єсть вельми хосенне“ („Ein sehr nützlicher Verein“)[1].

Справдѣ, можна сказати, що якъ бы не було товариства „Просвѣта“, то наші селяне й мѣщане порина-ли-бъ духомъ въ тьмѣ тьмущôй и доси не дôзнали-бъ ся єще, хто они, чія правда, чія кривда й чіи они дѣти? Се товариство спонукало й Руссофилôвъ до ривализаціѣ въ ширеню просвѣты людовои и про-те подало оно починъ до загальнои запопадливои дѣяльности въ корысть темныхъ, незрячихъ братôвъ[2].

Видячи, що заходами товариства „Просвѣта“ идея народна мѣжь людомъ що-разъ бôльше ширить ся, за-

---

[1]) „Справозданє зъ дѣяльности выдѣлу товариства „Просвѣта“ за часъ ôдъ 1. вересня 1879. до 31. грудня 1880. року“. У Львовѣ 1881.

[2]) Дѣяльнôсть товариства „Просвѣта“ доповнює ся въ литературно-науковôй части „товариствомъ имени Шевченка“ у Львовѣ. Оно повстало при кôнци 1873. р. (на основѣ статуту затвердженого ц. к. намѣстництвомъ д. 11. грудня 1873. р., число 61241.) заходами и жертвами 33 Русинôвъ Львôвскихъ и зъ провинціѣ, именно же значнѣйшими жертвами Украинцѣвъ. Дня 23. мая (4. червня) 1874. р. ôдбулись перші загальні зборы товариства. „Товариство имени Шевченка“ поставило собѣ задачею: выдавати и пôдмагати выдаванє книжокъ и часописей литературно-наукowыхъ для интелиґенціѣ, скликувати зборы ученыхъ и письменникôвъ та устроювати ôдчиты, вечерницѣ литературні и т. и., а до переведеня сеи задачѣ має служити своя друкарня. (Олександеръ Барвѣньскій, „Лѣтопись суспôльнои роботы и силы Русинôвъ австрійскихъ“. У Львовѣ 1885; стор. 15.)

думавъ Иванъ Наумовичь завязати инше товариство, котре выперло-бъ „Просвѣту“ изъ еи крѣпкого становища[1]). Зъ-першу носивъ ся ôнъ зъ гадкою, завязати „Матицю люду“. Въ складъ еи мали-бъ входити люде обохъ партій, репрезентованыхъ „Просвѣтою“ и „галицко-рускою Матицею“, изъ-за чого оба сі товариства по думцѣ Наумовича перестали-бъ истнувати. По причинѣ же, що оба „сторонництва“ не хотѣли наклонитись до его проекту, гадавъ ôнъ тогдѣ пôдпомагати „Матицю“, щобы сталась дѣйстною „Матицею люду“, але небавомъ опôсля засновавъ ôнъ „общество имени Качковского“ (8. [20.] серпня 1874. р.). Нове се „общество“ поставило собѣ програму вельми широку[2]), и пôдъ проводомъ Наумовича розпочало свою дѣяльнôсть въ Коломыѣ, однако вже въ 1876. р. перенесло оно свое сѣдище до Львова[3]). Хо-

[1]) Иванъ Наумовичь ставъ рѣшучимъ Руссофиломъ доперва въ 1873. р. Впрочôмъ ôнъ завязавъ нове просвѣтне товариство именно изъ-за того, що хотѣвъ стануги на передѣ цѣлого сторонництва.

[2]) §. 1. „Основанное въ 1874 г. общество Михаила Качковского, состоящее въ Коломыи, вызначило себѣ задачію: распространеніе науки, обычайности, трудолюбія, ощадности и трезвости, гражданскаго сознанія и всякихъ честнот между рускимъ народомъ въ Австріи“.

§. 2. „Для достиженія сей спасительной задачи употребляются слѣдующіи средства: 1) Издананіе популярныхъ, поучительныхъ, дешевыхъ книжокъ религійно-обычайного, наукового, господарского и забавного содержанія. 2) Основаніе читальней. 3) Основаніе торговельныхъ лавокъ (крамницъ). 4) Публичніи отчиты. 5) Основаніе обществъ трезвости. 6) Основаніе громадскихъ пожичковыхъ касъ и ссыповъ сбожа. 7) Основаніе обществъ рукодѣльниковъ“. — Въ новôмъ статутѣ зъ 1882. року вставлено ще одну точку, а то: „Выставки предметовъ господарскихъ, промысловыхъ и художественныхъ“.

[3]) Предсѣдателемъ „общества имени Качковского“ ôдъ р. 1884. есть Богданъ Дѣдицкій, щô въ 1885. и 1887. р. выдавъ „Лѣтопись Руси“ и займае ся запопадливо дѣлами „общества“.

ча же народно-рускій языкъ, въ котрôмъ Наумовичь ставъ выдавати першî книжочки сего „общества", замѣнено небавомъ опôсля языкомъ макароничнымъ[1]), то всетаки деякî книжочки могли-бъ бути хосенными для просвѣты люду, наколи-бъ въ нихъ захвалювано любовь до рôдного слова й до своей батькôвщины. А вже-жь политичнî погляды основателя й покровителя „общества имени Качковского", заявленî именно въ „Словѣ", не можуть оживляти членôвъ сего „общества" высшою идеею, котрою переймають ся тî, щô суть вѣрными сынами матери-Руси.

д) Школы и справы просвѣтнî.

1. Школы на Украинѣ.

Коли на Украинѣ була ще гетьманщина, то школъ народныхъ заводилось тамъ чи-мало. Людъ посылавъ радо своихъ дѣтей до тыхъ шкôлъ, въ котрыхъ крôмъ церковнои ґрамоты можна було де-чого хосенного навчитись въ рôдной, руско-украиньскôй мовѣ. Въ тôмъ часѣ духовенство выходило зъ народу; и ôдтакъ интересы духовенства й народу не йшли рôжными шляхами, а простували навпрямець до спôльнои меты, — до загального добра Руси-Украины. Теперѣшне же духовенство на Украинѣ стало осôбнымъ становъ и ôдцуралось ôдъ просвѣты простого люду. Се-жь прорвало тую духовну нитку, щô доси звязувала тамъ духовенство зъ народомъ. Ôдтакъ рôкъ за рокомъ просвѣта народна на Украинѣ такъ падала, що въ початку трицятыхъ рокôвъ сего столѣтя по селахъ не було нѣякихъ шкôлъ. А вже-жь давнѣйше бу-

[1]) Книжочки „общества им. Качковского" выдають ся теперь въ языцѣ, котрый, хочь основуе ся на живôй мовѣ рускôй, подекуды наближуе ся до языка россійского та церковно-славяньского, и займае также деякî зразки зъ мовы польскои.

вало тамъ инакше. Въ сѣмохъ козацкихъ полкахъ лѣвобережнои Украины (въ полку Нѣжиньскôмъ, Лубеньскôмъ, Чернигôвскôмъ, Переяславскôмъ, Полтавскôмъ, Прилуцкôмъ и Миргородскôмъ) въ половинѣ XVIII. вѣку було 866 шкôлъ[1]). Якъ же запропастилась автономія Украины и якъ зруйновано Сѣчь запорожску, то не стало вже й шкôлъ народныхъ, бо духовенство ôдъокромилось ôдъ люду и не вчило его въ мовѣ рôднôй. Засновувано-жь деякй школы на ново ажь тогдѣ, коли заведено въ Россіи „министерство государственныхъ имуществъ". Се министерство засновувало отже де-не-де школы въ хосенъ козакôвъ и казьонныхъ крестянъ; панскй же крѣпаки оставались безъ просвѣты ажь до знесеня неволѣ[2]).

Около 1853. р. начальство церковне стало заводити при церквахъ школы, де дѣти вчились переважно грамоты церковнои. Такихъ-то духовно-приходскихъ шкôлъ выказувано на паперѣ богато, але въ дѣйстности було ихъ мало, та й тамъ, де они истнували, велась въ нихъ наука дуже плохо. Вже-жь приходникъ самъ бувъ обовязаный держати учителя, на удержане котрого выбиравъ зъ громады „шкôльный грôшь", творячи зъ того нераз жерело наживы для себе самого. Ôдтакъ про просвѣту люду стало чутно въ Россіи тогдѣ, коли почали говорити про мужицку волю. И дивне диво! про се заговорили бôльшь противники волѣ, нѣжь еи прихильники. „Подайте мужикови попереду просвѣту, а тогдѣ зможете дати ему волю!" кричали паны въ 1857—1860. р.

[1]) „Статистическія свѣдѣнія объ украинскихъ народныхъ школахъ и госпиталяхъ въ XVIII. вѣкѣ". Статьи А. Лазаревского. („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ". С.-Петербургъ 1862; травень (май); стор. 82—89.)

[2]) Крѣпацтво знесено на Украинѣ указомъ царскимъ зъ д. 19. лютого 1861. р.

Такі-то приятелѣ люду думали тôлько ôддалити волю въ безвѣсть часу, а якъ се не вдалось, то паны забули про просвѣту люду, або звинялись давнымъ своимъ словомъ: „Хто-жь буде за плугомъ ходити, якъ усѣ мужики за книжки сядуть!"[1])

Такъ отже починъ до просвѣты люду на Украинѣ выйшовъ зъ низу, а не зъ горы, — зъ молодежи. Се були школы недѣльнѝ. Починъ до заснованя тыхъ шкôлъ подали студенты Кіѣвскѝ.

Послѣднѝ роки пятьдесятѝ и першѝ роки шѣстьдесятѝ на заходѣ Россіѣ були занятѝ приготовкою Полякôвъ до повстаня противъ россійской кормиги. Тогдѣ-то намагались они спольщити та златинщити тамошній народъ рускій черезъ школы. Въ тôй цѣли заведено въ Кіевѣ тайне польске школьне товариство, а польскѝ паны заявили старшому начальству въ краю, що крѣпакôвъ буде можна тôлько тогдѣ освободити зъ неволѣ, коли они освѣтять ся наукою. Про-те стали выпрошувати у генералъ-губернатора позволенє, закладати при панскихъ дворахъ школы для селянъ. Въ тыхъ школахъ учили именно ксьондзы польскѝ на книжкахъ польскихъ.

Противъ тои польскои пропаганды выступили Украинцѣ, заводячи школы недѣльнѝ, и въ сѣй просвѣтнôй справѣ корыстувались охороною правительства россійского.

Перша школа недѣльна зъявилась въ вересню 1859. р. въ Кіевѣ на Подолѣ. Крôмъ сеи школы заведено въ сѣмъ городѣ ще иншѝ двѣ школы недѣльнѝ и школу щоденну. Ôдтакъ небавомъ заводились недѣльнѝ школы не тôлько

---

[1]) Головнымъ жерeломъ для написаня сеи розвѣдки про школы послужила статя Мих. Драгоманова п. з. „Народні школи". („Громада, українська збірка", № 2. „Звістки про Україну", 1876—1877. Женева 1878; стор. 120—281.)

по городахъ, де були гимназіѣ и прогимназіѣ, але поде-куды й по селахъ на Украинѣ[1]). Тогдѣ-то й по всѣй Россіи засновувались такй школы, въ котрыхъ молодй й старй, ба й дамы вчили хлопцѣвъ и дѣвчатъ читати, писати й рахувати. Зъ-першу вчили въ тыхъ школахъ на Украинѣ бôльшь по-россійски, нѣжь по-украиньски, тому-що не було ще потрѣбныхъ книжокъ въ рôднôй мовѣ[2]). На лѣвобережнôй Украинѣ вчились дѣти на Граматцѣ Кулѣша[3]), але на правобережнôй Украинѣ заборонила ѥѣ администрація Кіѣвска по доносу польскихъ панôвъ, мабуть-то доводить она нарôдъ до гайдамацтва. Въ Петербурзѣ же печатано маленькими брошурками такъ званй „метелики", се-бъ-то выбôрнй творы Шевченка, Вовчка й другихъ украиньскихъ писателѣвъ и роздавано ихъ ученикамъ недѣльныхъ школъ по Украинѣ обохъ бокôвъ Днѣпра.

---

[1]) Въ школахъ недѣльныхъ ôдбувалась наука ôдъ 11—3. годины. Були щё й суботнй школы для жидснятъ, въ котрыхъ учили по заходѣ сонця. — Въ Полтавѣ-жь була щоденна школа вечѣрня, три-клясова, де ученики вчились ôдъ 6—8. годины (1861) через пôвъ року до 1862. р. — Въ тôмъ часѣ, коли заводились школы недѣльнй, заходами П. Лебединцева, щô бувъ тогдѣ учителемъ закону Божого въ гимназіи Бѣлоцерковскôй, засновано школу народну въ Бѣлôй Церквѣ (губ. Кіѣв.), и ôдтакъ заведено ще кôлька школокъ кругомъ того города.

[2]) Мѣжь украиньскими книжками школьными вызначувались отъ-сй: 1) „Граматка" Кулѣша (С.-Петербургъ 1857); 1) „Букварь" Шевченка (С.-Петерб. 1861); 3) „Арихметика або щотниця" Мороза (Кіѣвъ 1862); 4) „Арихметика або щотниця" Кониського (С.-Петерб. 1863); 5) „Оповідання зъ святого писання" Опатовича (С.-Петерб. 1863). — Кониськiй выдавъ въ Полтавѣ 1862. року „Українські прописі".

[3]) Кулѣшъ выдавъ свою Граматку (се-бъ-то Букварь и Читанку) въ 1857. р. въ Петербурзѣ, а за-рôкъ выпечатавъ меншу Граматку. Друге выдане сеи Граматки явилось въ Петербурзѣ 1861. р.

Можь було отже сподѣватись, що Украина двигне ся зъ пôтьмы духовои, въ яку була попалась особливо въ другôй половинѣ того и въ початку сего вѣку, та що ѣй засіяе свѣтъ ясный, невечерній. Вже-жь самъ кураторъ учебного округа въ Кієвѣ, хирурґъ Пироговъ (1858—1861) похваливъ школы недѣльнѣ на Украинѣ. Ба само министерство Головина не жахалось народнои украиньскои мовы въ школахъ. Правительство же пѣклувалось недѣльными школами изъ-за того, бо гадало, що мова украиньска спинить ширене польскои культуры на Украинѣ.

Въ 1862. р. задумавъ Никола Костомарôвъ просвѣту люду украиньского повести зъ манôвцѣвъ на шляхъ битый, широкій. Въ Петербургскôй Основѣ (1862., май) написавъ ôнъ статю п. з. „Мысли Южноруссa: О преподаваніи на южно-русскомъ языкѣ“. Тутъ заявивъ ôнъ, що Украинцѣ богато гарного приняли ôдъ люду, але въ замѣну дали ему лишь мало доброго. „Соловѣй баснями не сытый“, каже народне прислôве; — то-жь годѣ вже кормити людъ повѣстями й вѣршами. Треба ограничитись елементарнымъ выкладомъ наукъ такихъ, щô конче суть потрѣбнѣ для просвѣты людовои. Такъ отже по думцѣ Костомарова крôмъ букваря треба зладити коротку библійну й церковну исторію, катихизисъ, ôдрывки зъ наукъ святыхъ отцѣвъ церковныхъ и зъ житеписей Святыхъ такихъ, щô ихъ имя есть популярнымъ въ народѣ, и такожь пояснене богослуженя. Ôдтакъ изъ свѣтскихъ предметôвъ радивъ ôнъ учити аритметики, космоґрафіѣ, ґеоґрафіѣ и де-чого важнѣйшого зъ исторіѣ натуральнои. Впрочôмъ по гадцѣ Костомарова була-бъ потрѣбна ще граматика рôднои мовы и така книжочка, зъ котрои нарôдъ мôгъ бы дôзнатись про свои повинности й юридичнѣ права въ державѣ.

Сю програму Костомарова горячо привитали Украинцѣ всякого стану: паны, чиновники, професоры, студенты. Притакнуло ѣй также богато зъ Москвичѣвъ, ба самъ Катковъ при своихъ „Московскихъ Вѣдомостяхъ“ приймавъ грошѣ, щó слались по вызову Костомарова на печатане книжокъ украиньскихъ. Зôбрано було до 5000 рублѣвъ въ рукахъ самого Костомарова, не рахуючи того, щó було въ рукахъ Кіевлянъ и Харкôвцѣвъ[1]). Саме-тогдѣ выготовлено украиньскій перекладъ Евангелій, а московскіи славянофилы не-то не дорѣкали сему перекладови, але въ часописи „День“ похвалили его, изъ-за чого й Академія Наукъ въ Петербурзѣ заявила сему дѣлу свое узнане.

Та не довго свѣтила Украинѣ зôрка лучшои долѣ просвѣтнои. Наперєдъ выступили ворожо противъ недѣльныхъ школъ деякіи паны польскіи. Въ Граматцѣ Кулѣша було намальоване дерево, розмôжджене блискавкою, а пôдъ деревомъ лежавъ чоловѣкъ. „Ото“, казали они, „образъ тои страшнои подѣѣ, що розбуджене хлопство мусить розвалити порядокъ громадскій и перебити панôвъ“. Ôдтакъ пôднялось противъ тыхъ школъ духовенство православне; особливо митрополитъ Исидоръ, щó бувъ попереду въ Кіевѣ, а потôмъ въ Петербурзѣ, ставъ великимъ ворогомъ народнои просвѣты въ мовѣ украиньскôй. Коли-жь въ 1862. р. настали великіи пожары, то (въ маю) по царскому указу закрыто всюды

---

[1]) Зъ тыхъ грошей выдавъ Костомарôвъ (1863) „Арихметику“ Олександра Конисього и Опатовича „Оповіданиия зъ святого писания“. Оставшій ся грошѣ (4000 рублѣвъ) призначено на премію имени Костомарова за уложене „малорускогo словаря“. Ôдтакъ царскимъ приказомъ зъ д. 20. грудня 1880. р. призволено императорскôй Академіи наукъ, приняти сй грошѣ въ цѣли надания премій авторови найлучшого „словаря малорускогo“.

школы недѣльнiи. Тогдѣ постановлено комисiю, котрôй приказано, выслѣдити духъ и цѣль школъ недѣльныхъ. Голова тои комисiѣ, тайный совѣтникъ Ждановъ, выготовивъ докладъ, що недѣльнiи школы були дѣломъ тайного товариства, котре поставило собѣ метою „ниспроверженiе существующаго порядка вещей и истребленiе царствующей въ Россiи династiи".

Опôсля згодивъ ся министеръ Головинъ, щобъ заведено въ Кiевѣ „временну педагогичну школу"[1]). Въ тôй школѣ ставъ учити безъ пляну де-хто зъ учителѣвъ гимназiй и де-хто изъ студентôвъ университетскихъ, щô вчили въ школахъ недѣльныхъ. Грошѣ, щô мали йти на плату учителѣвъ, пôшли на пôдмогу учениками. Для новыхъ школъ народныхъ треба було выдати чимъ-скорше книжки, и про-те въ Кiевѣ деякiи тямущiи люде взялись за роботу надъ такими книжками въ мовѣ украиньскôй и россiйскôй. На сю цѣль дало министерство 500 рублѣвъ, и за частину сихъ грошей печатано перше выданє байокъ Глѣбова (1863). Мѣжь-тымъ по всѣхъ гимназiяхъ въ Россiи стали критикувати проектъ уставы середнихъ и низшихъ школъ. Майже вô всѣхъ гимназiяхъ Кiѣвского

[1]) М. А. Туловъ, инспекторъ Кiѣвского учебного округа, ôдкрывши педагогичну семинарiю, засновавъ деякiи школы на провинцiи въ губернiи Кiѣвскôй. Дѣло заснованя такихъ школъ ишло дуже поволи, по-за-якъ въ 1863. р ôдкрыто лишь 20 школъ, въ котрыхъ учителѣ побирали ôдъ правительства по 100 рублѣвъ нарôкъ. Але небавомъ противъ такихъ школъ зворушилось духовенство. Оно обидѣлось тымъ, що свѣтска власть не спытавши его, заводила школы. Ôдтакъ священики, дiяконы зô своими прихильниками нападали на тiи школы, и наробивши въ нихъ чи-мало заколоту, порывали дѣтей, та й переводили ихъ въ свои церковнiи (приходскiи) школы; опôсля-жь выманювали они у громадъ угоду въ свôй хосенъ и платню на учителя. („Слово" 1863; число 30.) Такъ отже роздѣлились школы на министерiяльнiи и церковно-приходскiи.

округа совѣты подали голосъ, що окрôмъ россійской мовы въ школахъ мусить бути й мова украиньска, при чôмъ учителѣ ґимназій правобережной Украины заявили, що украиньску мову именно изъ-за того треба поставити выкладовою, щобъ не допустити польской просвѣты мѣжь людомъ рускимъ. Деякй-жь люде зъ Петербургской громады старались въ министерствѣ о тее, щобъ уставъ школьный давъ мовѣ украиньской „первенствующую" ролю въ школахъ Россіѣ полудневой, и ôдтакъ само „министерство народнаго просвѣщенія" напечатало въ журналѣ своѣмъ статю, що доказувала окремѣшнôсть и самостôйнôсть мовы украиньской супротивъ мовы россійской и польской[1]).

Противъ такого змаганя Украинцѣвъ выступили паны польскй, закидуючи имъ хлопоманію й сепаратизмъ, и ôдтакъ за сй крики вхопились сторонники россійского духовенства, котрй докоряли министерству просвѣты, що оно хоче въ школы ввести нигилизмъ, та черезъ те служити й польскôй революціи.

Такъ отже въ 1863—1864. р. выготовлено царскй указы, котрй заборонили ширитись просвѣтѣ мѣжь людомъ въ мовѣ украиньскôй. Ба й временну педаґоґичну школу Кіѣвску называно розсадникомъ нигилизму й украинофильства въ школы сельскй Украины правобôчной. Именно священики православнй нарѣкали, що тая педаґоґична школа хоче ôдперти школу ôдъ церкви. Просто въ 1863—1864. р. замовкло руско-украиньске слово въ школахъ людовыхъ, порядкомъ же административнымъ заборонено цензорамъ пропускати въ печатню всякй

[1]) „О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ". („Журналъ министерства народнаго просвѣщенія". 1863., т. CXIX. Науки, 45—56.)

книжки украиньскі, щó моглп-бъ итп въ школу. Тогдѣ-то й святѣйшій Синодъ заборонивъ ôдъ ссбе такі-жь книжки церковні, а черезъ два роки заказавъ и проповѣдь церковну въ мовѣ простонароднôй. Книжки, приготовлені Костомаровомъ, не були вже выдані, та й переклядъ Евангелій, похваленый Академіею наукъ, оставъ ся въ рукописи. Ба св. Синодъ заплативъ друкарни за тее, щобъ не выпустила на свѣтъ другого выпуска библійныхъ оповѣдань Опатовича.

Якъ закрыто школы недѣльні, то министеръ Путята выготовивъ законъ про школы, по котрому ихъ цѣлкомъ передано въ руки священикамъ. Коли-жь сей законъ не вдоволивъ людей просвѣченыхъ, то наслѣдникъ Путяты, министеръ Головнинъ внѣсъ другій законъ, по котрому народні школы зôстались пôдъ управою министерства народнои просвѣты, а за те надъ ними поставлено повѣтові и губерискі „училищні совѣты" зъ депутатами ôдъ духовенства, при чôмъ установлено, щобы въ губернскôмъ совѣтѣ председателями були архіерее. Ôдтакъ Головнинъ намагавъ ся завести деякі школы, та не мôгъ свого дѣла довести до-путя, по-за-якъ на школы призначено мало грошей. Коли-жь случивъ ся „выстрѣлъ Каракозовскій" (4. цвѣтня 1866. р.), то министромъ просвѣты поставлено графа Д. Толстого, оберъ-прокурора святѣйшого Синода. Той министеръ ставъ прихильникомъ духовенства и заявивъ, щобъ нѣ земство[1]), нѣ свѣтскій урядъ не бравъ ся до школы, бо выйде нигилизмъ; лучше отже дати грошѣ духовенству, а оно вже позаводить такі школы, въ котрыхъ учити-муть кандидаты стану духовного. Зъ такои установы пôшла велика колотнеча мѣжь земствами и духовенствомъ, котре не хотѣло зъ

[1]) Земство можна подекуды порôвнати зъ нашою Радою повѣтовою.

рукъ выпустити шкôлъ церковно-приходскихъ. Ажь въ 1867. р. ставъ графъ Толстой терпѣти свѣтскѝ школы й заводити семинаріѣ учительскѝ.

Просвѣтою сѣльского люду управляє теперь правительство черезъ своихъ аґентôвъ, въ головѣ котрыхъ стоять директоры й инспекторы школьнѝ. Они-то разомъ зъ исправниками[1]) и священиками творять рады школьнѝ. Черезъ сє выходить такє, що инспекторы та й исправники, будучи перше всего урядниками, ставлять метою народнои просвѣты не реальнѝ потребы народнѝ, а высшѝ пляны политичнѝ. Изъ-за того людъ не видячи корысти ôдъ шкôлъ, дивить ся на нихъ неприхильно. Такому погляду помагає й те, що наука въ сѣльскихъ школахъ веде ся не въ мовѣ народнôй, а въ россійскôй, котрои украиньскій людъ не розумѣє. До того ще сѣльскѝ громады й земство, даючи на школы грошѣ й всѣ матеріяльнѝ потребы, не мають права нѣ троха вмѣшуватись въ справы школьнѝ[2]). Такъ отже школа народна на Украинѣ єсть институцією чужою, котра стоить ôддалеки ôдъ просвѣтныхъ интерессôвъ люду и намагає ся занапастити окремѝ прикметы вдачѣ руско-украиньскои.

2. Школы въ галицкôй Руси.

Австрійскій урядъ принявши Галичину по першôмъ подѣлѣ Польщѣ въ свою управу[3]), ставъ займатись уладженємъ шкôлъ народныхъ (людовыхъ). Хоча-жь заведено рускѝ выклады на университетѣ Львôвскôмъ[4]), то въ школахъ народныхъ лишь денекуды подавалась нау-

[1]) Исправникъ значить те, що у насъ староста.

[2]) „Дѣло", 1884: число 15., въ статьѣ Семена Жука п. з. „Листы зъ Полтавщины".

[3]) Гляди II., стор. 7.

[4]) Ibid., II., стор. 48—60.

ка по-руски. А вже-жь іерархія руска бажала завести въ тӥ школы мову рôдну, и про-те просила въ 1790. р. цѣсаря Леопольда II., щобы въ школахъ нормальныхъ и тривіяльныхъ[1]) учились дѣти въ мовѣ рускôй, и щобы дяки-учителѣ були свобôднӥ ôдъ службы вôйсковои[2]). Однакжо, нѣгде правды дѣти, почавши ôдъ панованя сего цѣсаря добродѣйствами науки въ школахъ корыстувались бôльше Поляки, нѣжь Русины, хоча рускій языкъ вже въ 1786. р. признано языкомъ краевымъ, людовымъ и національнымъ (Landes-Volks- und Nationalsprache)[3]. Такъ рѣшенемъ ц. к. ґуберніѣ зъ д. 6. лютого 1792. р. установлено, щобы рускӥ дѣти вчились по-руски читати и писати двѣчи въ тыжни (вô второкъ и четверъ), та що имъ вôльно по богослуженю въ костелѣ латиньскôмъ слухати службы Божои въ церквѣ о годинѣ 10.[4]). Тогдѣ-то вчили въ школѣ по-найбôльше грамоты церковнославяньской, та й зъ нею годѣ було дѣтямъ познакомитись, по-за-якъ мандаторы, щó були репрезентантами доміній[5]) та инспекторами шкôлъ народныхъ, не допускали

---

[1]) Школы нормальнӥ або головнӥ були чотыро-клясовӥ, мѣжь-тымъ коли въ школахъ тривіяльныхъ роздѣлено науку на три клясы. Обѣ тӥ школы служили цѣлямъ ґерманизаційнымъ, про-то наука подавалась переважно въ мовѣ нѣмецкôй; мова польска служила тôлько помостомъ въ переходѣ до науки въ мовѣ нѣмецкôй.

[2]) Annales ecclesiae ruthenae... auctore Michaele Harasiewicz. Leopoli 1862; pag. 984.

[3]) Декреты придворнӥ и ґуберніяльнӥ зъ д. 17. липня 1786, ч. 20944; 22. марта 1787, ч. 6466; 12. мая 1787, ч. 10673.

[4]) Annales eccl. ruth., p. 985.

[5]) Мандаторы поставлялись панами, се-бъ-то властителями дôбръ земскихъ; затверджували-жь той выбôръ власти циркулярнӥ. Мандаторы справували власть полиційно-судову и выконували въ загалѣ приказы правительства: стягали податки, ôдставляли рекрутôвъ и т. и. Коли заведено конституцію, власть

заводити школъ. Они боялись, щобы хлопы набувши просвѣты не забажали пôльги въ неволи, та щобъ ôдъ священикôвъ-учителѣвъ не дôзналисъ де-чого такого, щô було-бъ несхожимъ зъ поглядами польскими. Про-те мандаторы и въ загалѣ Поляки страшили людъ тою вѣстію, що школы засновують ся на те, щобъ дѣтей образувати для службы вôйсковои[1]). Впрочôмъ и жиды дивились нерадо на школы, знаючи, що якъ хлопъ просвѣтить ся наукою, то й перестане пити та й не дасть себе обмотати павутинемъ пажирливого глôтая. Тому-то розпускали жиды мѣжь хлопôвъ сю поголоску, що школярѣ пôшлють ся въ дарунку турецкому султанови[2]). Коли-жь (15. вересня 1812. р.) заходами польскихъ папôвъ знесено въ Галичинѣ приневолене до школы (Schulzwang), то рускû хлопы перестали посылати своихъ дѣтей до школы, и ôдтакъ церковно-славяньскои грамоты вчили лишь деякû священики й дяки въ своихъ хатахъ або въ „закристіи“ церковнôй.

Ще й въ 1813. роцѣ не дôждались Русины лучшои долѣ въ житю просвѣтнôмъ. Хоча бо правительство приказало, щобы въ селахъ подавалась наука въ мовѣ рôднôй, то однако тая установа уважалась провизоричною, поки не настали-бъ школы тривіяльнû, котрû зъ-першу засновувались по городахъ и мѣсточкахъ, а зъ-годомъ-перегодомъ мали заводитись такожь по селахъ[3]). Тривіяльнû же школы були тогдѣ институціями чужими, котрû пôдготовляли загальну нѣмецку культуру.

Головнымъ учебникомъ того часу бувъ „*Букварь языка славенскаго. Чтенія и писанія учащимся, въ полезное руководствіе Тѵпомъ изданъ при храмѣ Успенія Пресвятыя*

ихъ перейшла въ части на рады громадскû, а въ части на староства й рады повѣтовû.

[1]) Annales..., p. 987. 992. — [2]) ibid., p. 987. — [3]) ibid., p. 989.

Богородицы въ богоспасаемомъ градѣ Львовѣ. Року Божіа ҂ащз [1807]" (м. 8°, карт, ненумер. 40). Були ще й деякі давнѣйші книжки, примѣромъ „є҃. *Малая книжица. На чтеніе для учащихся въ народнихъ училищахъ въ цесарско-кролевскихъ областехъ. Часть первая, Науки о богочестіи. Въ Львовѣ. Тупомъ Братства Храма Успенія Прес. Богородицы, Року Божія* ҂аѱпѕ [1786]" (мала осьмка, стор. 280)[1]). А вже-жь такою книжкою мôгъ при науцѣ хôснуватись лишь деякій свѣчнѣйшій священикъ, дѣти-жь не могли-бъ второпати обширного, схолястичного выкладу религіѣ въ тôмъ часѣ, коли наука подавалась тôлько де-коли на-прихапци.

Видячи, що въ галицкôй Руси нема майже нѣякихъ шкôлъ рускихъ, задумавъ крилошанинъ капитулы Перемыскои, Иванъ Могильницкій займитись навъ-правдѣ просвѣтою люду. Онъ почавъ укладати книжки школьнѣ и подавъ починъ до завязаня „общества вченыхъ" въ Перемышли. Се перше руске „общество" просвѣтне потвердивъ цѣсарь Францъ I. дня 5. липня 1816. р., бажаючи, щобъ руска мова пôднеслась зъ пониженя и сталась выкладовою въ школахъ людовыхъ. Членами сего „общества" були: Иванъ Могильницкій (предсѣдатель)[2]), Петро Назаревичь, Данило Качановскій, Василь Созацьскій, Иванъ Турчмановичь, Иванъ Триловскій, Игнатій Давидовичь и Иванъ Снѣгурскій[3]). Се „об-

---

[1]) Тота „наука о богочестіи" уложена въ такôмъ языцѣ рускôмъ, въ котрôмъ есть богато польонизмôвъ, бя й чи-мало слôвъ церковно-славяньскихъ.

[2]) Иванъ Могильницкій написавъ граматику языка галицко-руского, однакже ея не выдруковано. Его „розправу о языцѣ рускôмъ" напечатано по-польски у Львовѣ 1848. р.

[3]) „Слово говорене Іосифомъ Левицкимъ въ общемъ засѣданію на съѣздѣ ученыхъ рускихъ д. 26. жовтня 1848. г. н. ч. у Львовѣ". („Историч. очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ...", стор. 83).

щество вченыхъ" стояло пôдъ „покровительствомъ" епископа Перемыского Михайла Левицкого, однакже не могло розвиватись, тому-що Полякамъ и черцямъ-Василіянамъ було „солею въ оцѣ". Тѝ противники просвѣты рускои оклеветували се „общество" въ Римѣ, мабуть-то оно мае тенденціѣ „схизматичнѝ"[1]).

Мѣжь-тымъ номинатъ-митрополитъ Мих. Левицкій доказувавъ правительству потребу (13. серпня 1816), поставити рускій языкъ выкладовымъ въ рускихъ школахъ сѣльскихъ. Однакже президія ц. к. ґуберніѣ ôдповѣла д. 13. вересня 1816. р (число 38957), що противить ся введеню руского языка въ школы, тому-що мова руска есть нарѣчіемъ, въ котрôмъ зовсѣмъ нѣчого або мало-що пише ся, що она ще цѣлкомъ необразована и про-те не може бути предметомъ наукы школьнои. Впрочôмъ Русинъ зъ такои науки не мавъ бы великого хôсна, а кирилиця, щô уживае ся лишь въ церковныхъ книгахъ, побôльшила-бъ трудности въ науцѣ. По причинѣ отже, що сѣльскій людъ рускій польску мову понайбôльше розумѣе, президія ц. к. ґуберніѣ взывае митрополита, щобъ розваживъ, чи не було-бъ хосенно вчити дѣтей тôлько по-польски, щобы не защѣплювати сепаратизму мѣжь жителями однои провинціѣ. Коли-бъ же митрополитъ на тее не приставъ, то нехай бы занвивъ, чи не було-бъ лучше, въ письменство руске ввести азбуку латиньску, по-за-якъ кирилиця въ житю щоденнôмъ зовсѣмъ не звѣстна, та й людови хиба лишь до читаня молитовника може бути придатна. А вже-жь рускою мовою (по думцѣ президіѣ) можна-бъ користуватись тôлько въ науцѣ религіѣ и рахункôвъ. Наконецъ звѣстила пре-

---

[1]) „Слово", Львовъ 1869, ч. 82.

зидія, що для важности сеи справы она була-бъ готова зъ митрополитомъ спôльну ôдбути нараду[1]).

Въ 1817. р. почалась реформа народныхъ шкôлъ. Саме-тогдѣ митрополитъ оповѣстивъ правительство про свои труды въ хосенъ народныхъ шкôлъ и домагавъ ся введеня выкладôвъ рускихъ во всѣ сѣльскѝ школы галицкои Руси. Ôнъ скрѣплявъ свôй внесокъ тыми доказами, що коли подавати-меть ся наука въ мовѣ рôднôй, то дѣти легче навчать ся катихизиса и познакомлять ся зъ обрядами церковными, — що через образоване религійне людъ стане ся моральнымъ и ôдтакъ зможе собѣ придбати просвѣту въ загалѣ, — що языкъ рускій особливо въ горахъ значно рôжнить ся ôдъ польского, та що Русины не розумѣють мовы польскои. Дальше заявивъ митрополитъ, що бôльша часть сѣльскихъ громадъ хоче у себе засновати школы парохіяльнѝ, та причинитись по силамъ своимъ до удержаня тыхъ шкôлъ пôдъ тою вымѣнкою, щобы наука подавалась дѣтямъ въ мовѣ рôднôй.

А вже-жь тѝ яснѝ доказы митрополита не могли переконати рады ґуберніяльнои, зложенои зъ десяти совѣтникôвъ, котру скрѣпили ще латиньскій арцибискупъ-примасъ А. Анквичь и латиньскій каноникъ Минасевичь. До удѣлу въ тыхъ нарадахъ запрошено также митрополита Левицкого и руского каноника Ивана Могильницкого.

Такъ отже рѣшила рада ґуберніяльна, що рускою мовою мають хôснуватись душпастырѣ при катехизаціи; впрочôмъ не заказуе ся священикамъ самымъ або ихъ помôчникамъ, подавати дѣтямъ науку руского читаня й писаня; однакже руска мова нѣякъ не може бути пред-

[1]) Annales..., p. 994. 995.

мстомъ науки публичнои, по-за-якъ руске „нарѣчіє“ въ письмѣ мало уживає ся та й въ суспôльнôмъ житю мало-кому єсть звѣстнымъ. Выкладовымъ языкомъ має бути отже мова польска, тому-що она єсть мовою краєвою, въ котрôй монархъ при оголошеню законôвъ говорить до народу. Ôдтакъ не заказує ся громадамъ заводити школы рускѝ, однако тіи-жь уважатись будуть закладами приватными и не мати-муть права до пôдмоги зъ фонду школьного. А вже-жь въ людовыхъ школахъ можуть учитись дѣти шляхты, двôрскихъ официялистôвъ, низшихъ урядникôвъ державныхъ и дѣти жовнѣрôвъ, а правительство побôльшуючи число школъ не хоче, щобы при науцѣ дѣтей множились безъ потребы языки й азбуки. Въ кôнци замѣтивъ Анквичь вразъ зъ совѣтниками ґуберніяльными, що коли-бъ руска мова въ школахъ народныхъ сталась выкладовою, такѝ школы перетворили-бъ ся въ школки церковнѝ для науки рускихъ дячкôвъ и понамарôвъ, — що черезъ 44 роки нѣ пôдъ панованємъ Маріѣ Терессы, нѣ за часôвъ великого реформатора Іосифа II. про рускѝ школы нѣчого не було чутно, — що въ цѣлôй Галичинѣ, яко частинѣ давнои Польщѣ, языкъ польскій уважає ся языкомъ народнымъ. Єсли-жь хто хоче хлопови грецко-католицкои вѣры подати способнôсть, щобы бнъ мôгъ читати свôй катихизисъ и книги церковнѝ, то найлучше буде, переложити тѝ книги на мову польску, або бодай напечатати ихъ буквами латиньскими, бо вже-жь не годить ся для хлопôвъ умножати нарѣчія й письма[1]).

---

[1]) Яковъ Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ австрійского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 95—97).

Противъ такои ухвалы рады губерніяльнои митрополитъ Левицкій и каноникъ Могильницкій внесли свôй протестъ. Они доказали, що языкъ рускій бувъ и есть для Русинôвъ языкомъ матернымъ, народнымъ и краевымъ, — що значене сего языка краевого узнававъ навѣть рядъ польскій, — изъ-за чого Русины мають право, домагатись науки въ мовѣ рôднôй[1]).

Ôдтакъ губернія оповѣстила митрополита д. 22. мая 1818. р. (ч. 24852), що Цѣсарь въ справѣ реформы науки въ школахъ рѣшивъ отъ-се: 1) Вô всѣхъ школахъ народныхъ Галиціѣ и Буковины наука религіѣ подаватиметь ся молодежи грец. кат. обряду по-руски, и то священиками того-самого обряду. — 2) Въ тыхъ школахъ народныхъ, де вчить ся мѣшана молодѣжь обряду лат. и грец. кат., вся наука (крôмъ религіѣ) мае подаватись въ мовѣ польскôй; однакже приказуе ся, о скôлько можна, дбати о тое, щобы дѣти обряду грец. кат. навчились читати й писати також по-руски. — 3) Въ тыхъ школахъ народныхъ, въ котрыхъ учать ся тôлько дѣти обряду грец. кат., вся наука мае подаватись по-руски; а вже-жь треба ихъ навчити також польского читаня и писаня. — 4) Де находять ся школы мѣшанѣ, громада обряду грец. кат. може своимъ коштомъ выставити окрему школу руску. — 5) Надъ школами обряду лат. поставить ся деканъ або шкôльный надзиратель обряду лат., а школами обряду грец. кат. управляти буде надзиратель обряду грецкого. Тамъ же, де школы суть мѣшанѣ, передасть ся надзôръ деканови того обряду, до котрого

[1]) Свои погляды на руску мову высказавъ митрополитъ рѣшучо именно въ 1821. р., доказуючи въ письмѣ до краевои президіѣ, що руска мова есть языкомъ самостôйнымъ, а не нарѣчіемъ языка польского або россійского. (Annales..., p. 1004—1006. — Одвѣтный рефератъ до президіѣ зладивъ Иванъ Могильницкій).

належить бôльшôсть школярѣвъ. — 6) Де находять ся школы мѣшанѝ, тамъ школы рускѝ, заснованѝ громадою, мають громадою также удержуватись; та тôлько тѝ школы, де людиôсть есть чисто-руска, при конкуренціи до будôвлѣ мають право корыстуватись пôдмогою изъ фонду школьного¹).

Ôдъ того часу засновувано отже въ Галичинѣ рускѝ школы парохіяльнѝ (двоклясовѝ) и деякѝ школы тривіяльнѝ (триклясовѝ). Ôдтакъ въ 1843. р. въ архіепархіи Львôвской иснували 27 школъ тривіяльныхъ и 843 школы парохіяльнѝ, котрѝ стояли пôдъ доглядомъ рускои консисторіѣ²). Опôсля число тыхъ школъ що-разъ бôльше умножалось, а по роцѣ 1848. пôдъ надзоромъ обохъ рускихъ консисторій, Львôвскои и Перемыскои, стояли не тôлько рускѝ школы народнѝ и тривіяльнѝ, але й деякѝ школы нормальнѝ (чотыроклясовѝ) та й низшѝ-реальнѝ (триклясовѝ)³). Пôдъ управою духовенства

---

¹) Annales..., p. 998. 999.

²) ibid., p. 1015.

³) Въ 1868. р. пôдъ управою Львôвскои консисторіѣ митрополичои стояли: одна головна и низша-реальна школа въ Стрыю, одна взорцева головна школа зъ препарандою учительскою у Львовѣ, 12 головныхъ школъ, 1016 тривіяльныхъ и 5 дѣвочихъ школъ. Въ епархіи же Перемыской пôдъ управою духовною (1865) стояли: двѣ школы головнѝ и низшѝ-реальнѝ, а то одна въ Перемышли (зъ препарандою учительскою), а друга въ Самборѣ, чотыри головнѝ школы (въ Яворовѣ, Сокали. Дрогобычи и Лавровѣ), двѣ школы дѣвочѝ (въ Яворовѣ), 124 тривіяльнѝ школы, 119 парохіяльныхъ правильныхъ и 281 парохіяльныхъ неправильныхъ школъ. Въ справѣ школьництва руского въ обохъ рускихъ епархіяхъ положили велику заслугу именно два мужѣ, а то въ архіепархіи Львôвской крилошанинъ Мих. Куземскій, а въ епархіи Перемыской крилошанинъ д-ръ Григорій Гинилевичъ. Последнимъ верховнымъ надзирателемъ школъ въ архі-епархіи Львôвской бувъ крилошанинъ Теофилъ Павликôвъ.

оставались школы до 1868. року. Коли-жь конснсторія Львôвска и Перемыска лишились права надзору надъ школами народными (1868), то перейшли тіи-жь пôдъ у-праву староствъ, а якъ обвѣщено уставу школьну о надзорѣ (1873), то всѣ школы народнiи перейшли пôдъ безпосередну управу ц. к. рады школьнои краевои.

Головнымъ захистомъ правъ рускои народности й мовы есть основный законъ державный зъ д. 21. грудня 1867. р., де въ артикулѣ XIX. сказано, що всѣ народности державы суть рôвно-правнiи, и що рôвно-правнôсть всѣхъ краевыхъ языкôвъ узнае ся державою въ школѣ, урядѣ й въ житю публичнôмъ[1]). Такъ отже й при теперѣшнѣмъ змаганю Полякôвъ въ Галичинѣ есть бôльше школъ рускихъ, нѣжь польскихъ, бо-жь супроти того артикулу закону державного не можна надъ рускимъ пытанемъ перейти до порядку дневного. Ôдтакъ найновѣйшiи даты статистичнiи выказують, що въ роцѣ школьнôмъ 1885/6 всѣхъ шкôлъ народныхъ въ Галичинѣ було 3093; изъ нихъ було 1603 зъ языкомъ выкладовымъ рускимъ, а 1365 шкôлъ зъ языкомъ выкладовымъ польскимъ[2]).

Въ 1877. роцѣ отворено вô Львовѣ мѣшану школу

---

[1]) Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, Nr. 142. R. G. B. über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: Artikel XIX. „Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache“. „Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt“.

[2]) Sprawozdanie c. k. Rady szkolnéj krajowéj o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1884/5 i 1885/6. Szkoły ludowe i seminarya nauczycielskie. We Lwowie 1887; str. 10. — Рускiи народнiи школы суть по-найбôльше однокласовiи, с. е. въ нихъ учить учитель одинъ въ трохъ клясахъ. Науку кождои клясы розложено на два роки.

вправъ (5-клясову) при семинаріи учительскôй, а въ 1884. р. заведено чотыри паралельнѝ клясы зъ рускимъ выкладовымъ языкомъ для хлопцѣвъ при польскôй школѣ имени „Пирамовича". Сѝ паралельнѝ клясы перетворено въ 1886. р. въ окрему чотыри-клясову мѣшану школу имени „Маркіяна Шашкевича". Зъ-помѣжь семинарій учительскихъ уважають ся утраквистичными[1]) обѣ семинаріѣ, мужеска й женьска, у Львовѣ, ôдтакъ семинарія мужеска въ Тернополи и въ Станиславовѣ.

Забороломъ змаганя просвѣтного (именно въ школахъ народныхъ) мае служити „руске товариство педаґоґичне". Єго засновано у Львовѣ на пôдставѣ статуту, потвердженого д. 6. серпня 1881. р. Свою дѣяльнôсть розпочало се товариство пôдъ проводомъ д-ра Амвросія Яновского въ 1883. р. — Оно поставило собѣ задачу, дбати про потребы руского народу на поли выхованя публичного и домашнього на основѣ матерного языка руского, и подавати членамъ пôдмогу моральну та матеріяльну. Въ тôй цѣли мае товариство скликувати конференціѣ членôвъ въ мѣсяцяхъ, означеныхъ выдѣломъ центральнымъ або филіями, устроювати

[1]) Утраквистичными зовуть ся тѝ семинаріѣ учительскѝ, въ котрыхъ наука мае ученикамъ подаватись въ обохъ языкахъ краєвыхъ. На основѣ розпоряженя ц. к. рады школьнои краєвои зъ д. 13. сѣчня 1876. р. (ч. 11977/1875) въ семинаріи учительскôй мужескôй у Львовѣ подае ся наука симъ ладомъ: а) педаґоґія во всѣхъ трохъ клясахъ по-польски; б) математика, ґеометрія, історія натуральна й наука господарства въ II. и III клясѣ по-руски, увзглядняючи мову польску; в) физика, ґеоґрафія й історія въ II. и III. клясѣ по-польски, увзглядняючи мову руску. (Мова, щó не єсть выкладовою, увзглядняе ся тымъ, що въ нѣй подае ся терминольоґія; ôдтакъ въ сѣй мовѣ повторяе ся подана наука и ôдбувае ся выпытуванє, ученикôвъ. — Въ утраквистичнôй семинаріи женьскôй у Львовѣ (крôмъ религіѣ и науки языка руского) наука подае ся по-польски.)

ôдчиты и розправы педаґоґичнî, науковî, загаломъ дотыкаючî школьництва, предкладати властямъ меморіялы и петиціѣ въ справахъ школьныхъ и выхованя, и выдавати часопись педаґоґичну та книжки, ôдносячî ся до руского школьництва. — По смерти А. Яновского (1884) поставлено головою сего товариства Василя Ильницкого, члена рады школьнои краєвои, совѣтника школьного и директора рускои ґимназіѣ у Львовѣ[1]).

А вже-жь великою пôдмогою школьництва руского єсть часопись, щó зберегає всякî интересы рускихъ учителѣвъ школъ народныхъ и стає ся имъ помочію въ доверішеню науки практичнои. Такъ отже професоръ семинаріѣ учительскои, Омелянъ Партицкій, почавъ 27. мая 1875. р. выдавати письмо педаґоґичне п. з. „Газета школьна". Партицкій поставивъ собѣ метою, подавати учителямъ школъ народныхъ здорову поживу духову и будити межь ними рускій патріотизмъ. Але-жь рада школьна краєва на засѣданю д. 21. падолиста 1879. р. ухвалила, завѣдомити рады школьнî окружнî и всѣ школы народнî въ Галичинѣ, що „Газета школьна" вступила того року на дорогу яскраво-опозицíйну и про-те не ôдповѣдає вже интенціямъ нынѣшнихъ властій школьныхъ. По тôй причинѣ рада школьна краєва „ôдраджувала" ôдъ дальшои передплаты „Газеты школьнои", и взывала рады школьнî окружнî, щобы й они учителямъ сю газету „ôдраджували"[2]). Ôдтакъ переставъ Партицкій выдавати своє пись-

[1]) Олександеръ Барвѣньскій, „Лѣтопись суспôльнои роботы и силы Русинôвъ австрійскихъ". У Львовѣ 1885; стор. 16. — Душею товариства педаґоґичного бувъ проф. Володимиръ Шухевичь, котрого трудомъ и заходомъ появилось 7 илюстрованыхъ книжочокъ для дѣтей. Сî книжочки выдало товариство своимъ накладомъ.

[2]) „Газета школьна". Письмо педагогичне пôдъ редакціею Ом. Партыцкого. Рочникъ V. 1879. Во Львовѣ, ч. 23., стор. 183.

мо педагогичне, та въ новôмъ письмѣ литературно-науковôмъ „Зоря“ (1880, ч. 1—17) вызначивъ для справъ школьництва окрему статю п. з. „Листокъ школьный“, доки не явилось нове письмо педагогично-наукове п. з. „Школьна Часопись“. Се письмо выдае ôдъ 1. вересня 1880. р. проф. Григорій Врецьона.

Въ школахъ середнихъ подае ся наука по-польски. Ухвалою сойму зъ д. 31. грудня 1866. р., котра найвысшимъ постановленемъ зъ д. 22. червня 1867. р. одержала санкцію цѣсарску, усунено нѣмецкій языкъ выкладовый зô всѣхъ гимназій галицкихъ (окрôмъ двохъ). Мѣжь-тымъ въ гимназіи академичнôй розпочались рускіи выклады 1864. р. въ I. клясѣ, и ôдтакъ посувалась руска наука що-рôкъ высше о едну клясу въ гимназіи низшôй, и ажь уставою зъ д. 31. мая 1874. р. розширено рускій языкъ выкладовый на всѣ ôсѣмь клясъ той гимназіѣ. Однакже вô всѣхъ иншихъ гимназіяхъ всхôдной Галичины поставлено мову польску не тôлько выкладовою, але такожь безвзглядно обовязковымъ предметомъ наукы для всѣхъ ученикôвъ[1]), а рускій языкъ здеградовано зъ его рôвнорядного становища до того низького степени, що позволено ученикамъ, учитись его, яко предмету, въ годинахъ по-за-школьныхъ[2]).

Важнымъ здобуткомъ для Русинôвъ були такожь рускіи катихитуры гимназіяльніи, котріи системизовано цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 7. липня 1856. р. вô Львовѣ, Перемышли, Самборѣ, Станиславовѣ, Тернополи и въ Бережанахъ[3]). Ôдтакъ дѣйстныхъ катихитôвъ въ тыхъ мѣстахъ

[1]) По-нѣмецки подае ся наука въ двохъ гимназіяхъ, а то въ II. гимназіи Львôвской и въ гимназіи Бродской.

[2]) Про науку языка руского въ гимназіяхъ всхôдной Галичины ôдъ 1848. до 1856. р. гляди II., стор. 33.

[3]) Въ 1858. р. поставлено дѣйстныхъ катихитôвъ гимназіяль-

именовано заходами архіерея Григорія Яхимовича (1858. и 1861. р.). Опôсля поставлено рускихъ катихитôвъ ще въ Дрогобычи (1865), въ польскôй гимназіи имени Францъ-Іосифа (1873)[1]) и въ семинаріи учительскôй у Львовѣ (1874), и такожь въ гимназіяхъ Коломыйскôй (1873), Стрыйскôй (1877) и Золочѣвскôй (1877).

Про выклады рускû на университетѣ Львôвскôмъ сказано де-що высше (стор. 48—60). Тутъ замѣчаемо тôлько се, що декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 4. липня 1871. р. установлено, щобъ на факультетѣ юридичнôмъ и философичнôмъ у Львовѣ обôймали катедры тôлько такû кандидаты, котрû зовсѣмъ суть способнû, выкладати въ однôмъ зъ обохъ краевыхъ языкôвъ. Въ сѣмъ декретѣ сказано, що всякû подания можь вносити безъ перепоны въ языцѣ польскôмъ и рускôмъ, та що дотычный одвѣтъ може подаватись въ тôмъ языцѣ, въ котрôмъ внесено подане[2]). Коли-жь цѣсарскимъ декретомъ зъ д.

ныхъ въ Перемышли й Самборѣ, а въ 1861. р. именовано катихитôвъ у Львовѣ (въ гимназіи академичнôй и „другôй"), въ Станиславовѣ и Тернополи. Катихита Бережаньского именовано ажь въ 1868. роцѣ, коли систомизовано тамъ гимназію высшу.

[1]) Въ гимназіи имени Францъ-Іосифа рускій катихитъ Онуфрій Лепкій учить религіѣ зъ волѣ рады школьнои краевои — по-польски.

[2]) Ось слова сего важного цѣсарского декрету: Seine k. und k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster Entschliessung vom 4 Juli 1871 allergnädigst anzuordnen geruht, „dass die Beschränkungen, welche der Abhaltung von polnischen und ruthenischen Vorträgen an der rechts- und staatswissenschaftlichen und philosophischen Fakultät der Universität in Lemberg bis nun entgegengestanden sind, gänzlich zu entfallen haben, und auf die Lehrkanzeln dieser Fakultäten in Zukunft nur Candidaten, welche zum Vortrage in einer der beiden Landessprachen vollkommen fähig sind, berufen werden können".

Demgemäss ist es nunmehr allen jenen Dozenten, welche einer der beiden Landessprachen mächtig sind, sich aber Angesichts der bisher be-

27. цвѣтня 1879. р. польску мову признано урядовою въ университетѣ, то Поляки стали его вже вважати академією польскою, дармá, що всякій професоръ може выкладати свôй предметъ по-руски.

Такъ отже крôмъ школъ народныхъ и однои рускои гимназіѣ Русины не мають нѣякихъ инышихъ школъ, въ котрыхъ руска мова була-бъ дѣйстно выкладовою. Та й мѣжь народными школами школы мѣйскѝ на провинціи уважають ся польскими, изъ-за чого тôлько по селахъ подае ся наука дѣтямъ по-руски. Въ оборонѣ правъ рускои народности щó-до школъ народныхъ и гимназій станувъ посолъ соймовый и професоръ гимназіяльный Юліянъ Романчукъ. Вже-жь пôсля уставы о языцѣ выкладовôмъ зъ дня 22. червня 1867. р. рѣшають громады самѝ, або (коли побирають запомогу зъ публичного фонду) зъ затвердженемъ рады школьнои краевои про языкъ выкладовый въ школахъ народныхъ. Въ гимназіи можна завести паралельнѝ клясы зъ рускимъ выкладомъ въ поодинокихъ предметахъ тôлько тогдѣ, коли на жадане родичѣвъ 25 ученикôвъ рада школьна краева дасть свое призволене; щобы же заведенѝ були постôйнѝ паралельки рускѝ або рускѝ гимназіѣ, треба ухвалы сойму по выслуханю рады повѣтовои.

Ôдтакъ д. 2. жовтня 1884. р. славный патріотъ Романчукъ поставивъ въ соймѣ такій внесокъ: 1) щобы

standenen Beschränkungen in ihren Vorlesungen der deutschen Sprache zu bedienen bemüssigt waren, freigestellt, vom nächsten Wintersemester an polnisch oder ruthenisch vorzutragen.

Eine weitere Folge dieser Allerhöchst genehmigten Bestimmung ist es, dass von nun Eingaben in polnischer oder ruthenischer Sprache anstandslos entgegen zu nehmen, und von Seiten der akademischen Behörden die nöthigen Veranlassungen zu treffen sein werden, dass die Erledigung über dieselben in der betreffenden Landessprache hinausgegeben werden kann.

въ мѣстахъ, де Русинôвъ есть що-найменше четвертина всеи людности, або де ихъ въ бôльшихъ мѣстахъ що-найменше есть 3.000 душь, була бодай одна школа руска, або, коли тамъ нема бôльше школъ, якъ лишь одна, щобы въ тôй школѣ народнôй були рускѝ паралельки; 2) щобы въ паралелькахъ ґимназіяльныхъ на жадане родичѣвъ 25 ученикôвъ заведено сейчасъ рускій языкъ выкладовый, котрый бы при поступленю ученикôвъ до высшихъ клясъ задержано бодай такъ довго, поки ихъ число не зôйшло-бъ понизше двацяти.

Соймъ ухваливъ д. 21. жовтня 1884. р. ôдослати сей внесокъ до выдѣлу краевого, щобы той, порозумѣвшись зъ радою школьною, на найблизшôй сесіи здавъ о нѣмъ соймови справу. Такъ отже выдѣлъ краевый предложивъ въ слѣдуючôмъ роцѣ такій проектъ, щобы першу часть внеску Романчука о школахъ народныхъ ôдкинути, а щô-до ґимназій замѣсць рускихъ паралельныхъ клясъ згодитись (пôсля пропозиціѣ рады школьнои) на заложене рускои ґимназіѣ въ Перемышли. По двократныхъ довгихъ и дуже оживленыхъ дебатахъ, въ котрыхъ говорено про цѣлу руску справу, ухваливъ соймъ д. 19. сѣчня 1886. р. отъ-се: 1) щô-до школъ народныхъ приймае ся внесокъ Романчука, однакже зъ додаткомъ посла Евзебія Черкавского: „если зъ урядового доходженя и зъ записôвъ до школы покаже ся, що въ тôмъ мѣстѣ есть достаточне число родичѣвъ, хотячихъ посылати свои дѣти до рускои школы“; 2) щô-до школъ середнихъ внесокъ Романчука цѣлкомъ ôдкидуе ся, а приймае ся а) внесокъ графа Войтѣха Дѣдушицкого, щобы въ польскихъ ґимназіяхъ рускій языкъ, а въ рускихъ польскій языкъ бувъ взглядно-обовязковымъ предметомъ науки въ тôмъ змыслѣ, що тôлько на выразне жадане родичѣвъ можна ôдъ него увôльнитись; б) резолюція д-ра

Антона Малецкого, щобъ выдѣлъ краєвый застановивъ ся надъ заведенємъ такъ-званого „утраквизму“ въ паралельках декотрыхъ ґимназій, та й щобъ о сѣмъ на найблизшôй сесіи здавъ соймови справу[1]).

Изъ сихъ ухвалъ не було нѣ найменшои признаки: першои и другои ухвалы Цѣсарь не санкціонувавъ; въ справѣ-жь „утраквизму“ выдѣлъ краєвый запытувавъ раду школьну краєву, Краковску академію наукъ, Львôвскій и Краковскій университеты и товариство учителѣвъ школъ высшихъ, однакже всѣ они высказали ся противъ „утраквизму“, отже й выдѣлъ краєвый предложивъ соймови на послѣдуючôй сесіи свою неґативну опінію. Ôдтакъ соймъ уже й не бравъ дальше сеи справы пôдъ розвагу.

Опôсля поставивъ Романчукъ два новû внесєи: одинъ д. 20. грудня 1886. р., 1) щобы въ Перемышли засновано ґимназію руску; 2) щобы выдѣлъ краєвый розглянувъ ся и на найблизшôй сесіи здавъ справу соймови, чи не належало-бъ въ Стрыю, Станиславовѣ, Коломыи, Тернополи, Бережанахъ и въ Золочевѣ засновати постôйнû рускû паралельки при тамошнихъ ґимназіяхъ польскихъ, або й окремû ґимназіѣ рускû? — Другій внесокъ, поставленый д. 12. сѣчня 1887. р., домагає ся завôзваня правительства, щобы 1) вô всхôднôй Галичинѣ заложено рускû семинаріѣ учительскû; 2) щобы въ Тернополи, Коломыи, Дрогобычи, Стрыю, Городенцѣ, Яворовѣ, Снятынѣ и въ инших мѣстахъ, де єсть досыть рускихъ дѣтій, заведено рускû школы народнû. — Ôдтакъ соймова

[1]) Rozprawa nad wnioskiem posła Romańczuka (w sprawie zmiany ust. kr. o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich z dnia 22. Czerwca 1867. Dz. u. kr. Część. V. Nr. 13.) w sejmie galicyjskim dnia 2. i 4. Stycznia 1886. r. przeprowadzona... We Lwowie 1886. (Przedmowa zestawiona na podstawie urzędowych materyałów wydziału krajowego przez Dr. Witołda Lewickiego.)

комисія школьна по прихильнôмъ заявленю комисаря правительства згодилась на першій внесокъ; але въ польскихъ часописяхъ и мѣжь польскими послами настало изъ-за того велике зворушене, по чôмъ соймъ на засѣданю зъ д. 24. сѣчня 1887. р. въ именнôмъ голосованю ôдкинувъ той внесокъ 60-ма голосами противъ 54, а прийнявъ тôлько внесокъ посла Бобжиньского, щобы въ Перемыскôй гимназіи „въ мѣру доказаня потребы завести паралельки рускû. А вже-жь другій внесокъ Романчука по причинѣ короткости сессіѣ соймовои не прийшовъ пôдъ нараду сойму навѣть въ комисіи соймовôй. — Изъ огляду цѣлои сеи справы можна дôзнатись, що бôльшôсть Полякôвъ все-ще нерадо дивить ся на змаганє просвѣты мѣжь Русинами и що она рада-бъ рускû поклики о справедливôсть зацыткати дрôбными концесіями.

3. Просвѣта на Буковинѣ.

Зелена Буковина — се край чудовый, щó мôгъ бы зватись земскимъ раємъ, коли-бъ тамъ була гармонія мѣжь красою й сьяєвомъ природы а вдачею й просвѣтою чоловѣка. Та отъ Русинъ, щó жиє на Буковинѣ ôдъ часôвъ поконвѣчныхъ, у своѣмъ змаганю о побутъ не зазнає пôльги ôдъ Румуна, котрый уважає ся справдѣ зайдою въ пôвнôчно захôднôй части краю, и побиває руску Буковину завзятємъ чужинця. Ôдтакъ тамошній людъ рускій поринає все-ще въ пôтьмѣ духовôй, позаякъ кормига румуньска не допускає єго до просвѣты въ мовѣ рôднôй.

А вже-жь давнѣйше була Буковина краємъ чисто-рускимъ, и въ XII. вѣцѣ вразъ зъ Молдавією належала до князѣвства галицкого. Именно Ярославъ Осмомыслъ володѣвъ землями ôдъ гôръ Карпатскихъ до устя Серета й Прута въ Дунай, и про-те авторъ „Слова о полку

Игоревôмъ" мôгъ про сего князя сказати, що бнъ зачинивъ Дунаеви ворота[1]). Однакже около р. 1259. попалась земля Буковиньска пôдъ неволю татарску; коли-жь около р. 1350. тая пошесть татарска минула, то займили Буковину Волохи въ 1359. р., и ôдъ того часу намагались безъ впину, перетворити еѣ на свôй ладъ. Въ 1775. р. Австрія одержала ôдъ Турціѣ сю землю, котра въ тôмъ часѣ була частію господарства молдавского, стоячого пôдъ рукою султана.

Тогдѣ на цѣлôй Буковинѣ не було нѣ однои школы народнои, та тôлько по монастыряхъ учили черцѣ грамоты церковнои. Про-те цѣсарь Іосифъ II. велѣвъ заводити школы народнѣ зъ волоскимъ и нѣмецкимъ языкомъ выкладовымъ. Русинами буковиньскими правительство тогдѣ не пѣклувалось, ба й въ галицкôй Руси въ тôмъ часѣ заводились переважно школы польскѣ, а рускои и церковно-славяньскои грамоты вчили священики й дяки по-найбôльше зъ доброи волѣ. Въ 1786. р. засновано въ Чернôвцяхъ школу для питомцѣвъ (Clericalschule), зъ котрои выходили-бъ духовнѣ учителѣ народу. Однакже прôсвѣта мѣжь людомъ рускимъ не могла пôдноситись, тому-що пôсля сполученя Буковины зъ Галичиною (1816) усунено примусъ школьный (Schulzwang), изъ-за чого запропащувались и тѣ школы, що депекуды дотôль иствували[2]). А вже-жь и единѣ провôдники руского люду, священики, не могли бути добрыми его учителями;

---

[1]) „Слово о пълку Игоревѣ...", видав Омелян Огоновський. У Львові 1876; стор. 14. 96.

[2]) Д-ръ Стефанъ Смаль-Стоцкій: Ôтчитъ въ рôчницю двадцятьпяти-лѣтнои литературнои дѣяльности Осипа Федьковича, празновану литературнымъ товариствомъ „Руска Бесѣда" въ Чернôвцяхъ дня 24. червня (6. липня) 1886. (Прилога до 13. числа II. рочника „Буковины".)

по-за-якъ набували просвѣты въ мовѣ чужôй. Коли бо школу для питомцѣвъ перетворено въ институтъ богословскій (1826), то всяка наука въ сѣмъ заведеню подавалась навпередъ въ мовѣ латиньскôй, а небавомъ опôсля въ мовѣ румуньскôй. Такъ отже Буковина вважалась все-ще волощиною и стояла ôддалеки ôдъ литературного руху сусѣдньои Галичины, котра въ 1848. р. пробудилась по довгому снѣ до нового житя просвѣтного й національного. Своихъ землякôвъ, приголомшеныхъ недолею, мôгъ зворушити й одушевити тôлько такій мужь, щó бувъ бы костію ôдъ кости примучепого люду, щó вынѣсъ бы зъ-пôдъ сѣльскои стрѣхи душу непорочну й серце повне любови до незрячихъ братôвъ, щó пôзнавъ бы всѣ кривды, якими побивались тѝ браты ôдъ могучихъ чужинцѣвъ, щó громомъ рôдного слова звѣстивъ бы завмершимъ пѣсню воскресеня. Такимъ вѣщимъ мужемъ бувъ Осипъ Федьковичь. Ôнъ настроивъ лиру на нуту тужливу и заспѣвавъ пѣсню чудову, народну. И ôдъ того спѣву Буковиньского соловѣя пôшла луна по горахъ, щó дрѣмали ôдъ поконвѣку и не чули ще нѣколи такои пѣснѣ въ мовѣ рôднôй. Тому-то мы Галичане, дôзнавшись (1861) про животворну музу Федьковича поставили єго побôчь нашого Маркіяна Шашкевича, щó отворивъ уста матери-Руси, — уста, зачинені недолею вѣковою. И пробудивъ Федьковичь свою Буковину до нового житя народного и ôдтакъ долею занапащеного люду стали займатись буковиньскѝ патріоты, бажаючи пôднести землякôвъ просвѣтою до самопôзнаня и до самостôйного побуту національного. И ось залящѣло щекотане другого соловѣя, загомонѣла народна пѣсня Данила Млаки (Исидора Воробкевича), котрый вразъ зъ Федьковичемъ уважаε ся вѣщуномъ красшои долѣ Буковины. И поблагословилось на Буковинѣ на свѣтъ

ясный, и отъ выйшли вже сѣвачѣ рано-въ-ранцѣ на рôдну ниву, засѣвати єѣ зерномъ здоровымъ, ядренистымъ.

Першимъ рускимъ письменникомъ на Буковинѣ бувъ священикъ Гаврило Проданъ, котрый въ 1841. р. зложивъ въ честь цѣсаря Фердинанда панеґиричный стихъ въ языцѣ Симеона Полоцкого, писателя XVII. вѣку. Одтакъ въ 1849. р. появились церковнî пѣснѣ, псалмы й стихи Василя Ферлеєвича, пароха въ Товтрахъ, котрый мову церковну подекуды оживлявъ словами й формами народными.[1]) Але-жь першимъ рускимъ патріотомъ бувъ братъ Гаврила Продана, Василь,[2]) котрый въ шѣстьдесятыхъ рокахъ будивъ до житя своихъ землякôвъ, запомороченыхъ кормигою румуньскою. Василь Проданъ засновавъ въ 1868. р. литературне товариство „Руска Бесѣда", котре уважаєся теперь осередкомъ руского національного житя на Буковинѣ.[3]) Хоча-жь сей патріотъ въ письмахъ своихъ не мôгъ позбутись взôрцѣвъ церковно-славяньскихъ,[4]) то устне єго слово причини-

---

[1]) Гляди высше наведену статю д-ра Смаля-Стоцкого, стор. 3. и 4. Той стихъ найшовъ Евзевій Андрѣйчукъ, парохъ зъ Дорошовець, мѣжь паперами покôйного Гаврила Продана, щô вмеръ 13. (25.) липня 1844. р. Опôсля перепечатано той плôдъ музы Продана въ Буковиньскôмъ календарѣ на рôкъ 1876.

[2]) Василь Проданъ родивъ ся въ 1809., а вмеръ въ 1880. р. бувши катедральнымъ проповѣдникомъ и оксархомъ въ Чернôвцяхъ.

[3]) „Руска Бесѣда" выдає що-рôкъ (ôдъ 1873. р.) Буковиньскій календарь. Сегорôчный календарь уложивъ Омелянъ Поповичъ, котрый ôдъ 1885. р. выдає такожь „Библіотеку для молодежи". Сей вельми дѣяльный мужь єсть душею „Рускои Бесѣды".

[4]) Василь Проданъ намагавъ ся писати стихи въ языцѣ церковно-славяньскôмъ. Въ 1864. р. выдавъ ôнъ оду пôдъ симъ заголовкомъ: „Церковъ ко Христу. Ода на освященіе катедральнія церкви въ Буковинѣ въ градѣ Черновцахъ въ день 5. мѣ-

лось чи-мало до народного ôдродженя Русинôвъ буко-виньскихъ. А вже-жь Григорій Воробкевичь, братъ Исидора, звѣстный въ нашôй литературѣ пôдъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, вызначавъ ся не тôлько горячимъ патріотизмомъ, але й любвою до живого письменного слова, и зъ-за того написавъ ôнъ въ мовѣ руско-украиньскôй гарнй поетичнй творы[1]).

Въ кôнци сѣмдесятыхъ и въ начатку ôсѣмдесятыхъ рокôвъ горнувъ около себе народовцѣвъ буковиньскихъ Игнатій Онишкевичь, що бувъ першимъ професоромъ рускои мовы и литературы на новôмъ университетѣ Черновецкôмъ[2]). По его смерти (1883) народными й просвѣтными справами на Буковинѣ стали займатись щирй патріоты: Исидоръ Винницкій, совѣтникъ суду краевого, Омелянъ Поповичь, управитель чотырокласовои школы въ Манастырискахъ на передмѣстю Черновецкôмъ, Еротей Пѣгулякъ, професоръ хеміѣ въ Черновецкôй школѣ реальнôй и д-ръ Стефанъ Смаль-Стоцкій, професоръ рускои мовы й литературы въ университетѣ[3]).

сяца Юлія года 1864. Сочиненна Васіліемъ Продановъ, парохомъ отъ Лашкѣвки“. (4°, 8+9)

[1]) Григорій Воробкевичь, бувшій професоръ при высшôй реальнôй школѣ въ Чернôвцяхъ, парохъ въ Топорôвцяхъ, умеръ 14. (26.) падолиста 1884. р. въ 46. роцѣ житя.

[2]) Университетъ Черновецкій засновано 30. вересня 1875. р. — Игнатія Онишкевича имсновано надзвычайнымъ професоромъ руского языка й литературы въ 1877. р. Ôнъ умеръ 26. марта 1883. р. въ Вѣдни.

[3]) Д-ра Смаля-Стоцкого имсновано професоромъ въ 1885. р. — Мѣжь буковиньскими патріотами вызначують ся еще: Еротей Федоровичь, священикъ въ Валявѣ, Евзевій Андрѣйчукъ, парохъ въ Дорошôвцяхъ, Юстинъ Пѣгулякъ, професоръ реальнои школы въ Чернôвцяхъ, Илярій Окуневскій, официялъ почтовый, Иванъ Тыминьскій, концепистъ при финансовôй дирекціи въ Чернôвцяхъ, и деякй иншй.

Имeнно сей молодый и дѣяльный професоръ стояти-ме на сторожи самостôйности рускои мовы супротивъ централистичныхъ забаганокъ Румунôвъ и деякихъ Руссофилôвъ. Можна отже сподѣватись, що ôдъ тои университетскои катедры понесе ся животворне слово руске до иншихъ науковыхъ институцій, особливо-жь до школъ середнихъ[1]) и до семинаріѣ учительскои въ Чернôвцяхъ. Отъ вже й руска молодѣжь академична въ своѣмъ товариствѣ „Союзъ“ придержуе ся теперь вѣрно хоругви народнои, идучи слѣдомъ за тыми тямущими товаришами, котрî въ Львôвскôмъ „Академичнôмъ Брацтвѣ“ и въ Вѣденьскôй „Сѣчи“ устроили собѣ крѣпкій захистъ для своихъ змагань просвѣтныхъ и народныхъ. Именно Буковиньскій альманахъ „Союза“, выданый (1885) въ десяти-лѣтнû роковины заснованя товариства, есть доказомъ запопадливои працѣ для добра рôднои неньки.

Саме-теперь пробудилась отже руска Буковина ôдъ вѣкового сну и пôдъ проводомъ дѣяльныхъ патріотôвъ стала жити новымъ житемъ народнымъ. А вже-жь поважне число буковиньскихъ Русинôвъ (239.690 душь) есть порукою, що меншôсть румуньска (209.116)[2]) не довго буде верховодити надъ Русинами, котрî вже пôзнають, чiи они дѣти. Знаменитымъ речникомъ ихъ правъ національныхъ есть часопись политична и наукова „Буковина“, котру ôдъ 1885. р. выдае Ю. Осипъ Гордыньскій-Федьковичь въ Чернôвцяхъ. Ôдтакъ пôдъ проводомъ тамошнихъ патріотôвъ завязують ся также чи-

[1]) По-руски вчать тôлько въ Черновецкихъ середнихъ школахъ. Въ гимназіяхъ Сучавскôй, Радовецкôй и Серетскôй не вчать теперь языка руского. Патріоты рускû стараютъ ся всѣми силами, щобъ въ Кôцмани основано низшу гимназію руску.

[2]) H. J. Bidermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich. Graz 1877; S. 151.

тальнѣ[1]), котрымъ товариство „Просвѣта“ посылае въ дарѣ книжочки свого выдавництва[2]). Не диво отже, що теперь засновують ся й школы зъ рускимъ языкомъ выкладовымъ. Всѣхъ народныхъ шкôлъ на Буковинѣ въ 1882/3 роцѣ було 213; мѣжь ними було шкôлъ нѣмецкихъ 17, румуньскихъ 55, рускихъ 74, румуньско-нѣмецкихъ 14, руско-нѣмецкихъ 4, польско-нѣмецкихъ 2, румуньско-рускихъ 12, румуньско-руско-нѣмецкихъ 7, румуньско-руско-нѣмецко-польскихъ (!) 15, руско-польско-нѣмецкихъ 10, а мадярскихъ шкôлъ 3[3]).

Такъ отже можна сподѣватись, що своя рôдна просвѣта охоронить рускій людъ на Буковинѣ ôдъ румунизаціѣ и стане ся захистомъ національного змаганя въ тôй чудовôй окраинѣ великои нашои батькôвщины.

4. Упадокъ просвѣты въ угорскôй Руси[4]).

Угорску Русь можна прирôвнати стародавнôй батькôвщинѣ, котру занапащують-руйнують два недруги, чу-

---

[1]) Около заснованя деякихъ читалень народныхъ заходились запопадливо именно два начальники судовй: Максимъ Михалякъ и Володимиръ Ясеницкій. — Всѣхъ народныхъ читалень рускихъ на Буковинѣ есть теперь около 30; въ Галичинѣ жо числять ихъ 576.

[2]) На книжки рускй, выданй въ Галичинѣ, дивлять ся нерадо деякй священики православнй, жахаючись, щобы творами галицкихъ писателѣвъ не ширилась на Буковинѣ симпатія до униѣ церковнои. (Порôвн. статю п. з. „Буковина и Русины,“ замѣщену въ „Вѣстнику Европы“. С.-Петербургъ 1887; томъ I., стор. 393.)

[3]) Bukowinaer Paedagogische Blätter. 1884; Nr. 1.

[4]) Важнѣйша литература: 1) „Угорская Русь и возрожденіе сознанія народности между Русскими въ Венгріи“. Іеромонаха Владимира Терлецкаго. Кіевъ 1874. — „Угорска Русь, еи розвôй и теперѣшній станъ“. Написавъ Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкій). У Львовѣ 1887. Се есть вельми цѣнна розвѣдка про просвѣтнй и суспôльно-національнй справы въ Руси угорскôй.

жій та своі̂й. Се вѣрує ся що-рôкъ въ пиву батька-хозяина хапуга-сусѣдъ, а де-хто зъ родины передає другому сусѣдови тайкомъ и явно святе добрó батькôвске, и радъ-бы ще й рôдну хату поставити пôдъ управу того добродѣя, щó всякû сусѣднû хозяйства хотѣвъ бы на свôй ладъ перетворити. То не два нéдруги напосѣлись на батькôвщину старого хозяина, то деякû мадярскû недоумы и свои панслависты запапащують бѣдну Русь угорску: тû бажають єѣ перетворити въ мадярщину, а сû намагають ся поставити єѣ пôдъ кормигу московщины.

Предки угорскихъ Русинôвъ[1]) прийшли въ 1339. р. зъ литовско-рускимъ княземъ Федоромъ Коріятовичемъ зъ Подôля и змѣшались опôсля зъ выходцями галицко-рускими. Той-то князь, утѣкаючи ôдъ мести великого князя литовского Ольгерда, найшовъ тихій захистъ вразъ зъ 40.000 Русинôвъ въ державѣ короля угорского, Кароля I., котрый надѣлявъ єго обширными землями въ пôвнôчно-схôднôй части Угорщины. Спершу ôдносились Мадяры до тамошнихъ Русинôвъ дружно, але ôдъ XVI.

[1]) Всѣхъ угорскихъ Русинôвъ есть теперь 500.000—600.000. Они замешкують густою массою комитаты: Мармороскій, Берегскій, Угочаньскій, Унґварскій; ôдтакъ сидять въ комитатахъ Шарошскôмъ, Земплиньскôмъ и Спижскôмъ, а декуды находять ся такожь въ комитатахъ Абауйварскôмъ, Торнсньскôмъ, Ґемерскôмъ, Саболчаньскôмъ, Сатмарскôмъ и Бигарскôмъ. Ôдтакъ кольонисты зъ комитату Земплиньского поселились при кôнци XVIII. вѣку на полудни Угорщины межь Сербами (въ теперѣшнѣмъ комитатѣ Бачскôмъ), та засновали два рускû села, Керестуръ и Куцура. Тû кольонисты змѣшались зъ козаками запорожскими, котрû по зруйнованю Сѣчи осѣли були въ Молдавіи надъ Дунаемъ, а ôдтакъ по призволу австрійского правительства могли поселитись въ полудневôй Угорщинѣ. Такъ отже въ 1785. р. осѣло въ Банатѣ и Бачцѣ около 8000 козакôвъ. (Ethnographie der österr. Monarchie von Karl Freih. v. Czoernig. Wien 1857. III., 148).

вѣку геґемонія мадярска далась Русинамъ добре въ-тямки, и ажь по ревиндикаціи Угорщины Австрія подавала пôльгу примучному сему племени славяньскому. Въ богато мѣсцевостяхъ засновано двоклясовî школы народнî и повторяючî недѣльнî ôддѣлы для дорослыхъ зъ рускою мовою выкладовою; въ деякихъ же селахъ заведено школы парохіяльнî, де учителями бували дяки. Такъ отже руска просвѣта ширилась по селахъ, мѣжь-тымъ коли въ мѣстахъ рускои части Угорщины мадярска культура сталась пануючою.

Житє народнє мѣжь своими земляками старались будити именно два епископы Мункачѣвскî, Олексѣй Почи (1817—1831) и Василь Поповичь (1837—1864). Заходами Почого прѣказано въ духовнôй семинаріи Унґварскôй учити богословія пастырского въ мовѣ рускôй. Поповичь же намагавъ ся мѣжь свѣтскими людьми будити почутє своеи народности, и вразъ зъ Олександромъ Духновичемъ зберегавъ рôдну мову ôдъ напасти московскихъ панславистôвъ.[1])

---

[1]) Олександеръ Духновичь родивъ ся на Угорщинѣ въ Тополи, селѣ Земплиньского комитату 24. цвѣтня 1803. р. Въ 1843. р. поставлено его крилошанином̆ собору Пряшôвского. Умеръ 18. (30.) марта 1865. Для науки дѣтей надрукувавъ ôнъ въ Будинѣ (1852) Букварь п. з. „Книжиця читалная для начинающихъ" (въ говорѣ угорско-рускôмъ). Ôнъ написавъ „сокращенную грамматику письменнаго рускаго языка", котру безъ вѣдомости автора переробивъ на свôй ладъ Иванъ Раковскій, и выпечатавъ еѣ въ Будинѣ 1853. р. Впрочôмъ выдавъ ôнъ деякî книжки, належачî до литературы церковнои, и написавъ „народную педагогію въ пользу училищъ и учителей сельскихъ", часть I. (друковано у Львовѣ 1857 р.). Духновичь зладивъ такожь одинъ твôръ драматичный п. з. „Добродѣтель превышаетъ богатство. Игра въ трехъ дѣйствіяхъ по простонародному изреченію въ пользу народа карпато-русского". Въ Перемышли 1850. Хоча се писанє драматичне не мае стôйности литературнои, то

Коли галицка Русь въ 1848. р. ôдрóджувалась до нового житя національного, то 20. липня т. р. головна Рада руска подавала „народови рускому въ Угорщинѣ долонь ко соєдиненію, щобы всѣ Русины були одныиъ сильнымъ въ спôльнôмъ сообщенію щасливымъ народомъ"[1]). Ôдтакъ Русины по тôмъ боцѣ Карпатôвъ почувши той покликъ до спôльнои працѣ подали просьбу до австрійского правительства, домагаючись сполученя угорскои Руси зъ Русью галицкою[2]). А коли правительство не хотѣло сповнити сего бажаня, то 16. (24.) жовтня 1849. р. выслано пôдъ проводомъ Адольфа Добрянского депутацію до Вѣдня, котра цѣсаря Францъ-Іосифа I. просила о роздѣлъ комитатôвъ пôсля народностій, о введене рускои мовы въ народнû школы, о заснованє рускихъ ґимназій, правничого руского лицея въ Унґварѣ и руского университета у Львовѣ и т. и.[3]).

Саме-тогдѣ старавъ ся Духновичь пôднести говôръ

все-таки важне оно зъ-за того, що вважає ся жерломъ до выученя говору угорско-руского. Въ загалѣ до поезіѣ не було у Духновича таланту, про-те й вѣршѣ его суть справдѣ римованою прозою. До бôльше звѣстныхъ ліричныхъ его поезій належить патріотична пѣсня, щó починає ся сею строфою:

„Я Русиномъ былъ, есмь и буду,
Я родился Русиномъ!
Рускій родъ мой не забуду,
Останусь его сыномъ".

(В. Терлецкій, „Угорская Русь..." Кіевъ 1874; стор. 32.)

У Львôвскому „Словѣ" зъ 1865. р. (ч. 80) записано про Духновича въ одной дописи изъ угорскои Руси отъ-сю похвальну згадку: „Духновичъ въ образованіи подкарпатского нарѣчія своими сочиненіями творитъ особенную эпоху".

[1]) „Зоря галицка". 1849, число 59.

[2]) ibid., число 86.

[3]) Гляди згадану розвѣдку В. Лукича, стор. 14.

угорско-рускій до степени языка литературного[1]) и заходивъ ся щиро около просвѣты землякôвъ въ мовѣ рôднôй. Можь було сподѣватись, що зъ годомъ-перегодомъ сей умный мужь списувавъ бы свои писаня въ руско-украиньскôмъ языцѣ литературнôмъ, коли-бъ тôлько бувъ познакомивъ ся зъ творами Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шевченка. Та отъ, змаганя Духновича та иншихъ деякихъ патріотôвъ небавомъ занапащено зовсѣмъ, по-за-якѣ мѣжь угорско-рускою интелиґенціею найшлось кôлькохъ проводырѣвъ, щó були заморочені московскими панславистами и стали проповѣдати единство угорскои Руси зъ Россіею навпередъ въ напрямѣ литературнôмъ, а ôдтакъ въ объединеню національнôмъ. Именно талантливый Адольфъ Добряискій бувъ великимъ прихильникомъ „объединенія." Вже въ 1848. р. не скрывавъ ся ôнъ зô своими симпатіями до Россіѣ; про-те мусѣвъ утѣкати до Галичины, ôдки вернувъ ся на Угорщину зъ вôйсками россійскими, щó вступили туды въ 1849. р., поборювати повстане Мадярôвъ. Небавомъ поставило его правительство комисаромъ военнымъ, а коли вôйско угорского ґенерала Ґерґея зложило оружіе пôдъ Віляґошь, Добряискій репрезентувавъ особу цѣсаря. Корыстуючись отже ласкою у правительства выступавъ ôнъ смѣло будучи проводыромъ Русинôвъ и вмѣвъ свое дѣло такъ складно повести, що его трабанты й не счулись, якъ изъ народовцѣвъ рускихъ стались слугами московскихъ

[1]) Угорскі Русины бесѣдують говоромъ такимъ, котрый належить до пôднарѣчія гôрского. Звѣстно бо, що нарѣчіе червоно-руске обôймае три пôднарѣчія: а) подôльско-волыньске, б) галицке або наддиѣстряньске и в) гôрске або карпатске пôднарѣчіе. До гôрского-жь пôднарѣчія належать говоры Гуцулôвъ, Бойкôвъ и Лемкôвъ, та й говôръ Русинôвъ угорскихъ.

панславистôвъ. Найвѣрнѣйшимъ его дружинникомъ бувъ священикъ Иванъ Раковскій.[1]) Ôнъ выдававъ въ Буднѣ „Церковну Газету“ (1856—1858), ôдъ котрои по словамъ Володимира Терлецкого „вѣяло духомъ православія и благорасположенія къ Россіи.“[2]) Ба, ôнъ намагавъ ся и „Вѣстникъ законôвъ державныхъ“ перекладати на языкъ россійскій, дармá, що правительство велѣло ему списувати сей перекладъ въ мовѣ рускôй.

Оба тѝ мужѣ, Добрянскій и Раковскій, бажаючи перетворити свою батькôвщину въ московщину, гадали собѣ, що простый людъ дуже легко прийме чужу просвѣту та стане думати й говорити по-россійски. Склалось однакже такс, що той рускій людъ, лишившись рôднои просвѣты черезъ лѣтъ трицять, самъ теперь не знае, хто ôнъ есть, чи Русинъ, чи Словакъ, чи Мадяръ? мѣжь-тымъ коли свѣтска интелиґенція и бôльша часть духовенства стались Мадяронами и ворогами занапащеного люду руского. Ще въ 1850. р. тамошнѝ письменники були вѣрными сынами Руси и ôдтакъ въ „Вѣстнику для Русинôвъ австрійскои державы“ (число 22) „Паноніянинъ“ (Никола Нодь) написавъ отъ-се: „Мало еще времене минуло, отколи починаемъ спознаватися съ галиційскима нашими родимцами, и се что далѣе, всегда явнѣйше видиме, же еденъ духъ народности, едное намѣреніе стремленій — прошибаетъ всѣхъ насъ. Бесѣда наша съ маленькою разлукою такожде тая едина есть, яже позднѣе тимъ больше уравняти ся будетъ, чимъ лучше укрѣпится наше взаимное сообщеніе“. Але вже въ 1862. р. на-

[1]) Ив. Раковскій бувъ постôйнымъ кореспондентомъ „Слова“, „Свѣта“ й „Карпата“. Будучи парохомъ въ Изѣ выдавъ „рускую грамматику“ въ мовѣ мадярскôй. Умеръ въ 1885. р.

[2]) В. Терлецкій, „Угорская Русь“. Кіевъ 1874; стор. 26.

писавъ А. Ю. Турянъ у „Словѣ“ Львôвскôмъ (ч. 70), що „въ Угорщинѣ не имѣютъ Русины ни найменьшого виду литературы“. Небавомъ опôсля (1865) письменникъ М. Котрадовъ заявивъ отъ-сю диковижну гадку: „Мы пишемъ по русски, такъ, якъ пишетъ розумнѣйшая, образованнѣйшая и большая часть русского свѣта, а письма свои и заграничныи читаемъ по выговору нашого народа. Оттуду происходитъ, что нашъ Русинъ селянинъ лучше порозумѣетъ нашъ панрусскій, нежели вашъ (галицкій) областный слогъ“[1]). Коли-жь нашѝ галицкѝ Руссофилы въ 1866. р. заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то й угорскѝ „объединителѣ“ сформулували вже яснѣйше панславистичну програму, заявляючи отъ-се: „Угорская Русь хорошо знаетъ, что Малоруссы съ Великоруссами образуютъ одинъ русскій народъ, неразрывно связаный однимъ знаменемъ языка“[2]).

Въ 1864. р. засновано въ Унґварѣ „общество св. Василія Великого“[3]), котре поставило собѣ метою выдавати книжки для церкви й школы. Головою сего „общества“ бувъ Адольфъ Добряньскій. Оно одержувало пôдмогу ôдъ россійскихъ „благотворительныхъ“ комитетôвъ[4]), тому-то стоячи пôдъ рукою тыхъ опѣкунôвъ выдавало не тôлько свою литературну часопись „Свѣтъ“ (1867—1870), але й деякѝ книжки школьнѝ въ твердôмъ, нѣбы-то литературнôмъ языцѣ. Важнѣйшими письменниками того часу були: Иванъ Дулишковичь[5]), Анатоль

[1]) „Слово“, Львôвъ 1865, ч. 86.

[2]) ibid., 1866, ч. 72.

[3]) „Общество св. Василія В.“ розпочало свою дѣяльность доперва 25. сѣчня 1866. р.

[4]) В. Лукичь, „Угорска Русь“... стор. 20.

[5]) Иванъ Дулишковичь, парохъ Чинадѣѣвскій, выдававъ исторію угорскихъ Русинôвъ п. з. „Историческія черты Угро-Рус-

Кралицкій, Олександеръ Павловичь, Кирило Сабовъ[1]), Юрій Игнатковъ и деякі инші. Вже-жь такі дивовижні писаня, якъ Павловича „новая ода къ старой реверендѣ“[2]) не могли нести свѣтла нѣ мѣжь молодѣжь школьну, нѣ мѣжь темный, незрячій людъ. Опôсля тее „общество“ выдавало (1874—1886) газету „Карпатъ“, котра въ послѣднихъ рокахъ була на-скрôзь мадярофильска, та побôчь статей, писаныхъ ужаснымъ „язычіемъ“ помѣщувала писаня мадярскі. Редакторомъ сеи часописи бувъ Никола Гомичко, катихитъ и учитель рускои мовы въ гимназіи Унгварскôй[3]). Та й теперь не перевелись ще такі редакторы, щô морочать своихъ землякôвъ теоріею „объединенія“. Въ письмахъ своихъ хôснують ся они такою мовою, котра мае бути нѣбы-то литературною, а въ дѣйствности е сумѣшкою всякихъ языкôвъ славяньскихъ зъ головною прикрасою языка россійского. Таку мову добачаемо именно въ новôмъ духовно-литературнôмъ журналѣ „Листокъ“, котрый зъявляе ся (ôдъ р. 1885.) щô два тыжднѣ пôдъ редакціею Евгенія Фенцика.

Такъ отже прихильники московскихъ панславистôвъ обгорнули бѣдну Русь угорску пôтьмою духовою, иначе густымъ туманомъ, крôзь котрый не замеркотить ясна зôрка, щô свѣтила-бъ путникови въ дорозѣ надъ безоднею страшною. Змѣркувало вже й мадярске правительство, що таке занапащене просвѣты рускои

скихъ“. Унгваръ 1874. 1875. 1877. („Тетрадь“ I—III.) Сей твôръ намагавъ ся Дулишковичь писати языкомъ россійскимъ. Онъ умеръ въ 1883. р. и не мôгъ довести своего дѣла до конця.

[1]) К. Сабовъ выдавъ въ Ужгородѣ (1865) „Грамматику письменнаго русскаго языка“.

[2]) Гляди розвѣдку В. Лукича, стор. 18. и 19.

[3]) Руского катихита й учителя руского языка поставлено также въ гимназіи Пряшôвскôй.

приятелями московскихъ панславистôвъ зможе колись статись причиною сумного заколоту въ суспôльнôмъ и національнôмъ побутѣ краю, и про-те ôдъ року 1881. выдано для народныхъ школъ двѣ книжки[1]) въ говорѣ угорско-рускôмъ, ôдъ котрого вже легко можна перейти до чистого языка руского. Тыми книжками користувалось въ 1881. р. 353 (двоклясовыхъ) рускихъ, а 265 мадярско-рускихъ або мѣшаныхъ школъ. Але вже въ 1883. р. вменшилось число чисто-рускихъ школъ, по-за-якъ въ тôмъ роцѣ було 282 рускихъ а 313 мадярско-рускихъ школъ. Очевидячки въ угорскôй Руси пропаганда мадяризаціѣ поступає напередъ, тому-що людъ, поринаючи въ духовôй тьмѣ тьмущôй, не має почутя своеи народности, мѣжь-тымъ коли рускі письменники бѣсомъ дивлять ся на ті народні школы, въ котрыхъ подекуды подає ся наука въ говорѣ рôднôмъ.

Коли теперь нема майже нѣякои литературы угорско-рускои, то на поли занапащеного письменства вважає ся вже незвычайнымъ зъявищемъ выдане „русько-мадярского словаря" (Будапештъ 1883). Авторъ сего словаря, Ласловъ Чопей, одержавъ за свôй трудъ премію Фекейшгазія ôдъ мадярскои королѣвскои академіѣ наукъ. Въ переднôмъ словѣ заявивъ ôнъ, що „руській языкъ є самостоятельный, и не може ся держати нарѣчіємъ россійского" (стор. X—XXIII). Однакже сі слова були справдѣ голосомъ покликуючо-

[1]) „Читанка дѣля нарôдныхъ школъ. Первый томъ. Руська азбука и первоначална читанка дѣля первого класса нарôдныхъ школъ. Изъ мадярскоѣ азбуки Павла Генція... наново переробивъ Ласловъ Чопей. Во Будапештѣ 1881". (Послѣднє выдане сего букваря зъявилось въ 1887. р.) — „Читанка дѣля нарôдныхъ школъ. Другый томъ. Руська читанка дѣля другого класа нарôдныхъ школъ. Написавъ и составивъ Яношь Гашпаръ... По руськи перероблено. Во Будапештѣ 1883".

то въ пустыни, тому-що слѣдомъ за Чопсйомъ не пôшовъ доси нѣхто зъ угорскихъ письменникôвъ, нѣхто не намагавъ ся зберегати святощій народныхъ ôдъ сумнои загибели[1]). А вже-жь и деякî одиницѣ не вдѣютъ нѣчого путнього въ хосенъ народнои просвѣты, поки мова Квѣтки-Основяненка, Шевченка, Федьковича не стане мовою литературною по тôмъ боцѣ Карпатôвъ, и поки не утворить ся тамъ литература популярна. Справдѣ, всякій тямущій чоловѣкъ, поглядаючи на загибель просвѣты въ угорскôй Руси, засумуе изъ-за лихои долѣ тамошнихъ братôвъ и скаже зъ вѣщимъ Кобзаромъ:

И день иде, и нôчь иде...
И, голову схопивши въ руки,
Дивуешь ся, чому не йде
Апостолъ правды и науки[2]).

5. Доля литературного змаганя на Украинѣ[3]).

Коли за проводомъ Ивана Котляревского украиньскî писателѣ Гулакъ-Артемовскій, Квѣтка-Основяненко, Гребѣнка и и. стали списувати свои творы въ мовѣ рôдной, то правительство российске ôдносилось прихильно до литературы руско-украиньскои. Тî писателѣ высказували нераз потребу, користуватись рôдною мовою въ письменствѣ и въ справѣ просвѣты народнои. Такъ

[1]) Угорско-рускимъ „объединителямъ“ треба-бъ соромитись, коли-бъ поглянули на запопадливу дѣяльнôсть просвѣтну кôлькохъ патріотôвъ въ двохъ рускихъ селахъ полудневои Угорщины, се-бъ-то въ Керестурѣ и Куцурѣ. Та ба, туды не заходять агенты московскихъ панславистôвъ, а натомѣсть посылають ся тамошнимъ народовцямъ книжочки товариства „Просвѣта“.

[2]) Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876. I., стор. 367.

[3]) Жерeломъ до написаня сеи статьѣ послужила вельми цѣнна розвѣдка М. Уманця п. з. „Дещо зъ історіи украиньского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885., фелетонъ чиселъ 15. 16. 17. 21. 22. 23. 24. 25. 27. 29. 34. 35.)

Квѣтка-Основяненко въ переднôмъ словѣ до своеи книжки „Листы до любезныхъ землякôвъ“ (1839) заявивъ отъ-се: „Начальство подозволило менѣ обо всѣмъ до васъ писати, та усе по нашому, щобъ усякому розумно було, щобъ вы усе до слова розôбрали“. Ôдтакъ розвивалась украиньска письменнôсть безъ перепоны до року 1847., коли тяжка недоля навѣстила найлучшихъ сынôвъ матери-Руси изъ-за того, що були членами Кирило-Методіѣвского брацтва[1]). Се брацтво повставало противъ крѣпацкои неволѣ, противъ привилегій и льготы одного стану надъ другимъ, и бажало сердечно, щобъ всѣ люде були рôвнѝ передъ закономъ и щобъ хôснувались свободою слова й вѣры. Коли-жь страшна хуртовина рознесла украиньскихъ патріотôвъ по крѣпостямъ, по киркизскимъ степамъ и по глухимъ закуткамъ московщины, то тямущимъ Украинцямъ, щó остались на родинѣ, не ставало снаги, займатись просвѣтою люду и писанемъ словесныхъ творôвъ, по-за-якъ они жахались подôбнои долѣ, яка навѣстила членôвъ того брацтва. Якого переполоху наробило тогдѣ арештоване Шевченка, видно зъ того, що якійсь писарь, котрому Шевченко давъ переписати свои поезіѣ, приготовленѝ до друку, зъ переляку попаливъ всѣ рукописи, де мѣжь иншими поезіями була зовсѣмъ выкôнчена поема „Иванъ Гусъ або Єретикъ“[2]).

Хоча-жь россійске правительство покарало тяжко патріотôвъ украиньскихъ, то все-таки не вбачало оно великои шкоды ôдъ украиньского письменства и не забороняло мовы. Тому-то й пôсля 1847. р. зъявлялись часъ ôдъ часу книжки украиньскѝ, а въ 1849. р. напечатано

[1]) Про Кирило-Методіѣвско брацтво скаже ся де-що въ дальшôй статьи п. з. „Справы суспôльно-національнѝ“.

[2]) Гляди згадану статю М. Уманця („Дѣло“, 1885., ч. 16.)

въ Петербурзѣ навѣть „Проповѣди Гречулевича", дозволенѣ й духовною цензурою[1]). Коли-жь вступивъ на престолъ царь Олександеръ II., то въ Россіи всьо ожило надѣями на красшу долю. Украинцѣ, покаранѣ въ 1847. р., були вже на воли, а въ 1858. р. Костомарôвъ писавъ до Шевченка: „Часъ змѣнивъ ся. Царь, дай Богъ ему здоровя и довгого царствованя, не забороняє нашои мовы; теперь процвите рôдне слово; богато охочихъ до ёго"[2]). — Найкрасшимъ же часомъ для розвою украиньского письменства були три першѣ роки шѣстьдесятѣ (1860—1862). Въ Петербурзѣ появивъ ся журналъ „Основа"[3]), щô бувъ органомъ громады украиньскихъ патріотôвъ. Въ „Основѣ" печатались разомъ зъ поезіями й оповѣданями часомъ и науковѣ статьѣ въ мовѣ украиньскôй. Въ сѣмъ журналѣ заговорено небавомъ про потребу народнои мовы въ школѣ, въ науцѣ, въ церковныхъ проповѣдяхъ, въ судѣ й законѣ. Тогдѣ ôдносились до письменства украиньского зовсѣмъ прихильно не тôлько либеральнѣ Россіяне, але й московскѣ панслависты, ôдтакъ Катковъ та Аксаковъ заявляли, що бажаня Украинцѣвъ справедливѣ и не мають въ собѣ нѣчого небезпечного. Катковъ печатавъ въ „Русскôмъ Вѣстнику" (1857) статю Кулѣша „Взглядъ на малороссійскую словесность", Аксаковъ же въ часописи „День" друковавъ (1863) листы Максимовича про стародавнôсть и самостôйнôсть мовы украиньскои, Костомарову статю про потребу на-

---

[1]) Проповѣди В. Гречулевича переробивъ и доповнивъ опôсля П. Кулѣшь и выдавъ ихъ въ Петербурзѣ 1857. р. (Всѣхъ проповѣдей 59).

[2]) М. Чалый, „Жизнь и произведенія Т. Шевченка". Кіевъ 1882., стор. 105.

[3]) „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ". С.-Петербургъ, 1861. 1862.

родном мовы въ школахъ и т. и. Ба самъ урядъ позволявъ приймати въ „Губернскѣ Вѣдомости“[1]) творы письменства украиньского, а „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“ друковавъ (1863) розправу, въ котрôй доказувано самостôйнôсть мовы южноруской супроти мовы россійском и польском.

Въ 1859—1862. р. недѣльнѣ школы розбудили житє просвѣтне въ цѣлôй Украинѣ, и про-те зъявились тогдѣ деякѣ книжки школьнѣ[2]). Вже-жь Кулѣшь писавъ до Мордовця, що ôнъ зъ волѣ царском перекладає на украиньску мову „Положеніе о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости“[3]). Однакже й въ тôмъ благодатнôмъ часѣ зъявивъ ся поганый червакъ, що ставъ точити зелену былину на левадѣ украиньскôй. Ще въ 1861. р. жидôвска газета „Сіонъ“ вынайшла выразъ „сепаратизмъ“, котрымъ стала докоряти Украинцямъ. Той лементъ жидôвского „Сіона“ противъ сепаратизму Украинцѣвъ пôдхопивъ (1862) Катковъ, забувши про те, що ôнъ самъ недавно ще заявлявъ, що дѣло украиньске єсть справедливе. И отъ Катковъ, бажаючи бути „спасителемъ отечества“, вдаривъ на сполохъ, и почавъ галасувати про сепаратизмъ[4]). Саме тогдѣ Россія занепокоилась польскимъ повстанємъ, и якъ-разъ звязавъ Катковъ украинофильство зъ тымъ повстанємъ заявляючи, мабуть-то Украинцѣ єднають ся зъ Поляками, хоча знавъ добре, що демократичный напрямъ Украинцѣвъ нѣколи не пого-

---

1) Тѣ „Губернскѣ Вѣдомости“ були призначенѣ для губерній Харкôвском, Полтавском, Кієвском, Черниґôвском и Катеринославском.

2) Про недѣльнѣ школы гляди II., стор. 92—98.

3) Д. Мордовець, „За крашанку писанка“. С.-Петерб. 1882., стор. 28.

4) Гляди згадану розвѣдку М. Уманця („Дѣло“, 1885; ч. 21. фелетонъ).

двть ся зъ аристократичнымъ змаганємъ Полякôвъ. А вже-жь той „спаситель отечества“ звѣщавъ свѣтови, що закимъ ще минула одна заверюха польска, наближує ся друга украиньска, котру треба загодѣ спинити. До Каткова пристали панслависты пôдъ проводомъ Аксакова, а небавомъ обôзвавъ ся Юзефовичь, той-самый, щô въ 1847. р. подавъ доносъ на Шевченка, Кулѣша, Костомарова и и. И отъ, склалось дивне диво, що въ оборонѣ Украинцѣвъ супроти политичныхъ докорôвъ ставувъ тогдѣшній министеръ просвѣты А. В. Головинъ. Се бо писавъ ôнъ (20. липня 1863. р.) до министра внутрѣшнихъ дѣлъ, що, „коли украиньскѣ книжки повертають ся дѣйстно на яку шкодливу противъ-религійну або политичну пропаґанду, въ такôмъ разѣ цензура повинна забороняти тѣ книжки, — але забороняти ихъ треба за думки, якѣ въ тыхъ книжкахъ выявляють ся, а зовсѣмъ не за мову, въ якôй они писанѣ... Та-жь украиньскій перекладъ Евангелія, выправленый добре духовною цензурою, мае бути однымъ зъ найкрасшихъ дѣлъ, якими ознаменоване теперѣшне царюванє, и министерство народнои просвѣты повинно бажати повного й найшвидшого успѣху въ сему дѣлѣ...“[1]). Однакже доносы Юзефовича вкупѣ зъ клеветами Каткова, Аксакова й жидôвъ „сіоньскихъ“ выкликали въ правительствѣ ворогованє до украинофильства. За-пôзно озвавъ ся министеръ просвѣты зô своєю апольоґією въ корысть украиньскои мовы, доказуючи єи потребу въ литературѣ й школѣ; за-пôзно писавъ ôнъ такожь листъ до шефа жандармôвъ (д. 13. сѣчня 1864. р.), обороняючи Украинцѣвъ ôдъ политичныхъ докорôвъ и доводячи, що въ дѣланю Украинцѣвъ не можна добачати нѣчого шкодливого, — ще

---

[1]) ibid.

въ 1863. р. министеръ справъ внутрѣшнихъ Валуєвъ наказавъ цензурѣ, не пускати нѣякихъ украиньскихъ книжокъ, окрôмъ белетристики. Про-те заборонено друковати Новый Завѣтъ въ перекладѣ Морачевского, хочь комисія духовна переглянула вже сей переклад и признала єго вѣрнымъ та добрымъ[1]). Заборонено такожь Костомарову печатати за зôбранî грошѣ книжки школьнî.

Такъ отже пôсля тои заборони (1863) наразъ перервало ся выдаванє книжокъ украиньскихъ. Видячи, що въ рôднôй земли не вôльно було корыстуватись даромъ Божимъ, мовою, украиньскî патріоты пôслали свою музу на дружню послугу рôднôй сестрѣ въ Галичинѣ. Въ 1867. р. Украинцѣ вразъ зъ галицкими патріотами завели у Львовѣ литературно-науковый журналъ „Правда", де найлучшî писателѣ (Нечуй-Левицькій, Старицькій, Кониській, и и.) друковали свои творы. Въ сѣмдесяти рокахъ настала пôльга для письменства украиньского, про-те ôдъ 1873. до 1876. р. выходило що-року около 20 книжокъ. Тогдѣ-то Академія наукъ дала премію за зôрникъ историчныхъ пѣсень Антоновича и Драгоманова[2]), а цензура дозволила друковати переклад ча-

---

[1]) Въ II. ôддѣлѣ Петербургскои Академіѣ наукъ академики Востоковъ и Срезневскій похвалили той переклад Евангелія отъ-сими словами: „Евангеліе, переведенное на малороссійское нарѣчіе Морачевскимъ, есть въ высшей степени трудъ замѣчательный и полезный. — Малороссійское нарѣчіе въ немъ, можно сказать, блистательно выдерживаетъ испытаніе этого рода, — и уничтожаетъ всякое сомнѣніе, многими питаемое, въ возможности выразить возвышенныя чувства сердца. — Нѣтъ сомнѣнія, что переводъ Евангелія Морачевскаго долженъ сдѣлать эпоху въ литературномъ образованіи малороссійскаго нарѣчія". („Слово", Львовъ 1863., ч. 16., стор. 67.)

[2]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова". Томъ I. II., 1. Кіевъ, 1874. 1875.

стины „судебныхъ уставôвъ“: „Про кары, до якихъ присуджують мировû судьѣ“.

Въ 1872. р. ôдкрыто въ Кіевѣ „югозападный отдѣлъ императорскаго географическаго общества“, въ котрôмъ працювали переважно Украинцѣ, щô збирали матеріялы для исторіѣ й етнографіѣ свого рôдного краю[1]). Председателемъ Кіѣвского ôддѣлу „географическаго общества“ бувъ Г. П. Галаганъ, щô до украиньского змаганя ôдносивъ ся прихильно. Та й самъ генералъ-губернаторъ Кіѣвскій, А. М. Дондуковъ-Корсаковъ сприявъ просвѣтнымъ працямъ Украинцѣвъ.

Небавомъ опôсля редакція „Кіевлянина“ (1874., ч. 118) та й Юзефовичь стали членамъ того ôддѣлу докоряти сепаратизмомъ украиньскимъ. Про-те царь Олександеръ II. велѣвъ (1876) закрыти „юго-западный отдѣлъ географическаго общества“, а ôдтакъ приказавъ спинити розвôй литературы руско-украиньскои. Ось слова сего царского приказу:

„Государь Императоръ 18/30 минувшаго мая 1876 Всевысочайше повелѣть соизволилъ:

1) Не допускать ввоза въ предѣлы Имперіи безъ особаго на то разрѣшенія Главнаго Управленія по дѣламъ печати какихъ бы то ни было книгъ и брошюръ, издаваемыхъ заграницею на малороссійскомъ нарѣчіи.

---

[1]) Члены того ôддѣлу „императорскаго географическаго общества“ зôбрали цѣнны звѣстки про обычаѣ люду украиньского, про его мову й вѣру, про економичный и громадскій побутъ народу, — зôбрали богато новыхъ пѣсень, приказокъ и народныхъ оповѣдань. Богатый матеріялъ сихъ дослѣдôвъ выдано въ „Трудахъ этнографическо-статистической експедиціи въ западно-русскій край“. („Юго-западный отдѣлъ. Матеріялы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ.“ Томъ I.—VII. С.-Петербургъ 1872—1878).

2) Печатаніе и изданіе въ Имперіи оригинальныхъ произведеній и переводовъ на томъ же нарѣчіи воспретить, за исключеніемъ лишь: а) историческихъ документовъ и памятниковъ и б) произведеній изящной словесности, но съ тѣмъ, чтобы при печатаніи историческихъ памятниковъ безусловно удерживалось правописаніе подлинниковъ, въ произведеніяхъ же изящной словесности — не было допускаемо никакихъ отступленій отъ общепринятаго русскаго правописанія и чтобъ разрѣшеніе на печатаніе произведеній изящной словесности давалось не иначе, какъ по разсмотрѣніи рукописи въ Главномъ Управленіи по дѣламъ печати.

3) Воспретить также различныя сценическія представленія и чтенія на малорусскомъ нарѣчіи, а равно и печатаніе на таковомъ текста къ музыкальнымъ нотамъ"[1]).

То не былина степова похилилась до землѣ ôдъ студеного вѣтру пôвнôчного, то украиньска литература зныдѣла-змарнѣла, коли царскимъ указомъ заборонено цѣлому народови, хôснуватись даромъ Божимъ, мовою. Тымъ-то въ 1877. р. въ Россіи не надруковано нѣ однѣсѣнькои книжки украиньскои[2]). Коли ôдтакъ при всесвѣтнôй выставѣ Парискôй (1878) ôдбувъ ся конґрессъ литературный пôдъ проводомъ Виктора Гуґо, то Михайло Драгомановъ ставувъ въ оборонѣ занапащенои рôдной мовы и написавши одвѣтну брошуру[3]), звернувъ ся до

---

[1]) М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IV. — Той указъ выдано нишкомъ и ôдтакъ нѣгде его въ законахъ не надруковано.

[2]) Въ 1877. и 1878. р. надруковано тôлько два томы матеріялôвъ етнографичныхъ п. з. „Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. (С.-Петербургъ).

[3]) La littérature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878. — Порôвн. „Правду“, часть политичну, число 13. (Львів 1878).

того конґресу, щобъ ôнъ знайшовъ способъ, прийти въ помôчь литературѣ украиньскôй.

Въ кôнци 1880. р. знову неначе подыхнуло теплѣйшимъ вѣтромъ; 8. студня т. р. въ збôрнику новыхъ законôвъ и розпорядкôвъ появивъ ся указъ, що царь по докладу министерства народнои просвѣты позволивъ Академіи наукъ, одержати ôдъ члена-кореспондента Н. И. Костомарова 4000 карбованцѣвъ заставными листами Харкôвского земельного банку, яко премію имени Костомарова за малорускій словарь згôдно зъ тыми умовами, якû Академія въ сѣй справѣ мае выдати[1]).

Въ 1881. р. дарувавъ царь украиньскому письменству отъ-сû полегкости: а) дозволивъ друковати въ мовѣ украиньскôй окрôмъ белетристики та историчныхъ памятникôвъ ще й словарѣ и такожь народнû пѣснѣ, казки и т. и.; б) дозволивъ игры й спѣвы украиньскû въ театрѣ, та тôлько не инакше, якъ зъ особливои на то щôразу волѣ генералъ-губернатора; однакже ще заборонено орґанизувати окремѣшну трупу театральну. Опôсля якъ осôбнû цензоры, такъ и „Главное управленіе по дѣламъ печати" (куды кождый цензоръ повиненъ посылати на переглядъ всяку рукопись украиньску) не дуже чѣпали ся авторôвъ, и неначе потурали трошки, позволяючи друковати николи науковû книжки украиньскû[2]). Саме-тогдѣ Чернигôвске земство, а за нимъ и деякû иншû почали доправляти ся, щобы правительство дозволило завести народну мову въ школахъ, однакже на просьбу земствъ не дано нѣякои ôдповѣди[3]).

Але-жь ôдъ кôнця р. 1883. цензура вже нѣчого не дозволяе друковати по-украиньски, окрôмъ самостôйныхъ

[1]) М. Уманець, „Дещо зъ исторіи украиньского письменства XIX. вѣку". („Дѣло", 1885, ч. 25).
[2]) ibid. — [3]) ibid.

творôвъ белетристичныхъ, та й тутъ кладуть ся всѣлякй перепоны розвоеви нашои литературы. Ôдъ того часу цензура почала домагатись, щобы кожда книжка украиньска друковала ся правописію россійскою, а не кулѣшôвкою або якою другою[1]). Такъ отже просвѣтна доля нашихъ закордоньскихъ братôвъ вельми сумна, дармá, що въ договорѣ Переяславскôмъ (1654) запоручено Украинѣ присягою народну автономію. Теперь може декому здаватись, що россійске правительство подасть Украинцямъ небавкомъ хочь малу пôльгу въ розвою рôднои литературы. Вже-жь бо й самй Россіяне починають дивуватись красѣ милозвучнои мовы украиньскои, позаякъ въ театральныхъ представленяхъ украиньскои трупы Старицкого и Кропивницкого проявляє ся имъ свѣтъ чудовый, зовсѣмъ ôдмѣнный ôдъ побуту етнографичного Россіѣ пôвнôчнои. Та отъ, сама тôлько симпатія до примученого народу не направить ще сучасного лихолѣтя на Украинѣ, поки правительство россійске не схоче бути справедливымъ для 18-миліонового народу, щó й въ недоли не забувъ давнои свободы й волѣ.

6. Пытане азбучне й правописне.

Нема мовы на свѣтѣ, котра-бъ перебула стôлько метаморфозъ правописныхъ и невзгодинъ азбучныхъ, скôлько ихъ зазнала мова руска въ новôмъ періодѣ исторіѣ рôднои литературы. Та отъ, нѣгде правды дѣти, тй заверюхи азбучнй та перемѣны правописнй зъявились именно изъ-за того, що Русь-Украина, втративши самостôйнôсть политичну, не могла сама рѣшати про свою долю, неначе той сынъ отеньскій[2]), щó черезъ руину бать-

[1]) ibid., ч. 29.

[2]) Сыномъ отеньскимъ зовуть подекуды въ Галичинѣ сына богатого й поважаного господаря.

ковщины ставъ ся попыхачемъ у сусѣдôвъ и людей чужихъ, и ôдтакъ принсволеный бувае, одягатись въ тую одежу, яку подасть ему новый хозяинъ, або яку на-прихапци здужае ôнъ самъ собѣ зладити.

1. Пытане азбучне. На Украинѣ не було нѣ одного грамотѣя, котрый бажавъ бы въ письменнôсть руску ввести альфабетъ латиньскій. Така гадка вывелась въ головѣ декотрыхъ Русинôвъ галицкихъ, котрî познакомившись зъ литературою польскою, намагались надати рôдной письменности зверхню прикрасу просвѣты захôдно-европейской. Першимъ такимъ реформаторомъ азбучнымъ въ хосенъ абецадла польского бувъ священикъ Іосифъ Лозиньскій. Спонуканый своимъ коляторомъ-дѣдичемъ Ґвальбертомъ Павликовскимъ написавъ ôнъ въ 1834. р. розвѣдку п. з. „O wprowadzeniu abecadła polskiego do pismiennictwa ruskiego“[1]). Противъ такого почину Лозиньского выступивъ навпередъ Іосифъ Левицкій, написавши статю п. з. „Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do pismiennictwa ruskiego“[2]). Але-жь и кружокъ рускій, щó горнувъ ся въ духовнôй семинарій около Маркіяна Шашкевича, не похвалявъ такои дивовижнои новины, и ôдтакъ дѣяльный сей проводырь молодыхъ патріотôвъ написавъ розправу п. з. „Азбука і Abecadło“[3]) доказуючи, що дорога, котрою ступавъ

---

[1]) „Rozmaitości“; Lwów 1834. Nr 29. Про мнимый хосенъ польского абецадла въ письменности рускôй написавъ Лозиньскій въ тôй статьи отъ-се: „Elementarze ruskie, polskiémi czcionkami drukowane, prędzéj i łatwiéj nauczyłyby dziatki czytania, jak bukwary cyrylijskie, a nawet ułatwiłyby im naukę języka polskiego. Cyrylika zaś powinna pozostać przy szkółkach wiejskich, jako przedmiot nadporządkowy, obowiązujący jednakże tych, którym znajomość języka staro-sławiańskiego koniecznie jest potrzebną, n. p. sposobiących się na kapłanów, nauczycieli szkół ludowych, diaków, i t. d.“ (стор. 230.)

[2]) „Rozmaitości“, 1834.

[3]) Азбука і Abecadło. Uwagi nad rozprawą: „O wprowadzeniu

Лозиньскій, веде на чужй слѣпанки. Коли Шашкевичь выготовивъ свою статю, то студенты й семинаристы зôбрали дещо грошей, а Яковъ Головацкій поѣхавъ до Перемышля, де й надруковавъ (1836) розправу Шашкевича, написану въ оборонѣ азбуки рускои. Мѣжь-тымъ напечатавъ Лозиньскій абецадломъ польскимъ свою книжку „Ruskoje wesile" (въ Перемышли, 1835. р.), изъ-за чого Шашкевичь въ „Русалцѣ Днѣстровôй" замѣтивъ отъ-се: „Найбільшою обманою, ба неспрощеним грѣхом в сем дѣлѣ є, що писатель, відвергши азбуку питому рускую, приняў буквы ляцькіѣ, котрі цѣло не пристают к нашому язикови"[1]. Однакже Лозинькій довго не покидавъ своеи гадки, и ще въ 1846. р. въ граматицѣ языка руского заявивъ, що для нашои литературы було-бъ найлучше, полишити кирилицю церквѣ, а въ письмахъ свѣтскихъ корыстуватись гражданкою, або буквами латиньскими[2].

Опôсля притихло пытанє азбучне и ôдновилось ажь въ 1859. р., коли само правительство бажало, щобъ Русины приняли письмо латиньске. Рôкъ передше (1858) выдавъ якійсь Lew Węgliński черенками польскими рускй стихотворы пôдъ заголовкомъ: „Nowyi poezyi małoruskii,

---

Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisaną przez ks. J. Łozińskiego", umieszczoną w Rozmaitościach Lwowskich z roku 1834, Nr. 29. W Przemyślu, 1836. (16°, стор. 30). — Про етимологію написавъ Шашкевичь въ сѣй розправѣ отъ-сю замѣтку: „Etymologia jest tylko przedmiotem nie wielu filologów; a dla ich widoków narzucać milionom narodu trudności, zdaje się być niesłusznem; dla pobratymców zaś słowniczek etymologiczny albo dzieło o źródłosłowiach bardzo zaspakające uczyni przysługi. Zresztą pewną jest rzeczą, — że rozumiejący кінь, конѧ, zrozumie także i конь bez wszelkiej trudności" (стор. 29).

[1]) „Русалка Днѣстровая". У Будинѣ 1837; стор. 131.

[2]) Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego), napisana przez ks. Józefa Łozińskiego. W Przemyślu 1846; str. 8. 9.

t. j. piśny, dumy, dumki, chory, tańci, ballady etc. w czystom jazyci Czerwono-Rusyniw“... Tom I. II. III. Lwihorod i Peremyszl. Се выданє було иначе приготованємъ до задуманои реформы азбучнои. Ôдтакъ въ 1859. роцѣ Іосифъ Ѣречекъ, секретарь министерства просвѣты, выдавъ брошуру п. з. „Ueber den Vorschlag, das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht“. Wien[1]). Ôнъ приспособивъ правопись ческу до выговору руского и доказувавъ, що на основѣ сего нового письма (мало)-руска литература зможе свобôдно розвиватись супротивъ литературы россійскои. Ôдтакъ ґубернаторъ Галичины, Аґеноръ ґрафъ Ґолуховскій притакнувъ сєй гадцѣ Ѣречка и домагавъ ся, щобъ Русины приняли въ свою письменнôсть альфабетъ латиньскій. Ôнъ бо думавъ, що лише симъ способомъ буде можна запобѣгти ширеню россійскои пропаґанды мѣжь деякими рускими письменниками. А вже-жь комисія, покликана правительствомъ до полагодженя сеи важнои справы заявила бôльшостію голосôвъ, що не годить ся зъ тою новиною правописною. Тогдѣ-то й Іосифъ Лозиньскій, будучи членомъ тои комисіѣ, заявивъ, що хоча давнѣйше (1834) хваливъ абецадло польске, теперь не важивъ бы ся, выступити въ оборонѣ того внесеня правительства[2]). Саме-тогдѣ выдавъ Богданъ Дѣдицкій двѣ брошуры въ справѣ азбучнôй, а то: „О неудобности латинской азбуки въ письменно-

[1]) Альфабетъ Ѣречка обôймавъ 36 буквъ, се-бъ-то: a, b, c, ć, č, d, ď, e, ě (je), h, ch, i, j, k, l, l′, ł, m, n, ń, o, p, r, r′, s, ś, š, t, ť, u, ü, v, y, z, ź, ž. Для чужихъ слôвъ принявъ ôнъ еще сй чотыри буквы: f, g, w, x. Ѣречекъ писавъ отже: volk, küń, nüž, hvüźď, korol′, tilo, iminje, pčolou, zmyjeu, devěť, śvětyj, chodžu, zjisty, vožmy, kazał.

[2]) Порôвн. II., стор 38.—41.

сти руской". Вѣдень 1859; и „Споръ о рускую азбуку". Львовъ 1859. Коли-жь патріоты и письменники рускї станули смѣло въ оборонѣ азбуки славяньскои, то й справдѣ не повелось тогдѣ правительству, накинути галицкимъ Русинамъ альфабетъ латиньскій.

Не минуло дванацять рокôвъ ôдъ часу тои тяганины азбучнои, ажь ось выступивъ зъ подôбнымъ проектомъ одинъ письменникъ галицко-рускій, щó изъ-за личнои корысти захвалювавъ альфабетъ латиньскій въ рускôй письменности. Се бувъ Северинъ Шеховичь, чоловѣкъ досыть талантливый, але вельми непосидючій, щó вже въ 1853. р. намагавъ ся выдавати „Ладу"[1]), а опôсля „Семейную библіотеку" (1855. 1856) въ языцѣ россійскôмъ. Коли ôдтакъ Денисъ Зубрицкій заходивъ ся около выдаваня популярнои газеты „на чистомъ русскомъ языкѣ", то сей „атаманъ Погодинской колоніи въ Галиціи" писавъ 7. червня 1856. р. до свого проводыра (Погодина), що найшовъ ся независимый редакторъ. „Шеховичь ненадежный молодый человѣкъ", замѣтивъ ôнъ, „но мы нуждаемся въ сего рода дерзкомъ смѣльчакѣ. Такому какъ Шеховичу вертипраху все равно; онъ будетъ издавать журналецъ"[2]). Той-то Шеховичь

---

[1]) „Лада, письмо поучительное русскимъ дѣвицамъ и молодицамъ въ забаву и поученіе". Львовъ 1853. — Шеховичь заявивъ тогдѣ въ письмѣ до президіѣ ц. к. намѣстництва, що коли збере ся достаточне число передплатникôвъ, пôчне ôнъ выдавати „Ладу" письмомъ латиньскимъ.

[2]) „Зоря". Письмо литературно-наукове для рускихъ родинъ пôдъ редакціею Ом. Партыцкого. Рочникъ першій. Во Львовѣ, 1880; число 22., стор. 293. — На письмѣ Шеховича до Погодина зъ цвѣтня 1856. р. находить ся слѣдуюча дописка Зубрицкого и Я. Головацкого: „Шеховичь благонамѣренный молодый человѣкъ, издаетъ журналецъ („Семейную Библіотеку"), желая прививать галичскимъ хохламъ чистый русскій языкъ. Напрасно! Хохлаки

выдававъ и деякî рускî письма: такъ въ 1862. р. надруковавъ ôнъ у Львовѣ повѣсть п. з. „Попадянка и попадёграфянка“; ôдтакъ выдававъ популярну часопись „Письмо до громады“, а опôсля „Господаря“. Коли-жь ôнъ въ наслѣдокъ консисторского запрету потерявъ передплатникôвъ „Господаря“, то глядавъ собѣ помочи у рады школьнои краєвои та й у выдѣлу краєвого. Такъ отже подавъ ôнъ 15. мая 1871. р. до рады школьнои меморіялъ зъ проєктомъ змѣны азбуки славяньско-рускои на альфабетъ латиньскій, обѣцюючи выдавати „Господаря“ симъ чужимъ письмомъ. Шеховичъ замѣтивъ въ меморіялѣ своѣмъ, що вже третій разъ силить ся завести въ руске письменство альфабетъ латиньскій.

У-перве сталось се въ 1853. р., коли одвѣтный меморіялъ подавъ ôнъ до президіѣ ц. к. намѣстництва. Другимъ разомъ старавъ ся ôнъ перевести свою гадку посредствомъ министра державного (1859), а коли не дôставъ ôдповѣди, то звернувъ ся до Михайла Качкôвского, совѣтника судового въ Самборѣ, щô бувъ меценатомъ тогдѣшнихъ письменникôвъ рускихъ. Качкôвского старавъ ся Шеховичъ переконати, що для письменности рускои було-бъ хосенно, коли-бъ хочь „по-части“ принято альфабетъ латиньскій. Та й тутъ не вдѣявъ ôнъ нѣчого. Третій отже разъ выступивъ ôнъ зô своимъ проєктомъ въ 1871. р. По єго думцѣ людъ рускій єсть темный и „неморальный“ изъ-за того, що не корыстує ся альфабетомъ латиньскимъ[1]). Успѣхъ того подання до рады школьнои бувъ такій, що выдѣлъ краєвый признавъ

ни по-русски, ни по-хохлацки не читаютъ. Бѣдный редакторъ достоинъ соболѣзнованія и подкрѣпленія, онъ принужденъ искать подписчиковъ за границей...“ („Зоря“, 1880, ч. 11; стор. 147).

[1]) „Słowianin“, dwutygodnik polityczny, naukowy i literacki Lwów, 1871; Nr. 14.

редакторови „Господаря“ рôчну пôдмогу пôдъ тою вымѣнкою, щобы выдававъ свою часопись латиньскими черенками й постаравъ ся о лучшій напрямъ выдавництва[1]). Такъ отже Шеховичь досягъ своеи цѣли, се-бъ-то одержавъ запомогу, мѣжь-тымъ коли рада школьна краєва не пѣклувалась дальше справою азбучною.

2. Пытанє правописнє. По-за-якъ мова руско-украиньска має свою питому систему звукôвъ, ôдмѣнну ôдъ системы звукôвъ въ мовѣ россійскôй, то очевидно не може она корыстуватись правописію россійскою. Тому-то вже въ XVII. вѣцѣ старались декотрî письменники украиньскî руску правопись подекуды приспособити до выговору[2]). Коли-жь Иванъ Котляревскій пôднѣсъ живу мову народу украиньского на степѣнь языка письменного, то ставъ ôнъ въ выданю Енеиды подекуды наблюдати фонетику. Задержавши зъ грамоты церковнои буквы ы, и, ѣ выражавъ ôнъ звукъ *i* (= старословѣньск. ѡ) знакомъ *и* (*i*), а звукъ *i* (= стар.-слов. і) вызначувавъ буквами *и*, *ѣ*; писавъ отже: с*ы*нъ, вел*и*кій, роб*и*ти; л*ѣ*то; п*и*тъ (потъ), в*и*нъ (онъ), твій; Троянц*и*въ, погр*и*бати, м*и*жь (м*е*жи), перев*ѣ*зъ (перев*е*злъ). Але-жь ôнъ писавъ иногдѣ также *ы* замѣсць *и*, — *и* зам. *ѣ*; н. пр. роб*ы*ти, жен*ы*хать ся; св*и*тъ (св*ѣ*тъ). Ôдтакъ клавъ ôнъ знакъ *и* въ окôнченю приложникôвъ I. падежа числа многого: добр*и*, молод*и*, и принявъ йотоване *о*, се-бъ-то

[1]) Рада школьна краєва въ письмѣ до выдѣлу краєвого сказала мѣжь иншимъ отъ-се: „Ustępując podanie Szechowicza świetnemu Wydziałowi do uwzględnienia dodaje krajowa Rada szkolna z swéj strony, że urzeczywiszczenie téj myśli byłoby nader zbawienném, g d y b y n a n i ą o g ó ł R u s i n ó w z g o d z i ł s i ę d o b r o w o l n i e“. („Słowianin“, Nr. 14).

[2]) Порôвн. „Сліди кулішівки въ XVII. століттю“. („Мета“, політична часопись на рікъ 1865. Видавець и редакторъ Ксенофонтъ Климковичъ. Львівъ 1865; стор. 335—339; 366—374).

іо: *іо*го, *сіо*го. Впрочôмъ йотоване *є* вызначувавъ ôнъ буквою *є*: *моє*, и задержавъ знакъ *ъ* въ кôнци слôвъ по твердыхъ спôвзвукахъ: страх*ъ*[1]).

Опôсля вдѣявъ А. Павловскій таку змѣну въ правописи, що писавъ *ы* тамъ, де чутно звукъ *и* (польске *y*), отже знакъ *ы* клавъ ôнъ не тôлько замѣсць первѣстного ы, але й замѣсць и; н. пр. р*ы*балка, п*ы*сьмакъ, воруш*ы*ть; ôдтакъ всякій звукъ *і* (= ѣ, о, е) выражавъ ôнъ знакомъ *і*: св*і*тъ, к*і*гт*ы* (когт*и*), л*і*дъ (л*е*дъ), а йотоване *є* вызначувавъ ôнъ буквою *ѣ*: співа*ѣ* (співа*є*)[2]).

Така правопись, приспособлена до выговору, не вподобалась Михайлови Максимовичеви, отцеви етимологичнои правописи на Украинѣ. Ще менше мôгъ ôнъ погодитись зъ гадкою Григорія Квѣтки-Основяненка, котрый всякій звукъ *і* хотѣвъ въ письмѣ выразити знакомъ Ѝ: Ѝсти (ѣсти), дЍмъ (домъ)[3]). Максимовичь задержавъ стародавнѣ ы, и, ѣ, та хотѣвъ для звука *і* (= о, е) вынайти новый ґрафичный знакъ. Ôнъ видѣвъ, що давнѣйшіи грамотѣѣ XVIII. вѣку поставляли надъ буквою и одну або й двѣ крапки, иногдѣ же крапку зъ каблуч-

---

[1]) Сю правопись Котляревского добачаемо въ другôмъ выданю Енеиды, щò мае отъ-сей заголовокъ: „Енеида на малороссійскій языкъ перелицïованная И. Котляревскимъ". Въ Санктпетербургѣ 1808. года. — Се выдане находить ся въ библіотецѣ Вѣденьского академичного товариства „Сѣчь".

[2]) „Грамматика малороссійскаго нарѣчія, или грамматическое показаніе существеннѣйшихъ отличій, отдалившихъ малороссійское нарѣчіе отъ чистаго россійскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаніями и сочиненіями". Сочин. Ал. Павловскій. Въ Санктпетербургѣ 1818.

[3]) „О правописаніи малороссійскаго языка" въ журналѣ „Маякъ" 1840. — Порôвн. статю М. Максимовича „О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основьяненку". („Кіевлянинъ". Книга вторая. Издалъ Михаилъ Максимовичъ. Кіевъ 1841; стор. 153—180).

комъ горѣ, коли тее и вымовляло ся мягко. Тому-то хотѣвъ ôнъ подôбными значками горѣшними заосмотрити также самозвуки [vocales] *о*, *е* (= *і*); однакже факторъ друкарнѣ университетскои, Никифоръ Басалаевъ, не зъумѣвъ ему вгодити, изъ-за чого сей нашь филологъ принявъ изъ альфабету французского буквы *ô*, *ê* (котрî выражають самозвуки довгî) для означеня самозвука руского *і*; н. пр. *дôмъ*, *лêдъ*[1]). Такою правописію друковавъ Максимовичь збôрникъ „малороссійскихъ пѣсень" (Москва 1827), и придержувавъ ся ей постôйно въ пôзнѣйшихъ своихъ писаняхъ. Однакже сю правопись етимологичну приймили лишь деякî письменники украиньскî[2]), бôльше вподобалась она писателямъ галицко-рускимъ, и про-те патріоты рускî на „соборѣ ученыхъ" уладили (1848) справу правописну зъ поглядомъ на правопись Максимовича[3]). И теперь бôльша часть письменникôвъ галицко-рускихъ придержуе ся сеи правописи етимологичнои, вдѣявши въ нѣй деякî змѣны въ корысть фонетики.

Коли-жь Украинцѣ въ загалѣ не хотѣли прихилитись до правописи Максимовича, то намагались они зладити правопись фонетичну. Мѣжь давнѣйшими реформаторами правописи вызначивъ ся Левъ Боровиковскій, котрый для означеня звука *и* (польск. *y*) зъ латиньского альфабета принявъ букву *v* (u): мuти (=мыти). Ôнъ ôдкинувъ ъ пôсля твердыхъ спôвзвукôвъ и принявъ знакъ *і*, *и* для

---

[1]) Максимовичь осмотрювавъ дашками не тôлько самозвуки *о*, *е*, але й *а*, *и*, *і*, *у*, коли переходили въ звукъ *і*; н. пр. крâй дороги; конû, добрû, синîй, глûбокій. — Пôзнѣйше писавъ ôнъ доброй, добрій, и т. и.

[2]) Въ правописи Максимовича выдавъ П. Лукашевичь „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни". Санктпетербургъ 1836.

[3]) Порôвн. II., стор. 66. и 67.

выраженя звука *і* (= ѣ, о, є). Чистый самозвукъ *е* вызначувавъ ôнъ буквою *е*, а йотованый самозвукъ *е* новою буквою *є*. Ôдтакъ йотованый самозвукъ *о* выражавъ ôнъ зложенымъ знакомъ *йо* (сйого = сього). Впрочôмъ писавъ ôнъ *хв* замѣсць *ф*, и принявъ латиньске *g*. Сю правопись выказавъ ôнъ наглядно въ своѣмъ творѣ: „Байки и прибаютки“. (Кіевъ 1852)[1]). Мѣжь-тымъ займавъ ся правописію Амвросій Метлиньскій. Принявши знакъ и, щô выражавъ звукъ *и* (= ы, и), писавъ Метлиньскій *и*, *йи* (= ѣ), и (= о, є); н. пр. свит (свѣтъ), *йи*сти (ѣсти), дим (домъ), нис (несъ); ôдтакъ уживавъ ôнъ *є* для означеня йотованого самозвука *е*, и принявъ знакъ *й* замѣсць йоты; отже: моє, читає; добрий (добрый). Сею правописію хôснувавъ ся ôнъ у своѣмъ „Южнôмъ русскôмъ зборнику“ (Харьковъ 1848)[2]). А вже-жь у збôрнику „Народныя южнорусскія пѣсни“ (Кіевъ 1854) змѣнивъ Метлиньскій свою ортографію на основѣ правописи Петра Артемовского Гулака, по-за-якъ для означеня звука *и* (польск. *y*) поклавъ букву *ы*, мѣжь-тымъ коли звукъ *і* (= ѣ, о, є) вызначувавъ ôнъ буквою *и*; н. пр. сын, *си*но (сѣно), *ри*д (родъ), *ли*д (ледъ)[3]). Сеся правопись є вельми догôдна Россіянамъ въ читаню творôвъ украиньскихъ;

---

[1]) Микола Гаццукъ, „О правописаніяхъ, заявленныхъ украинскими писателями съ 1834. года по 1861. г.“ („Основа, южнорусскій литературно-ученый вѣстникъ“. 1862. Липець. С.-Петербургъ.)

[2]) Порôвнай именно передну статю п. з. „Правописаніе южно-русскаго языка или нарѣчія“. (Стор. 9—18).

[3]) У своѣму збôрнику „Думки и пѣсни та шче де шчо“ (Харьковъ 1839) хôснувавъ ся Метлиньскій („Амвросій Могила“) правописію И. Срезневского, котрый выдаючи „Наталку Полтавку“ (1819), змѣнивъ подекуды правопись Котляревского. Такъ отже въ сѣмъ збôрнику писавъ Метлиньскій: свѣтъ, на высокѣй горѣ, вôлъ (волъ), зôльля (зеліє), яснô огнô, шчо.

тому-то правительство россійске приказало (1883), наблюдати сю правопись въ писаняхъ украиньскихъ. Тôлько-жь привернено назадъ знакъ ъ въ кôнци слôвъ по твердыхъ спôвзвукахъ, та поставлено новый знакъ для выраженя звука *ji* (= ѣ), — ѝ, се бъ-то латиньске u зъ дашкомъ; н. пр. ѝсти.

Въ 1841. р. Олександеръ Корсунъ выдавъ въ Харковѣ украинськiй новорочникъ п. з. „Снôпъ"[1]). Тутъ змѣнивъ ôнъ правопись давнѣйшихъ письменникôвъ. Задержавши старосвѣтске ъ, поклавъ ôнъ знакъ *и* (*ї*), тамъ, де чутно звукъ *и* (= ы, и), и вызначувавъ звукъ *і* (= ѣ, о, е, ѝ) латиньскою йотою (*j*). Такъ отже писавъ Корсунъ: *син*ъ (с*ы*нъ), род*ини* (род*ины*), бл*j*дiй (бл*ѣ*дый), св*j*тъ (св*ѣ*тъ), арабськ*j* верблюд*и* (арабськ*ѝ* верблюд*ы*)....

Видячи деяку путаницю въ тогочасныхъ правописяхъ задумавъ Пантелеймонъ Кулѣшъ выбрати зъ даныхъ взôрцѣвъ такѝ знаки, котрѝ-бъ були вѣрнымъ образомъ головныхъ звукôвъ мовы украиньскои. Про-те писавъ ôнъ *и* тамъ, де чутно звукъ *и* (= ы, и): с*и*нъ (с*ы*нъ), добр*ий* (добр*ый*), роб*ити*; ôдтакъ знакомъ *і* выражавъ ôнъ всякiй звукъ *і* (= ѣ, о, е, и), н. пр. л*і*то (л*ѣ*то), *і*въ (*ѣ*лъ), сн*і*пъ (сн*о*пъ), л*і*дъ (л*е*дъ), синов*і* (сынов*и*, пад. III. ч. ед.), добр*і* (добр*и* изъ добр*іи*). Йотоване *о* вызначувавъ Кулѣшъ скандинавскою буквою *ё* [*ё*му, с*ё*му], однакже йотоване *е* выражавъ ôнъ знакомъ *є*: мо*є*. Впрочôмъ задержавъ ôнъ знакъ ъ въ кôнци слôвъ пôсля спôвзвукôвъ твердыхъ. Та не тôлько самозвуки, але й спôвзвуки вызначувавъ ôнъ подекуды фонетично, и проте ставъ писати: подив*сся* замѣсць подив*шся*; (вiнъ) хвали*тця*, (вони) несу*тця*, зам. хвали*ться*, несу*ться*; у-

[1]) „Снjпъ", украинськiй новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькjвъ 1841.

зявъ би*тьця*. Сю фонетичну правопись перевѣвъ бнъ консеквентно въ „Запискахъ о южной Руси“ (С.-Петербургъ, т. І., 1856; т. ІІ., 1857), а бдтакъ хôснувавъ ся нею и въ дальшихъ выданяхъ творôвъ своихъ. Зъ-годомъ-переходомъ ставъ Кулѣшь наблюдати подекуды крайну фонетику въ писаню спôвзвукôвъ, бо не тôлько здвоювавъ спôвзвуки въ такихъ словахъ, якъ весі*лл*я (веселіє), су*дд*я (судія), ні*чч*ю (ночію), — але ставъ писати моло*цц*і (моло*дц*и); бдтакъ наконечный спôвзвукъ привименникôвъ уподоблявъ або прирôвнувавъ бнъ початковому спôвзвукови послѣдуючого слова; н. пр. *ж ж*оною, *ч ч*оловѣком, пі*т т*емную годину, пере*т т*обою, на*ч ч*оломъ — замѣсць: *съ ж*оною, *съ ч*оловікомъ, пі*дъ т*емную годину, пере*дъ т*обою, на*дъ ч*оломъ....

Въ 1857. р. намагавъ ся Н. Куцый вдѣяти радикальну змѣну въ сучаснôй правописи. Се бо клавъ бнъ крапку (.) надъ самозвуками *а*, *о*, *у*, щобъ означити йотовані самозвуки *я*, *йо*, *ю*, мѣжь-тымъ коли каблучкомъ (ᴗ) надъ *а*, *е*, *і*, *и*, *о*, *у* вызначувавъ бнъ по-йотовані самозвуки *ай*, *ей*, *ій*, *ий*, *ой*, *уй*. Йотовані самозвуки *йе*, *йі* означавъ Куцый протинкою (,), поставленою верху одвѣтного самозвука *е*, *і* (*é*, *í*). Ôдтакъ писавъ бнъ *и* замѣсць ы, и, — *і* зам. ѣ, о, е, н. пр. р*и*ба, вод*и*ть, св*і*т, р*і*д, л*і*д. Мѣжь иншими правописными проявами вызначує ся *ў* (*у* зъ каблучкомъ), котре пише ся именно тогдѣ, коли *у* вважає ся звукомъ посереднимъ помѣжь *у* и *в*; отже: ў полі, воўк, даў и т. и. Мягчене спôвзвукôвъ означувавъ бнъ протинкою (,) н. пр. кисіл', буд'; — здвоєне же спôвзвукôвъ выражавъ продовжкою (-), поставленою верху одвѣтнои буквы. — Сеся правопись проявляє ся наглядно въ збôрнику М(иколы) Г(аццука), се-бъ-то въ „Ужинку рідного поля“ (Москва 1857).

Опôсля (1860) хотѣвъ К. Шейковскій зладити

нову правопись, вводячи въ правопись А. Павловского деякй змѣны. Такъ писавъ ôнъ *ы* (= ы, и), *і* (= ѣ, о, ɛ), *э* (замѣсць *е*), *є* (= іє), ôдкинувъ *ъ*, и ôдтакъ зложеный звукъ *дз* означавъ ôнъ стародавною буквою ѕ, мѣжь-тымъ коли ôнъ зложеный звукъ *дж* сербскимъ знакомъ џ выражавъ; н. пр. ѕіобати (дзьобати), џума (джума). Опроче принявъ Шейковскій букву *у* зъ каблучкомъ (ᴗ), означаючи нею таке *у*, що вважає ся звукомъ посереднимъ помѣжь *у* и *в*[1]), та й по примѣру Куцого означавъ мягчене протинкою (,), н. пр. хміл', іс'т'. Коли-жь треба було выразити латиньске g, то клавъ ôнъ крапку (.) надъ буквою г. Сеи правописи придержувавъ ся лишь самъ творець єи[2]), ба опôсля и ôнъ єѣ покинувъ[3]).

Въ найновѣйшихъ часахъ зладили деякй письменники правопись фонетичну по взôрци ортоґрафіѣ сербскои. Се бо введено латиньску йоту (j) въ азбуку русько-украиньску, по чôмъ мягчене спôвзвукôвъ можь було выразити знакомъ *ь*. Такъ отже пишуть: jаблуко, моjе, jiji, доброjі, поjіти; земльа, весільльа, зjавльаjутьсьа. Сю правопись ввѣвъ Михайло Драгомановъ въ друкахъ Женевскй, та й въ Галичинѣ проявляє ся она подекуды въ творахъ наукових[4]).

---

1) Знаками џ и ў хôснувавъ ся вже передше Маркіянъ Шашкевичь.

2) Порôвн. „Домашня наука. І. Початкы. Спрацював и выдав К. Шэйковскый". Кыів, 1860. року. — „Бытъ Подолянъ. К. Шейковскаго". Кіевъ 1859 1860.

3) Пôзнѣйше користувавъ ся Шейковскій тою правописію, котру переймивъ бувъ А. Метлиньскій ôдъ Артомовского-Гулака, пишучи ы (= ы, и), и (= ѣ, о, е).

4) Порôвн. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache von Dr. Emil Ogonowski. Lemberg 1880. — O ważniejszych właściwościach języka ruskiego przez Dra Emila Ogonowskiego. (Osobne odbicie z X. T. Rozpraw wydz. filolog. Akad. Umiej.) W Krakowie 1883. —

Въ Галичинѣ бувъ Маркіянъ Шашкевичь першимъ реформаторомъ правописи. Ôдкинувши знакъ ъ задержавъ ôнъ зъ церковнои грамоты букву ѣ для означеня звука і, jі, и писавъ і тогдѣ, коли звукъ і ôдповѣдавъ первѣстному о; н. пр. вѣнок, явір; опроче знакомъ ѣ выражавъ Шашкевичь не тôлько таке і, щó ôдповѣдає первѣстному е, але иногдѣ й таке, щó ôдносить ся до давнѣйшого о, и (jи); отже: срѣбло (сребро), в чорнѣй горѣ (= въ чорной горѣ), хлопцѣ моѣ (хлопци мои), сѣдла золотіѣ, — але: райскі дверѣ. Ôдтакъ писавъ ôнъ *и* всюды, де чутно звукъ *и* (= ы, и): син (сынъ), робити, и принявъ волоске ў, щобъ выразити звукъ посередній мѣжь *у* — *в*; н. пр. спѣваў, душеў. Изъ сербскои правописи взявъ ôнъ знакъ џ, выражаючи зложеный звукъ *дж*: саџу = саджу. Въ загалѣ державъ ся Шашкевичь сего правила: „Пиши якъ чуєшь, а читай, якъ видишь"[1]).

Опôсля справою правописною займались именно два письменники, Іосифъ Лозиньскій и Іосифъ Левицкій. Лозиньскій радивъ (1849), выкинути зъ азбуки знакъ ъ, замѣнити букву ы знакомъ *и*, и приняти латиньску йоту (j) якъ для йотаціѣ, такъ и для мягченя спôвзвукôвъ[2]). Левицкій же, щó бувъ сердитымъ диктато-

---

Dr. Stephan Smal-Stockij, Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. (Archiv f. slav. Philologie. B. VIII. IX.)

[1]) Русалка Днѣстровая. У Будимѣ 1837; стор. V. — Въ урывку историчнôмъ „О Запорожцьох и йіх Сычи" принявъ Шашкевичь знакъ й для означеня йотаціѣ, и мягчивъ спôвзвуки знакомъ ь; писавъ отже: прандойу, укрыпльайут и т. д. („Зоря", 1882; число 10; стор. 153. 154.)

[2]) „Уваги над правописом руским" („Пчола" Ивана Гушалевича. Львôвъ 1849.) — Въ сѣй статьѣ Лозиньскій оказавъ ся прихильникомъ фонетики пишучи отъ-се: „Никто того не заперечит, же писмо єно на то ест, абы через прінятыи знаки вѣд-

ромъ граматичнымъ, не важввъ ся ще въ 1834. р. выступити въ граматвцѣ своѣй[1]) зъ змѣнами правописными. Тогдѣ клавъ ôнъ надъ буквою *о* двѣ кранки (ö), коли нею означавъ ся звукъ *і*; впрочôмъ писавъ ôнъ *ѣ*, выражаючи звукъ *і*, щô утворивъ ся изъ первѣстного *е*, и принявъ скандинавске *ё*, щобъ означити йотоване *о*; отже: *мö*стъ, *мѣ*дъ, сердц*ё*мъ. А вже жь въ 1837. р. принявъ ôнъ латиньску йоту (j), и клавъ придыхове *в* передъ *ô* для означеня звука *ві*; н. пр. *чуjу*, *jесть*; *вô*нъ[2]).

Коли правопись етимологичну на „соборѣ ученыхъ" приближено до правописи М. Максимовича, то можь було сподѣватись, що приймуть ѝѣ письменники галицко-рускî, та що станутъ на-щиро пѣклуватись долею своеи литературы. Та отъ, уже по трохъ рокахъ ученѝ проводырѣ покидали зъ тою правописію рôдну мову, й утворивши собѣ дивовижный книжный языкъ, намагались вводити въ письменнôсть правопись российску. Тому-то народовцѣ рускî стали именно ôдъ р. 1864. корыстуватись по-найбôльше правописію фонетичною[3]), та ажь въ 1880. р.

дало или вѣдмалювало нам бесѣду устну, абысьмо в нêм тое очима видѣли, що в бесѣдѣ ухами чуемо; а з того випливае также, же письмо вѣрним образом бесѣды быти повинно, инакши хибнуло бы свого призначиня..." (стор. 261.)

[1]) Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl 1834.

[2]) „Стихъ во честь Jего Преосвященьству Кvръ Іоанну Снѣгурскому, Біскупови Перемыскому, Самбôрскому и Саноцкому... дня 8. мѣсяца маjа. року 1837. во Валявѣ, jако во день Jего высокого тезоименитства Іосифомъ Лѣвицкимъ, парохомъ Школьскимъ, у пôдъножjа Jего престола съ найбôльшимъ ушанованьjомъ сложенный". (4°, стор. 10 + 2). — Опôсля повернувъ Левицкій до своеи правописи зъ 1834. р.

[3]) Правописію фонетичною, се-бъ-то „кулѣшôвкою", стали въ Галичинѣ у-перве хôснуватись Володимиръ Шашкевичь и Ксенофонтъ Климковичь. — Въ 1874. р. зъявивъ ся у Львовѣ пере-

Володимиръ Барвѣньскій, бувшій редакторъ „Правды“, принявъ опять правопись етимологичну, коли ставъ выдавати политичну часопись „Дѣло“. Се єсть майже та сама правопись, котру захвалювали патріоты рускі на „соборѣ ученыхъ“ [1]). По причинѣ же, що сеся правопись не ôддає точно всякого ôдтѣнку звукôвъ именно въ нарѣчіяхъ рускихъ, задумавъ покôйный Евгеній Желехôвскій зладити свôй малорускій словарь въ такôй правописи фонетичнôй, въ котрôй бы ôддѣлено мягкій звукъ *і*, *јі* (= ѣ, є, и [изъ јн]) ôдъ такого звука *і*, що утворивъ ся зъ первѣстного *о*, або що ôдповѣдає въ деякихъ случаяхъ самозвукови *и*. Такъ отже принявъ Желехôвскій знакъ *ї* (= ѣ, є, јн) и *і* (= о, н) та ставъ въ сѣмъ словарѣ писати: *їду* (ѣду)[2]), *її* (єѣ), *сіно* (*сѣно*), *лід* (*ледъ*), *доброї* (*доброи* = *добројu*), *поїти* (*пои*-*ти* = *појити*); *дім* (*домъ*), *і* (и [союзъ]), *молоді* (*молоди*-

---

кладъ Евангелія Луки на мову руску. Сей перекладъ зладивъ Ант. Кобыляньскій и выдавъ єго кирилицею та буквами латиньскими. Въ обохъ сихъ выданяхъ правопись єсть подекуды дивовижна. Въ текстѣ, друкованôмъ кирилицею, йоту заступає знакъ ǀ, котрымъ выражає ся також самозвукъ ѣ; ôдтакъ звукъ *і* (= о) вызначує ся знакомъ ŏ, а звукъ и = (ы, н) — буквою и. Перекладчикъ наблюдавъ пôднарѣчіє наддиѣстряньске, и про-те клавъ ôнъ надъ і каблучокъ, зазначуючи, що сей самозвукъ вымовляє ся якъ *е*, *і*; отже: моі (мое), даі (дай), літо (лѣто), дŭм (домъ), син (сынъ), поріадокъ чăс. Мягчене спôвзвукôвъ означає ся гачкомъ, котрымъ они осмотрюють ся у-споду.

[1]) Годить ся спôмнути що про тую правопись, якои придержують ся ôдъ р. 1881. угорско-рускі выдавцѣ деякихъ школьныхъ книжокъ для науки дѣтей. Они кладуть надъ *о* скôсну протинку ('), щобъ дѣти вымовляли сей самозвукъ пôсля свого говору; н. пр. *вóлъ* (вымовл. *віл*, *вӱл*, *вул*). Впрочôмъ въ „Руськôй азбуцѣ“ читаємо: *дьитина* и *дитина*, изъ *вдтцьомъ*, широкый, зеленѣ дерева, *ѣ* (єѣ), *ѣхъ* (ихъ), животинѣ живуть, и т. д.

[2]) Звукъ *јі* (= ѣ, *јн*, є) въ начатку слова и силябы выражали вже давнѣйше деякі письменники украиньскі знакомъ Ѵ.

изъ молодіи). Тому-же, що ôнъ всяке ъ выкинувъ, то въ серединѣ слôвъ, зложеныхъ зъ деякими приименниками (*въ*, *зъ*, *съ*, *надъ*...), хôснувявъ ся ôнъ протинкою (,) замѣсць ъ, зазначуючи симъ способомъ, що попередній спôвзвукъ не зливае ся въ вымовѣ зъ послѣдуючимъ самозвукомъ; н. пр. в'їсний, з'їдаю, з'являю, над'їзджаю. Се головнî прикметы правописи Желехôвского. Очевидячки есть она досыть консервативна, по-за-якъ не добачаемо въ нѣй јоты (ј), та й мягчене спôвзвукôвъ не выражае ся стôйно знакомъ ь. Ôдтакъ писано въ сѣмъ словарѣ: *я*вір, *є*динак, *ю*рма, мо*я*, тво*є*, сво*ю*; земл*я*, ве*сі*ле, л*ю*д*я*ний, — а не: *ја*вір, *је*динак, *ју*рма, мо*ја*, тво*јє*, сво*ју*; земл*ьа*, вес*ы*л*ьльа* и т. и. Изъ всего того погляду на всѣлякî системы правописи рускои можна дôзнатись, що рускî письменники намагають ся розвязати пытане правописне въ корысть фонетики[1]).

6. Справы суспôльно-національнî.

Кирило-Методієвске брацтво. Украинофильство. Идея національности въ украиньскôй литературѣ розвивалась поволи, почавши ôдъ инстинктового украинофильства Ивана Котляревского ажь до самосвѣдомого націонализму часôвъ найновѣйшихъ. Пôсля того

---

[1]) Ось-якъ проявляе ся система самозвукôвъ въ важнѣйшихъ правописяхъ рускихъ, се-бъ-то въ правописи:

1. Максимовича:	ѣ	ê	ô	й, î	ы, и
2. Котляревского:	ѣ (и)	ѣ (и)	и (і)	и, і	ы, и
3. Шашкевича:	ѣ	ѣ	і	і	и
4. Артемовского:	и	и	и	и	ы
5. Корсуна:	ј	ј	ј	ј	и (і)
6. Метлиньского:	и (*йи*)	й	й	и	и
7. Боровиковского:	і	і	і (и)	і	*v* (и)
8. Кулѣша:	і	і	і̀	і	и
9. Желехôвского:	ї	ї	і	і	и

наивного украинофильства[1]) появилось украинофильство етноґрафичне (1830—1850), коли деякѝ письменники стали збирати пѣснѣ народнѝ и въ загалѣ матеріялъ етноґрафичный. Мѣжь тыми мужами вызначувавъ ся особливо Михайло Максимовичъ[2]), котрый такожь своими филолоґичными студіями высвѣчувавъ важнѣйшѝ пытаня граматичнѝ и литературнѝ[3]). А вже-жь украинофильство національне основуе ся на идеяхъ Кирило-Методіевского братства, котре у-перве сформулювало ясно задачу славяньского федерализму. Тее-жь братство мае свого попередника въ товариствѣ „соединенныхъ Славянъ", котре поставило собѣ метою, простувати до сполученя всѣхъ Славянъ звязкомъ федеративнымъ и дбати про долю закрѣпощеного люду[4]). Хоча-жь товариство „соединенныхъ Славянъ" завязалось переважно Украинцями, то все-таки въ програмѣ его не добачаемо й слѣду самовѣжи національнои. Тому отже, що се товариство не заявляло украиньского патріотизму, то въ 1826. роцѣ зьлялось оно зъ „южнымъ обществомъ", хоча людяна его

---

[1]) Украинофильство Котляревского зъявлялось именно любвою до простого люду. Про славу козацку спомнувъ ôнъ тôлько одинъ разъ въ Енеидѣ. („Писания И. П. Котляревського". С.-Петербургъ 1862; IV., стор. 157.)

[2]) М. Максимовичь выдавъ отъ-сѝ збôрники пѣсень: а) „Малороссійскія пѣсни". Москва 1827: — б) „Украинскія народныя пѣсни". Часть I. Москва 1834; — в) „Сборникъ украинскихъ пѣсень" Часть I. Кіевъ 1849.

[3]) До наукових праць Максимовича про руску мову й литературу належать именно отъ-сѝ: а) „Къ исторіи малорусскаго языка"; б) „Исторія древней русской словесности". („Собраніе сочиненій М. А. Максимовича". Томъ III. Кіевъ 1880; стор. 183—480.)

[4]) Програма товариства „соединенныхъ Славянъ" находить ся выпечатана въ передмôмъ словѣ Михайла Драгоманова до „Письма Н. И. Костомарова къ издателю Колокола". Женева 1885; стор. IV. V.

програма зовсѣмъ не була схожа зъ напрямомъ ворушливыхъ членôвъ сего общества. Члены бо „южного общества“ були передше частиною „декабристôвъ“[1]), а опôсля въ 70-хъ рокахъ пристали до россійскихъ соціяльныхъ революціонерôвъ.

Ôдтакъ нове брацтво Кирило-Методіѣвске, щó завязалось въ Кіевѣ (1846) пôдъ проводомъ Миколы Костомарова, стануло на засновку національнôмъ и старалось о тее, щобъ Украина заняла поважне мѣсце въ будущôмъ федеративнôмъ звязку народôвъ славяньскихъ. Ось и програма сего народного брацтва: 1) освободжене славяньскихъ народôвъ зъ-пôдъ чужои кормиги; 2) органнизоване ихъ въ самостôйнї политичнї ґрупы зъ удержанемъ федеративного звязку мѣжь поодинокими народами; 3) усунене всякои неволѣ; 4) знесене привилеґій и правъ становыхъ; 5) релиґійна свобода и терпимôсть въ справахъ вѣры; 6) заведене одного славяньского языка въ публичнôмъ богослуженю всѣхъ истнуючихъ церкôвъ; 7) повна свобода мысли, науки и вôльнôсть въ печатаню всякихъ письмъ, и 8) наука всѣхъ славяньскихъ языкôвъ и ихъ литературъ въ школахъ у поодинокихъ народôвъ славяньскихъ[2]).

Першими членами сего товариства були Микола Костомарôвъ. Микола Артемовскій-Гулакъ, Василь Бѣлозерскій и Олександеръ Навроцкій; опôсля принято ще Опанаса Марковича, Пантелеймона Кулѣша, Тараса Шевченка и и. Сї братчики обняли думкою своею всю сла-

---

[1]) „Декабристами“ звались революціонеры, щó повстали 26. грудня 1825. р. противъ царя Николая I., вступаючого на тронъ по смерти Александра I.

[2]) Н. Костомаровъ, „П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность“. („Кіевская Старина“, томъ V., февраль, 1883; стор. 226. и 227.)

вящщину и зрозумѣли, що до того дѣла треба новыхъ людей и силы новои, а тою силою повинна бути чистота серця, праведна освѣта й свобода простого люду. Однымъ параґрафомъ статутôвъ сего брацтва було высказано, що тôлько тî могли бути єго членами, котрî звѣстнî були зъ непорочного житя и праведнои освѣты. Они постановили такожь дбати о тее, щобъ на Украинѣ було якъ найбôльше письменныхъ дѣвчатъ и невѣстъ. А позаякъ про федерацію народôвъ славяньскихъ годѣ було й думати, поки-бъ перше не усунено крѣпацтва, то члены брацтва постановили, пôдготовляти поволи панôвъ и урядъ до зрозумѣня великои тои гадки за-помочію науки й намовы, а простый людъ до красшои долѣ за-помочію школъ; розпочати-жь се дѣло повиннî були паны у своихъ селахъ[1]).

Ще за 3—4 роки до заснованя сего брацтва Кіѣвска молодѣжь, перейнявшись евангельскою правдою, задумала, наклоняти панôвъ наукою христіяньскою до освободженя крѣпакôвъ. Головою тои молодежи ставъ Тарасъ Шевченко, що саме-тогдѣ написавъ деякî свои творы поетичнî[2]). А вже-жь члены брацтва, списавши свою програму, приняли брацке знамено, се-бъ-то зелѣз-

[1]) „Жизнь Куліша", „Правда", письмо наукове и литературно. Рочникъ другий. Львівъ 1868; число 25., стор. 293. — Кирило-Мотодіѣвско брацтво зачепило идею про волю крѣпакôвъ ранѣйше й глубше, нѣжь она зачѣплена була хочь-бы и въ „Запискахъ Охотника" Турґенева (1847—1851), и попало ранѣйше пôдъ кару, нѣжь сучасный и аналоґичный Петербурскій кружокъ Петрашевского, до котрого належали мѣжь иншими романистъ Достоевскій и по части перший въ Россіи сатирикъ Щедринъ. (Украинецъ, „Правда", 1873; число 18., стор. 628.)

[2]) Въ тôмъ часѣ Шевченко написавъ бувъ именно сî поетичнî творы: До Основяненка; Тарасова нôчь; Перебендя; Иванъ Пôдкова; Гамалія; Катерина; Гайдамаки и и.

ный перстѣнь, на котрôмъ вызначувались буквы К. М.[1]) и отъ-сй слова зъ письма святого: „И уразумѣете истину, и истина свободитъ вы“. (Ев. Іоан. VIII. 32)[2]).

Члены брацтва сходились на дружнй розмовы у Артемовского-Гулака, щô наймивъ собѣ кватиру въ домѣ протоіерея Завадского за Софійскою оградою. Тутки-жь за перегородою деревяною живъ студентъ Петрôвъ. Зачувши деякй ôдорванй слова, ôнъ уявивъ собѣ, що се скоивъ ся „заговôръ“, и про-те донѣсъ власти, що въ тôмъ домѣ ведуть ся розмовы членôвъ якогось политичного товариства. Въ наслѣдокъ того поганого доносу арештовано Костомарова[3]), Гулака, Бѣлозерского, Навроцкого й Марковича. Костомарова уважано проводыромъ членôвъ брацтва, про-те посаджено его на рôкъ въ Петро-Павловску „крѣпость“, а опôсля заслано его въ Саратовъ надъ Волгою, де пробувавъ майже десять рокôвъ[4]). Коли-жь не стало тыхъ горячихъ патріотôвъ, то Украинофилы, не маючи нѣгде пристановища, притыхли у своихъ національно-національныхъ змаганяхъ и до р. 1858. не заявляли майже

---

[1]) К. М. = Кирило и Методій.

[2]) Костомарôвъ заявивъ въ 1883. р. („Кіев. Стар.“, V., 1883.; стор. 227), що въ 1847. р. не було товариства зъорґанизованого, та що деякй патріоты вели мѣжь собою тôлько розговоры, высказуючи свои бажаня про новй, людянй порядки въ славянщинѣ въ загалѣ, а на Руси-Украинѣ зъ-окрема.

[3]) Костомарова арештовано на передодни вѣнчаня зъ его судженою Алиною Крагельскою.

[4]) Шевченка й Кулѣша засуджено независимо ôдъ укараня Костомарова й найблизшихъ его товаришѣвъ. Шевченка увязнено тогдѣ, коли при трусеници найдено у него поему „Сонъ“ и другй недрукованй поезіѣ. Кулѣшеви же закидувано, мабуть-то ôнъ намагавъ ся бути гетьманомъ украиньскимъ. („Жизнь Кулиша“ въ „Правдѣ“, 1868; число 24; стор. 298. и 299.) Зъ-помѣжь арештованыхъ царь Николай I. помилувавъ тôлько одного Василя Бѣлозерского.

неякого просвѣтного житя. Опôсля всѣ тямущѝ люде на Украинѣ горнулись около выдавництва „Основы“, и про-те въ рокахъ 1861. и 1862. идея украинофильства вызначувалась въ яснôй програмѣ, звернεнôй переважно до просвѣты люду украиньского. Давнѣйше (около р. 1845.) наклонялись деякѝ патріоты до козакофильства, се-бъ-то до „мазепиньского украинофильства“[1]), щó въ колишнѣй гетьманщинѣ добачали справдѣшню суть украиньскихъ идеалôвъ; тому-то й самъ Шевченко въ давнѣйшихъ своихъ поетичныхъ творахъ згадувавъ тужливо про гетьманôвъ и въ загалѣ про козацку старовину[2]); а вже-жь у своѣмъ „Посланію“[3]) высказавъ ôнъ ясно програму украинофильства. Тутъ ôдзывавъ ся ôнъ зъ докоромъ про ясновельможныхъ гетьманôвъ, и спонукувавъ землякôвъ, щобъ обôймили найменшого брата, щобъ благословили дѣтей своихъ твердыми руками и обмытыхъ поцѣлували вольными устами. Поетъ сказавъ, що тôлько въ с в о ѣ й хатѣ с в о я й правда, и сила, и воля, що, якъ бы єго земляки вчились такъ якъ треба, то й мудрôсть була-бъ своя. Коли-жь Украинцѣ звернуть ся до народу, то, по словамъ Шевченка, оживе добра слава, слава Украины, и свѣтъ ясный, невечерній тихенько засьяє.

Такъ отже украинофильство станули крѣпко на основѣ своѣй рôднôй, намагаючись зберегати всякѝ прикметы розвою національного. Тому-то „объединителѣ“ россійскѝ кинулись на горячій сей патріотизмъ зъ мокрымъ

---

1) М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IX.

2) Порôвн. отъ-сѝ поетичнѝ творы: Иванъ Пôдкова; Тарасова нôчь и и.

3) „До мертвих і живих, і ненарожденних земляків моіх, в Украіні і не в Украіні сущих, моє дружнє посланіє“. („Кобзарь“, У Празі 1876; II.; стор. 64—71.)

рядномъ, докоряючи Украинцямъ „сепаратизмомъ". Мѣжь тыми противниками нажили сумнои славы именно И. Кулжинскій[1]) и Кс. Говорскій[2]), котрѣ на украинофильство нападали зъ бѣсноватымъ завзятемъ. Не зважаючи на клеветы и докоры „объединителѣвъ", Украинофилы придержувались вѣрно хоругви народнои и бажали працювати запопадливо для добра люду, щó царскимъ указомъ (19. лютого 1861. р.) бувъ освободженый зъ крѣпацкои неволѣ.

Въ кôнци пятьдесятыхъ и въ начатку шѣстьдесятыхъ рокôвъ зъявивъ ся на Украинѣ рухъ, щó звавъ ся хлопоманьствомъ и вязавъ ся безпосередно зъ традиціями Кирило-Методіѣвского брацтва. А вже-жь молодѣжь университетска звязувала той рухъ зъ сучаснымъ науковымъ и политичнымъ рухомъ россійскимъ, котрый розбудили Бѣлинскій, Добролюбовъ и Чернишевскій[3]). Ôдтакъ молодѣжь ишла мѣжь народъ, засновувала недѣльнѣ школы, а старшѣ патріоты укладали книжки для просвѣты люду. Въ тôмъ часѣ (1862) радивъ В. Антоновичь Полякамъ-шляхтичамъ, щó жили на Украинѣ, щобы полюбили народъ, середъ котрого сидять, и щобъ повернули до народности, покинутои колись ихъ дѣдами; коли-жь бы имъ тая рада не вподобалась, то по словамъ

[1]) И. Кулжинскій, „О зараждающейся, такъ называемой, малороссійской литературѣ". Кіевъ 1863.

[2]) Кс. Говорскій, професоръ духовнои семинаріѣ въ Кіевѣ, нападавъ на украинофильство именно въ журналѣ „Вѣстникъ югозападнои и западнои Россіи" (1864).

[3]) Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) бувъ славный публицистъ, естетикъ и критикъ. — Николай Добролюбовъ (1836—1861) писавъ розправы критичнѣ и либеральнѣ политичнѣ статьѣ. — Николай Чернишевскій (род. 1828) уважае ся писателемъ напряму радикального.

Антоновича не оставалось имъ нѣчого иншого, якъ перебратись у польску землю[1]).

По славяньскôмъ зъѣздѣ въ Москвѣ (1867) зъявивъ ся новый напрямъ думокъ въ Россіи въ загалѣ и на Украинѣ зъ-окрема. Тогдѣ-то оживлялись надѣѣ Славянъ на моральну помôчь Россіѣ и навязувались взаимины мѣжь Россією та Галичиною. Зъ-першу вдержувавъ ся сей новый рухъ въ давныхъ границяхъ: руско-украиньскі̂ патріоты займались працями около исторіѣ й етнографіѣ та й придержувались идеѣ національнои. Саме-тогдѣ старавъ ся Юліянъ Лаврôвскій поставити галицкихъ народовцѣвъ политичною партією, однакже не вдѣявъ нѣчого путнього, тому-що будучи бюрократомъ не глядавъ опоры въ народѣ а накидувавъ свои гадки зъ горы[2]). Мѣжь-тымъ ширилась въ Россіи пропаґанда революційна, щó задумала зруйновати истнуючі̂ порядки политичні̂ и суспôльні̂, не журячись про дальші̂ наслѣдки такои анархіѣ. Въ тôмъ-то часѣ, вельми небезпечнôмъ для національного змаганя на Украинѣ, деякі̂ просвѣтні̂ дѣячѣ задумали знайти роботу для украиньскои интелиґенціѣ, ôдорвати еѣ и молодѣжь ôдъ пагубнои пропаґанды нигилистôвъ. Именно Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинофильства. Ось програма сего руху: 1) любовь до мужика; 2) критика роботы интелиґентныхъ верстовъ около пôднесеня люду; 3) освѣта на основѣ европейскои позитивнои науки.

[1]) Владимірь Антоновичъ, „Моя исповѣдь". Отвѣтъ пану Падалицѣ по поводу статьи, въ VII. книжкѣ „Основы": „Что объ этомъ думать?" и письма г. Падалицы въ X. книжкѣ. („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ". С.-Петербургъ 1862; сѣчень.)

[2]) Политичну свою програму розвинувъ Юліянъ Лаврôвскій въ часописи „Основа" (Львôвъ 1870. 1871. и 1872 р.). Про угодову политику Лаврôвского гляди II., стор. 46. и 47.

А вже-жь сеся програма мае прикмету космополитичну, по-за-якъ въ нѣй нема й згадки про націоналнзмъ, и бдтакъ такои програмы придержують ся также въ Россіи, Нѣмеччинѣ, Англіи, Франціи. Такъ отже радивъ Драгомановъ землякамъ, попередъ всего звернути увагу не на пытаня національни, але на суспбльни, занятись просвѣтою люду и поправою его економичного побуту, а поки-що користуватись либеральною и поступовою литературою россійскою для потребъ интелиґенціѣ. Опроче не забувъ Драгомановъ однои провбдиои гадки брацтва Кирило-Методіевского, се-бъ-то думки про федерацію народбвъ славяньскихъ, изъ-за чого его програму стали называти соціяльно-федеративною.

Така проповѣдь политична й суспбльна не могла вподобатись правительству россійскому, и про-те въ осени 1875. р. усунено Драгоманова зъ университетской катедры въ Кіевѣ, по чбмъ бнъ за радою деякихъ землякбвъ опустивъ Украину и переѣхавъ зъ-разу до Вѣдня, де хотѣвъ выдавати часописи въ оборонѣ справъ украиньскихъ; опбсля-жь бачучи, що въ Вѣдни таке дѣло не вдержить ся, поѣхавъ до Женевы въ Швайцаріи, де бдъ 1877. до 1883. р. выдававъ збборку „Громада" въ мовѣ украиньской, а крбмъ того надруковавъ богато брошуръ, то въ украиньской, то въ россійской, то въ французской мовѣ. Драгомановъ не годить ся зъ россійскими радикалами, котри, будучи противниками всякихъ конституційныхъ змагань, думають, що самою пропаґандою соціялистичныхъ доктринъ бдъ разу двигнуть масу народу, вчинять революцію и на другій день пбсля неи зъ абсолютного деспотизму скочать въ соціялистичный побутъ людовый. Все-жь таки въ деякихъ своихъ письмахъ зъявляе Драгомановъ симпатію до соціялизму и бачить въ

теоріяхъ соціялистичныхъ еще найбôльше корысти для економичного розвою народу украиньского.

Програмы Драгоманова придержує ся въ Галичинѣ талантливый Иванъ Франко. Свои погляды на справы суспôльнї высказавъ ôнъ въ „Дрôбнôй Бібліотецѣ“ [1]) и въ „Свѣтѣ“ [2]), а ôдтакъ въ деякихъ окремыхъ повѣстяхъ и стихотворахъ. А вже-жь Михайло Павликъ заявивъ въ письмахъ своихъ наклôнъ до властивого соціялизму, дармá, що програма Драгоманова служить ему основою до напряму радикального. Свои соціялистичнї писаня выдававъ ôнъ именно въ „Громадскôмъ Друзѣ“ [3]), въ „Дзвонѣ“ [4]) и „Молотѣ“ [5]).

Хоча-жь украинофильство радикальне поставило собѣ метою працю для люду и вызначує ся назвою народôвства, то не ôдповѣдає оно вдачѣ народу руско-украиньского. Тôлько національне украинофильство есть справдешнимъ выразомъ идеалôвъ украиньскихъ, тому-що индивидуальнôсть есть основою суспôльно-національного побуту украиньского. Коли въ родинѣ Россіянина (Москаля) единицѣ супротивъ „большака“ або головы роду являють ся лишь наймитами и не мають права до землѣ [6]), то на Украинѣ члены родины хочуть бути самостôйными, изъ-за чого жонатый сынъ ôдъокромлює ся ôдъ рôдного батька, намагаючись завести свое окреме хозяйство. Ôд-

---

[1]) „Дрібна Бібліотека“ выходила выпусками у Львовѣ въ 1878—1880. р. Всѣхъ книжочокъ надруковано чотырнацять.

[2]) „Сьвіт“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись. Львів 1881. 1882. (Редакторъ Иванъ Белей.)

[3]) „Громадськіј Друг“, місьачник літературниј і політичниј. Львів 1878.

[4]) „Дзвін“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

[5]) „Молот“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

[6]) Александра Ефименко, „Изслѣдованія народной жизни. Выпускъ первый: Обычное право“. Москва 1884; стор. 61—64.

такъ на Руси-Українѣ зберегає кождый запопадливо свою индивидуальнôсть, и про-те не тôлько социялистична, але й космополитично-радикальна пропаґанда не вспѣє ôдвернути люду ôдъ єго суспôльно-національныхъ идеалôвъ. Въ програмѣ руху радикального не добачаємо найважнѣйшои точки, се-бъ-то въ нѣй не вызначує ся любовь до рôднои батькôвщины, до ôтчины, про котру Шевченко спѣвавъ:

Я такъ ѣѣ, я такъ люблю
Мою Украину убогу,
За неѣ душу погублю![1])

Такъ отже лишь украинофильство національне єсть єдинымъ условємъ до природного розвою Руси-Украины въ великôй семьѣ народôвъ славяньскихъ: всякŭ радикальнŭ змаганя могли-бъ занапастити єи національну самостôйнôсть и замѣнити народнŭ идеалы въ сумѣшь космополитичныхъ и социялистичныхъ поглядôвъ.

ж) Короткій поглядъ на исторію литературъ славяньскихъ.

Въ лихолѣтю турецкôмъ Болгарія не могла зберегати народныхъ святощій ôдъ загибели, изъ-за чого й просвѣта рôдна звелась-зныдѣла зовсѣмъ не-то мѣжь простымъ людомъ, але й мѣжь высшими верствами суспôльности. На руину батькôвщины сумно було дивитись всякому Болгаринови; про-те богато зъ тамошнихъ людей покидало рôдну землю: хто йшовъ въ сербске воєводство, хто въ Банатъ, а хто зупинивъ ся ажь на Українѣ. Мова болгарска упадала й змѣнялась пôдъ вплывомъ чужихъ елементôвъ, особливо втратила она чи-мало прикметъ славяньскихъ пôдъ вплывомъ альбанщины. Довелось до того, що Болгары стыдались говорити рôдною

[1]) Т. Г. Шевченко, „Кобзарь“. У Празі 1876. II., стор. 101.

мовою, и ôдтакъ мѣсце занапащенои мовы болгарскои займали подекуды мова турецка, грецка й волоска. Ажь въ начатку вѣку XIX. положено засновокъ до народнои просвѣты. Ôдъ р. 1806. стали появлятись першiй болгарскiй молитовники, букварѣ, ба въ 1828. р. Петро Сапуновъ и Серафимъ Искизахаренинъ (изъ Ески-Загры) выдали въ Букарештѣ болгарскiй перекладъ Библiѣ нового завѣта. Саме-тогдѣ почалось нацiональне ôдродженє Болгарôвъ заходами Юрiя Венелина. Се бувъ Русинъ зъ пôвнôчнои Угорщины, щó вчивъ ся въ университетѣ Львôвскôмъ и Московскôмъ. Ôнъ познакомивъ (1829) Болгарôвъ зъ исторiєю рôднои землѣ и будивъ въ нихъ думки про давну славу. Ôдтакъ засновано (1835) въ Габровѣ, въ горахъ балканьскихъ, першу болгарску школу и ôдъ того часу мимо ворожихъ змагань грекоманôвъ свѣтло науки стало мерхотѣти й въ деякихъ иншихъ школахъ. Зъ годомъ-перегодомъ появлялись въ Болгарiи письма педаґоґичнiй, ба й стихотворы, й опôсля письменники болгарскiй познакомлювали своихъ землякôвъ зô знаменитыми словесными творами, якiй списано у иншихъ народôвъ славяньскихъ. Такъ въ альманаху „Новоболгарска збврка“ (Москва, 1863) выдавъ Р. Жинзифовъ болгарскiй перекладъ „Слова о пълку Игоревѣ“ вразъ зъ перекладомъ ческои Короледворскои рукописи и деякихъ стихотворôвъ Тараса Шевченка. На ясный свѣтъ поблагословилось въ теперѣшнѣмъ князѣвствѣ болгарскôмъ пôсля освободженя зъ-пôдъ турецкои кормиги (1878)[1]). Тямущiй письменники очищують рôдну мову зъ давнѣй-

[1]) Пôвнôчна Болгарiя єсть теперь князѣвство ленниче, а полуднева Болгарiя (всхôдна Румелiя) стоить пôдъ управою ґубернатора, именованого султаномъ за згодою европейскихъ володарѣвъ.

шои сумѣшки языковои и стараютъ ся ввести въ болгарску письменность правопись фонетичну[1]).

Лучше повелось Сербамъ, ôдновити житє литературне. Першî школы засновано въ воєводствѣ сербскôмъ[2]), щó стояло пôдъ властію австрійскою и зазнавало бôльшои свободы, нѣжь тая Сербія, щó побивалась лихолѣтємъ турецкимъ. Все-жь таки ще въ кôнци минувшого вѣку Сербове хôснувались наукою церковно-схолястичною, котру переймили були зъ Кієва; про-те въ сербскихъ школахъ треба було вчитись церковного языка на основѣ граматики Мелетія Смотрицкого[3]), а ôдтакъ тамошнî грамотѣѣ гордуючи живою народною мовою писали сумѣшкою языка руско-церковного й сербского. Такъ отже въ Сербіи не було житя литературного ажь до Дозитея Обрадовича (1739—1811). Сей ученый мужь поваживъ ся пôднести мову людову на степѣнь мовы литературнои, и про-те въ сербскôй словесности займає ôнъ таке становище, яке саме-тогдѣ на Украинѣ занявъ Иванъ Котляревскій. Вступаючи въ слѣды Обрадовича Вукъ Стефановичь Караджичь (1787—1864) присвятивъ цѣле житє просвѣтнымъ справамъ своеи батькôвщины и зладивъ правопись фонетичну, по-

---

[1]) До прихильникôвъ фонетичнои правописи болгарскои належить именно Спиро Гулабчев, щó выдавъ „Един расказ Дѣдо Стоян". (Кієвъ 1885). Въ сѣмъ оповѣданю важнымъ єсть переднє слово п. з. „За прѣдговор. Неколку думи върху некои работи от бѫлгарското ни правописание" (стор. I—X).

[2]) На зазывъ австрійского правительства прийшло въ 1690. р. кôлькадесять тысячь родинъ сербскихъ изъ Старои Сербіѣ въ землю, щó єѣ названо опôсля сербскимъ воєводствомъ; ôдтакъ 1737. р. зайшли сюды новî колонисты.

[3]) Карловацкій митрополитъ Павло Ненадовичь передруковавъ (1755) церковно-славяньску граматику Мелетія Смотрицкого въ Рымнику на Молдавѣ.)

за-якъ бажавъ, щобъ литература сербска ôддѣлилась уже разъ ôдъ мертвои грамоты церковно-славяньскои. Хоча сербскѝ іерархи и прихильники школы славяньско-сербскои станули сторчакомъ противъ такого реформаторского почину Вука, хоча й самъ князь сербскій Милошь[1]) заказавъ ширити книжки, выданѝ правописію фонетичною, то однако Вукъ не покинувъ своеи гадки, по-за-якъ и Юрій Даничичь, щó ставъ опôсля знаменитымъ сербско-хорвацкимъ филолоґомъ, въ оборонѣ правописи фонетичнои написавъ розправу „Рат за српски језик и правопис“ (Пештъ, 1847). Такъ отже противники Вука по 22-лѣтнôмъ вороговаию перестали (1860) правописну реформу Вука называти ересію, та й само правительство сербске дозволило ширитись книжкамъ Вука зъ новою правописію. Повнои же свободы въ розвою доборолась сербска мова и правопись фонетична ажь въ мартѣ 1868. р.

Мѣжь-тымъ проявивъ ся въ Хорватіи напрямъ до сполученя литературы хорвацкои и сербскои. По причинѣ же, що мѣжь православными Сербами и католиками-Хорватами истнувало ôдъ-давна суперництво въ справахъ національныхъ и литературныхъ, треба було въ Хорватіи пôднести до языка литературного таке нарѣчіе, зъ котрого розвинувъ ся такожь языкъ сербскій. Такъ отже поставлено хорвацкимъ языкомъ литературнымъ те-саме нарѣчіе, котре принявъ Вукъ уже передше основою до розвою литературного языка сербского. Се було нарѣчіе полудневo-сербске або герцоґовиньске, ко-

---

[1]) Въ 1804. р. пôднесли Сербы бунтъ противъ Турковъ пôдъ проводомъ Чорного Юрія, але зъ-пôдъ турецкои кормиги выдобулись они ажь въ 1817. р., коли Милоша окликано княземъ Сербіѣ. Независимою ôдъ Турціѣ стала Сербія 3. марта 1878. р.

тре приспособлено подекуды до нарѣчія хорвацкого[1]), изъ-за чого теперѣшня письменна мова хорвацка ôдъ сербскои мало рôжнить ся, та хиба лишь латиньскимъ письмомъ яко окремый языкъ вызначуе ся. Зачатокъ сеи новои хорвацкои литературы ôдносить ся до просвѣтныхъ змагань Людевита Ґая, котрый намагавъ ся сполучити въ одну моральну цѣлôсть всѣ порозкиданиі частины одного великого народу. Ґай принявъ (1834) стару клясичну назву „Иллирôвъ“ для означеня всѣхъ Сербо-Хорватôвъ[2]). Въ Пештѣ познакомивъ ся ôнъ зъ ческимъ панславистомъ Яномъ Колляромъ и переймивъ ôдъ него идеѣ славяньского ôдродженя. Ôдтакъ поетъ Иванъ Кукулевичь-Сакцинскій (род. 1816. р.), въ политичныхъ своихъ стихотворахъ п. з. „Slavjanke“ (Загребъ, 1848) проповѣдавъ идею національного зъединеня Сербо-Хорватôвъ. А вже-жь найзнаменитшимъ поетомъ хорвацкимъ уважае ся Иванъ Мажураничь (род. 1813. р.), котрый нову литературу „иллирійску“ справдѣ навязавъ до колишньои словесности дальматиньскои, щô въ XVI. и XVII. вѣцѣ процвитала въ Дубровнику (Раґузѣ)[3]). — Коли-жь правительство австрійске заказало Хорватамъ звати ся Иллирами, то приняли они назву „Юго-Сла-

[1]) Нарѣчіемъ хорвацкимъ, щô зове ся кайкавскимъ (ôдъ заименника кай („що“), говорять въ Хорватіи провинціяльнôй межи Кульпою и Дравою. Въ сѣмъ нарѣчію писано дещо ôдъ другои половины XVI. вѣку до трицятыхъ рокôвъ XIX. вѣку. Нынѣ выдають ся въ нѣмъ лишь деякі популярні письма въ хосенъ люду.

[2]) Ґай хôснувавъ ся въ письмахъ своихъ нарѣчіемъ хорвацко-кайкавскимъ, однакожь вже въ 1836. р. принявъ ôнъ той языкъ, въ котрôмъ розвивалась колишня дальматиньска литература въ Дубровнику.

[3]) Про Дубровницку литературу гляди І., стор 128. и 263. 264.

вянъ“ (1844); въ нашихъ же часахъ словесность хорвацка вызначує ся назвою „сербско-хорвацкои“. Въ 1866. р. засновано въ Загребѣ „юго-славянску Академію“ пôдъ протекторатомъ хорвацкого патріота й епископа Іосифа Юрія Штросмайера. Душею сеи святынѣ наукъ ставъ знаменитый филологъ Юрій Даничичь (1825—1882). Крôмъ него придбавъ собѣ славне имя Ватрославъ Ягичь, що теперь (1886) въ университетѣ Вѣденьскôмъ обнявъ по Миклошичу катедру языкôвъ славяньскихъ.

Коли-жь Сербове небавомъ пôсля турецкого лихолѣтя заявили вельми плôдну литературну дѣяльнôсть, то Словѣнцямъ (Хорутанамъ)[1] годѣ було выдобутись скоро зъ-пôдъ просвѣтнои кормиги нѣмецкои. Зломавши пропаганду протестантску въ першôй половинѣ XVII. вѣку реакція политична не могла погодитись зъ національными прикметами литературы словѣньскои, и про-те майже черезъ 150 лѣтъ у Словѣнцѣвъ появлялись лишь деякѣ латиньскѣ и нѣмецкѣ книжки. По-словѣньски писано дещо ажь въ кôнци XVIII. вѣку, коли именно у всѣхъ Славянъ появились змаганя самостôйнои дѣяльности національнои и литературнои. Реформаторомъ литературного житя у Словѣнцѣвъ бувъ Валентинъ Водникъ (1758—1819), що въ поетичныхъ своихъ творахъ корыстувавъ ся живою мовою народною. Ôдтакъ нарôдъ словѣньскій ставъ дозрѣвати политично доперва пôдъ проводомъ патріота Ивана Бляйвайса (1808—1881), що за-для заслугъ своихъ, положеныхъ около добра землякôвъ, названый бувъ „батькомъ Словѣнцѣвъ“. Але-жь нѣмецкій елементъ мѣжь Словѣнцями есть все ще дуже

[1]) Словѣнцѣ жиють въ Краинѣ, въ низшôй Хорутаніи и Стиріи, подекуды въ австрійскôмъ побережю (въ Горицін, Градисцѣ, Тріестѣ й Истріи), въ полуднево-захôдной Угорщинѣ и въ однôй частинѣ Хорватіѣ, притыкаючои до Краины.

сильный, про-те порипають они подекуды въ культурѣ нѣмецкôй. Хочь отже въ нашихъ часахъ деякî ученî мужѣ, примѣромъ професоръ Григорій Крекъ, старають ся поставити словѣньску мову побôчь другихъ языкôвъ славяньскихъ, то все-таки розвиває ся она въ литературѣ якось пиняво.

Щаслившими ôдъ Словѣнцѣвъ суть Чехи въ просвѣтнôмъ змаганю противъ корминги нѣмецкои. Хоча народну ихъ силу зломано въ нещаснôй боротьбѣ на Бѣлôй Горѣ (1620), то не впали они духомъ и не втратили самостôйныхъ прикметъ своеи народности. Мова ческа найшла тихій захистъ въ хатѣ простого люду, де переховувалась майже до кôнця XVIII. вѣку. Ще за панованя цѣсаря Іосифа II. мова тая не могла выдобутись зъ-пôдъ сѣльскои стрѣхи, по-за-якъ въ школахъ выкладовою мовою ставъ языкъ нѣмецкій. Ажь ось зъявились деякî письменники, щó науковыми дослѣдами про ческу давнину поклали непохитный засновокъ до здвигненя просвѣтнои святынѣ народнои. Мѣжь тыми учеными мужами вызначувались именно Іосифъ Добровскій (1753—1829), Іосифъ Юнґманъ (1773—1847), Вацлавъ Ганка (1791—1861), Павелъ Іосифъ Шафарикъ (1795—1861), Францъ Паляцкій (1798—1876)[1]), и и. Всѣ тî славнî мужѣ горнулись около ческого музея, котрый засновано въ 1818. р. Коли-жь пытанє національне пояснювано тогдѣ исторично, то одинъ поетъ ставъ зъявляти

[1]) Іосифъ Добровскій — отець славяньскои филолоґіѣ. — Іосифъ Юнґманъ — авторъ славного ческо-нѣмецкого словаря (Прага, 1835—1839). — Вацлавъ Ганка — мужь ученый, щó въ 1817. р. ôдкрывъ рукопись Короледворску. — Павелъ Іосифъ Шафарикъ — авторъ знаменитого твору „Slovanské starožitnosti“ (Прага, 1837) и иншихъ важныхъ письмъ на поли филолоґіѣ, археолоґіѣ, исторіѣ литературы. — Францъ Паляцкій — отець ческои історіоґрафіѣ.

въ патріотичныхъ пѣсняхъ тенденціѣ панславистичнѣ. Се бувъ Янъ Колляръ (1793—1852), щó въ епичнôмъ творѣ „Slávy dcera“ (Славы дочка)[1]) звѣщавъ загальну любовь до всѣхъ Славянъ и бажавъ пристрастно, щобъ всѣ народы славяньскѣ зъединились въ одну величну громаду. Высше ôдъ Колляра стоить Кароль Гавличекъ (1821—1856), котрый въ идеяхъ всеславяньскихъ не добачавъ хôсна для своихъ землякôвъ, и про-те въ поетичныхъ своихъ творахъ высказувавъ горячу любовь до рôдноѣ батькôвщины. Ôдтакъ ôдъ пятьдесятыхъ рокôвъ настала нова школа поетична. Она вызволилась зъ тѣсного круга, въ котрôмъ повертавъ ся старый „властенецкій“ (патріотичный) идеализмъ, и стала выразомъ высокихъ идей, котрѣ дотыкались загальныхъ интересôвъ людскихъ. Головнымъ репрезентантомъ сего нового напряму литературного бувъ Витеславъ Галекъ (1835—1874). А вже-жь Янъ Неруда (род. 1834) явивъ ся въ поезіяхъ своихъ прихвильникомъ реализму. Вельми талантливымъ поетомъ есть Ярославъ Верхлицкій (род. 1853), котрого творы вызначують ся романтичнымъ идеализмомъ. — На поли исторіѣ пôсля Паляцкого придбали собѣ поважне имя Кароль-Володиславъ Запъ (1812—1870), Беда Дудикъ (род. 1815), Антонинъ Ґиндели (род. 1829) и и. Ôдтакъ Іосифъ Емлеръ (род. 1836), редакторъ часописи ческого музея, выдавъ богато многоцѣнныхъ документôвъ, ôдносячихъ ся до исторіѣ ческоѣ. А вже-жь Іосифъ Ѣречекъ (род. 1825), бувшій министеръ просвѣты, займав ся исторією ческоѣ литературы та дослѣдами про мову староческу, мѣжь-тымъ коли Мартинъ Гатталя (род. 1821) и Янъ Ґебауеръ (род. 1838) уважають ся знаменитыми филолоґами ческими.

---

1) Slávy dcera; Lyricko epická báseň. V Pešti 1832.

Побôчь литературы ческои видно деякѝ слѣды розвою литературы **словацкои**. Та отъ, сеся словеснôсть росте-розвивае ся саме-такъ, якъ былина въ тѣни вѣтвистого дерева. Супротивъ змаганя словацкихъ письменникôвъ повстають зъ одного боку Мадяры, а зъ другого боку спонукують ихъ Чехи, покинути рôдну мову и приняти мову й литературу ческу. Поки-що словацка мова займае смирне становище нарѣчія. А по-за-якъ угорскѝ Словаки уважають ся останками Славянъ карпатскихъ и придунайскихъ, то засидѣвшись въ земли своѣй ôдъ поконвѣку могли они въ мовѣ своѣй зберегти богато архаизмôвъ[1]). Ôдтакъ у формахъ граматичныхъ словацке нарѣчіе наближуе ся подекуды до языка старо-ческого, та й проявляе деякѝ прикметы мовы словѣньскои. Коли въ кôнци вѣку минувшого ôдродилась ческа литература, то й словацкѝ патріоты старались пôднести свою мову на степѣнь языка литературного. Рухомъ литературнымъ стали тогдѣ верховодити католики-Словаки, мѣжь котрыми вызначувавъ ся Антонинъ Берполакъ (1762—1813). Але зъ другои стороны протестантска часть Словакôвъ придержувалась письменности ческои, изъ-за чого вытворились двѣ партіѣ. Коли-жь въ сороковыхъ рокахъ мадяризація стала спиняти народнѝ змаганя Словакôвъ, то задумали вже й протестанты, прихилитись до идей національныхъ; тôлько-жь покинули они нарѣчіе нитраньске, котрымъ хôснувавъ ся Берполакъ, та приняли нарѣчіе тренчаньске. Проводырами того нового руху литературного були Людевитъ Штуръ (1815—1856) и Іосифъ Милославъ Гурбанъ (род. 1817). Однакже католики-Словаки не могли погодитись зô своими братьми-протестантами, и про-те Мартинъ Гатталя, теперѣшнѝй профе-

[1]) Словаки живуть въ пôвнôчно-захôдныхъ комитатахъ Угорщины.

соръ университетскій въ Празѣ, старавъ ся въ пятьдесятыхъ рокахъ пôднести нарѣчіє зволеньске на степѣнь мовы литературнои. Такъ отже партійными спорами самî Словаки чи-мало занапащували свои народнî интересы, изъ-за чого при теперѣшнѣмъ змаганю мадярской кормиги не можуть они мирно займатись справами просвѣтными.

Легче приходить ся маленькому народови Лужичанамъ або Лужицкимъ Сербамъ зберегати свои окремî національнî прикметы супроти геґемоніѣ нѣмецкои. Лужичане зъ-давныхъ-давенъ побореиî й окруженî Нѣмцями не потонули въ морѣ культуры нѣмецкои, неначе той маленькій и хисткій човенъ, що въ часѣ бурѣ морскои мчить ся легонько по розбурканыхъ филяхъ, мѣжьтымъ коли величезнî кораблѣ розмôжджують ся иногдѣ о пôдводнî скелѣ. — Лужичане, що живуть въ саксоньскихъ и прускихъ Лужицахъ, творять теперь маленькій обломокъ колишнихъ полабскихъ и балтицкихъ Славянъ, котрî ще въ IX. вѣцѣ покрыли були нынѣшню пôвнôчну Прусію, займаючи обширь межи рѣкою Лабою[1]), Чехами, Польщею й моремъ балтицкимъ. Історія тыхъ Славянъ проявляє ся въ траґичнôй боротьбѣ зъ ґерманьскими племенами, котрî намагались занапастити й накорѣнокъ колишнихъ Ободритôвъ, Лютичѣвъ, Мильчанъ, Лужичанъ, Поморянъ[2]). Ôдтакъ нынѣшнî горѣшнî Лужичане въ Са-

[1]) Полабскî Славяне поселились подекуды й по лѣвôмъ боцѣ Лабы. Найдовше удержались колишнî полабскî Славяне въ такъзванôй гановерской земли Вендôвъ (Wendland) около городôвъ Dannenberg, Lüchow, Hitzacker, де останки мовы полабскои около половины минувшого вѣку вымерли. — Граматику тои полабскои мовы написавъ Августъ Шляйхеръ п. з. „Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache“. Сю граматику выдавъ по смерти Шляйхера A. Leskien (въ Петербурзѣ 1871. р.).

[2]) Мильчане й Лужичане въ давныхъ часахъ назывались загальнымъ именемъ Вендôвъ або Сербôвъ (Сорабôвъ).

ксоніи суть потомками Мильчанъ, долѣшнї же Лужичане въ Прусіи уважають ся обломкомъ стародавныхъ Лужичанъ[1]). Всѣхъ Лужичанъ числять 130.000—140.000; именно число горѣшнихъ Лужичанъ простягае ся до 96.000[2]), а долѣшнихъ Лужичанъ есть мало-що бôльше надъ 40.000. Тї-то оба народцѣ мають окрему свою мову и литературу. Въ сороковыхъ рокахъ городъ Будишинъ (Bautzen) ставъ осередкомъ руху литературного, котрый выкликали именно два патріоты лужицкї, Янъ-Ернестъ Смолеръ (род. 1817) и Янъ Петро Йорданъ (род. 1818). Смолеръ выдававъ лужицкї пѣснѣ народнї (1842—1843)[3]) и мѣжь иншими книжками надруковавъ нѣмецко-лужицкій словарь (1843) та коротку граматику (1850). Йорданъ же бувъ публицистомъ, щô зъявлявъ напрямъ до панславизму. Хоча-жь оба сї дѣяльнї мужѣ старались розбудити литературне житє межи своими земляками, то трудно таки було на узонькôмъ засновку здвигнути величну святыню просвѣты. Про-те въ обохъ Лужицахъ выдають ся книжки переважно для ужитку люду: про ширшу литературну дѣяльнôсть годѣ думати у недобиткôвъ Славянъ полабскихъ и балтицкихъ, котрї вже въ XI. вѣцѣ перестали бути народомъ самостôйнымъ.

Поляки не побивались чужимъ лихолѣтемъ, такъ якъ Русины-Украинцѣ, полуднеюї Славяне й Чехи; они були панами своеи волѣ ажь до подѣлу ôтчины, и тому-то ихъ литература могла розвиватись безъ впину и за-

---

[1]) Мова Лужичанъ проявляе слѣды вплыву сусѣднихъ языкôвъ; и такъ мова горѣшньо-лужицка наближуе ся подекуды до мовы ческои, наколи долѣшньо-лужицка мае дещо спôльного зъ языкомъ польскимъ.

[2]) Одна частина горѣшнихъ Лужичанъ (44.000) належить до Прусіѣ.

[3]) Тї народнї пѣснѣ выдавъ Смолеръ при помочи Л. Гаупта.

няти вельми поважне мѣсце межи своими словесными сестрицями. Польска литература процвитала именно тогдѣ, коли Польща въ управѣ своѣй була справдѣ либеральна и наблюдала терпимôсть религійну супроти народности руско-украиньскои; коли-жь за панованя короля Жигимонта III. Польща втратила давнѣйшій свôй идеалъ свободы, то й литература стала упадати въ періодѣ макароничнôмъ (1606—1764). Ôдтакъ ôдъ р. 1764., сêбъ-то ôдъ выбраня королемъ Станислава Августа Понятовского ажь до третього подѣлу Польщѣ (1795) зъявлявъ ся въ литературѣ польскôй клясицизмъ французскій[1]). Мѣжь писателями добы короля Понятовского вызначувались особливо Станиславъ Трембецкій (род. около 1723. ум. 1812. р.), Игнатій Красицкій (1735—1801) и Адамъ Нарушевичь (1733—1796). Опôсля ôдъ р. 1795—1820. проявлявъ ся дальше напрямъ французского клясицизму, однакже тогдѣшній рухъ литературный розвивавъ ся слабо, по-за-якъ мало було писателѣвъ талантливыхъ. Нове житє литературне настало въ 1820. р., коли Казимиръ Бродиньскій готовивъ дорогу романтизмови. А вже-жь и найбôльшій польскій поетъ Адамъ Мицкевичь (1798—1855) въ двацятыхъ рокахъ придержувавъ ся школы романтичнои, поки не ставъ творцемъ литературы національно-политичнои (1830). И отъ, склалось таке диво, що польска литература розвивалась найкрасше ажь тогдѣ, коли Поляки втратили ôтчину, коли деякі талантливі патріоты, живучи въ емиґраціи, утворили собѣ въ уявѣ Польщу идеальну и ôдтакъ въ письмахъ своихъ намагали ся воскресити всю величь колишньои народнои славы. До романтичного напряму въ литературѣ прихилялись подекуды також репрезентанты такъ-званои школы укра-

[1]) Клясицизмъ французскій або псевдо-клясицизмъ процвитавъ у Франціи въ вѣцѣ XVII. за панованя короля Людвика XIV.

иньскои: Антоній Мальчевскій (1792—1826), Богданъ Залескій (1802—1886) и Северинъ Ґощиньскій (1803—1876). Се були поеты, що полюбили чудовѣ степы украиньскѣ и змалювали такѣ образы природнѣ та историчнѣ, котрѣ були освѣченѣ сьяевомъ культуры польскои. Мѣжь-тымъ достигъ Мицкевичь найвысшои славы поетичнои, выдавши (1834) національну поему п. з. „Pan Tadeusz". Ôдтакъ побôчь Мицкевича вызначують ся въ польскôй литературѣ ще два славнѣ поеты, Юлій Словацкій (1809—1849) и Зиґмундъ Красиньскій (1812—1859). Словацкій займае въ польскôй литературѣ подôбне становище, яке займае Байронъ у словесности англійскôй; Красиньскій же есть поетъ зовсѣмъ ориґинальный, що въ творахъ своихъ зъявивъ погляды философично-символичнѣ. Ставувши на вершинѣ Парнаса поезія польска почала ôдъ р. 1850. упадати, дармá, що деякѣ писателѣ переймались идеями тои величнои трôйцѣ поетичнои. — По-мѣжь писателями повѣстій вызначують ся особливо Іосифъ Корженьовскій (1797—1863) и Іосифъ Игнатій Крашевскій (1812—1887). Коли-жь ихъ поглядъ на свѣтъ есть переважно идеальный, то Генрикъ Сенкевичь (род. 1845) придержуе ся реального напряму въ литературѣ, изъ-за чого повѣсти его мѣжь Поляками великою хôснують ся популярностію. Корженьовскій уважае ся также добрымъ драматурґомъ, однакже найкрасшѣ комедіѣ написавъ Александеръ Фредро (род. 1793, ум. 1876). — Помѣжь историками заслугують на похвальну згадку Іоахимъ Лелевель (1786—1861), Андрѣй Морачевскій (1802—1855), Іосифъ Шуйскій (1835—1883), Ксав. Лиске (род. 1838) и и. Наконець годить ся спôмнути, що мѣжь польскими филолоґами придбали собѣ поважне имя Францъ Ксав. Малиновскій (1807—1881), Антоній Малецкій (род. 1821), Владиславъ Нерінґъ (род. 1830), Лукіянъ Мали-

новскій (род. 1839) и деякі инші. Изъ сего короткого огляду можна дôзнатись, що польска литература стоить высше ôдъ литературы ческои, хоча до вѣку XVI. польска мова хôснувалась чи-мало скарбницею мовы ческои. Але-жь ôдъ р. 1620. до кôнця вѣку XVIII. простягалось ческе лихолѣтє, изъ-за чого трудно було Чехамъ въ житю литературнôмъ вдѣяти тє, щó довершили Поляки, користуючись свободою до упадку своєи ôтчины.

Въ XVIII. вѣцѣ розвивалось въ Россіи житє литературнє саме-такъ, якъ развиваєся житє въ природѣ, коли пôсля лютои и довгои зимы припôзнить ся весна и ôдтакъ ростины по теплôмъ дощику скоро ростуть-вyростають изъ плôднои землицѣ, щó студѣнью була заковязла и всюды зъявляла сумну мертвоту. Коли царь Петро Великій перетворивъ Москву въ Россію европейску, — коли деякі талантливі Украинцѣ (именно Теофанъ Прокоповичь) поклали въ Москвѣ и Петербурзѣ засновокъ до просвѣты, то вже легко прийшлось Михайлови Ломоносови (1711—1765) утворити литературный языкъ россійскій. Якъ Ломоносовъ, такъ и послѣдуючі письменники наблюдали въ поетичныхъ творахъ напрямъ псевдо-клясичный, переймивши єгó ôдъ поетôвъ францускихъ. Зъ-пôдъ кормиги чужого того клясицизму ставъ ся выдобутись талантливый поетъ Гавріилъ Державинъ (1743—1816), щó въ ліричныхъ своихъ творахъ звеличивъ славу панованя царицѣ Катерины II. Ôдтакъ Украинецъ Ипполитъ Богдановичь (1743—1803) поетичною повѣстію „Душенька" творить переходъ ôдъ псевдо-клясицизму до сентиментализму[1]). Сей новый напрямъ въ рос-

[1]) Сентиментализмъ розвивавъ ся первѣстно въ Англіи, а ôдтакъ у Франціи, до репрезентантомъ сентиментального напряму въ литературѣ бувъ Руссо. Ôдъ Французôвъ переймили той напрямъ деякі талантливі письменники россійскі.

сійской литературѣ зъявивъ ся тогдѣ, коли Николай Карамзинъ[1]) написавъ сентиментальнѣ повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталья боярская дочь“[2]). Слѣдомъ за Карамзиномъ ишовъ Константинъ Батюшковъ (1787—1855) зъ деякими иншими письменниками. Однакже Иванъ Крыловъ (1768—1844), авторъ прегарныхъ басень, не мôгъ погодитись зô сентиментализмомъ. Противъ нового письменного языка Карамзина выступивъ Алексѣй Шишковъ (1754—1840), котрый намагавъ ся ввести въ россійску письменнôсть языкъ церковно-славяньскій и ôдтакъ ôддалити Россію ôдъ культурного вплыву захôднои Европы. Мѣжь-тымъ Украинець Микола Гнѣдичь (1784—1833) зладивъ въ гексаметрахъ перекладъ Гомеровои Иліяды и познакомивъ Россіянъ зъ красою клясичнои грецкои поезіѣ. Добу Карамзинову закôнчивъ талантливый Василь Жуковскій (1783—1852), котрый любувавъ ся въ романтизмѣ фантастичнôмъ. Ôдтакъ ґеніяльный поетъ Александеръ Пушкинъ (1799—1837) ставъ творцемъ литературы національнои. Опôсля старавъ ся Михайло Лермонтовъ (1814—1841) погодити россійску національну поезію зъ англійскимъ байронизмомъ; хоча-жь таке змаганє трудно було довести до-путя, то все-таки Лермонтовъ зъявивъ великій талантъ поетичный. А вже-жь судилось Украинѣ, бути Россіи свѣточемъ въ рѣшучихъ добахъ житя просвѣтного. Изъ-за того сталось, що Микола Гоголь (1809—1852) бувъ творцемъ реализму въ литературѣ россійской. Слѣдомъ за симъ талантливымъ Украинцемъ пôшли тямущѣ Россіяне: романистъ Федôръ Достоевскій (род. 1822), драматурґъ Александеръ Островскій (род. 1820), поетъ Николай Некра-

---

[1]) Карамзинъ родивъ ся 1766., а вмеръ 1826. р.

[2]) Мѣжь иншими творами написавъ Карамзинъ „Исторію государства россійскаго“ (1818).

совъ (род. 1821) и н. Мѣжь-тымъ генiяльный критикъ Виссарiонъ Бѣлинскiй (1811—1848) пояснявъ своимъ землякамъ значене Пушкина, Гоголя и Лермонтова въ литературѣ россiйской и будивъ въ нихъ наклôнъ до либеральныхъ идеалôвъ просвѣтныхъ. Реальный напрямъ въ литературѣ ставъ сильно розвиватись пôсля Кримскои вôйны (1856), коли въ россiйскихъ часописяхъ смѣливо критиковано всякî промахи и похибки въ житю державнôмъ и суспôльнôмъ, коли именно сатирикъ Михайло Салтыковъ-Щедринъ (род. 1826) ставъ речникомъ реформъ либеральныхъ. — Особливо-жь по вступленю царя Александра II. на тронъ, россiйскî письменники замѣтили чи-малу пôльгу ôдъ зморы порядкôвъ цензуральныхъ, изъ-за чого въ р. 1856—1862. подуло въ Россiи теплѣйшимъ леготомъ либеральныхъ змагань. Однакже ôдъ р. 1863. проявилась реакцiя политична, и ôдтакъ талантливого писателя Льва Толстого (род. 1828) примусолено обертатись въ свѣтѣ религiйно-мистичнôмъ. Але-жь Иванъ Тургеневъ (1818—1883) не зôгнувъ ся въ три погибели супроти народного лиха и змалювавъ въ чудовыхъ повѣстяхъ соцiяльнî обставины въ Россiи. — Коли-жь въ новѣйшихъ часахъ всякiй тямущiй письменникъ россiйскiй користувавъ ся просвѣтою захôдной Европы, то кружокъ московскихъ панславистôвъ добачавъ свôй идеалъ въ добѣ царя Ивана Грозного и огородивъ ся проти минмои пошести Европы гнилои неначе муромъ китайскимъ. Головными провôдниками той неподвижнои византiйщины явились ôба братя Кирѣевскiи и Аксаковы, поетъ Алексѣй Хомяковъ (1804—1860) и историкъ Володимиръ Ламанскiй (род. 1833). Середньовѣчну твердыню московскихъ панславистôвъ побивае мовь тяженькимъ тараномъ славный публицистъ А. Пыпинъ (род. 1833), що свои политичнî письма печатае по-найбôльше въ „Вѣст-

нику Европы". — Мѣжь историками займае вельми поважне мѣсце Сергѣй Соловьевъ (1820—1879), котрый въ 29 томахъ довѣвъ російску історію до кôнця панованя Катерины II.[1]). Коли-жь историчнѣ погляды Соловьева суть въ загалѣ консервативнѣ, то монографіѣ Украинця Миколы Костомарова зъявляють прикмету новои школы критичнои, та вызначують ся живымъ змальованємъ великорускѣго народного побуту[2]). — Також въ дослѣдахъ филологичныхъ верховодить російскими грамотѣями ученый Украинець А. Потебня, професоръ университету Харкôвского. Єго науковѣ творы[3]) суть славно звѣстнѣ въ широкихъ кругахъ тыхъ мужѣвъ ученыхъ, що займають ся порôвнуючими студіями на поли филологіѣ славяньскои та й лінгвистики индо-европейскои.

Коли порôвнаємо литературу руско-украиньску зъ литературами другихъ народôвъ славяньскихъ, то запримѣтимо, що ôдъ кôнця вѣку минувшого тôлько у трохъ народôвъ, у Россіянъ, Полякôвъ и Чехôвъ житє словесне розбудилось сильно, мѣжь-тымъ коли у Болгарôвъ, Сербо-Хорватôвъ, Словѣнцѣвъ и Лужичанъ менше вдѣялось въ змаганю просвѣтнôмъ, нѣжь въ народѣ руско-украиньскôмъ. Якъ бы Руси-Украинѣ ôдъ вѣку XIII. (се-бъ-то ôдъ лихолѣтя татарского) не вѣяло все въ очи

---

[1]) „Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ". Москва 1874—1876.

[2]) Порôвн. „Сѣвернорусскія народоправства во времена удѣльно-вѣчеваго уклада". Т. I. II. С.-Петербургъ 1863. — „Смутное время московскаго государства въ началѣ XVII. столѣтія". Т. I—III. С.-Петербургъ 1883—1884. („Историч. монографіи и изслѣдованія". Т. IV—VI.)

[3]) Порôвн. „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчіи". Воронежъ 1871. — „Изъ записокъ по русской грамматикѣ". I. II. Воронежъ 1874. — „Къ исторіи звуковъ русскаго языка". I—IV. Воронежъ 1876—1883.

студеным вѣтромъ, то еи литература стояла-бъ найвысше межи всѣми иншими литературами славяньскими. Вже-жь бо въ вѣцѣ XII. зъявивъ ся на Руси памятникъ поетичный, котрому великимъ дивомъ дивують ся всѣ письменники славяньскӣ. Сей нарôдъ отже, щó въ тôй давнôй давнинѣ звеличивъ ся творомъ автора „Слова о пълку Игоревѣ" мôгъ опôсля справдѣ въ просвѣтѣ верховодити не то Москвичами, але й Поляками та Чехами, коли-бъ въ житю народнôмъ не побивавъ ся тяжкою недолею, котра всякій иншій менше сильный орґанизмъ народный могла-бъ занапастити до-тла. Та отъ, по зруйнованю житя политичного Украины поваживъ ся Иванъ Котляревскій ôдчинити уста матери-Руси, замкненӣ вѣковою неволею й недолею, — поваживъ ся поставити живу мову народу украиньского мовою письменною. Хоча въ сѣй новôй добѣ литература украиньска навязувалась подекуды до того сентиментализму и романтизму, щó проявлявъ ся въ литературѣ россійскôй, то однако основна еи прикмета була національна, а ôдъ сорокавыхъ рокôвъ сего вѣку идея народности стала душею литературнои дѣяльности на Руси-Украинѣ. Коли-жь за кордономъ навперéдъ министерскимъ роспорядкомъ (1863), а опôсля царскимъ указомъ (1876) наложено пута свобôдному розвоеви литературы украиньскои, то тая идея проявляе ся теперь лишь въ письмахъ, друкованыхъ въ Галичинѣ. Такъ отже 18 милiонôвъ Украинцѣвъ въ Россіи ждуть-выжидають мовь живущои росы тои пôльги й волѣ въ житю просвѣтнôмъ, якою хôснують ся теперь всѣ прочӣ народы Европы.

II. Оглядъ рускои литературы періоду нового.

А. ПОЕЗІЯ.

а) Поезія епична.

Въ природнôмъ розвою всякои литературы зъявляють ся навпередъ творы поезіѣ епичнои. Такъ въ литературѣ грецкôй и нѣмецкôй першими творами словесными були епопеѣ; вже жь бо така вдача всякого народу молодечого, що бнъ мовь дитина забувае скоро звычайнû, щоденнû подѣѣ, а тямить довго лишь великû невзгодины и боротьбы, въ котрыхъ прославились народнû лицарѣ-велиты. Коли-жь на Руси въ вѣцѣ XI. положено засновки житя литературного, то письменники стояли одалеки ôдъ люду неграмотного и поглядали на него зъ презирствомъ; опроче той людъ не мавъ нѣякого интересу въ усобицяхъ князѣвъ и коротавъ жизнь невеселу, по-за-якъ бувъ побиваный всѣлякими дикими племенами. Такъ отже розвôй рускои литературы не мôгъ мати засновку въ поезіи епичнôй. Опôсля въ лихолѣтю татарскôмъ проявивъ ся упадокъ литературы, та й пôзнѣйше пôдъ кормигою литовско-польскою и московскою руска словеснôсть розвивалась якось недоладно, тому-що письменники въ творахъ своихъ мовь-то не-хотя хôснувались живою мовою народною. Ажь ось пôднѣсъ Иванъ Котляревскій занапащену рôдну мову на степѣнь языка литературного. Колишній богатырскій вѣкъ Руси-Украины живъ тогдѣ лише въ згадцѣ потомкôвъ козацтва. Годѣ було отже починати добу литературы народнои епосомъ поважнымъ. Богатырскій бо епосъ творить ся тôлько пôдъ безпосереднымъ враженѣмъ подѣй историчныхъ. И справдѣ нарôдъ украиньскій утворивъ собѣ богато думъ историчныхъ саме-тогдѣ, коли боровъ ся за

свободу й волю зъ тяжкими ворогами. Котляревскій видѣвъ, що паны-козаки и въ загалѣ высшії верствы суспôльности украиньскои дивились бѣсомъ на козакôвъ-хлѣборобôвъ, що сї нещасні потомки колишнього славного товариства бували предметомъ наруги й посмѣховиска у перевертнѣвъ и недоляшкôвъ, котрі давно вже покинули рôдну мову украиньску. Такъ отже Котляревскій почавъ нову добу литературы украиньскои ôдъ епопеѣ травестованои, котрою старавъ ся примирити панôвъ-козакôвъ зъ козаками-мужиками. Опôсля-жь легко було перейти й до епопеѣ поважнои, котра була плодомъ спокôйнои рефлексіѣ про старовину. А вже-жь по-мѣжь епичными поетами руско-украиньскими не богато єсть такихъ, котрі написали справдѣ цѣнні творы; самі бо ремиписценціѣ лицарскои бувальщины не суть въ силѣ одушевити поета, щобъ написавъ знаменитый твôръ епичный. Такъ отже поеты руско-украиньскі списували понайбôльше думы историчні, повѣсти поетичні, приказки, балляды и такі иншi творы, въ котрыхъ елементъ епичный змѣшавъ ся зъ прикметами поезіѣ ліричнои або драматичнои. Вже-жь бо вдача руско-украиньска нахиляє ся найрадше до поезіѣ ліричнои, изъ-за чого людові творы поезіѣ ліричнои являють ся найцѣннѣйшимъ жемчугомъ въ скарбници поезіѣ славяньскои. Хоча-жь въ нашôй литературѣ письменнôй епична поезія розвинулась слабше ôдъ поезіѣ ліричнои, то все-таки деякі поемы й думы мають чи-малу стôйнôсть литературну, по-за-якъ суть вѣрнымъ образомъ побуту суспôльного и національного.

Писателѣ.

1. Иванъ Петровичь Котляревскій[1]).

Ôнъ родивъ ся на Украинѣ лѣвобережнôй въ Полтавѣ 29. серпня 1769. р. Дѣдъ его бувъ діякономъ въ Полтавской соборнôй церквѣ, а отець служивъ судовикомъ въ мѣсцевôмъ магістратѣ. Той дôмъ, въ котрôмъ родивъ ся Иванъ, стоявъ при соборнôй церквѣ на горѣ „Паняныцѣ"; бувъ се невеличкій будынокъ зъ дубового дерева, поставленый въ 1705. р.[2]).

Першу науку переймивъ Иванъ ôдъ дяка, ôдъ котрого навчивъ ся церковнои грамоты, часослова и псалтыри. При тôй науцѣ давалась ему добре въ-тямки „березова каша", щó звалась „собôтками", и вже ôдъ вѣку XVII. явилась конечною прикметою доброи науки елементарнои[3]). Коли отець запримѣтивъ, що сынъ его Иванъ зъ охотою бере ся до книжки, то въ 14. роцѣ житя ôддавъ его до науки въ семинарію; гімназіѣ въ тôмъ часѣ не було ще въ Полтавѣ, а посылати сына на науку въ чужій городъ не спромôгъ ся батько за-для своеи бѣдно-

---

[1]) Важнѣйша литература: „Котляревскій", статья П. Кулѣша въ Петербурской „Основѣ", 1861, январь, стор. 235—262. — „Иванъ Петровичъ Котляревскій", статья А. Терещенка въ „Основѣ", 1861, февраль, стор. 163—175. — „Вітчити з історіі русько-украінського письменства XIX. віку". (Статья Ол. Кониського у Львôвской часописи „Сьвіт", 1881; число 2., стор. 28. 29.) — „Иванъ Петровичъ Котляревскій". Критико-біографическій очеркъ. („Новь", общедоступный, иллюстированный двухнедѣльный Вѣстникъ современной жизни, литературы, науки, искуства и прикладныхъ знаній. С.-Петербургъ. 1885. Томъ I. Nr 4. 5.

[2]) На сволоцѣ въ сѣмъ домѣ було вырѣзано: „Создася домъ сей во имя Отца и Сына и св. Духа. 1705, 30 августа". Теперь вже нема сего дому; на его мѣсци стоить якійсь шинокъ.

[3]) Про „березову кашу" або „чашу школьную" гляди I. стор. 125., замѣт. 1.

сти. Въ семинаріи Полтавской Иванъ вчивъ ся добре, и нишкомъ складавъ свои вѣршѣ, изъ-за чого товаришѣ прозвали его „рифмачемъ“. Мѣжь сими товаришами находивъ ся Микола Гнѣдичь, щó опôсля переложивъ Гомерову Иліяду на мову россійску[1]).

Скôнчивши семинарску науку Котляревскій не хотѣвъ бути священикомъ, а волѣвъ приняти приватнï лекціѣ въ роднинѣ деякихъ помѣщикôвъ. Жиючи учителемъ на селѣ, Котляревскій бачивъ неразъ, якъ тяжко згнущаають ся паны надъ мужиками, щó не-давно були людьми вольными[2]). Тогдѣ мôгъ ôнъ справдѣ задуматись надъ недолею крѣпакôвъ, по-за-якъ ясно бачивъ, що еще не швидко прийде помôчь народови, не швидко верне ся запропащена воля. Люблячи отже щиро сѣльскій людъ, Котляревскій скидавъ часто панске убране и одягавъ ся въ народну одежу; ôдтакъ ишовъ на вечерницѣ або на досвѣтки, щобъ лучше пôзнати, щó думае крѣпацтво[3]). А вже-жь тогдѣшне панство остогидло ему такъ дуже, що кинувъ учительство и пôшовъ въ судовики; однакже и тая служба не була ему по-нутру, тому-що товаришѣ-судовики були хапуги, щó принявши хабарѣ робили справу й розправу. Все-жь таки въ городскôмъ маґістратѣ Полтавскôмъ выдержавъ Котляревскій 6 рокôвъ: вступив-

---

[1]) Зъ Гнѣдичомъ живъ Котляревскій въ приязни ôдъ-малку и удержувавъ зъ нимъ опôсля дружну кореспонденцію письменну.

[2]) Коли Котляревскій писавъ Енеиду, то замѣстивъ ôнъ такихъ панôвъ въ пеклѣ. Порôвн. отъ-се мѣсце:

Панôвъ за те тамъ мордовали,
И жарили зо всѣхъ бокôвъ,
Що людямъ льготы не давали
И ставили ихъ за скотôвъ.

(„Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 87.)

[3]) Порôвн. статю п. з. „Вïтчити з історії русько-україньского письменства XIX. віку“. („Сьвіт“,ві Львові, 1881; ч. 2., стор. 28.)

ши въ сю службу 1789. р. ставъ ôнъ (1790) пôдъ-канцеляристомъ, ôдтакъ (1792) канцеляристомъ, а въ-конець (1793) губерняскимъ регистраторомъ. Въ 1796. р. кинувъ судову службу и вступивъ кадетомъ въ сѣверско-карабинієрскій полкъ, котрый опôсля перетворено въ полкъ кôнно-єгерскій. Тогдѣ було єму 27 рокôвъ ôдъ роду. Ще того року поставлено Котляревского авдиторомъ, ôдтакъ именовано єго прапорщикомъ (1798), пôдъ-поручикомъ и поручикомъ (1799), опôсля штабсъ-капитаномъ (1806) и адъютантомъ генерала Майендорфа. Въ службѣ вôйсковôй проявлявъ ôнъ лыцарске завзяте и второппу обережнôсть. Коли ôдтакъ ще того року (1806) вôйска россійскѣ вступили въ Бессарабію и Молдаву, то Котляревскій показавъ велику хоробрôсть, якъ Россіяне здобували турецку твердыню Бендеры; потôмъ перейшовъ (1807) до псковско-драгоньского полку и ôдзначивъ ся въ битвѣ зъ Турками при Измаилѣ[1]). Про-те генералъ Майендорфъ полюбивъ Котляревского и велѣвъ єму вести журналъ военныхъ дѣлъ. Въ часѣ той вôйны Майендорфъ пôславъ єго до Буджацкихъ Татаръ[2]), щобы приклонити ихъ на сторону россійского правительства. Коли Котляревскому по великихъ трудахъ повелось, втихомирити дику орду и єѣ для Россіѣ зъєднати, то одержавъ ордеръ св. Анны III. клясы. Опôсля изъ-за частыхъ и довгихъ походôвъ Котляревскій ставъ нездужати, и въ 1808. р. выступивъ зъ вôйска въ чинѣ капитана зъ „мундиромъ". Ôнъ туживъ тогдѣ за волею и говоривъ неразъ, що „коли козакъ въ поли, тогдѣ ôнъ на воли". Та отъ, выступивши

---

[1]) За свою хоробрôсть, заявлену въ той вôйнѣ, одержавъ Котляревскій ôдъ царя двѣчи письмо похвальне.

[2]) Буджацкѣ Татары кочували тогдѣ на правôмъ березѣ Днѣстра, по пôвнôчно-захôднôй сторонѣ Чорного моря до устя Дуная.

зъ вôйска, не зазнавъ гаразду, хоча живъ на волѣ. Колишнiй капитанъ бувъ приневоленый, поѣхати въ далекiй Петербургъ, щобы найти яке пристановище въ цѣли удержаня житя. Хоча-жь бивъ чоломъ передъ „сильными мiра“, то не почувъ нѣгде привѣтливого слова: бѣдный Украинець оставъ ся въ чужôмъ городѣ безъ помочи й протекцiѣ. Не помогла ему нѣчого й „перелицьована“ Енеида, котру надруковано въ 1798. р., коли ще бувъ прапорщикомъ, и ôдтакъ прийшлось ему въ чужинѣ гôрко бѣдувати. Мабуть въ тôмъ часѣ написавъ ôнъ про долю свою отъ сей вѣршь, щó его опôсля въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ вложивъ въ уста „возного“:

...Безъ розуму люде въ свѣтѣ живуть гарно,
А зъ розумомъ та въ недоли вѣкъ проходить марно.
Ой, доле людськая, чомъ ты не правдива,
Що до иншихъ дуже гречна, а до насъ спесива?[1])

Не здобувши собѣ въ Петербурзѣ нѣякого пристановища, Котляревскiй затуживъ за Украиною и вернувъ въ Полтаву. Тутъ дôставъ ôнъ мѣсце „надзирателя“ въ домѣ „воспитанiя дѣтей бѣдныхъ дворянъ“ (1810). Хочь за сю свою службу бравъ рôчно лишь 300 рублѣвъ, то бувъ вдоволеный своею долею, бо придбавъ собѣ тихiй захистъ ôдъ невзгодинъ житя. Тогдѣ перероблявъ свою Енеиду и ставъ писати драматичнû творы.

Небавомъ опôсля (1812) загорѣлась вôйна зъ Французами; и Котляревскому приказавъ малороссiйскiй генералъ-губернаторъ князь Лобановъ-Ростовскiй, спорудити „пятый кôнный козачiй полкъ“. Зъ тымъ дѣломъ оправъ ся ôнъ въ вельми короткôмъ часѣ, се-бъ-то въ 18 дняхъ. Пôсля вôйны живъ ôнъ опять мирно въ Полтавскôмъ домѣ „воспитанiя дѣтей бѣдныхъ дворянъ“.

[1]) „Писаня И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 322.

Мѣжь-тымъ его Енеида попалась въ руки Французôвъ, що завезли еѣ зъ Москвы въ Парижь, изъ-за чого она найшлась въ библіотецѣ цѣсаря Наполеона I.[1]).

Коли опôсля (1817) царь Александеръ I. навѣстивъ Полтаву, то ôдвѣдавъ ôнъ также той институтъ, въ котрôмъ Котляревскій бувъ „надзирателемъ". Царь похваливъ педагогичну дѣяльнôсть колишнього капитана, и нагородивъ его чиномъ майора, брилянтовымъ перстенемъ и досмертною пенсіею 500 рублѣвъ.

Князь Лобановъ-Ростовскій любивъ театръ и про-те зъ его принуки отворено въ Полтавѣ театръ аматорскій въ котрôмъ Котляревскій гравъ по-найбôльше ролѣ комичнû. Але-жь все ще скрывавъ ôнъ свои драматичнû творы и ажь въ 1819. р. ôдваживъ ся ôнъ, передати сценѣ „Наталку Полтавку". Коли ôдтакъ его землякамъ сеся оперетка вельми вподобалась, то ще того року написавъ другу оперетку п. з. „Москаль чарôвникъ". Саме-тогдѣ збиравъ Котляревскій также народнû пѣснѣ и списувавъ деякû замѣтки про народнû звычаѣ й обычаѣ. Въ тôмъ часѣ выбрано его членомъ Харкôвского „общества словесности", а въ 1822. р. поставлено его членомъ Петербурского „общества любителей русской словесности". Тогдѣ помѣщувавъ Котляревскій деякû ôдрывки изъ пятои и шестои части Енеиды въ россійскихъ журналахъ, въ „Соревнователѣ", „Утреннѣй Звѣздѣ" и „Украинскôмъ Вѣстнику". Ôнъ удержувавъ письменну кореспонденцію зъ историкомъ Н. Бантышь-Каменскимъ, котрый пишучи „исторію Малой Россіи" корыстувавъ ся деякими поясненями и замѣтками Котляревского. Наконецъ въ 1827. р. поставлено его „почетнымъ попечителемъ Полтавского

[1]) „И. П. Котляревскій". Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. Издано подъ редакціей С. П. Катранова. Изданіе второе. Кіевъ 1875; стор. VI.

богоугодного заведенія“, однакже головну свою дѣяльнôсть присвячувавъ ôнъ справамъ того института „для воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“. Ôдъ сеи своеи службы увôльнивъ ся ôнъ ажь въ 1835. р., за три роки до смерти, лишивши по собѣ память розумного и доброго „надзирателя“.

Нездужаючи переставъ Котляревскій бувати въ товариствѣ приятелѣвъ, та й у себе не приймавъ уже гостей. Товаришѣ єго жалкували, що не стало душѣ въ ихъ забавѣ; давнѣйше бо, коли Котляревскій бувъ здоровъ, звеселявъ ôнъ ихъ шутками, казками и прислôвями, поза-якъ вызначувавъ ся рѣдкимъ гуморомъ украиньскимъ. Та навѣщавъ не тôлько панôвъ, але й мужикôвъ, котрû єго вельми любили за людяну єго вдачу, называючи єго своимъ „кумомъ“. Була се чиста душа, щó добачала свôй идеалъ въ братерствѣ братнѣмъ. Передъ смертію давъ ôнъ волю двомъ крѣпацкимъ родинамъ, щó въ него служили, а свое майно роздавъ своякамъ и приятелямъ. Умеръ въ Полтавѣ 29. жовтня (октября) 1838. р. На могилѣ єго поставлено пирамиду зъ цеголъ. На однôй сторонѣ надгробного памятника видно мѣдяну таблицю зъ отъ-сею надписію:

„Иванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ Энеиды, Наталки-Полтавки и Москаля-чаривныка на малороссійскомъ нарѣчіи“.

„Родился 29-го августа 1769 года.

Скончался 29-го октября 1838 года“.

Верху таблицѣ сего памятника замѣщено въ лавровôмъ вѣнку рôкъ 1869., се-бъ-то рôкъ столѣтного ювилея, а въ-низу выображено лиру.

Котляревскій бувъ середнього росту, плечистый и сильный. Лице єго було вельми миле, хочь являло слѣды колишньои ôспы; чорнû очи горѣли живымъ огнемъ, а

уста складались часто до любого усмѣху. Се бувъ типъ справдѣшнього Украинця, щô вызначувавъ ся вдачою поетичною. Хоча бувъ холостъ до смерти, то дививъ ся весело на свѣтъ Божій. У себе дома живъ Котляревскій вельми скромно и, покôль бувъ здоровъ, приймавъ лишь невеличкій кружокъ приятелѣвъ. Въ библіотецѣ его находились деякû латиньскû авторы клясичнû и такожь декотрû писателѣ французскû добы псевдо-клясичнои. Ôдтакъ зберегались тутъ россійскû переклады романôвъ Вальтера-Скотта и Купера, ба, Котляревскій любувавъ ся такожь въ испаньскôмъ лицарскôмъ романѣ „Донъ Кихотъ“, котрого читавъ въ россійскôмъ перекладѣ Жуковского. Въ загалѣ уважано Котляревского мужемъ ученымъ, щô нѣсъ свѣтло науки мѣжь товаришѣвъ письменныхъ и мѣжь людъ неграмотный.

Головнымъ творомъ Котляревского есть Вергилієва „Е н е и д а“, на украиньску мову „перелицьована“. Ôнъ ставъ еѣ писати въ 1795. р.[1]) и зладивъ еѣ въ трохъ частяхъ въ 1798. р., бувши прапорщикомъ въ службѣ вôйсковôй. Кажуть[2]), що Котляревскій позволивъ перечитати свою Енеиду якомусь М. Пурпурѣ, помѣщикови губерніѣ Черниговскои, котрый безъ вѣдомости автора напечатавъ еѣ въ Петербурзѣ въ 1798. р. Въ сѣмъ п е р ш ô м ъ выданю есть ось-такій заголовокъ: „Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“ (8°)[3]). Въ 1808. р. зъявилось въ Петербурзѣ д р у г е выдане Енеиды, надруковане въ „типографіи Ивана Глазунова“ пôдъ тымъ-

---

[1]) „Новь“, 1885, томъ I. Nr. 4., стор. 705. 706.

[2]) С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ“. Изданіе второе. Кіевъ 1875; стор. VII.

[3]) Се перше выдане „Енеиды“ зберегае ся въ Петербурзѣ, въ библіотецѣ императорскои Академіѣ наукъ.

самымъ заголовкомъ [„Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“] въ трохъ частяхъ (8⁰, сторôнъ 148+26)[1]). — Небавомъ опôсля доповнивъ Котляревскій Енеиду частію четвертою, и присвятивъ свôй твôръ Семенови Михайловичеви Кочубею, помѣщикови губерніѣ Полтавскои. Се т р е т е выдане напечатано въ Петербурзѣ 1809. р. въ „медицинскôй типографіи“ пôдъ тымъ-самымъ заголовкомъ (въ чотырохъ частяхъ). — Ôдтакъ въ рокахъ 1824. и 1825. написавъ Котляревскій ще пяту и шесту часть Енеиды, и право печатаня продавъ за 2000 рублѣвъ надвôрному совѣтникови Волохинови, котрый ôдтакъ надруковавъ повный твôръ въ Харковѣ въ „университетскôй типографіи“ 1842. р. пôдъ заголовкомъ „Виргиліева Энеида, на малороссійскій языкъ переложенная И. Котляревскимъ“. (вел. 8⁰, стор. 38 + 42 + 75 + 71 + 77 + 90 + 32)[2]). Котляревскій переробивши и доповнивши свою Енеиду, спôмнувъ также про того Пурпуру, щó „чужее добро ôддавъ въ печать“ и велѣвъ ему ôдбувати муки въ пеклѣ межи проклятущими грѣшниками. Ось и слова сатиричнû, замѣщенû въ III. части Енеиды:

Якусь особу мацапуру
Тамъ шкварили на шашлику,
Горячу мѣдь лили за шкуру
И роспинали на быку.

---

[1]) Въ другôмъ выданю „Енеиды“ находить ся въ додатку (стор. 1—26) словарець п. з. „Собраніе малороссійскихъ словъ содержащихся въ Енеидѣ, и сверхъ того еще весьма многихъ иныхъ, издревле вошедшихъ въ малороссійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ россійскихъ, но неупотребительныхъ“. — Се друге выдане Енеиды зберегае ся въ библіотецѣ академичного товариства „Сѣчь“ у Вѣдни.

[2]) Въ четвертôмъ выданю находить ся (въ додатку) также „Словарь малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ, съ русскимъ переводомъ“ (стор. 1—32).

Натуру мавъ ôнъ дуже бридку,
Кривввъ душею для прибытку —
Чужеє оддававъ въ печать;
Безъ сорома, безъ Бога бувши,
И восьму заповѣдь забувши,
Чужимъ пустивъ ся промышлять[1]).

Мѣжь иншими выданями „Енеиды" вызначують ся именно отъ-сѝ два: а) Выданє П. Кулѣша п. з. „Писання И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ и картинкою ёго будиночка въ Полтаві. Вергилієва Енеида. Наталка Полтавка. Москаль-чарівникъ. Ода до князя Куракина". Санктпетербургъ 1862. (12°). — б) Выданє С. П. Катранова п. з. „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. I. Энеида. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чаривныкъ. IV. Ода до князя Куракина". — Изданіе второе. Кіевъ 1875. (вел. 8.)

Енеиду Котляревского зовуть епосомъ комичнымъ, се-бъ-то травестією, по-за-якъ въ сѣмъ творѣ поважна, клясична давнина одягає ся въ комичну форму и перелицьôвує ся одвѣтно до звычаѣвъ и обычаѣвъ добы сучаснои[2]). И справдѣ придержуючись историчнои подѣи Енеиды Вергилієвои Котляревскій представивъ у формѣ шутливôй суспôльно-національный побутъ Украины пôсля зруйнованя Запорожскои Сѣчи. А вже-жь травестована Енеида не єсть выдумкою Котляревского; першимъ творцемъ такого комичного єпоса бувъ Италіянець Giovan-

[1]) „Писання И. П. Котляревського". С.-Петербургъ 1862; стор. 92.

[2]) Въ Россіи зовуть Енеиду Котляревского пародією. Однакже назвою пародіѣ вызначують естетики той рôдъ комичного єпоса, щô въ нѣмъ проявляє ся поважна форма зъ богатырскимъ патосомъ, мѣжь-тымъ коли змѣстомъ такого твору єсть смѣшна пѣсенѣтниця.

ni Battista Lalli, що̂ въ Римѣ 1633. р. надруковавъ комично-сатиричне писане п. з. „Eneide travestita“. Опо̂сля Француз Павло Скарронъ выдавъ въ Парижи (1648—1653) цѣнный тво̂ръ „Virgile travesti en vers burlesques“, де смѣявъ ся кляснчнымъ богамъ и богатырямъ, и дорѣкавъ всякимъ фарисейскимъ святошамъ[1]). Минуло сто лѣтъ и се зъявилась у Вѣдни знаменита травестія Нѣмця Алойса Блюмауера (1784—1788)[2]), котрый въ комично̂мъ своѣмъ писаню выступивъ именно проти монахо̂въ, проти забобоно̂въ, фанатизму и религійнои нетерпимости. О̂дтакъ россійскій писатель Николай Осиповъ переробивъ (1791) нѣмецку Енеиду Блюмауера, то̂лько-жь не поважився выступити зъ докоромъ проти черцѣвъ и фанатико̂въ въ Россіи, а натомѣсць писавъ ѣдку сатиру проти пяниць и неуко̂въ. Въ Енеидѣ Осипова пють до-дуру не то̂лько смертнѝ люде, але й богове олимпійскѝ, и о̂дтакъ въ цѣло̂мъ стихотворѣ бачимо богато такихъ образо̂въ, въ котрыхъ проявляе ся моральна погань богатырѣвъ кляснчного свѣта[3]).

Тая-то Енеида, „вывороченная на изнанку Осиповымъ“, послужила Котляревскому подекуды взо̂рцемъ до писаня Енеиды „перелицьованои“[4]). О̂дъ Осипова перейнявъ Котляревскій засновокъ писаня й особливо сатиричне высмѣване всякихъ пяниць; опроче украиньскій поетъ корыстувавъ ся тою-самою формою писаня, яку выбравъ собѣ Осиповъ. Се бо добачаемо въ „перелицьованôй“ Енеидѣ Котляревского такѝ самѝ чотыро-стоповѝ

---

[1]) Поро̂вн. Paul Scarron's „Virgile travesti“ von Heinrich Paul Junker. Oppeln 1883.

[2]) Заголовокъ тои нѣмецкои травестіѣ есть такій: „Virgils Aeneis, travestirt von Blumauer“.

[3]) „Новь“, 1885, томъ I., Nr. 4., стор. 707.

[4]) ibid., стор. 708.

ямбы, зложенî въ строфы по десять стрôчокъ, и таксаме римоване, щó й въ Енеидѣ Осипова[1]). Все-жь таки есть велика рôжница мѣжь обома сими творами. Енеида Осипова есть проста сатира супроти двохъ головныхъ моральныхъ хибъ россійскои суспôльности, Енеида же Котляревского уважає ся цѣлющимъ и живущимъ лѣкомъ люду украинського, щó по затратѣ волѣ попавъ ся въ безодню загибели національнои, суспôльнои и просвѣтнои. А вже-жь не такъ легко прийшлось Котляревскому сповнити свою культурну миссію посередъ украинськои интелиґенціѣ, щó була зноровилась бажанємъ панованя и подекуды полюбила вже порядки московскî. Паны-козаки ôдносились до козакôвъ-хлѣборобôвъ и до прочого поспôльства зъ великимъ презирствомъ; они покинули звычаѣ й обычаѣ батькôвскî и забували переказы про колишню народну славу. Вразъ зъ россійскимъ панствомъ украинськî перевертнѣ звеселялись неразъ казками й анекдотами про побутъ простого люду, по-заякъ въ потомкахъ славного лицарства добачали бѣдолашнихъ гольтѣпакъ, щó своими обычаями ставались предметомъ панскои потѣхи. Всякій отже украинській патріотъ, щó бувъ бы поваживъ ся написати якійсь поважный твôръ въ мовѣ рôднôй, ставъ бы ся посмѣховискомъ въ высшихъ верствахъ суспôльности украинськои и россійскои. Змѣрковавъ се добре Иванъ Котляревскій, и про-те зладивъ травестію въ мовѣ украинськôй, выступаючи передъ зноровленымъ панствомъ зъ такимъ шутливымъ писанємъ, котре єму було до-вподобы. Взявъ собѣ отже основою такій твôръ комичный, котрый письменнымъ людямъ добре бувъ звѣстный, и зладивъ „перелицьовану“ Енеиду такъ, щобъ схотѣло єѣ читати панство россійске та украинське.

---

[1]) ibid.

Принявши отже ôдъ Осипова цѣлый апаратъ низшои комики, яка проявляе ся при пiятицѣ, зъумѣвъ Котляревскiй всякй шутливй ситуацiѣ оживити гуморомъ украиньскимъ и ôдтакъ принаднымъ писанемъ змалювати суспôльный побутъ люду украиньского. И справдѣ, трояньска ватага „парубка моторного и козака" Енея въ очахъ россiйского и украиньского панства була вѣрнымъ образомъ потомкôвъ колишнього козацтва. Тому-то въ I. и II. части Енеиды Котляревскiй звеселявъ тее панство шутливыми подѣями зъ побуту трояньскихъ бурлакôвъ, и ажь въ III. части, описуючи пекло, сказавъ ôнъ людямъ высшои верствы суспôльности не одно слово гôркои правды. Въ пеклѣ мучать ся паны, щó на сѣмъ свѣтѣ простымъ „людямъ льготы не давали и ставили ихъ за скотôвъ" (III, 87)[1]), тамъ живуть не тôлько „судьѣ, пôдсудки, писарѣ", але й „розумнй философы, чепцѣ, попы и крутопопы" (III, 89)... Все-жь еще не смѣвъ авторъ зъявити свои симпатiѣ до Украины: навпередъ треба було передъ людьми культурными розкрыти всю скарбницю мовы простого люду[2]), ôдтакъ можно було спонукати перевертнѣвъ, щобы, поглядаючи на образъ упадку Украины, стямились у своѣмъ безголовю и серцемъ прихилились до полишеного поспôльства. Зъеднавши собѣ читателѣвъ мôгъ авторъ ôдкрывати свои сердечнй гадки и будити патрiотизмъ у тыхъ, щó забували свою батьківщину. Такъ отже описуючи, якъ бучна Латинь до вôйны зъ Троянцями снаряжалась, спôмнувъ постъ про часы давнои гетьманщины, присвячуючи згадцѣ про славну бувальщину отъ-сй патрiотичнй слова:

---

[1]) Всякй цитаты наводять ся тутъ зъ того выданя Енеиды, котре Кулѣшь надруковавъ въ Петербурзѣ 1862. р.

[2]) „Новь", ibid., стор. 709.

Такъ вѣчноѣ памяти бувало
У насъ въ гетьманщинѣ колись:
Такъ просто вôйсько шиковало,
Не знавши: *стôй! не шевелись!*
Такъ славніи полки козацькѣ,
Лубенськѣй, Гадяцькѣй, Полтавськѣй,
Въ шапкахъ було, якъ макъ цвѣтуть.
Якъ грянуть, сотнями ударять,
Передъ себе списы наставлять, —
То мовь мѣтлою все метуть (IV, 157).

Опôсля въ V. и VI. части Енеиды звернувъ Котляревскій остру сатиру бôльше до зноровленого панства, нѣжь до бѣдолашного люду, и закôнчивъ своѣ творъ моральною наукою, котру могли собѣ стямити окаяннѣ перевертнѣ. Ось его слова:

Живе хто въ свѣтѣ необачно,
Тому нѣгде не буде смачно,
А бôльшь, коли и совѣсть жметь (VI, 297).

Изъ сего огляду можь дôзнатись, що „перелицьована“ Енеида Котляревского не есть творомъ комично-карикатурнымъ, якъ думавъ П. Кулѣшь[1]). Вже-жь авторови сеи травестіѣ не прийшло й на гадку, пôдлещуватись панамъ и за-для ихъ забавы высмѣвати звычаѣ й обычаѣ темныхъ, незрячихъ своихъ братôвъ. Ôнъ переймивъ ся высокою идеею, здвигнути своихъ землякôвъ изъ упадку морального и побудити перевертнѣвъ, щобъ полюбили покинену, заплакану матѣрь. Справедливо отже замѣтивъ Кониськѣй[2]), що любвою до свого народу дыше кожде слово Котляревского, та що ôнъ якъ зъумѣвъ, и

[1]) „Основа“, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ. Петербургъ. 1861; январь, въ статьѣ „Котляревскій“, стор. 259—261.

[2]) „Сьвіт“. Ві Львові 1881; число 2., въ статьѣ: „Відчити з історії русько-украінського письменства XIX. віку“; стор. 28.

якъ можно було, такъ и говоривъ про тяжкій побутъ украиньского народу, хоча не забувавъ згадати й иншî речи, котрî здавались ему негôдными и надъ котрыми ôнъ смѣявъ ся смѣхомъ сатиры. Ôдтакъ по словамъ Кониського Котляревскій являе ся народовцемъ, демократомъ, сатирикомъ, осмѣюючимъ схолястичну науку и панованѣ чужоземскои мовы въ школахъ и науцѣ; ôнъ стоить за гуманнôсть, се бо устами царя Латина розказуе, що треба бути звѣремъ, щобъ на вôйнѣ проливати людску кровь, або вбивати людей (IV, 153). Опроче Котляревскій натякавъ зъ легка на неволю крѣпакôвъ, вложивши въ уста Зевеса тî слова, що Еней „на панщину ввесь свѣтъ погонить“ (I, 8).

Про-те змаганѣ Котляревского не було лишь опозиціею противъ псевдо-клясицизму, якій зъявлявъ ся ще подекуды въ россійскôмъ письменствѣ[1]), — авторъ-патріотъ зволôкъ на землю богôвъ зъ Олимпа и зрôвнавъ ихъ зъ людьми зъ-за-того, що поставивъ ихъ репрезентантами власти й управы земскои, вкладаючи въ уста Зевеса отъ-сî слова до сварливыхъ богôвъ:

Поступки вашî всѣ не божî:
Вы на сутяжникôвъ похожî,
И радî мордувать людей (VI, 229).

Ôдтакъ пôдъ личиною королятъ-панснятъ и богатырѣвъ клясичного свѣта скрывъ авторъ панску величь суспôльности россійскои й украиньскои и про-те пôдъ покрывкою комичнои травестіѣ мôгъ ôнъ высказати тî кривды, якî терпѣвъ людъ украиньскій ôдъ своихъ мучителѣвъ. И справдѣ повелось Котляревскому осягнути цѣль свого литературного змаганя. Люде культурнî въ

[1]) Про опозицію Котляревского до клясицизму спôмнувъ також А. Пыпинъ въ „Исторіи славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879; томъ I., стор. 358.

Россіи пôзнали красу мовы украиньскои и придивились близше окремому побутови Украинцѣвъ, а свои перевертнѣ бачили въ Енеидѣ мовь въ зеркалѣ руину колишньои батькôвщины, щô єѣ помогли занапастити чужимъ супостатамъ. Простî-жь люде могли дôзнатись, що ихъ упадокъ не єсть ще такъ-великій супроти моральнои загибели у высшихъ верстôвъ суспôльности. Коли бо въ „перелицьованôй" Енеидѣ культурнî люде побввають ся муками въ пеклѣ, то неписьменнî бѣдолахи звеселяють ся житемъ щасливымъ[1]). Ôдтакъ твôръ Котляревского ставъ вельми популярнымъ не тôлько мѣжь людьми письменными але й мѣжь бѣдными потомками колишнього славного козацтва. Ба, рукопись Енеиды попалась въ руки тыхъ Запорожцѣвъ, щô пôсля зруйнованя Сѣчи зайшли ажь за Дунай въ Туреччину. Розказують[2]), що въ часѣ турецкои вôйны (1806) Иванови Котляревскому треба було переплысти човномъ черезъ Дунай. Керманичами того човна були два Запорожцѣ. Вдивлюючись въ лице капитана, Запорожцѣ пôзнали въ нѣмъ свого земляка и про-те забаглось имъ, дôзнатись про єго прôзвище. Котляревскій назвавъ себе, а керманичѣ запытались: „Чи не той, щô скомпонувавъ Енеиду?" — „Той самый", усмѣхаючись ôдповѣвъ капитанъ. — „Такъ це ты, батьку нашь рôдный?!" — кликнули радôсно Запорожцѣ, и припавши до него, стали цѣлувати єго руки. — „Иди, батьку

---

1) Порôвн. отъ-се мѣсце въ Енеидѣ:

Се бѣднî нищî, навиженнî,
Щô дурнями счисляли ихъ,
Старцѣ, хромî, слѣпорожденнî,
Зъ якихъ бувъ людській глумъ и смѣхъ;
Се, щô зъ порожными сумками
Жили голоднî пôдъ тынами... (III, 108. 109).

2) С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ". Кіевъ 1875; стор. V. и VI.

до насъ!“ сказали они Котляревскому, коли выходивъ зъ човна, „мы тебе зробимо старшимъ!“

Такъ отже „перелицьована“ Енеида стала справдѣ лѣкомъ цѣлющимъ для безталанной Украины, котру чужï супостаты и свои перевертнѣ засудили на загибель вѣковѣчну. Ось ôджило слово украиньске и ôдтакъ повѣяло теплымъ леготомъ не тôлько на хаты мужицкï, але й на деякï домы панскï, изъ-за чого до рôдной мовы стало нахилятись богато письменныхъ людей, котрï дотôль придержувались культуры россiйской або польской. Правда, що той починъ нового словесного житя бувъ породомъ тяжкимъ, по-за-якъ радикальнымъ лѣкомъ мусѣла бути комична травестiя, однакъ иншимъ способомъ нѣякъ не могло-бъ ôдбутись на Уравнѣ ôдродженє просвѣтне и нацiональне.

Та й справдѣ Енеида Котляревского єсть творомъ высокой стôйности литературной. Лишь подекуды не мôгъ авторъ ôдвязатись ôдъ поваги свого взору, се-бъ-то ôдъ Енеиды Осипова. Переймивши ôдъ сего твору сатиричне высмѣванє пяницъ, Котляревскiй въ „перелицьованôй“ Енеидѣ денекуды „пересоливъ“, по-за-якъ майже въ кождôй комичнôй ситуацiи сивуха являє ся неначе искрою, щô дожидає лишь сухого пôдпалу, щобъ запалахкотѣти поломямъ. Такъ отже въ Енеидѣ Котляревского пють до-дуру не тôлько бурлаки, паны й князьки, але й богово олимпiйскï (II, 39. 42), ба й праведники на тôмъ свѣтѣ въ раю „полягавши курять люльки або пють горѣлочку“ (III, 106). Дальшимъ наслѣдкомъ безнастанной пiятики являють ся деякï недоладнï слова, котрï навѣть въ комичнôмъ творѣ натякають на грубый реализмъ[1]).

---

[1]) Описуючи пожежу човнôвъ Котляревскiй малює ось-такъ великiй страхъ Енея:

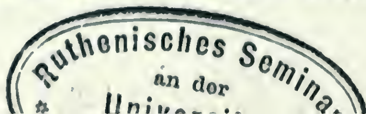

А вже-жь свѣтоглядъ поета єсть въ загалѣ ясный и веселый. Тому-то й въ пеклѣ гомонить иногдѣ реготня и дружна балагурня (III, 102. 103), ба тутъ проявляє ся подекуды майже такій побутъ проклятыхъ, якій вели грѣшники въ сѣмъ свѣтѣ (III, 98. 99). Въ загалѣ въ Енеидѣ Котляревского вызначує ся шутлива вдача Украинця, котрый и въ недоли смѣє ся крôзь сльозы, мѣжь-тымъ, коли въ комичнôмъ творѣ Блюмауера добачаємо бôльше сарказму й иронiѣ, нѣжь справдѣшнього гумору.

Котляревскій блиснувъ своимъ талантомъ особливо въ III. части Енеиды, однакже и въ инших частяхъ єсть богато мѣсць вельми поетичныхъ. Мѣжь ними вызначує ся описъ бурѣ на морѣ (I, 4. 5; II, 28; IV, 119), оповѣданє про роботу Вулькана въ кузни, коли на просьбу Венери для Енея ковавъ збрую (V, 183). Чудово описана также проява бѣлоликои, красной Венери, сидячои на хмарѣ золотôй, коли сеся богиня подавала нову збрую свому сынови Енеєви (V, 187—189). До такихъ же мѣсць, щô вызначують ся драматизмомъ, належить описъ ворушнѣ богôвъ въ Олимпѣ, коли гнѣвливый Зевесъ загрозивъ богамъ, що поспыхає ихъ зъ неба, та що богинѣ пôшле въ запорожску Сѣчь за-те, що тôлько сварять ся та мѣшають ся въ людскѝ справы (VI, 229—236). Опроче въ цѣлôй Енеидѣ єсть богато гарныхъ епизодôвъ, порôв-

---

Пôднявши голову у-гору,
Кричавъ, опареный мовь песъ,
Олимпськихъ шпетивъ на всю губу,
И неню лаявъ свою любу,
Добувсь и въ ротъ и въ нôсъ Зевесъ.
„Гей ты, проклятый стариганю,
На землю зъ неба не зиркнешь?!...“ (II, 48).

пань[1]) и образôвъ поетичныхъ, котрыми оживляє ся подекуды довше оповѣданє про справы военнû.

Такъ отже Енеида Котляревского изъ-за высокои литературнои стôйности єсть доси окрасою руско-украиньскои литературы, мѣжь-тымъ коли Енеиды Осипова нѣхто вже въ Россіи не читає; ба й травестована Енеида нѣмецкого поета Блюмауера уважає ся творомъ прістарымъ, що втративъ давнѣйшу свою принадну силу.

Меншу вартôсть литературну мають оба драматичнû творы Котляревского „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарôвникъ“. Хоча-жь авторъ въ писаню сихъ творôвъ не придержувавъ ся правилъ драматургіѣ, то однако на сценѣ подобають ся они вельми, по-за-якъ въ нихъ зъявляє ся вѣрна характеристика суспôльного побуту на Українѣ. Особливо-жь въ Наталцѣ Полтавцѣ добачаємо майже таку свѣжу й чудову красу, якою вызначують ся безсмертнû творы людовои поезіѣ украиньскои, изъ-за чого сеся народна оперетка зъєднала собѣ загальну симпатію не то на Українѣ, а й въ Московщинѣ. — Ось и змѣстъ сего твору драматичного: Наталка Полтавка любить убогого парубка Петра, котрый давнѣйше бувъ годованцемъ у старого Терпила, батька Наталчиного, и зрôсъ вкупѣ зъ гарною дочкою свого добродѣя. Але-жь

---

[1]) Мѣжь поетичными порôвнанями вызначує ся именно отъ-се:

Не хмара сонце заслонила,
Не вихоръ порохомъ вертить,
Не галичь чорна поле вкрыла,
Не буйный вѣтеръ се шумить:
Се вôйско йде всѣма шляхами,
Се ратне брязкотить збруями,
Въ Ардею городъ поспѣша.
Стовпъ пороху пôдъ небо вєтця,
Сама земля, здаєтця, гнєтця;
Енею! де теперь душа? (IV, 165).

тогдѣ бувъ ôнъ бѣдный и не мавъ надѣѣ зъ Наталкою подружитись, хочь любивъ eѣ щиро. Ôдтакъ старый Терпило розпивъ ся и выгнавъ Петра зъ хаты. Коли-жь не стало й послѣднього сего робôтника, Терпило зовсѣмъ извѣвъ ся, вмеръ въ бѣдности и лишивъ жену й дочку безъ кусника хлѣба. Стара Терпилиха рада-бъ була выдати Наталку за якого дячка або за волосного писаря, думаючи, що такою женитьбою полегшае ихъ тяжка доля; та отъ, Наталка, тужачи за Петромъ, щó пропавъ безъ вѣсти въ чужинѣ, не хотѣла й чути про якйсь сваты. Саме-тогдѣ зъявляе ся новый богатый женихъ, панъ возный Тетерваковскій. Макогоненько, сельскій выборный, чоловѣкъ вертливый, бувъ при сѣмъ сватаню старостою. Бѣдна Наталка, не дôждавшись свого Петра, зъ тяжкимъ серцемъ покорилась своѣй матери, котра конче бажала сего подружя. Коли подали вже ручники, зъявивъ ся Петро и сейчасъ найшовъ собѣ вѣрного товариша въ Миколѣ, далекôмъ родичу Терпилихи. Петро довѣдуе ся, що Наталка вже посватана за возного, и въ розпуцѣ серця радъ бы ще разъ eѣ побачити. Микола выкликуе Наталку зъ хаты, та отъ, дѣвчина радѣючи радостію, що вернувъ ся Петро, вже й не думае выдаватись за возного, кажучи: „не хочу, не пôду, — та й кôнцѣ въ воду“ (стор. 364). Супроти такои рѣшучои волѣ Наталки не вдѣяла нѣчого зажурена мати. Коли-жь выборный и возный стали докоряти „пройдисвѣту“ Петрови, то бѣдный парубокъ сказавъ Наталцѣ, щобы покорилась своѣй доли, послухала матери и полюбила пана возного. Тогдѣ-то возный, пôзнавши сердечну вдачу Петра ôдступивъ ôдъ свого женихання и заявивъ, що ôдказуе ся ôдъ Наталки та уступае eѣ Петрови „на вѣчнoе и потомственное владѣніе зъ тимъ, щобъ зробивъ ѣѣ благополучною“. Ôдтакъ стара Терпилиха поблагословила своихъ дѣтей,

а Петро сказавъ, що „Богъ поможе єму й Наталцѣ вѣрною любовію и порядочною жизнію бути примѣромъ для другихъ и заслужити прôзвище добрыхъ Полтавцѣвъ“ (стор. 376).

Можно догадатись, що поетъ гарною Наталкою Полтавкою хотѣвъ зъобразити чудову Украину. Въ Енеидѣ не поваживъ ся ôнъ высказати явно свои любови до рôднои батькôвщины. Коли-жь ôнъ панôвъ и въ загалѣ людей культурныхъ въ Россіи познакомивъ близше зъ мовою и суспôльнымъ побутомъ люду украиньского, то вже легче прийшлось єму звеличити свою Украину такъ, щобъ и „панъ возный“ єѣ полюбивъ. Той-то возный покинувъ бувъ рôдну мову и горнувъ ся до чужого панства. А вже-жь пôзнавши Наталку Полтавку, прихиливъ ся до неи серцемъ и бажавъ зъ нею подружитись.

Хоча-жь ссся оперетка єсть вѣрнымъ образомъ житя народного, то все-таки видно въ нѣй вплывъ сентиментального напряму литературного, котрый въ Россіи ôдъ р. 1792. ставъ проявлятись[1]). Котляревскій станувъ въ опозиціи до псевдо-клясицизму, и нахиливъ ся до сентиментальности, по-за-якъ сей напрямъ литературный лучше ôдповѣдавъ вдачи украиньскôй, нѣжь фальшивый клясицизмъ французскій. А вже-жь заявивши въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ наклôнъ до сентиментальности, Котляревскій потягнувъ за собою деякихъ иншихъ писателѣвъ украиньскихъ, ба й самъ талантливый Квѣтка-Основяненко переймивъ сентиментальну афектацію ôдъ Котляревского, дарма, що тогдѣ въ россійскôй литературѣ сентимен-

---

[1]) Творцемъ сентиментального напряму литературного въ Россіи бувъ Н. Карамзинъ, написавши двѣ повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталя, боярская дочь“.

тального напряму майже нѣхто вже не придержувавъ ся[1]).

Въ шутливôй оперетцѣ, написанôй пôдъ заголовкомъ „Москаль-чарôвникъ“ скрывае ся мабуть сеся провôдна гадка, що Украину старае ся подолѣти культура российска, що однако се змаганє не вдѣе нѣчого, по-за-якъ Украина придержуе ся вѣрно рôдныхъ святощій. — Змѣстъ сеи оперетки есть такій: До Тетяны, молодои жены чумака Чупруна, заходить судовый паничь Финтикъ, щó стыдає ся своеи матери, простои старушки, и говорить по-московски. Тетяна — се невѣста жвава, жартлива й глузлива, однакъ вѣрна свому мужеви. Чупруна не мае дома, — поѣхавъ въ дорогу за сôлью. Саме тогдѣ въ хату Чупруна приходить на кватиру москаль (солдатъ), котрый чванить ся своею грубою вдачею и опôсля просить хозяйки, щобы дала ему чого повечеряти, або хочь чарку горѣвки. Коли Тетяна не вволила волѣ москаля, то положивъ ся ôнъ въ запѣчку, и удаючи спячого, небавомъ ставъ хропти. Тогдѣ учувъ ôнъ, що у Тетяны есть пражена ковбаса, печена курка и пляшка запѣканки. Ажь ось вернувъ Чупрунъ зъ дороги, а Тетяна почувши его голосъ велѣла Финтикови скрытись пôдъ припѣчкомъ. Чупрунъ побачивши солдата-постояльця, пытае ся жѣнки, чи его нагодувала, та довѣдуе ся, що у неи нема нѣчого, по-за-якъ она для себе рѣдко коли й варила. Ôдтакъ встае москаль зъ запѣчка и зъявляе Чупрунови, що ôнъ есть чарôвникъ, та що нагодуе голодного чумака. Показуе отже тѣ мѣсця, де Тетяна скрыла запѣканку й ѣду, та выганяе Финтика зъ-пôдъ припѣчка, звѣщаючи чумакови, що се е чортъ, котрый

[1]) Коли Квѣтка-Основяненко писавъ першѣ свои повѣсти, то въ России славный поетъ Пушкинъ вытычивъ литературѣ напрямъ національный.

принявъ стать судового панича. Однакже Тетяна признає ся чоловѣкови, що се таки справдѣшній Финтикъ, котрый такъ ѣй надоѣвъ и осоруживъ ся, що й ѣй задумалось, надъ нимъ поглумитись. Чупрунъ не мстить ся Финтикови, а дає єму науку, щобъ ôнъ нѣколи не забувавъ, якого ôнъ роду, щобъ почитавъ матѣрь свою, поважавъ старшихъ себе, та щобъ Тетяну обходивъ на тридевять земель.

Сеся оперетка не зовсѣмъ вподобалась Кулѣшеви; се бо закидує Котляревскому, що Чупрунъ являє ся придуркуватымъ, мѣжь-тымъ, коли чумаки „самые развитые люди“[1]). А вже-жь Н. Петровъ доказавъ Кулѣшеви[2]), що основну гадку въ „комедіи“ „Москаль-чарôвникъ“ взявъ Котляревскій изъ украиньского народного переказу, що именно въ казцѣ „Москаль-рыбалка“[3]) чумаки супроти солдатôвъ являють ся справдѣ безглуздыми, по-за-якъ сй пакôстники ихъ пôддурюють и зъ возôвъ крадуть имъ рыбу. Опроче Чупрунъ єсть лишь забобоннымъ а не придуркуватымъ; се бо бесѣдує втропно, ба, говорить про столицю одну й другу, про сенатъ, министрôвъ и т. и. (стор. 417. и 418). Вѣра-жь въ чары була тогдѣ прикметою не тôлько людей неграмотныхъ, але й письменного панства.

Народну оперетку[4]) въ 3 дѣяхъ п. з. „Наталка Полтавка“ надруковано у-перве 1819. р. въ Харковѣ, а въ друге 1838. р. также въ Харковѣ коштомъ И. Срезнев-

---

[1]) „Основа“, С.-Петербургъ, 1862; лютый; стор. 23[2].

[2]) „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ 1884; стор. 33—35.

[3]) И. Рудченко, „Народныя южнорусскія сказки“. Выпускъ II., стор. 170—173.

[4]) Въ выданю Кулѣша зъ 1862. р. оба драматичнй творы „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарôвникъ“ названй „украинскою оперою“.

ского (зъ предмовою и зъ додаткомъ словаря). У-трете выдано сю оперетку въ 2 дѣяхъ 1862. р. въ Петербурзѣ заходомъ Кулѣша. Ôдтакъ передруковано сей творъ драматичный ще кôлька разôвъ. — Шутливу-жь оперетку п. з. „Москаль чарôвникъ" выдано у-перве 1841. р. въ Москвѣ коштомъ И. Срезневского, та й опôсля ще кôлька разôвъ ѥѣ надруковано.

Мѣжь печатаными творами Котляревского находить ся ще „Ода до князя Куракина"[1]). Хоча сеся ода ѥсть панеґирикъ, писаный по правиламъ середньовѣчнои науки схолястичнои въ честь малороссійского генералъ-губернатора, то однако проявляють ся тутъ такожь здоровî гадки, по-за-якъ поетъ выступае противъ деякимъ лукавымъ панамъ, щó бѣднымъ людямъ не давали пôльги, и ôдзывае ся зъ докоромъ про тыхъ судьѣвъ, щó людей не судили по правдѣ[2]).

---

[1]) У-перве надруковавъ сю оду П. Кулѣшь въ Петербурскôй „Основѣ" зъ 1861. р. (январь, стор. 251—255).

[2]) Порôвн. отъ-се мѣсце въ „одѣ до князя Куракина":

— Крутенькую загадку
Нашимъ ты задавъ панамъ,
Бо, щобъ мали чистî душѣ,
Щобъ держали строго уши,
Ты собой ихъ учишь самъ....
— — — — —
И такихъ було доволѣ,
Щó прохали на панôвъ,
Що паны, по ихъ злôй воли,
Не дають пахати нивъ;
Що козацькими землями,
Сѣнокосомъ и полями
Вередують, мовь своимъ.
Судъ у правду не вникае,
За панами потакае,
Щобъ було ёму и имъ. (стор. 445. и 446.)

Зъ-помѣжь рукописей, щó ихъ лишивъ Котляревскій, важнѣйшй суть отъ-сй:

1) „Размышленія о расположеніи, съ какимъ должно приступать къ чтенію и размышленію о св. Евангеліи Луки“[1]). Се єсть украиньскій перекладъ тексту французского[2]), подѣленый на 359 главъ. Изъ однои замѣтки перекладчика можна дôзнатись, що ôнъ почавъ сю роботу въ жовтни 1823. р., а кôнчивъ єѣ 17. червня 1838. р.

2) „Замѣтки“ про деякй народнй обычаѣ[3]).

И. Котляревскій есть творцемъ новои добы литературы руско-украиньскои. Єго можь уважати „предитечею“ Тараса Шевченка. Якъ бы не було автора Енеиды, то не мôгъ бы опôсля зъявитись безсмертный кобзарь украиньскій; навпередъ треба було утворити языкъ литературный и зъєднати для него людей культурныхъ, по чôмъ Украина могла зъ упадку двигнутись словами апостола правды й науки. И сказавъ Шевченко свому „предитечи“ велике „спасибôгъ“ за славный єго починъ просвѣтный, присвятивши єму „на вѣчну память“ чудову пѣсню, въ котрôй вызначують ся особливо ось-тй вѣщй слова:

Все осталось, все сумує,
Якъ руины Троѣ;
Все сумує, тôльки слава
Сонцемъ засіяла:
Не вмре кобзарь, бо на вѣки

---

[1]) Заголовокъ сего писаня подавъ А. Терещенко въ мовѣ россійскôй; однакжe Котляревскій зладивъ свôй переклад въ мовѣ украиньскôй.

[2]) Се заголовокъ оригиналу французского: Évangile medité distribué pour tous les jours de l' année, suivant la concorde des quatre évangélistes, augmenté d' une notice, par le P. Duquesne. XIII. tomes. Lyon 1816.

[3]) Порôвн. „Основу“, 1861., (февраль, стор. 172). Терещенко списавъ тутъ змѣстъ сихъ замѣтокъ.

Его привітала.
Будешь, батьку, панувати,
Поки живуть люде,
Поки сонце зъ неба сьяе,
Тебе не забудуть[1]).

2. Петро Артемовскій-Гулакъ[2]).

Онъ родивъ ся въ Городищи, Кіевскои губерніѣ, 16. сѣчня 1790. р.[3]). Батько его Петро бувъ священикомъ, що задля бѣдности мусѣвъ самъ давати сынови освѣту дома, та ажь въ 12. роцѣ оддавъ его до бурсы Кіевскои. Коли-жь лучилась въ Кіевѣ велика пожежа, и бурса зъ духовною академіею спалилась, то молодый Артемовскій-Гулакъ перетерпѣвъ велику нужду, та ходячи по базару, вызбирувавъ лушпины зъ кавуновъ и ними годувавъ ся колька днѣвъ. Выйшовши зъ бурсы Артемовскій не хотѣвъ бути попомъ. Полюбивши дочку одного богатого пана, бажавъ

---

[1]) Т. Г. Шевченко. „Кобзарь". У Празі 1876.; І., стор. 191. — Такожь Яковъ Головацкій помянувъ Котляревского добромъ, написавши его біографію, котру закончивъ сими словами: „Цѣла Украина съ почестью споминае Котляревского... Кождый Малорусинъ зъ глубины души вздыхае за нимъ. Дорогоцѣнне имя его заховано буде на завсѣгды въ памяти народной, якъ пѣсня народна, котра не умирае николи". („Пчола", Львовъ 1849; число 3. стор. 37—41.)

[2]) Важнѣйша литература: „Артемовскій-Гулакъ"; статья П. Кулѣша въ Петербурской „Основѣ", 1861; мартъ, стор. 78—113. — „Відчити з історії русько-українського письменства XIX. віку". II. „Петро Артемовський Гулак"; статья Ол. Кониського у Львовской часописи „Сьвіт"; 1882; число 14., стор. 239—243. — Поровн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія Н. И. Петрова". Кіевъ 1884; стор. 56—71.

[3]) Въ деякихъ житеписяхъ Артемовского-Гулака читаемо що онъ родивъ ся 1791. р. въ Смѣлой, мѣсточку Черкаского повѣту, Кіевскои губерніѣ. Однакже Кониській дознавъ ся изъ записокъ Артемовского, що онъ родивъ ся въ Городищи.

ôнъ зъ нею подружитись, але панъ и слухати не хотѣвъ, щобъ зятемъ єго ставъ убогій семинаристъ. Ôдтакъ дѣвчина вмерла зъ чахотки, а Артемовскій ставъ учителемъ у якогось пана-Поляка въ повѣтѣ Бердычѣвскôмъ. И справдѣ надавъ ся ôнъ якъ-разъ на доброго учителя, бо цѣлкомъ орудовавъ мовами латиньскою, французскою и польскою. Та учителювавъ ôнъ трохи-не чотыри роки, и въ 1817. р. перебравъ ся въ Харкôвъ, щобы вступити въ университетъ.

Въ Харкôвскôмъ университетѣ професоры полюбили талантливого Артемовского; про-те препоручено єму читати лекціѣ польскои мовы для тыхъ студентôвъ, котрî бажали-бъ такои науки. Такъ отже Артемовскій разомъ и вчивъ ся и вчивъ другихъ въ университетѣ, хочь бувъ еще студентъ, и то приватный. Въ 1818. р. ставъ ôнъ учителемъ въ Харкôвскôмъ „институтѣ благородныхъ дѣвицъ“; а два роки опôсля (1820), хочь у него й не було ще аттестату на скôнченє университетскихъ курсôвъ, препоручили єму въ университетѣ читати лекціѣ зъ ґеоґрафіѣ, исторіѣ и статистики. Черезъ рôкъ подавъ Артемовскій-Гулакъ диссертацію „О пользѣ исторіи всеобщей и преимущественно отечественной и о способѣ преподаванья послѣдней“. За сю диссертацію одержавъ ôнъ званє маґистра, а въ 1823. р. дано єму въ Харкôвскôмъ университетѣ катедру „русской исторіи“, зъ котрои ôнъ не сходивъ 26 лѣтъ.

Въ кôнци двацятыхъ и въ самôмъ початку трицятыхъ рокôвъ Артемовскій товаришувавъ зъ ректоромъ университета Кроннеберґомъ и зъ професоромъ Куницкимъ. Куницкій бувъ великій пяниця, а Артемовскій товаришувавъ зъ нимъ лишь изъ-за остраху, щобы ôнъ зъ пяныхъ очей не вкоивъ якои халепы. А вже-жь сихъ трохъ мужѣвъ обвиноватили за те, що они „излишне

нравственно солидарны межъ собою". Артемовскій-Гулакъ бувъ чоловѣкъ обсрежный, ба й полохливый, а тутъ якъ-разъ въ ту саму пору выхопилось польске повстане (1831). Саме-тогдѣ якійсь урядникъ Черняевъ зробивъ доносъ, що въ Харковѣ завелась потайна революційна громада и що на чолѣ еи стоить „тріюмвіратъ": Артемовскій, Кроннебергъ и Куницкій. За тымъ доносомъ пôшла труссниця; трусили и въ кватирахъ, и въ университетѣ, ба й на улицѣ супротивъ домôвъ, де жили тî три мужѣ, зрывали дошки на пѣшоходахъ и глядали слѣдôвъ „заговору й революціѣ". Однакже мимо строи трусеницѣ не найшли нѣчого. Ôдтакъ царь Николай, приѣхавши въ Харкôвъ, позвавъ до себе Артемовского и сказавъ до него: „Тебя, кажется, немножко безпокоили?" Потôмъ повѣзъ его въ тюрму, де сидѣвъ уже Черняевъ за свôй брехливый доносъ. Вказуючи на Черняева, царь озвавъ ся до Артемовского: „Тебя безпокоили по милости этого негодяя..." Опбсля ставъ Артемовскій чоловѣкомъ вельми „благонадежнымъ", и ôдтакъ есть звѣстка, хочь може й не зовсѣмъ достовѣрна, що его „начальство" посылало вговорювати въ Черниговщинѣ и Полтавщинѣ козакôвъ, щобъ они не бунтовались а охоче йшли служити въ вôйско московске[1]).

Російскій публицистъ М. Де-Пуле, згадуючи про дѣяльнôсть Артемовского-Гулака въ Харкôвскôмъ университетѣ замѣчае[2]), що ôнъ бувъ плохимъ професоромъ. „Русскую исторію" читавъ Артемовскій по Карамзину и Устрялову и по словамъ того публициста не заявлявъ

---

[1]) Кониськiй, „Вiтчити з історії русько-українського письменства XIX. віку". („Сьвіт". Ві Львові 1882., число 14; стор. 241.)

[2]) „Вѣстникъ Европы", IX. годъ, книга 1., (январь); томъ I. С.-Петербургъ 1874; (въ статьѣ „Харковскій университетъ") стор. 83. 84.

нѣякои самостôйности въ дослѣдахъ историчныхъ. Ôдтакъ пише Де-Пуле, що Артемовскій добачавъ въ професурѣ „карьеру къ отличіямъ и почестямъ“, — що ôнъ на лекціѣ приходивъ „весь увѣшенный орденами и сіяющій перстнями“, и т. и. А вже-жь годѣ вѣрити всьо тее, що сей россійскій письменникъ про Артемовского верзé, по-за-якъ оказувавъ велику ненависть до Украины и еи найлучшихъ сынôвъ, и бувъ пристрастнымъ проповѣдникомъ національного „объединенія“. Коли Артемовскій бувъ професоромъ университета, то поставлено его (1831) инспекторомъ Харкôвского „института благородныхъ дѣвицъ“. Ôдъ 1841. до 1850. р. бувъ ôнъ ректоромъ въ Харкôвскôмъ университетѣ. По-за-якъ той Де-Пуле въ-загалѣ не злюбивъ Артемовского, то й про ректорску его дѣяльнôсть помянувъ лихомъ. Такъ звѣщае ôнъ, що Артемовскій зôбравъ разъ професорôвъ и зъ патосомъ выголосивъ свою мову, заявляючи, що задумавъ усунути всякî непорядки („злоупотребленія“), вкравшî ся въ университетъ. — „Да! злоупотребленія большія“, кликнувъ Лунинъ, професоръ всесвѣтнои исторіѣ, „но вы, господинъ ректоръ, первый ихъ виновникъ“[1]). Коли ôдтакъ декотрî студенты въ де-чôмъ провинили, то по словамъ того „объединителя“, скликувавъ Артемовскій всю молодѣжь университетску въ зборову салю и бôльше годины дававъ ôнъ остру науку, прикрашену цитатами зъ бесѣдъ Цицерона. Майже въ кождôй своѣй промовѣ до студентôвъ мавъ ôнъ говорити емфатично: „Юноши! Вы видите передъ собою старца, которому внимали старцы, когда онъ былъ юношей!“[2])

А вже-жь Артемовскій бувъ добродѣемъ студентôвъ-Украинцѣвъ, и ôдтакъ Микола Костомарôвъ живъ у него, коли вчивъ ся въ Харкôвскôмъ университетѣ[3]).

[1]) Ibid., стор. 87. — [2]) Ibid., стор. 85.
[3]) „Кіевская Старина“, томъ XII., 1885; стор. XXXVI.

Артемовскій стоявъ въ близькихъ ôдносинахъ до Квѣтки-Основяненка и до Амвросія Метлиньского. Кажуть[1]), що Квѣтка вмеръ (1843) на его рукахъ.

Ôдъ р. 1850. живъ Артемовскій на пенсіи въ Харковѣ, де й умеръ 1. жовтня (октября) 1866. р., схороняючи розумъ и память. Кониській згадує[2]), що память у него була не-абы-яка. Вергилія, Горація й иншихъ знавъ ôнъ на память, и ще за день до смерти говоривъ на память Вергилія.

Петро Артемовскій-Гулакъ бувши студентомъ Харкôвского университета (1817) намагавъ ся писати по-россійски, и про-те зладивъ кôлька перекладôвъ зъ чужихъ языкôвъ на мову россійску. Се були вѣршѣ змѣсту религійно-мистичного, примѣромъ „Мученіе сатаны при воззрѣніи на Эдемъ“ зъ Мильтонового „Втраченого раю“[3]). Въ сихъ своихъ перекладахъ придержувавъ ся Артемовскій того мертвого языка, щó его захвалювавъ Алексѣй Шишковъ, бажаючи ввести языкъ церковно-славяньскій въ россійску письменнôсть. Коли-жь молодый Украинець побачивъ, що така писанина не доведе до-путя, то задумавъ ôнъ вступити въ слѣды Котляревского и списувати свои творы литературні въ мовѣ рôднôй. Та й не пожалувавъ Артемовскій, що прихиливъ ся серцемъ до мовы украиньской, бо своею казкою „Панъ та собака“ зъеднавъ собѣ добру память не то мѣжь людьми письменными, але й мѣжь бѣдолашными мужиками на Украинѣ. Вже П. Кулѣшь, щó озвавъ ся зъ до-

---

[1]) „Украинская Старина“. „Матеріалы для исторіи украинской литературы народнаго образованія Г. П. Данилевскаго“. Харьковъ 1866; стор. 249.

[2]) „Сьвіт“, 1882; число 14., стор. 241.

[3]) Н. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литер. XIX. столѣтія“; стор. 57.

коромъ про Енеиду Котляревского, въ загалѣ похваливъ талантливого автора тои казки, назвавши єго „великимъ поетомъ“[1]). И справдѣ, Артемовскій змалювавъ въ тôй казцѣ такъ вѣрный образъ недолѣ мужикôвъ супроти самоволѣ панôвъ на Украинѣ, що сему творови треба дивуватись дивомъ великимъ. Въ тôмъ бо часѣ, коли люде культурнĭ въ панщинѣ не добачали нѣякого лиха, коли деякĭ зъ нихъ доказували потребу тои поганои неволѣ[2]), украиньскій поетъ вказавъ смѣливо на тяжку рану суспôльности въ Россіи, — вказавъ на недолю мужикôвъ супроти гулящого житя деякихъ бундюжныхъ панôвъ.

Въ казцѣ „Панъ та собака“ видимо пса Рябка, щó на панскому дворѣ не спить цѣлу нôчь и худобу панску вѣрно доглядає, та ажь досвѣта лягає спочити у своѣй норѣ. Ажь ось чутно гамôръ, галасъ, крикъ. Наймиты панскĭ кличуть собаку: „Цу-цу, Рябко! на-на!“ Бѣдный Рябко думавъ, що єму хочуть подати добру ѣду за-те, що ôнъ всю божу нôчь не спавъ, злодѣя ôдганявъ. Та ось стали єго лупити-бити по приказу пана, — пустили єго еле-живого. Коли жь ôнъ запытавъ ся дворнѣ, за-що згнущають ся надъ нимъ, то одинъ зъ наймитôвъ, Явтухъ, ôдповѣвъ, що панъ изъ панею всю нôчь не спали зъ-за того, що Рябко розбрехавъ ся. Ôдтакъ невольникъ-чоловѣкъ каже отъ-се до собаки-Рябка, щó являє ся образомъ крѣпака:

---

[1]) Порôвн. отъ-сĭ слова Кулѣша: „Еслибы Артемовскій-Гулакъ умеръ, написавши только *Пана та собаку*, то по надеждамъ, какія должно возбудить подобное произведеніе начинающаго писателя, мы бы сказали, что лишились въ немъ великаго поэта“. („Основа“, Петербургъ 1861., мартъ, стор. 112.)

[2]) Въ галицкôй Руси Денисъ Зубрицкій доказувавъ потребу панщины въ статьѣ „Rozprawa za pańszczyznę“, котру надруковано

Ты-жь знавъ, що вчора нашь у карты панъ програвъ ся;
Ты-жь знавъ,
Що хто програвъ,
Той чорта (не теперь на споминки) здрѣмае, —
Той батька рôдного, розсердившись, програе.
Ты-жь знавъ, кажу, Рябко, що панъ не буде спать.
До чого-жь гавкавъ ты? на-що-жь було гарчать?
Нехай бы гавкавъ самъ, а ты бъ уклавсь тихенько,
Забравшись въ ожередъ, та й спавъ бы тамъ гарненько.
Теперь ты бачишь самъ, що мокрымъ ôнъ рядномъ
Напавъ ся на тебе, и знай верзе притьмомъ.
Що грошей вчора ôнъ процындривъ щось не трохи...
— — — — — — — — — — — — —
А бачь, Рябко, а бачь! не гавкай, не ганяйсь!
Ляжь, хирный, та й мовчи, и зъ паномъ не рôвняйсь!
Чого брехать? нехай нашь панъ здоровый буде,
Ôнъ самъ и безъ собакъ сю панщину одбуде.

Послухавъ Рябко порады Явтуха, та не хотячи турбовати супокою пана попхавъ ся спати на цѣлый день и цѣлу нôчь.

Заснувъ Рябко, захрôпъ, ажь ожередъ трясетця;
Рябку й не снитця, й не верзетця,
Що вже Москалики въ коморѣ й на дворѣ
Скрôзь нишпорять, мовь тутъ вони й господарѣ,
Що вовкъ ягнятъ, а тхôръ курчатокъ убîрае...

Якъ засвитало, заворушилась опять панска двôрня, глядаючи необачного Рябка. Однакже ôнъ, чуючи поклики наймитôвъ, не квапивъ ся выйти изъ своеи норы.
„Теперь-то“, дума ôнъ, „мôй панъ всю нôчку спавъ,
Бо не будивъ його Рябко и не брехавъ;
Теперь-то ôнъ менѣ свою покаже дяку;

въ 1819. р. въ журналѣ „Rozmaitości“, се-бъ-то въ додатку до урядовои Газеты Львôвскои.

Теперь уже не втре менѣ, якъ вчора, маку.
Нехай цуцукають... мене симъ не зведуть,
Поки самі̂ сюды обѣдъ не принесуть".

Гамо̂ръ на дворѣ змагавъ ся, а Явтухъ найшовши Рябка зашморгнувъ ему на шіи арканъ. И опять по приказу пана наймиты стали Рябка побивати и влѣпили ему зъ сотеньку кіѣвъ за те, що о̂нъ добра панского не стерѣгъ, злодѣѣвъ та звѣрюки не обганявъ.

Примученый Рябко высказавъ тогдѣ отъ-сю гадку про самоволю пано̂въ:

„Нехай имъ служить бо̂льшь рябый въ болотѣ бѣсъ!
Той дурень, хто дурнымъ иде панамъ служити,
А бо̂льші̂й дурень, хто имъ дума угодити"....[1]).

Оцѣняючи сю казку замѣтивъ Кониській про „Рябка" ось-таке: „*Рябкомъ* поетъ показавъ гарно намальовану картину того безправя, въ якому находили ся крѣпаки; тыхъ утиско̂въ, які̂ вони терпѣли о̂дъ пано̂въ, того самоволя, яке паны чинили надъ людьми! То стоявъ передъ читателемъ не Рябко, не собака, а ввесь обернутый въ крѣпацтво украиньскій народъ. То не Рябко неклуеться всю но̂чь, не знаючи спочинку, то безталанні̂ крѣпаки; то не Рябко кричить по̂дъ батогами паньскихъ наймито̂въ, то не Рябка перѣщать пугою, то не зъ Рябка летить клоче шерсти, — то крикъ, гукъ, стогнане и сльозы крѣпако̂въ о̂дъ пано̂въ и народа загаломъ о̂дъ урядникôвъ и старшины"[2]). Кониській думае о̂дтакъ, що Яв-

[1]) Поро̂вн. журналъ „Основа", 1861, мартъ; стор. 81—85. — Казку „Панъ та собака" переложивъ О. Лепко на мову россійску. (Поро̂вн. книгу „Поэзія Славянъ", сборникъ лучшихъ поэтическихъ произведеній славянскихъ народовъ въ переводахъ русскихъ писателей, изданный подъ редакціею Ник. Вас. Гербеля. С.-Петербургъ 1871; стор. 169. 170.)

[2]) „Сьвіт", 1882; число 14; стор. 240.

тухъ являє ся „одразкомъ великои бôльшости интелиґентнои громады того часу“, що той наймитъ „болѣвъ серцемъ за Рябка, — та щó-жь? однымъ серцемъ безъ розуму, безъ освѣты, безъ розвою не богато вдѣєшь“[1]). — А вже-жь, нѣгде правды дѣти, Явтухъ є собѣ таки простый крѣпакъ, щó по приказу панскому побиває другого крѣпака, дармá, що сей невольникъ проявляє ся въ образѣ собаки-Рябка. Тому-то й розмова обохъ сихъ крѣпакôвъ є вельми драстична, по-за-якъ песъ-Рябко жалкує ся про свою недолю й кривду, котру єго товаришь, чоловѣкъ-Явтухъ, гараздъ ôдчувавъ серцемъ, та зъ остраху передъ паномъ не смѣвъ єи высказати.

Въ загалѣ цѣла казка (щó обôймає 183 стрôчки) написана справдѣ по-майстерски, такъ що не знати, щó въ нѣй бôльше подивляти, чи епичный спокôй въ оповѣданю, чи комичный засновокъ казки, котрый довершує ся подѣєю траґичною, чи справжню драматичнôсть въ явѣ двохъ невольникôвъ, Явтуха й Рябка. Опроче мова въ казцѣ є жива, ядрениста й така гарна, що до Шевченка нѣ одинъ писатель не спромôгъ ся оживити своихъ творôвъ такимъ чудовымъ словомъ, якимъ вправно володѣвъ Артемовскій-Гулакъ[2]). Ôдтакъ не мо-

[1]) ibid., стор. 241.

[2]) Костомарôвъ зъявивъ Артемовскому велике „спасибôгъ“ за єго знамениту казку, пишучи мѣжь иншимъ се, щó слѣдує: „Артемовскій-Гулакъ былъ рѣдкій знатокъ самыхъ мельчайшихъ подробностей народнаго быта и нравовъ, и владѣлъ народною рѣчью въ такомъ совершенствѣ, выше котораго не доходилъ ни одинъ изъ малороссійскихъ писателей“. („Поэзія Славянъ“; стор. 159.) — Хоча-жь казка „Панъ та собака“ въ загалѣ всѣмъ вподобалась, то однако въ „Московскôмъ Телеграфѣ“ Н. А. Полевого замѣщено ось-таку ѣдку епиґраму на сей твôръ украинського поета:

„Пускай въ Зоилѣ сердце ноетъ, —
Онъ Артемовскому вреда не принесетъ:

жемо притакнути Кулѣшеви, котрый закидує Артемовскому наклôнъ до „котляревщины“ изъ-за того, що ôнъ за проводомъ автора Енеиды въ сѣй казцѣ корыстувавъ ся ямбомъ, котрый по думцѣ Кулѣша не годитъ ся зъ формою украиньскои народнои поезіѣ, — та що ôнъ наслѣдувавъ Котляревского въ описѣ природы нôчнои. Однакже казка „Панъ та собака“ не є творомъ поезіѣ людовои, котра по-найбôльше любує ся въ трохейскôй стопѣ вѣршовôй (‾ ˘). Вже-жь и Шевченко въ писаню поезій хôснувавъ ся иногдѣ ямбами; а впрочôмъ ямбы ôдповѣдають найлучше живôй и чуткôй вдачи народу русько-украиньского, та й сама мова наша проявляє часто ритмъ ямбичный. Такожь годѣ закидувати Артемôвскому, що ôнъ выписавъ зъ Енеиды деякѝ вѣршѣ, малюючѝ чорну нôчь въ природѣ; въ описѣ Артемовского находять ся лишь деякѝ слова, що случайно суть схожѝ зъ одвѣтными словами въ Енеидѣ[1]). Опроче авторъ казки „Панъ та собака“ вже зъ-за того не мôгъ наслѣдувати Котляревского, що єго образъ темнои ночи далеко красшій ôдъ картинки въ Енеидѣ.

Рябко хвостомъ его прикроетъ!
И въ храмъ безсмертья унесетъ“.

(„Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, томъ I. 1874; стор. 84.)

[1]) Кулѣшь порôвнує именно отъ-сѝ вѣршѣ Котляревского и Артемовского:

а) Вѣршь Котляревского:

Якъ тôлько темна та пахмурна
Изъ неба эслизла чорна нôчь,
Година-жь стала балагурна,
Якъ звѣздки повтѣкали прôчь... (Ен. III, 72.)

б) Вѣршь Артемовского:

На землю злѣзла нôчь...
Хочь въ око стрель тобѣ, такъ темно на дворѣ;
Уклавъ ся мѣсяць спать...
И ледвѝ крадькома яка маленька зôрка
Зъ-за хмары выгляне, неначе мышь зъ засѣка...

Въ рукописи замѣщено передъ казкою отъ-се „мотто“ изъ польскои байки Игнатія Красицкого: „Pies szczekał na złodzieja, całą noc się trudził“. Ôдтакъ думавъ Н. Петровъ, що Артемовскому польска байка „Pan i pies“ могла послужити основою ко написаню казки „Панъ та собака“, та що й сатира Красицкого „Pan niewart sługi“ могла спонукати украиньского поета, змалювати образъ двôрскои собаки Рябка[1]). Хоча-жь предметъ казки Артемовского є въ загалѣ той-самый, що єго выложивъ Красицкій коротенько въ чотырохъ стрôчкахъ своеи байки[2]), то все-таки твôръ украиньского поета вважаємо самостôйнымъ, по-за-якъ гадку, кинену польскимъ поетомъ, розвинувъ ôнъ зъ поглядомъ на недолю и окрему вдачу люду украиньского.

До сеи казки навязує ся „Супліка до Грицька Квѣтки“[3]). Авторъ посылаючи Квѣтцѣ свою казку, просить єго, щобъ ихъ обохъ, се-бъ-то Артемовского и Рябка пустивъ до своеи хаты. Въ сѣй „суплíцѣ“ пише ôнъ мѣжь иншимъ отъ-се:

Пусти! Чи бачь, якъ *Песъ Рябка* почастовавъ!
Коли-бъ йому языкъ родимецъ одôбравъ:
Щобъ ôнъ замѣсць *Рябка* до вѣку мавъ гарчати,
А нашь *Рябко* щобъ сѣвъ за його въ карты грати!
Пусти насъ, батечку, до хаты!

Зъявивши гадку, що й „надъ псомъ повинно ласку мати“, поетъ не знає, якъ приймуть єго казку Москалѣ.

---

[1]) „Очеркъ исторіи укр. литературы“, стор. 61—63.

[2]) „Pan i pies“.

Pies szczekał na złodzieja, całą noc się trudził,
Obili go nazajutrz, że pana obudził.
Spał smaczno drugiéj nocy, złodzieja nie czekał,
Ten dom skradł: psa obili za to, że nie szczekał (III, 16).

[3]) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 87.

Про-те просить Квѣтки, щобъ „его супліку й самъ читавъ, и ледачому ѣѣ паскудить не дававъ“;

Бо якъ почне Москаль по-своему складати,
Та *вотъ!* та *штіо?* та *какъ?* читавши примовляти,
Тодѣ хочь умыкай изъ хаты.

Пôсля сеи „супліки“, писанои вѣршами, слѣдуе въ прозѣ коротка ôдозва до читателѣвъ. Авторъ боить ся критики Москалѣвъ и про-те пише про нихъ се, щô слѣдуе: „Вони хочь щô по-свойому перехристять, и, я-жь кажу, мôй Рябко выпе одъ ихъ добру повну: уже що я знаю, то у його не останетця нѣ одного цѣлого реберця...“ Въ сѣй ôдозвѣ згадуе Артемовскій похвально про Енеиду Котляревского, пишучи отъ-се: „Уже нема його й на свѣтѣ нѣчого кращого, якъ (царство небесне) Еней въ нашôй одежи; еге! та ба! Москаль, бачь, поравъ ся и коло його, — и його одягнувъ по-московськиі...“ [1]).

Для Квѣтки зладивъ Артемовскій ще передше короткій стихотвôръ п. з. „Справжня добрôсть“, въ котрôмъ старавъ ся доказати, що правдива добрôсть не е попура и сонлива, мовь чернець турецкій, що „она на всѣхъ глядить такъ гарно й веселенько, якъ дѣвка, ôдъ свого идучи панъотця до церкви до вѣнця, глядить на парубка, мовь ясочка, пильненько“. Се письмо пôславъ Артемовскій Квѣтцѣ мабуть тогдѣ, коли бнъ покинувъ черничу жизнь и втѣшавъ ся побутомъ въ родинѣ [2]).

Казку „Панъ та собака“ написавъ Артемовскій 2. студня 1818. р. и надруковавъ еѣ въ Харковѣ въ „Украинскôмъ Вѣстнику“ [3]). Въ сѣмъ журналѣ напечатано бôль-

---

[1]) ibid., стор. 88.

[2]) „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 69. 70.

[3]) „Украинскій Вѣстникъ“ ставъ выходити въ Харковѣ 1816. р. Въ сѣмъ журналѣ печатались статьѣ наукові и беллетристичні въ мовѣ россійскôй та украиньскôй. „Украинскій Вѣстникъ“ пе-

шу часть его стихотворôвъ, мѣжь котрыми вызначуе ся казка „Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ“. Змѣстъ сеи гарнои казки е такій: Убогій мужикъ Солопѣй спромôгъ ся весною на горохъ, и ôдтакъ жѣнка Хивря радила ему, посѣяти горохъ на перелозѣ. Та ба! „горохъ ласенька рѣчь, и дѣтвора за нимъ полѣзе хочь у пѣчь“, сказавъ Солопѣй, — „обскубуть его зеленцемъ“. Однакже Хивря замѣтила, що „якъ уродить Богъ, то дасть на долю всѣхъ“. Солопѣй хотѣвъ посѣяти горохъ въ кутку, щобъ и „врагъ“ тамъ его не найшовъ, але въ кôнци услухавъ Хиврѣ, зъоравъ перелôгъ и посѣявъ горохъ. Ось уже пôдрôсъ горохъ и прийшла черга на стручки. Хто йде, горохъ скубне, а дѣтвора втѣшае ся добрымъ полономъ. Зôбравъ Солопѣй горохъ, и клине-проклинае всѣхъ тыхъ, щô ему заподѣяли таку пакôсть, та й до Хиврѣ ôдзывавъ ся зъ докоромъ, тому-що порадила ему сѣяти горохъ на перелозѣ. Все-жь таки посѣявши два мѣшки зôбравъ Солопѣй сѣмь мѣшкôвъ гороху зъ перелога. Ôдтакъ на другу весну посѣявъ ôнъ горохъ межи пшеницею та житомъ. Але-жь якъ пôшовъ въ жнива, не заставъ нѣ зерна; процындривъ Солопѣй горохъ, а за горохомъ и жито та пшеницю; бо якъ пронюхали въ селѣ, що Солопѣй посѣявъ горохъ на рôли мѣжь житомъ и пшеницею, то давай ходити въ горохъ. Ходили й змяли та стовкли до-тла пшеницю й жито. Тогдѣ Хивря здôймила зъ кôлка двѣ новѣсѣнькû торбинки и сказала дурному Солопѣю:

реставъ выходити въ 1821. р. — Артемовскій пôдписавъ ся пôдъ своею казкою тôлько буквами ...ъ ...й ...ъ. Симъ способомъ пôдписувавъ ôнъ себе въ стихотворахъ своихъ до року 1827., та ажь пôдъ баллядою „Твердовській“, печатаною (1827) въ журналѣ „Славянинъ“, надруковавъ поетъ повне свое имя.

„Иди-жь теперь зъ-ôдцѣль, щобъ твôй и духъ не пахъ;
Не вмѣвъ свого, — носи-жь ты хлѣбъ чужій въ тор-
[бахъ!“[1])

Сю казку закôнчивъ поетъ довшою моральною наукою, котрою звернувъ ся до тыхъ, щó не хотячи хозяйнувати ладомъ предкôвскимъ, стали въ газдôвствѣ заводити новî, заграничнî порядки[2]). Такимъ мудрагелямъ сказавъ поетъ отъ-сю гôрку правду:

Та вже зъ васъ не одинъ оравъ пôдъ небесами,
А якъ на землю злѣзъ, пôшовъ въ старцѣ зъ торбами[3]).

Зъ сею казкою стоить у звязи „Писулька до того, который що-Божого мѣсяця украинского гôнця по всѣхъ усюдахъ розсылае“[4]). Сю „Писульку“ зладивъ Артемовскій прозою, высылаючи еѣ до Йовграпа вразъ изъ казкою „Солопѣй та Хивря“. Тутки спôмнувъ ôнъ ще-разъ про казку „Панъ та собака“, и сказавъ, що его „Рябка“ приймили досыть прихильно у самому Петербурзѣ й въ Москвѣ, що однакже все-таки у „деякихъ пôдпанкôвъ шапки на головѣ загорѣлись“. Ôдтакъ заявляе поетъ, що мабуть и мѣжь панами есть не одинъ „Солопяга“. Въ загалѣ жахае ся ôнъ якои халепы ôдъ панôвъ за свои писаня и добачае тôлько въ мужику свою рôдню, кажучи отъ-се: „Нема його й на свѣтѣ, якъ изъ своею рôднею — зъ мужикомъ: чи поскубтись, чи побитьця, чи й помиритьця, то все воно, таки сказано, свôй братъ“.

Менше важною есть „побрехенька“ „Тюхтѣй та Чванько“. Тюхтѣй е вѣршомазъ, щó придержуе ся рады Гараська (Горація) и про-те свои писаня ховае на де-

---

[1]) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 93—97.

[2]) „Очерки историі укр. литературы“, стор. 65 и 66.

[3]) Мотивъ до сеи казки взявъ Артомовскій зъ байки Красицкого „Groch przy drodze“ (III, 22).

[4]) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 99. и 100.

вять рокôвъ въ скриню, та читає ихъ ажь въ десятôмъ роцѣ. Якъ же побачить, що тамъ „ладу бѣсъ має“, то „въ грубу такъ-таки и впре шпаргалля все“. Иншои вдачѣ є Чванько слабкій, котрый всьо, „щó начеркавъ, то такъ въ друкарню несе“. Але громада ихъ однако поважає: „того нѣ сномъ не знає, другого не читає“[1]).

Межи стихотворами Артемовского находять ся ôдтакъ три байки: а) „Батько та сынъ“; б) „Рыбка“; в) „Двѣ пташки въ клѣтцѣ“. Найкрасшою є байка „Рыбка“ (плôточка); ось и змѣстъ єи: Дрôбненька плôточка узрѣла на удцѣ червяка, та не могла єго схопити, бо узеньке було єи ротеня. Стала отже падькати надъ своєю долею, по-за-якъ „тôлько великимъ рыбамъ на свѣтѣ жити“. Коли плôточка горювала, ажь ось щука вхопила за удку и „зъ воды шубовсть въ окрôпъ“. Побачивши чуже лихо, дрôбненька плôточка не жалкувалась вже нѣколи про свою долю[2]).

Артемовскій написавъ ще три поетичнѝ листы, перелицьовавши три оды римского поета Горація одвѣтно до поглядôвъ хлѣборобôвъ украиньскихъ. Въ першôмъ листѣ до Пархома перелицьовавъ ôнъ на свôй ладъ III. оду книжки другои, щó починає ся словами:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem: (non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia) moriture Delli!

Сѝ слова звучать ось-такъ въ переспѣвѣ руско-украиньскôмъ:

Пархоме! въ щастьи не брыкай!
Въ нудьзѣ притьмомъ не лѣзь до неба!

---

[1]) ibid., стор. 101. — Пôсля тои „побрехеньки“ слѣдує коротенька статейка п. з. „Де-що про Гараська (Горація)“, писана прозою и вѣршомъ, де авторъ опять згадує про „Чванька“.

[2]) Порôвн. байку Красицкого: Rybka mała i szczupak (I, 27).

Людей пытай, свôй розумъ май:
Якъ не мудруй, а вмерти треба[1]).

Въ другôмъ листѣ до Пархома зладивъ Артемовскій травестію XI. оды книжки першои, поклавши отъ-се „мотто" изъ сеи оды:

Tu ne quaesieris — scire nefas — quem mihi, quem tibi
Finem di dederint, Leuconoë, nec Babylonios
Tentaris numeros...

Ось и слова нашого поета:

Пархоме! не мудруй, ворожки не пытай,
Якъ довгій вѣкъ прокаратаєшь,
Щó выкувала вже зозуля, — проживай,
А бôльше... шкода, що й бажаєшь[2]).

Крôмъ сихъ двохъ поетичныхъ листôвъ до Пархома звѣстный намъ ще листъ до Терешка, котрый навязуе ся до IX. оды книжки другои. Горацій почавъ свою оду сими поважными словами:

Non semper imbres nubibus hispidos
Manant in agros, aut mare Caspium
Vexant inaequales procellae
Usque....

А вже-жь и Артемовскій ставъ свôй листъ писати вельми поважно та спôмнувъ про суспôльный побутъ люду украиньского, звѣщаючи мѣжь-иншимъ отъ-се:

Не все-жь и на панщинѣ, Терешку, товчемось
И дбаємъ на панôвъ въ жнива й въ косовицю:
А часомъ такъ-таки хочь въ празникъ урвемось,
Та деяку й собѣ придбаємо копицю.
Воно минетця все, козаче, не журись!
Кинь лихомъ объ землю, якого ката слинишь!

---

[1]) „Основа", 1861, мартъ; стор. 111.
[2]) ibid., стор. 112.

Найми псалтырь та Богу помолись...
Всѣ помремо; ты те-жь, Терешку, згинешь.

Ôдтакъ згадуе поетъ, що бѣлый царь велѣвъ „не некрута а козакôвъ давать“, щобъ бити Ляхôвъ и Туркôвъ. Въ кôнци спôмнувши, що въ Варшавѣ Иванъ „Хведоровичь“ Паскевичь зъ Ляхôвъ ввесь жиръ выдавивъ, та що тамъ и могоричь запивали, Артемовскій намагае ся Терешка въ журбѣ веселощами при чарцѣ розбуркати.

Сю перелицьовану оду Горація найшовъ Кониській мѣжь вѣршами, писаными рукою Артемовского[1]). Крôмъ сеи оды була тамъ еще перелицьована XXXIV. ода книжки першои и ôдтакъ зберегалисѣ отъ-сй три приказки: а) „Дурень и розумный“; б) „Цѣкавый и мовчунъ“ и в) „Лѣкарь и здорове“[2]). Все тее надруковано у Львôвскôй часописи „Сьвіт“ 1882. р., въ числѣ 14., на сторонахъ 242. и и 243.

Артемовскій написавъ по чужимъ взôрцямъ также двѣ гарнй балляды; именно зладивъ ôнъ вольный перекладъ польскои балляды Мицкевича п. з. „Твердовській“[3]) и такій-же перекладъ нѣмецкои балляды Ґетого п. з. „Рыбалка“ („der Fischer“). „Малороссійска балляда“ и з. „Твердовській“ въ руско-украиньскôй парафразѣ зъявляе живѣйшй образы и бôльше комичности,

---

[1]) Тй вѣршѣ Артемовского переписавъ Андрѣй Шимановъ, адвокатъ въ Харковѣ, и вразъ зъ деякими замѣтками про жите поета передавъ ихъ Ол. Кониському.

[2]) Порôвн. байки Красицкого: Mądry i głupi (IV, 26); Doktor i zdrowie (IV, 5).

[3]) Балляда Мицкевича мае заголовокъ „Pani Twardowska“. Въ нѣй есть трицять и одна строфа, а кожда строфа обôймае чотыри вѣршѣ; въ баллядѣ же Артемовского есть пятьдесять и двѣ строфы.

нѣжь „польскій оригиналъ“[1]). Ôдтакъ балляда „Рыбалка“ вызначуе ся чудовымъ словомъ и гибкимъ вѣршомъ.

Н. Петровъ начисливъ 20 украиньскихъ стихотворôвъ и письмъ Артемовского. Ось и переглядъ сихъ вѣршѣвъ: 1) Справжня добрôсть (до Грицька Основяненка), 17. вересня 1817. р. — 2) Панъ та собака (казка), 2. студня 1818; — 3) Супліка до Грицька Квѣтки; — 4) Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ (казка), 25. вересня 1819; — 5) Тюхтѣй та Чванько (побрехенька), 1. падолиста 1819; — 6) Де-що про Гараська (Горація), 2. падолиста 1819; — 7) Три приказки: Дурень и розумный, Цѣкавый и мовчунъ, Лѣкарь и здорове, 1. студня 1820; — 8) Твердовський, малороссійска балляда, надрукована въ 1827. р.; — 9) Рыбалка (балляда), 26. жовтня (октября) 1827; 10) Батько та сынъ, 29. жовтня 1827; — 11) Двѣ пташки въ клѣтцѣ, 1. падолиста 1827; — 12) Плôточка (байка), 4. падолиста 1827; — 13) До Пархома, два листы, 4. и 5. падолиста 1827; 14) Роскаяніе Охрима (до Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 26. лютого 1828; — 15) До Терешка, 1831. р.; — 16) До Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 20. лютого 1832; — 17) До Любки, „мотто“ изъ Горація, 16. марта 1856; — 18) Текла рѣчка невеличка, пѣсня; — 19) Упадокъ вѣка, „мотто“ зъ Лермонтова, 24. марта 1856; — и 20) Стихи П. А. Кулѣшеви, написанî незадовго до смерти[2]).

Писаня Артемовского печатано въ „Украинскôмъ Вѣстнику“ ôдъ 1817—1821. р., ôдтакъ въ „Вѣстнику Европы“ 1827. р. (кн. 6.), въ „Славянинѣ“ 1827. р. и въ „Утреннѣй Звѣздѣ“ 1834.[3]). Въ 1878. р. Ф. Пискуновъ

[1]) „Поэзія Славянъ“, стор. 159.

[2]) „Очерки исторіи укр. литературы“; стор. 58. и 59.

[3]) Артемовскій наблюдавъ въ письменныхъ своихъ творахъ

выдавъ въ Кіевѣ „Кобзаря“, се-бъ-то збôрникъ важнѣйшихъ письмъ Артемовского-Гулака[1]).

Изъ сего огляду можь дôзнатись, що найлучшî свои письма зладивъ Артемовскій до 1830. р. Коли-жь пôшла у него полицейска трусениця, то впавъ ôнъ духомъ и ôдтакъ пôзнѣйшî єго писаня не мають литературнои стôйности. Все-жь таки уважає ся ôнъ письменникомъ не-абы-якимъ. Петро Артемовскій-Гулакъ повѣвъ дальше тее просвѣтне дѣло, яке почавъ бувъ Иванъ Котляревскій. Мова въ єго казцѣ „Панъ та собака“ єсть гарнѣйша й чистѣйша ôдъ мовы перелицьованои Енеиды, и ôдтакъ идеѣ єго являють ся вельми людянî, по-за-якъ ôнъ обнявъ любвою найменшого брата и пôднѣсъ протестъ противъ огидного крѣпацтва. Коли-бъ ôнъ на тее не бувъ зважавъ, що изъ-за єго „Рябка“ „у деякихъ пôдпанкôвъ шапки на головѣ були загорѣлись“, то бувъ бы ступавъ дальше дорогою напередъ вытыченою и ставъ бы ся поетомъ справдѣ національнымъ. Хочь отже мотивы до своихъ поезій бравъ Артемовскій зъ клясичныхъ творôвъ Горація, Красицкого, Мицкевича, Ґетого, то однако вмѣвъ ôнъ надати своимъ писанямъ прикмету вельми поетичного, украиньского свѣтогляду, изъ-за чого имя єго въ исторіи нашои литературы остане ся по-вѣкъ величнымъ и славнымъ.

правопись фонетичну. Писавъ отже и тамъ, де чутно звукъ і, мѣжь-тымъ коли ôнъ всякій звукъ и (= ы, и) знакомъ ы выражавъ; н. пр. *лито* (*лѣто*), *вилъ* (*волъ*), *визъ* (*везлъ*), *сынъ*, *робыты* (*робити*).

[1]) Въ выданю Пискунова находять ся отъ-сі писаня Артемовского: 1. Рыбалка; 2. Твердовській; 3. Тюхтѣй та Чванько; 4. Де-що про Гараська; 5. До Пархома; 6. Батько та сынъ; 7. Рыбка; 8. Панъ та собака; 9. Солопѣй та Хивря; 10. Писулка. — Пискунôвъ перепечатавъ (крôмъ „Суплікы“ до Грицька Квѣт-

3. Евгеній Гребѣнка[1]).

Евгеній Павловичь Гребѣнка родивъ ся 21. сѣчня 1812. р. въ батькôвскôмъ селѣ Убѣжищи, Пирятиньского повѣту въ Полтавскôй губерніи. Ôнъ бувъ другимъ сыномъ гусарского официра, Павла Гребѣнки и его другои жены, Надежды Ивановны Чайковскои, панѣ Пирятиньскои. Дитячій вѣкъ Евгенія пройшовъ пôдъ батькôвскою стрѣхою; тогдѣ переймавъ ôнъ ôдъ своеи няньки-крѣпачки пѣснѣ й переказы людовî и ôдтакъ полюбивъ рôдну мову украиньску. Учителѣ домашнî Павло Гуслистый и Кудрицкій вмѣли заохотити его до науки: читавъ ôнъ хлопчикомъ богато такъ, що безъ книжки не мôгъ всидѣти. Про-те въ 1825. р. отець ôддавъ 13-лѣтного Евгенія въ гимназію высшихъ наукъ князя Безбородька въ Нѣжинѣ. Тамъ учивъ ся зъ Гребѣнкою въ однôмъ часѣ Микола Гоголь, тôлько Гоголь бувъ у высшôй клясѣ, нѣжь Гребѣнка. Въ близшихъ ще ôдносинахъ до молодого Евгенія стоявъ Олександеръ Атанасієвъ, щó опôсля бувъ украиньскимъ писателемъ и прозвавъ ся Чужбиньскимъ. Гребѣнка и Атанасієвъ були на кватирѣ у професора Соловева. По-за-якъ батько Олександра бувъ Великоросъ, то по догадцѣ Кониського мабуть Гребѣнка

ки) всѣ тî писаня, котрî Кулѣшь замѣстивъ въ статьѣ своѣй про Артемовского-Гулака („Основа“ 1861, мартъ, стор. 78 -113). — Въ 1877. р. надруковавъ Игнатій Онишкевичь въ „Рускôй Библіотецѣ“ (Львôвъ 1877, томъ I.) всѣ тî твори Артемовского, якî находять ся въ тôй статьѣ Кулѣша.

[1]) Важнѣйша литература: „Е. П. Гребинка“, статья Ф. Пискунова въ збôрнику украиньскихъ творôвъ Гребѣнчиныхъ, п. з. „Пырятынська ластивка“. Кіевъ 1876; стор. 4—9. — „Вітчити з історії русько-украïнського письменства XIX. віку“, статья Ол. Кониського у Львівскій часописи „Сьвіт“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 146. и 147. — Порôвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 210.

спонукавъ свого товариша, полюбити Украину[1]). Гребѣнка бувъ старшій Атанасіева-Чужбиньского на пять рокôвъ; до того ще Гребѣнку доля надѣлила такою вдачею, якою люде вплываютъ на товаришѣвъ, самî того не бажаючи. Одинъ зъ Грибѣнчиныхъ учителѣвъ повѣдае: „Гребѣнка бувъ завждѣ веселымъ, жартливымъ; его любили й товаришѣ й учителѣ, — добре вчивъ ся, пильнововъ надъ письменствомъ и пѣкловавсь, щобъ нѣкого не покривдити и кождому догодити“[2]).

Въ ґимназіи перетворили Гребѣнку на Ґребйонкина, и пôдъ сею назвою Евгеній скôнчивъ ґимназію, служивъ въ вôйску и тою-жь назвою пôдписувавъ першî свои творы литературнî.

Студенты Нѣжиньскои ґимназіѣ выдавали свôй рукописный вѣстникъ, щó звавъ ся „Аматузія“. Впорядчикомъ того вѣстника бувъ Домбровскій (опôсля професоръ университету въ Кіевѣ), а головнымъ робôтникомъ, душею вѣстника стоявъ Гребѣнка.

Гребѣнка почавъ писати по-украиньски будучи ще студентомъ. Першимъ его литературнымъ творомъ бувъ перекладъ першои главы зъ поемы Пушкиновои „Полтава“. Надруковано еѣ въ „Московскôмъ Телеграфѣ“, ч. 41. зъ 1831. р. Ôдтакъ въ 1833. р. напечатавъ ôнъ два ôдрывки сего перекладу въ „Утреннѣй Звѣздѣ“.

Въ 1831. р. Гребѣнка скôнчивъ курсъ въ ґимназіи зъ правомъ на „чинъ 14. класа“ и заразъ пôшовъ на службу въ резервы осьмого украиньского козацкого полку, але швидко выйшовъ въ ôдставку и въ 1834. р. поѣхавъ въ Петербургъ, де вже 1. лютого того року ставъ служити канцелярскимъ урядникомъ въ комисіи духовныхъ училищь.

---

[1]) „Олександеръ Атанасіевъ Чужбиньскій“. („Зоря“, 1887; ч. 4; стор. 70.) — [2]) ibid.

Въ столици Гребѣнка спôзнавъ ся зъ деякими россійскими й украиньскими письменниками. Въ 1833. р. друковавъ ôнъ въ „Утреннѣй Звѣздѣ“ деякѝ „Малороссійскѝ приказки“, а въ 1834. роцѣ выдавъ въ Петербурзѣ всѣ свои „приказки“ числомъ 26. Въ другôмъ выданю явились сѝ „приказки“ въ Петербурзѣ въ 1836. р.[1]).

Въ кôнци трицятыхъ рокôвъ Михайло Максимовичь подавъ Квѣтцѣ-Основяненкови гадку, щобы при якôмъ россійскôмъ журналѣ выдавати додатки въ мовѣ украиньскôй. Гребѣнка заявивъ тогдѣ готовôсть, обняти редакцію такихъ украиньскихъ альманахôвъ. Про-те задумавъ ôнъ выдавати кôлька альманахôвъ при „Отечественныхъ Запискахъ“. Але головный редакторъ Краєвскій взявъ назадъ свою умову, а причиною сему, якъ догадує ся Кониській, бувъ В. Бѣлинскій, головный помôчникъ Краєвского по роботѣ критичнôй и бібліографичнôй[2]). Такъ отже ôдъ 1836—1840. року Гребѣнка не печатавъ нѣчого по-украиньски. Тогдѣ хвалено россійскѝ єго творы и про-то не було у него снаги до украиньского письменства. Ажь въ 1841. р. выдавъ Гребѣнка въ Петербурзѣ украиньскій зôбрникъ „Ластôвка“. Се бувъ вѣдай той матеріялъ, котрый Гребѣнка зôбравъ, задумавши выдавати украиньскѝ альманахи при „Отечественныхъ Запискахъ“.

Коли Гребѣнка своими литературными творами ставъ звѣстный на Украинѣ, то забажавъ ôнъ навѣстити Квѣтку въ Основѣ. Въ дорозѣ балакавъ ôнъ зô своимъ „извощикомъ“ про Квѣтку й єго повѣсти; простѝ бо люде знали подекуды повѣсти „Грицька Основяненка“, позаякъ ôнъ змалювавъ дуже вѣрно суспôльный побутъ хлѣ-

[1]) Въ альманаху „Хата“ выдавъ Кулѣшь десять приказокъ Гребѣнки (стор. 41—57).

[2]) „Сьвіт“, 1881; ч. 8. 9., стор. 146.

боробôвъ. Такъ отже приѣхавъ Гребѣнка въ Основу, и пôдъ ôкномъ дому, де живъ Квѣтка, спытавъ ся у старого чоловѣка, щô читавъ книжку: „А чи дома панъ Основяненко?“ и сейчасъ кликнувъ радôсно поглянувши на него: „Здоровъ батьку Грицьку!“ — Основяненко (се бувъ ôнъ самъ) ôдложивъ поволи книжку, прихиливъ ся зъ ôкна и запытавъ ся: „Чи не Гребѣночка?“ Се була перша стрѣча Гребѣнки зъ ветераномъ Харкôвского литературного кружка. Пôзнавши Квѣтку близше, Гребѣнка полюбивъ его цѣлымъ серцемъ[1]).

Въ 1838. р. Гребѣнка покинувъ службу въ комисіи духовныхъ училищь и ôдтакъ поставлено его старшимъ учителемъ россійскои мовы и словесности въ „дворянскôмъ полку“. Въ 1841. р. перевели его зъ „дворянского полку“ въ учителѣ словесности въ „другій кадетскій корпусъ“. Въ останнѣ роки жизни читавъ ôнъ лекціѣ въ „институтѣ корпуса горныхъ инжинерôвъ“ и въ официрскихъ клясахъ „морского кадетского корпуса“. Гребѣнка вмеръ въ грудню 1848. р. въ Петербурзѣ, а опôсля тѣло его перевезено въ Украину, де й спочивае на рôднôй земли пôдъ Пирятиномъ.

Головнымъ творомъ Гребѣнки суть „Малороссійскій приказки“, котрѣ ôнъ присвятивъ „добрымъ своимъ землякамъ и любителямъ малороссійского слова“. Приказками назвавъ Гребѣнка байки, щô ихъ написавъ зъ поглядомъ на украиньску природу и на звычаѣ та обычаѣ свого народу. Ось-якъ оцѣняе Кулѣшь сѣ знаменитѣ писаня: „Коли рôвняти ихъ и до сусѣдньои словесности, то наврядъ чи е въ ѣй кращѣ приказки одъ Гребѣнчиныхъ, а тôлько що московськѣ дзвоны голоснѣйшѣ

---

[1]) „Украинская Старина“. Матеріялы для исторіи украинской литературы и народнаго образованія“. Г. П. Данилевскаго. Харьковъ 1866; стор. 224.

одъ нашихъ. Гребѣнка, пишучи приказку, малюе намъ тутъ же нашѣ села, поля й степы свѣжими, да й непозычеными фарбами. Коли смѣетця ся бнъ, то прислухайтесь — тутъ же скрôзь смѣхъ почуете якійся сумъ; коли-жь справдѣ сумуе, то слово його процвѣтае квѣтками щирои поезіѣ украинськои. Широкѣ його приказки, якъ нашѣ степы, жартовливѣ вони да якось и сумоватѣ, якъ нашѣ селяне; шуткуючи сѣ приказки займають душу зъ-глибока"[1]).

Въ приказкахъ своихъ стае авторъ въ оборонѣ мужикôвъ и людей неписьменныхъ противъ самоволѣ панôвъ и судовикôвъ („грошо-заплодôвъ"). Такъ въ приказцѣ „Ячмѣнь" сказано, що „де-якѣ колоски схилили ся зовсѣмъ у-низъ, мовь неграмотнѣ передъ великимъ паномъ, мовь передъ судовымъ на стôйцѣ козаки". А вже-жь саму-гôрку правду мучителямъ люду высказавъ поетъ въ приказцѣ „Рожа да хмѣль". Про сю приказку замѣтивъ Кониській отъ-се: „Народнѣ пявки, паны, судовики и всяка урядова челядь пють зъ народа кровь, тягнуть зъ його жилы, грабують його, не дають йому нѣ росту, нѣ освѣты, обгортують и обвивають його неволею, темнотою и убожествомъ, зовсѣмъ такъ, якъ о-той хмѣль обгорнувъ-обкутавъ и знищивъ рожу, а самъ з е л е н ѣ в ъ". — Про деякѣ иншѣ приказки пише Кониській се, що слѣдуе: „Прочитайте „Будякъ и конопляночка", „Ячмѣнь", „Ведмежій судъ" и иншѣ — и передъ вами живо въ образѣ, въ живôй картинѣ встае тяжке житє украинського народу зъ усѣми бюрократично-крѣпацькими, московськими порядками, — неправда-крѣпацтво, неправда й здирство въ судахъ, неправда въ выхованю, въ освѣтѣ и инче". — Ôдтакъ довѣдавъ ся Кониській, що приказку

[1]) „Хата" 1860. Видавъ П. А. Кулішъ. Типомъ другимъ. Петербургъ, стор. 41.

„Злый кôнь“, написавъ поетъ пôдъ вплывомъ однои ексекуціѣ, коли то урядъ россійскій хотѣвъ усмирити бунтъ крѣпаковъ у одного зъ панôвъ, сусѣдôвъ автора[1]). Въ сѣй приказцѣ сказано, що злого коня зъ табуна зъумѣвъ зануздати тôлько розумный чоловѣкъ Петро Деркачь, котрый смѣло до коня побравъ ся по-тихеньку, повагомъ по-маленьку, и все его гладивъ. Сказавши отже сю байку озвавъ ся поетъ до панôвъ отъ-ссю моральною наукою: „Паны! чи чули, якъ Деркачь коня поймавъ?“

Приказки Гребѣнки въ загалѣ суть творомъ самостôйнымъ, оригінальнымъ[2]); а хоча й кôлька приказокъ уложено по чужимъ взôрцямъ, то все-таки добачаемо въ нихъ свѣтоглядъ украиньскій. Такъ приказку „Могилины родины“ написавъ авторъ пôсля байки римского писателя Федра[3]), однакже перенѣсъ подѣю на степъ украиньскій и змалювавъ гарну картинку изъ суспôльного побуту въ своѣй батькôвщинѣ. Мѣжь приказками Гребѣнчиными вызначують ще двѣ, се-бъ-то „Човенъ“ и „Соловей“. Въ приказцѣ „Човенъ“ видимо образъ синього моря, щô заграло, запѣнилось ôдъ буйныхъ вѣтрôвъ, изъ-за чого човенъ розмôжджвъ ся въ трѣски. Ôдтакъ поетъ прощае ся зô своимъ покоемъ и пускае ся въ море, не знаючи, чи недоля и лютее горе не пограють ся зъ его човномъ. Въ приказцѣ-жь „Соловей“ добачаемо засновокъ драматичный, по-за-якъ тутъ веде розмову небôжь зô своимъ дядькомъ[4]).

---

[1]) „Сьвіт“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

[2]) Засновокъ деякихъ приказокъ взявъ Гребѣнка зъ басень Крылова.

[3]) Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V.; — fabula XXII. libri IV.: „Mons parturiens“.

[4]) Три приказки „Сонце да хмары“, „Будякъ да конопляночка“ и „Човенъ“ переложивъ О. Лепко на мову россійску. („Поэзія Славянъ“, С.-Петербургъ 1871; стор. 171. 172.)

Коли Гребѣнка выдавъ свои приказки, то имя єго стало звѣстнымъ не то на Украинѣ, але й въ Московщинѣ. Кажуть ôдтакъ, що они подобались вельми славному поетови Пушкинови, та що ôнъ одну зъ нихъ, „Вовкъ и огонь“ переложивъ на языкъ россійскій. Пушкинъ зъявлявъ симпатію украиньскому поетови, котрый зладивши перекладъ поемы „Полтава“, присвятивъ єѣ першому россійскому поетови.

„Полтава“ („вольный перекладъ на малороссійскій языкъ“) печаталась ôдрывками въ журналѣ „Московскій Телеграфъ“ 1831. р. и въ „Утренней Звѣздѣ“ 1833. р.; ôдтакъ выдавъ єѣ Гребѣнка въ Петербурзѣ въ 1836. р. Кониськії уважає сей перекладъ дуже слабымъ, кажучи, що „найкращі художественнії и драматичнії мѣсця оригиналу въ перекладѣ вийшли найбôльше слабыми и блѣдными“. Ôдтакъ Кониськії выводить доказъ, що у Гребѣнки не було въ серцѣ и розумѣ выхованои наукою и житємъ справжньои украиньскои національнои идеѣ[1]). — Хоча-жь перекладъ „Полтавы“ вийшовъ справдѣ млавымъ, то однако засудъ Кониського єсть подекуды тяжкій. Єму не вподобались именно деякії выразы въ перекладѣ, котрії не ôддавали добре ядренистыхъ слôвъ оригиналу. Такъ примѣромъ слова „самовластіє Москвы“ переложено выразомъ „великая Москва“, и т. и. А вже-жь Гребѣнка доказавъ въ переднôмъ словѣ до збôрника „Ластôвка“, и въ романѣ „Чайковскій“, що рôдна мова й народнії святощѣ єму справдѣ дорогії.

Въ 1841. р. выдавъ Гребѣнка въ Петербурзѣ литературный збôрникъ п. з. „Ластôвка“. „Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ — гг. Л. Боровиковскаго, Е. Гре-

[1]) „Сьвіт“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

ôенки, Грицька Основьяненка, В. Забѣлы, И. Котляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартовицкаго, Н. Писаревскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шерепери и другихъ. Повѣсти и разсказы, нѣкоторыя народныя малороссійскія пѣсни, поговорки, пословицы, стихотворенія и сказки". (16°, сторôнъ 382)[1]. Такъ отже замѣщено въ сѣмъ збôрнику творы майже всѣхъ украиньскихъ писателѣвъ того часу. Самъ Гребѣнка написавъ тутъ а) прозою: 1. „Такъ собѣ до землякôвъ" (стор. 1—19); 2. „До зобачення" (стор. 378—382); — б) вѣршомъ: 1. „Дядько на дзвоницѣ" (стор. 220); 2. „Хлопцѣ" (стор. 279. 280); 3. „Украинська мелодія" (стор. 353. 354). Также записавъ ôнъ три народнї пѣснѣ (стор. 348—353). — Изъ творôвъ Квѣтки-Основяненка надруковано отъ-сї повѣсти: 1. „Сердешна Оксана" (стор. 32—207); 2. „Пархôмове снѣдання" (стор. 251—278); 3. „На пущанне якъ завязано" (стор. 289—292). — Зъ-помѣжь поезій Тараса Шевченка замѣщенї тутъ слѣдуючї: 1. „Вѣтре буйный!" (стор. 23—25); 2. „Причинна" (стор. 230—242); 3. „На вѣчну память Котляревському" (стор. 306—315); 4. Частина зъ поемы „Гайдамаки" [про Ярему] (стор. 371—377.)[2]. — Єсть ôдтакъ въ сѣмъ збôрнику два ôдрывки изъ шутливои оперетки Котляревского „Москаль-чарôвникъ" (стор. 299—305) и ча-

---

[1]) „Ластôвку" свою надруковавъ Гребѣнка правописію Артемовского-Гулака. (Гляди II., стор. 149.)

[2]) Поему Шевченкову „Гайдамаки" звеличивъ Гребѣнка отъ-симъ своимъ словомъ: „Порадувавъ насъ торôкъ Шевченко „Кобзаремъ", а теперь зновъ написавъ поему „Гайдамаки". Гарна штука, дуже гарна, така смашна, мовлявъ, якъ у Спасôвку та у жаркій день пôсля обѣда кавунъ. И ѣси и ще хочешь, — и читаешь и не одôрвешь ся. Отце вамъ для примѣру зъ неи перва глава. А тамъ дальше усе лучче й лучче. Штука я вамъ скажу!" („Ластôвка", стор. 371., замѣтка).

стина казки Кулѣшевои п. з. „Цыганъ“ (стор. 362—370). — Мѣжь творами иншихъ писателѣвъ вызначують ся деякӣ поезіѣ Боровиковского, якъ: „Чорноморець“ (стор. 20—23), „Палѣй“ (стор. 246—248). — Боровиковскій замѣстивъ въ „Ластôвцѣ“ ще 10 своихъ байокъ (стор. 293—298), 82 народнӣ пословицѣ и 30 загадокъ (стор. 318—329)[1].

„Ластôвка“ Гребѣнки мáла звѣстити Украинѣ весну ôдродженя національного, се бо зладивъ ôнъ свôй альманахъ изъ-за того, щобъ земляки єго, не розумѣючи московскихъ книжокъ, читали за-любки свои украиньскӣ писаня. Ось щó каже ôнъ про тӣ чужӣ книжки, щó ихъ привозили на Украину Москалѣ-крамарѣ: „Увôйде Москаль у хату, мотне патлами, перехристить ся, та й пыта: „не завгодно ли тавару?“ — „А що-жь тамъ у тебе є?“ Тутъ ôнъ тобѣ й тыче у руки бумагу, писану чисто по-московски, такъ що нашь братъ простый чоловѣкъ то дечого й не розбере... Принесе тобѣ (Москаль) коробку книжокъ и великихъ и маленькихъ, и жовтыхъ и червоныхъ, выбирай яку хочь. Даси Москалеви рублѣвъ пять грошей, мѣрокъ зо двѣ ôвса, та печеного хлѣба, та масла, то меду, то ще чого, а собѣ оставишь пôвъ десятка книжокъ. Прийшовъ вечеръ, стало скушно, отъ и вôзьмешь книжку, прочитавъ листочокъ, — нѣ не бере! другій, що гôрше, третій, ажь у головѣ закрутить ся! таки нѣчогôсѣнького не розберешь. Щось такъ чудне, матери його лихо! почне зъ одного, примѣромъ одъ воздухôвъ, одъ планеты, а переведе на шило або на гвôздокъ. Думаешь и такъ, и сякъ, и зъ того боку зайдешь,

---

[1]) Мѣжь стихотворами сего збôрника находить ся такожь вѣршь Олександра Чужбиньского, присвяченый колишньому школьному товаришеви Е. П. Гребѣнцѣ. („Ластôвка“, стор. 213 и 214.)

и зъ другого — шкода! невторопаєшь нѣчого; мовь тобѣ щó небудь розказує отъ-той цесарець, щó въ козубеньцѣ лѣкарство носить. Вôзьмешь другу — тежь, третю, четверту, пяту, — усе тежь!... Нѣчого робить, положишь на полицю новенькû книжечки, „хай полежать, може порозумнѣшаю", — тай станешь у сто десятый разъ читать Котляревского Енея, або повѣсти Грицька Основяненка, и читаєшь и смѣєшь ся и плачешь"... (стор. 14—18).

Такъ отже „Ластôвка" звѣщала надѣю лучшои будучности въ батькôвщинѣ; тôлько-жь настала небавомъ студѣнь и гарна птичка скрылась у своѣмъ гнѣздѣ, дожидаючи днины теплѣйшои.

Живючи въ Петербурзѣ Гребѣнка намагавъ ся деякû стихотворы зладити въ мовѣ россійскôй, розвиваючи въ нихъ одвѣтнû мотивы поезій Жуковского й Пушкина; а вже-жь писавъ ôнъ также дещо самостôйно, примѣромъ стихотвôръ „Богданъ", „сцены изъ жизни малороссійскаго гетмана Зиновія Хмельницкаго"[1]). Однакже трудно було ему супроти славныхъ тыхъ поетôвъ заняти въ россійскôй литературѣ видне становище. Про-те ставъ ôнъ писати повѣсти по-россійски. Першимъ его творомъ на новôмъ поли литературнои дѣяльности були „Разсказы Пирятинца", котрû змѣстомъ своимъ и способомъ писаня пригадують Гоголевû оповѣданя п. з. „Вечеры на хуторѣ близь Диканьки". Зъ-помѣжь иншихъ оповѣдань вызначують ся „Записки студента" и романъ изъ козацкои давнины п. з. „Чайковскій". Сей романъ переложивъ Ксенофонтъ Климковичь на мову руско-украиньску и выдавъ его у Львовѣ 1864. р.[2]).

---

[1]) „Сочиненія Е. П. Гребенки". Томъ V. С.-Петербургъ 1862; стор. 7—81.

[2]) На мову руско-украиньску перевѣвъ Л. Б. повѣсть п. з. „Нѣженській полковникъ Иванъ Золотаренко". Зъ додаткомъ замѣсць передмовы: „Дещо про козацтво и Украину". Кіевъ 1874.

Всѣ „сочинснія“ Гребѣнки выдано въ Петербурзѣ въ пяти томахъ (1862); въ пятôмъ томѣ замѣщено „малороссійскій отдѣлъ“ (стор. 314—409), де надруковано украиньскî писаня Гребѣнки. Ôдтакъ Г. Т. Корчакъ-Новицкій выдавъ сй писаня окремою збôркою п. з. „Пырятыньска Ластивка, Кобзарь Ев. Пав. Гребинкы“ („зъ патретамы Е. П. Гребинкы, Мазепы, Кочубея, Петра Велыкого и Карла XII.“). Кіевъ 1878.

Евгеній Гребѣнка належить до лучшихъ украиньскихъ писателѣвъ, по-за-якъ его приказки мають высоку литературну стôйнôсть. Шкода велика, що ôнъ не писавъ повѣстей своихъ по-украиньски, а то розказуючи про козацку давнину, мôгъ бы бувъ доповнити литературну дѣяльнôсть старшого свого земляка, Григорія Квѣтки, котрый до найкрасшихъ своихъ повѣстей бравъ засновокъ изъ суспôльного побуту украиньскихъ хлѣборобôвъ.

4. Осипъ Бодяньскій[1]).

Въ трицятыхъ рокахъ сего вѣку зъявлялись тôлько часъ ôдъ часу украиньскî писаня. Мовою рôдною бажали справдѣ корыстуватись деякî талантливî патріоты, та отъ, по першихъ починахъ у своѣмъ змаганю литературнôмъ перестали они справляти ниву украиньскои словесности, по-за-якъ имъ ôдъ пôвночи вѣяло въ очи вѣтромъ студенымъ. До такихъ писателѣвъ належавъ также Осипъ Максимовичь Бодяньскій.

Онъ родивъ ся 3. падолиста 1808. р. въ мѣсточку Варнѣ, губерніѣ Полтавскои. Коли вчивъ ся въ Полтав-

[1]) Порôвн. отъ-сй литературнî статьѣ: 1) „Йосип Бодяньський“, статья Олександра Кониського у Львôвскôй часописи „Сьвіт“, 1881; число 10; стор. 167—169; — 2) „Осипъ Максимовичъ Бодянскій“ („Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 183—188.)

скôй семинаріи (котра находилась тогдѣ въ Переяславѣ), читавъ ôнъ запопадливо „Малороссійскѣ пѣснѣ" Михайла Максимовича, та зъ передного слова до сихъ пѣсень переймивъ велику любовь до рôдной мовы. Одинъ зъ товаришѣвъ Бодяньского розказуе, що въ семинаріи найбôльше показавъ ôнъ охоты до словесности и театру, и що про-те въ „комедійныхъ дѣйствахъ" гравъ ролю Наполеона и т. и. Зъ семинаріѣ перейшовъ Бодяньскій въ Московскій университетъ по словесному факультету. Тогдѣ (1831) написавъ ôнъ чотыри украиньскѣ вѣршѣ, котрѣ опôсля надруковано въ 99. числѣ „Молвы" за рôкъ 1833. Въ 1835. р. написавъ ôнъ кандидатску диссертацію п. з. „О мнѣніяхъ касательно происхожденія Руси"[1]), и въ тôмъ-самôмъ роцѣ пôдъ псевдонимомъ „запорожця Иська Материнки" выдавъ въ Москвѣ „Наськѣ украинськѣ казки".

Въ тôмъ часѣ поставлено его учителемъ гимназіѣ, а въ половинѣ 1837. р. оборонявъ ôнъ магистерску диссертацію „О народной поэзіи славянскихъ племенъ"[2]). Саме-тогдѣ царь Николай I. задумавъ завести на университетахъ у Москвѣ и Петербурзѣ катедры исторіѣ славяньского письменства; про-те въ серпню 1837. р. выслано Бодяньского за границю, щобы вывчивъ ся языкôвъ и литературъ славяньскихъ. Такъ отже въ славяньскихъ земляхъ пробувавъ ôнъ трохи-не пять рокôвъ; коли-жь вернувъ ся въ Москву въ кôнци жовтня (октя-

[1]) Въ тôй диссертаціи доказувавъ Бодяньскій, що Русь и Варяги були не Норманы и не Скандинавцѣ. Варяги — се Славяне зъ балтицкого поморя; они колонизували Новгородъ; а Русь — турецке племя, щô змѣшало ся зô Славянами и дало назву рускому народови. (Ол. Кониській, „Сьвіт" 1882, ч. 10. въ статьѣ „Йосип Бодяньскій".)

[2]) Сю наукову працю Бодяньского переложено на мовы сербску, ческу й италіяньску.

бря) 1842. р., поставлено єго „екстра-ординарнымъ профессоромъ“ языкôвъ славяньскихъ. Въ сороковыхъ рокахъ переложивъ ôнъ зъ мовы ческои на российску знаменитѝ два творы Шафарика, „Slovanský národopis“ и „Slovanské starožitnosti“; ôдтакъ перевѣвъ зъ тексту польского историчный твôръ Дениса Зубрицкого п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси до конца XV. столѣтія“ (1845). Въ лютôмъ 1845. р. выбрано єго секретаромъ „общества исторіи и древностей российскихъ“ при Московскôмъ университетѣ. Вже въ 1846. р. ставъ Бодяньскій выдавати „Чтенія“ того „общества“, въ котрыхъ зберегає ся богатый матеріялъ историчный та етнографичный. Особливо-жь заходивъ ся ôнъ коло выдавництва историчныхъ памятникôвъ украиньскихъ; — выдавъ отже лѣтописи Самовидця (1846), Симоновского, Ригельмана (1847), Исторію Русовъ (1846), „Діаріушь“ Ханенка (1858) и и.

Въ 1849. р. звелѣло правительство застановити выдавництво „Чтеній“ именно зъ-за того, що въ останнôй книжцѣ того року Бодяньскій замѣстивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ о Россіи“ Англичанина Флетчера. Тогдѣ закидували єму наклôнъ до идей либеральныхъ и згадали, що ôнъ вже въ 1843. р. въ журналѣ „Молодикъ“ надруковавъ отъ-сей стишокъ „На могилу Розумовського“:

„Постôй козаче, не бѣжи!
Ось глянь на хрестъ! Читай, чія могила?
Останнього се гетьмана Кирила, —
Присядь же, брате, потужи!“[1])

[1]) Ол. Кониськійй, „Сьвіт“, 1881; число 10; стор. 168.

Такъ отже переведено Бодяньского зъ Москвы въ Казань, и ажь черезъ рôкъ, за дозволомъ самого царя вернувъ ся ôнъ въ Москву на свою катедру. Але „Чтеній“ не выдавано черезъ девять рокôвъ, та ажь царь Александеръ II. велѣвъ взятись опять за се дѣло. Ôдтакъ Бодяньскій звернувъ увагу на руско-украиньску етнографію и въ „Чтеніяхъ“ выдавъ (1863—1864) „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси; собраніе составленное Я. Ѳ. Головацкимъ“.

Въ конци шѣстьдесятыхъ рокôвъ проявилась въ Россіи реакція противъ всякимъ самостôйнымъ змаганямъ тямущихъ людей; тому-то въ 1870. р. Бодяньского не выбрано бôльше профессоромъ. За выходомъ его упала й наука славяньскихъ языкôвъ въ Московскôмъ университетѣ. Бодяньскій умеръ въ 1877. р., выдавши сотну книгу „Чтеній“. Кажуть[1]), що мѣжь рукописями его лишилось чи-мало цѣнныхъ творôвъ въ мовѣ украиньскôй.

Осипъ Бодяньскій належить до исторіѣ литературы руско-украиньской изъ-за того, що на основѣ переказу людового написавъ у стихахъ „Наськĭ украиньскĭ казки“. Всѣхъ казокъ есть три, а то 1) „Казка про царôвъ садъ да живую сопѣлочку“; 2) „Казка про дурня да його коня; срѣбна шерстинка, золота шерстинка“; „Казка про малесенького Ивася, змію, дочку ѣи Олесю, та заднѣхъ гусенятъ“.

„Запорожець Исько Материнка“ присвятивъ свои казки „матери своѣй рôдненькôй, неньцѣ старенькôй, коханôй любôй Украинѣ“. Въ переднôмъ словѣ зъявляе авторъ горячу любовь до своеи неньки-Украины и гордуе ся еи славою. Ось-щó ôнъ пише про свою бать-

[1]) Ол. Кониській, „Сьвіт“, 1881; число 10; стор. 169.

жôвщину: „(Наша неня Украина) хоча й старенька, да все таки ще геть-то моторненька... А дѣти ѣи? Хиба й вони зледащѣли? Хиба вони забули, якъ колись весело бурлаковали, хвацько козаковали, въ Крыму й на Дону чумаковали? Хиба мы й досѣ ще не згадуемо свого батька Богдана?... Якъ нашѣ козаченьки всюды залицялись: въ Волощинѣ, Турещинѣ, Нѣмещинѣ, Крыму, на синѣмъ морѣ и по тôмъ боцѣ моря якъ тіи свѣтліи соколоньки просвѣщались? — Або й теперь, хиба вже-бъ то мы перевчили ся войовати? Дарма, що въ тôй пѣснѣ спѣвають:

Да вже шаблѣ заржавѣли,
Мушкеты безъ куркôвъ, —

Слухай, що далѣ:

А ще серце козацькее
Не боить ся Туркôвъ.

„Бачь! Не боить ся Туркôвъ! Да не тôльки Туркôвъ, и самого найстаршого чорта, пане брате!.. Або, хиба таки мы не хороше живемо? А де лишень знайдешь ты такіи розмаитьнѣ пѣснѣ, що тôлько зачуешь, такъ серце тобѣ ходоромъ и заходить, затлѣе, замлѣе, серденька просить... такую хлѣбъ-сôль, такихъ дѣвоньокъ и парубятъ! Де на свѣтѣ такъ балакають? нѣбы въ ротъ тобѣ кожне слово кладуть. Де стôльки казокъ, приказокъ, загадокъ и всякои всячины?... Я вже мовчу про нашу землю, про нашѣ поля, сады, луги, степы, рѣчки, про наше збôжжя... Ще й досѣ нѣхто не схаменеть ся, не гляне, да не подивить ся на сее! Мôй Боже, Боже! Чимъ же мы прошкодились? Хиба-жь то въ насъ душа зъ лопуцька, не хоче того, чого й людська?... Нѣ! нѣ! Въ гостяхъ добре, якъ то кажуть, а дома ще лучче. Чи може хочете дождать ся, щобъ якій врагъ нетруженый нашою батькôвщиною пожививъ ся? насъ

же да нашимъ же добромъ почастовавъ? Улѣзъ у солому, да ще й шелеститъ! А здає̂ться незабаромъ теє буде. Бо щось не передъ добромъ, якъ я бачу, сякі̂-такі̂ немазані̂ хвертики шляють ся частенько уже промѣжь нами. Глядѣть лишень, щобъ вони зъ нашого-жь хворосту да не загнули намъ якои чуденнои карлючки! Отто-то буде сорому-сорому, за всѣ головы сорому!"...

Казки „запорожця Иська Материнки" суть такъ гарні̂, якъ чудовою являє ся весною рано-въ-ранцѣ люба цвѣтка, що напивши ся свѣжои росицѣ розвиває свои листочки проти сходячого сонця. Переймивши тї казки изъ скарбницѣ переказôвъ украиньского люду вмѣвъ Бодяньскій прикрасити ихъ такою формою поетичною, яка являє ся природнымъ одягомъ творôвъ устнои словесности. Шкода велика, що той „запорожець" новои словеснои Сѣчи не выкохавъ бôльше такихъ чудовыхъ цвѣтокъ! Та отъ, морозъ поморозивъ первѣсники весны, зъ-за чого почорнѣло зеленеє поле.

5. Олександеръ Корсунъ[1]).

Про єго житє не знаємо майже нѣчого. Въ однôмъ ліричнôмъ своѣмъ стихотворѣ п. з. „Коханка" натякає ôнъ на те, що родивъ ся въ деревни „Антипôвка"[2]). Мабуть учивъ ся въ Харкôвскôмъ университетѣ[3]), се бо стоявъ ôнъ въ литературнôй звязи зъ Порфиріємъ Кореницкимъ, зô Степаномъ и Петромъ Писаревскимъ, — учениками Харкôвскои коллегіѣ, и ôдтакъ зъ Миколою Костомаровомъ и Михайломъ Петренкомъ, студентами

---

[1]) Порôвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія" Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 135—140.

[2]) „Сніпъ, украинській новорочникъ", зкрутивъ Александръ Корсунъ. Рікъ первій. Харьківъ 1841; стор. 221.

[3]) „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія", стор. 135.

Харкôвского университета[1]). Опроче можна догадуватись, що Корсунъ бувъ помѣщикомъ; зъ біографіѣ бо Михайла Макаровского довѣдуемо ся, що сей рускоукраиньскій письменникъ, окôнчивши науку въ Полтавской семинаріи, ставъ домашнимъ учителемъ у помѣщика Корсуна. Ôдтакъ вносить Н. Петровъ, що й Олександеръ Корсунъ походивъ зъ роду помѣщикôвъ въ Полтавскôй губерніи, та що стоявъ такожь въ ôдносинахъ до духовныхъ науковыхъ институцій того часу[2]).

Олександеръ Корсунъ „скрутивъ Снôпъ, украиньскій новорочникъ" и выдавъ его въ Харковѣ 1841. р. (8°, сторôнъ 228)[3]). Крôмъ своихъ письмъ замѣстивъ ôнъ въ семъ збôрнику творы Іеремiѣ Галки, Порфирія Кореницкого, Степана и Петра Писаревскихъ, Марфы Писаревскои и Михайла Петренка. Именно находять ся тутъ а) Іеремiѣ Галки (Миколы Костомарова): трагедія п. з. „Переяславська нôчь" (стор. 7—91), „Еврейскѝ спѣванки" (стор. 92—100) и перекладъ одного стихотвору зъ рукописи Короледворскои п. з. „Олень" (стор. 101). — б) Порфирія Кореницкого: сатирицька поема п. з. „Вечерницѣ" (стор. 105—140); — в) Степана Писаревского: „Писулька до мого братухи Яцька, Мірянського панъ-отця, тодѣ що, якъ я бурлакувавъ" (стор. 143—146); — ôдтакъ байка: „Крути, Панько, головою!" (стор. 146—147), и одна пѣсня (стор. 147—148); — г) Петра Писаревского: можебылиця п. з. „Стецько" (стор. 153—164), и двѣ байки: „Панъ" (стор. 165 и 166) и „Цуцикя" (стор. 167 и 168); — д) Марфы Писаревскои: „Петраркина пѣсня" зъ италіиського (стор. 171

1841

---

[1]) Харкôвскій университетъ ôдкрыто 17. сѣчня 1805. р.

[2]) „Очерки исторіи"...; стор. 135. и 136.

[3]) Про правопись Олександра Корсуна гляди II., стор. 150.

и 172); — е) Михайла Петренка: „Думки“ — числомъ 7 (стор. 175—184).

Самъ Корсунъ написавъ въ Харковѣ въ 1839. р. „Украиньскій повѣря“, а то 1) „Чому жиды не ѣдять свинины“ (стор. 187—191); — 2) „Зъ-вôдкôля узялись вѣдмедѣ?“ (стор. 192—195); — 3) „Якъ Юрко знайшовъ тютюнъ и табакъ, та й ставъ курить та нюхати“ (стор. 195—199); — 4) „Шô таке була черепаха и зъ-вôдкôля вона узялась?“ (стор. 199—202); — 5) „Шô зробилось зъ Оленкою и за вô-що?“ (стор. 203—207); — 6) „Зъ-вôдкôля узялись жабы и чому вони кричать: нумъ! нумъ!“ (стор. 207—209); — 7) „Ôдъ-чого чапура живе биля моря, и чому вона ѣсть жабъ та гадюкъ?“ (стор. 209—217).

Крôмъ сихъ сѣмохъ украиньскихъ повѣрій надруковавъ Корсунъ въ новорочнику „Снôпъ“ ще деякй свои „вѣршѣ“ („Писулька до кума“; „Блиськавка“; „Коханка“; „Ôдъ чого?“; „Зрада“ — стор. 218—223; — „Старй пѣснѣ“ — стор. 228) и переклады зъ ческого („Рожа“ — зъ староческого; „Велика панихида“[1]), „Горе“, „Серце“, „Про себе самого“ [присвячено пану Вац. Ганцѣ] „Гарна дѣвчина“, — стор. 224—228). „Вѣршѣ“ Корсуна (крôмъ „Писульки до кума“) суть писаня ліричнй, щô уважають ся бôльше римованою прозою, нѣжь справдѣшнимъ творомъ поетичнымъ[2]).

---

[1]) Вѣршь „Велика панихида“ присвяченый „Москалямъ“. Велику панихиду справлено въ память „хваброго руського вôська“, щô зложило свою голову въ землю сырую въ боротьбѣ зъ Французами „невѣрными“, коли-то замѣсць свѣчокъ восковыхъ въ поминъ мерцѣвъ запалено тôлько одну свѣчку велику, „матусеньку Москву“.

[2]) Въ журналѣ „Маякъ“ за 1842. и 1845. рôкъ находимо ще слѣдуючй украиньскй стихотворы Корсуна: „Козакъ та гулянка“, „Перська пѣсня“, „Мана“, „Рôдна сторона“, „Могила“, „Кохання“, „До Шевченка“, „Рожа и дѣвчина“.

Бôльшу литературну вартôсть мають епичнй его писаня, се-бъ-то „Украиньскй“ повѣря[1]). Они основують ся безперечно на переказахъ простонародныхъ. Въ деякихъ зъ нихъ являе ся Бѣлбогъ, котрый зъ Юркомъ (се-бъ-то зô св. Юрiемъ) и зъ Петромъ ходить по Украинѣ и каряе людей за поганй ихъ дѣла. Хоча-жь Бѣлбогъ первѣстно мôгъ бути фантастичнымъ творомъ поезiѣ орiентальнои, то однако въ „украиньскихъ повѣряхъ“ принявъ ôнъ подекуды прикметы бога славяньского, а его „школярь“ Юрко вважае ся типомъ справдѣшнього Украинця. Ба й Петро являе ся неначе гульвѣсою зъ перелицьованои Енеиды. Въ казцѣ бо „Шô зробилось зъ Оленкою?“ малюе ся ось-такъ вдача Петра:

Бѣлбогъ зъ Юркомъ зашли до насъ
У Харьковѣ, та на Москальовку
Пришли уже въ нераннiй часъ;
Петру бъ уремя пить дульовку,
Та й закусить, — а шо-жь робить,
Коли въ кишенѣ ажь гудить! (стор. 203. 204.)

Въ загалѣ въ сихъ казкахъ добачаемо подекуды слѣды „Котляревщины“, се-бъ-то того напряму комичного, котрый проявляе ся въ Енеидѣ Котляревского. Коли-жь авторъ Енеиды видѣвъ тôлько въ Украинѣ свôй народный идеалъ; то Корсунъ не вдоволивъ ся рôдною неньхою-Украиною, а радѣвъ радостiю, що его землякамъ дарувавъ Господь ще й рôдного батька, царя православного. Въ казцѣ бо, написанôй пôдъ заголовкомъ: „Ôдъ чого чапура живе биля моря?...“ замѣстивъ ôнъ прозаичне балакане про дружнй взаимины мѣжь Славянами, зъявляючи ôтакъ наклôнъ до славяно-фильства. Ось яку политичну мудрôсть звѣщавъ ôнъ своимъ землякамъ:

[1]) „Украиньскимъ повѣрямъ“ надавъ Корсунъ форму поетичну, списавши ихъ переважно въ метрѣ ямбичнôмъ.

„И я, и вы, и усѣ мы породились и повыросталл на Вкраинѣ. Вона годувала насъ, дѣтокъ своихъ, и за те усѣ мы, скôльки насъ нѣ є, кохаємо ѣѣ мовь рôдную мати. Та тôлько онъ-шо: бачете, вона мати, — стало быть — жѣнка, а жѣноче дѣло звѣсно, шó вона? — жѣнка, та й годѣ! Де-жь таки ѣй, небожчечцѣ, хлопотать ся та доглядати такихъ хлопцюгъ, якъ мы! Такъ бачете, треба ще намъ и батька, бо безъ батька и маненька сѣмя не подержить ся.... Такъ коли вже й маненька сѣмя безъ батька отъ-такъ-о бѣдує, то де вже такому народовî, якъ мы, обôйтись сиротами зъ матѣрю? Адже-жь, насъ усѣхъ, шо говоримо по-наському, бôльшь десяти-тысячѣвъ-тысячь, — ка' зна, якъ и перелѣчить! То куды-жь таки намъ жити безъ батька! Воно хочь бачь и теє, — та нѣ! — все таки лучче, якъ на коню узда, а биля волôвъ погоничь; бачь воно якъ-то лучче и коню и воламъ: кôнь не попаде у яму, а вôлъ не зломе рогôвъ, — усе-жь таки лучче! Такъ такъ-то: дякуйте Господу милосердному, шо Ôнъ не зоставивъ насъ сиротами, шо Ôнъ дарувавъ намъ Рôдного Батька, Царя православного“.... (стор. 210. 211).

Корсунъ бувъ одным изъ перших славянофилôвъ украиньскихъ: въ добѣ ôдродженя поодинокихъ народôвъ славяньскихъ ôдносивъ ся ôнъ симпатично до ческихъ славянофилôвъ, се-бъ-то до Вацлава Ганки и до Францa Ладислава Челяковского, тôлько-жь не зъумѣвъ ясно высказати програмы національного и просвѣтного змаганя Украинцѣвъ, та вважавъ свою батькôвщину щасливою зъ-за того, що придбала собѣ батька въ царѣ православнôмъ.

Тому-то Корсунъ не зрозумѣвъ також новои пѣснѣ Тараса Шевченка[1]), и добачавъ въ єго „Кобзарѣ“

[1]) „Кобзаря“ Тараса Шевченка надруковано въ Петербурзѣ

лишь сумовиту згадку давнои бувальщины. Ось якимъ млавымъ словомъ повитавъ ôнъ безсмертного „Кобзаря“:

Скажи, брате, кобзаревû,
Хай собѣ спѣвае!
Хай спѣвае объ родинѣ
Та й объ тôмъ, щó знае.
Голосити надъ труною
Дѣтямъ не мѣшають,
Спѣвать пѣснѣ про колишнû
Не забороняють.
Хай росказуе унукамъ:
Якъ дѣды ихъ жили,
Якъ ходили пôдъ султана,
Ляхôвъ тормошили;
Якъ невѣрныхъ за чуприну
До нôгъ пригинали.
Якъ зъ треклятыхъ недовѣркôвъ
Шкуру издирали;
Якъ на Сѣчи Запорожцѣ
Старшину судили,
И хто бувъ зъ ихъ виноватый,
Въ три кнѣ лупили...[1]).

Хоча-жь Корсунъ въ писаняхъ своихъ не зъявлявъ идеѣ національнои, то заслуживъ собѣ добре имя въ исторіи нашои литературы, тому-що ôнъ деякû „украинськû новѣря“ прикрасивъ формою поетичною и ôдтакъ тû окрушины зъ колишньои скарбницѣ людовыхъ поетичныхъ творôвъ зберѣгъ ôдъ загибели. Опроче новорочникъ его „Снôпъ“ есть уже зъ-за того чи-мало цѣннымъ, що въ

1840. р. Тутъ замѣщено ôсѣмь стихотворôвъ п. з. „Катерина“, „Утоплена“, „Причинна“, „Тарасова нôчь“, „Иванъ Пôдкова“ и думки.

[1]) „Очерки исторіи укр. литературы...“, стор. 139.

нѣмъ замѣщено гарну трагедію Миколы Костомарова п. з. „Переяславська нôчь“.

6. Порфирій Кореницкій[1]).

Ôнъ написавъ сатирицьку поему „Вечерницѣ“[2]), въ котрôй про его житє находимо лише сї двѣ дрôбницѣ, що бувъ поповичемъ[3]), та вчивъ ся въ бурсѣ[4]). Будучи молодымъ молодикомъ рѣдко живъ ôнъ дома, та „все собѣ ходивъ“, щобъ дôзнатись про народнї звычаѣ й обычаѣ. Ôдтакъ вчитавъ ся въ епичный твôръ Котляревского, однакже не зрозумѣвъ духа травестованои Енеиды, а переймивъ тôлько зверхню еи стать, се-бъ-то комичну форму, котрою корыстувавъ ся для списаня сатирицькои своеи поемы. Описавъ отже вечерницѣ, якї ôдбувались у Горпины, молодои вдовицѣ, и зъявивъ грубый реализмъ въ змальованю одной етнографичнои картины зъ побуту люду украиньского. Авторъ думавъ, що писанє его стане вельми комичнымъ, коли ôнъ зъобразить сцены бакханальскї въ вечерницяхъ парубоцтва та дѣвоцтва. Тому-то его писанє не може вважатись сатирицькою поемою, а радше єсть карикатурнымъ образомъ вечерниць, котрї ачейже не суть зборомъ для розпусты парубоцтва и дѣвоцтва, а радше являють ся на цѣлôй Руси-Украинѣ тою людовою институцією, въ котрôй зберегають ся ôдъ загибели переказы и въ загалѣ всякї творы поезіѣ простонароднои. А вже-жь Кореницкій мôгъ написати де-що лучшого, бо знавъ добре мову народну и писавъ гладкимъ та гибкимъ вѣршомъ.

---

1) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ 1884; стор. 146—148.

2) „Снјпъ“, украинській новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькјвъ 1841; стор. 105—140.

3) ibid., стор. 119. 120.

4) ibid., стор. 115.

Крôмъ Енеиды та й оды до князя Куракина не мавъ Кореницкій инщихъ взôрцѣвъ въ писаню сатирицькои поемы; тому-то годѣ притакнути Н. Петрову, котрый въ самôмъ начатку поемы въ описѣ бурѣ добачае переспѣвъ одвѣтного писаня въ стихотворахъ Пушкина п. з. „Зимній вечеръ" и „Утопленникъ"[1]). Однакже Петровъ хоче всякѝ украиньскѝ писаня навязати до взôрцѣвъ россійскихъ, и про-те видить наслѣдоване чужого твору тамъ, де украиньскій поетъ писавъ самостôйно. Такъ въ „Зимнѣмъ вечерѣ" Пушкина змальовано образъ хуртовины въ зимѣ, мѣжь-тымъ коли въ „Вечерницяхъ" розвивае ся картина бурѣ въ начатку осени. А вже-жь въ „Утопленнику" нема нѣякого опису бурѣ, изъ-за чого Петровъ непотрѣбно покликувавъ ся на сей стихотвôръ, иначе на взоровзôръ Кореницкого въ описѣ бурѣ-хуртовины.

Авторъ „Вечерниць" написавъ еще приказку п. з. „Панько та верства"[2]), зъображаючи верствою (се-бъ-то дорожнимъ стовпомъ) тыхъ учителѣвъ, щó велять людямъ добро робити, мовлявъ туды й сюды ходити, а самѝ сплять и сидять по хатахъ неподвижно.

Кореницкій бувъ отже писателемъ не безъ таланту, однакже не зъумѣвъ утворити цѣннои сатирицькои поемы, по-за-якъ думавъ, що комичнôсть въ писаню утворюе ся нечемными шутками и грубо-реальными образами. Все-жь таки „Вечерницѣ" Кореницкого належать до исторіѣ рускои литературы; тая бо поема уважае ся иначе дочкою Енеиды, дочкою пустотливою, котра при всякихъ химерныхъ прикметахъ есть членомъ родины великого батька.

---

[1]) „Очерки исторіи укр. литературы...", стор. 147.
[2]) „Ластôвка" Гребѣнки. С.-Петербургъ 1841; стор. 284—288.

7. Степанъ Писаревскій[1]).

Степанъ Писаревскій учивъ ся мабуть въ Харкôвской духовнôй коллегіи, и бувъ ôдтакъ протопопомъ Харкôвскимъ[2]). Свои литературнѣ творы пôдписувавъ онъ псевдонимомъ „Стецько Шереперя". Мѣжь тыми письмами вызначує ся короткій твôръ дидактичный п. з. „Писулька до мого брата Яцька, Мірянського панъ-отця, тодѣ ще, якъ я бурлакувавъ"[3]). Тутъ згадує Степанъ Писаревскій про безжурне житє свого брата-попа, котрый забувъ про бѣдного брата-школяра. А вже-жь и се писанє проявляє наклôнъ до грубого реализму, якій добачає ся въ творѣ Корсницкого п. з. „Вечерницѣ". Ось якъ малює авторъ выгôдну жизнь свого братухи Яцька:

...Ты, мабуть, повнѣ закопелки
Уже наконвъ дѣтворы,
И цвѣркуны, буцѣмъ суремки,
Цвѣрчать до тебе изъ норы. —
Теперь, братко, тобѣ нѣ-гадки!
Засѣвъ, якъ вовкъ, биля паньматки;
Грызешь шкоринку ôдъ книша,
Та дмешь сивуху изъ кôвша....

Важнѣйшою єсть байка Степана Писаревского п. з. „Крути, Панько, головою!"[4]) Въ сѣй байцѣ розказує ся, якъ при нападѣ дикои Татарвы Харко зъ жѣнкою и дѣтворою скрывъ ся на горищи. Але-жь туды вбѣгли также кумъ Тимôшь и сватъ Панько, — та ба! Татарва вже въ сѣняхъ: набѣгла зъ арканами, мовь гнала-бъ ся за табунами. Ажь ось одинъ Татаринъ схо-

[1]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы", стор. 108—112.

[2]) ibid., стор. 109.

[3]) „Снјпъ", стор. 143—146.

[4]) ibid., стор. 146—147.

пивъ кухля зъ ведра, та й ставъ на прихапци пити. Не всидѣвъ тихо Панько, та гукнувъ зъ горища: „Здоровъ пивъ! на легке выдыханє!“ Татаринъ въ гору зиркъ, та й зашморгнувъ арканъ на шию Панька. Коли необачного того свата Татаринъ тягнувъ долôвь на арканѣ, то крикнувъ Тимôшь: „Та щó се ты, Панько! Крути лишь головою!“ И отъ, попавъ ся на арканъ также Тимôшь. Тогдѣ й Харкови не стало терпцю, та й гукнувъ здорово: „О, сучї вы сыны! Ну, що-бъ було мовчати!“ — та й самъ попавъ ся на арканъ. Ôдтакъ поетъ кôнчить байку отъ-сею моральною наукою:

И досї ще, якъ хто зустрѣнеться зъ бѣдою,
То мы кричимъ йому: „Крути лишь головою!“

Степанъ Писаревскій написавъ также оперу въ 3 дѣяхъ п. з. „Купала на Ивана“, и выдавъ єѣ въ Харковѣ 1840. р. Опера сеся є слабымъ творомъ драматичнымъ, и заслугує на згадку лишь изъ-за того, що зважає ся образомъ звычаѣвъ и обычаѣвъ люду украиньского. Ось и змѣстъ сеи оперы: Парубокъ Иванъ Коваленко вертає ся зъ Дону домôвь и спочиває въ лѣсѣ у старезного дуба. Саме-тогдѣ не-подалеки ôдъ сего мѣсця дѣвчата святкували Купала. Ажь ось покидає одна дѣвчина забаву и наближує ся до того дуба. Се була Любка, котру кохавъ Коваленко. Любка ломить деякї гôлякы зъ дуба для купальского огню, и не замѣчаючи Ивана, зъявляє дубови, що она побиває ся тугою за своимъ милымъ, по-за-якъ хочуть єѣ ôддати за нелюба. Опôсля Любка вертає ся до дѣвчатъ, Иванъ же, дôзнавшись, що Любка все єму вѣрна, та що єѣ силують до подружя зъ нелюбомъ, ставъ думати про дальшу свою дôлю. Та отъ, зачувъ спѣвъ цыганôвъ, щó не-подалеки розложились шатромъ. Иванъ нагадавъ собѣ тогдѣ цыгана Шмагайла, щó бувъ знахоромъ и вмѣвъ людямъ давати до-

бру раду; ôдтакъ Иванъ рѣшивъ ся просити его о помôчь у своѣй журбѣ. Шмагайло зъявивъ Иванови, що Феська, мати Любки, вмерла, та що Любку взявъ до себе стрый єи, Панько Шереперя, силуючи єѣ до подружя зъ косоокимъ Юркомъ Паливодою. Цыганъ обѣцявъ, заподѣяти Юркови таку халепу, щобъ ôдхотѣлось єму женити ся зъ Любкою. Такъ отже перетворивъ себе и свое товариство въ вѣдьмы, вовкулакôвъ и домовикôвъ. Шмагайло ставъ опôсля Юрка Паливоду полохати всѣлякими страховищами, изъ-за чого сей влѣзливый жениxъ ôдказавъ ся ôдъ Любки въ хосенъ Ивана Коваленка. И справдѣ звѣнчавъ ся Иванъ зъ Любкою, а Шмагайло бувъ на весѣлю дружбою¹).

Сей авторъ зложивъ ще пѣсню, щó починає ся словами: „За Нѣмань иду“. Сеся пѣсня є неначе переспѣвомъ стихотвору россійского поета Жуковского „Дубрава шумитъ, сбираются тучи“²). Степанъ Писаревскій натякавъ въ украиньской пѣсни на похôдъ вôйскъ россійскихъ за границю въ 1813. р. для освободженя Европы ôдъ кормиги Наполеона. Хоча-жь ся пѣсня є творомъ письменника, то сталась она народною, и про-те Микола Закревскій замѣстивъ єѣ мѣжь пѣснями та думками, якû спѣвають ся на Украинѣ³).

Въ збôрнику „Снôпъ“ находить ся пѣсня Писаревского, щó починає ся словами: „Де-бъ то допытать ся правды, якъ менѣ на свѣтѣ жить?“ (стор. 147—148), а въ альманаху „Ластôвка“ замѣщено приказку „Мѣрош-

¹) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 111—112.

²) ibid., стор. 110.

³) „Старосвѣтскій Бандуриста“. Книга I. Избранныя малороссійскія и галицкія пѣсни и думы. Собралъ Николай Закревскій. Москва 1860; стор. 28. 29.

никъ“ [пôсля Державина] (стор. 283—284) и 8 народныхъ пѣсень, котрî зôбравъ Стецько Шерсперя (стор. 340—347).

8. Петро Писаревскій[1]).

Петро Писаревскій, мабуть братъ Степана Писаревского, бувъ за-молоду бурсакомъ[2]) и вчивъ ся ачейже въ коллегіи Харкôвской. Ôнъ написавъ стихотвôръ п. з. „Стецько“[3]), и доказавъ сею „можебылицею“, що въ него бувъ справдѣ талантъ до епичного писаня. Змѣстъ невеличкого сего твору єсть ось-такій: У сѣльского хозяина Сидора Петровича Швидкого була гарна дочка; звали єѣ Любкою. Любка видѣла въ Стецьку весь свôй свѣтъ и не ôдверталась ôдъ свого милого, хочь батько прозывавъ єго пôдкидишемъ и дорѣкавъ єму при всякôй нагодѣ, по-за-якъ думавъ, що наругою вчинить єго супроти Любки мизернымъ гольтѣпакою. Коли-жь дѣвчина про инше сватанє й чути не хотѣла, то Сидôръ Петровичь Швидкій выславъ Стецька за рыбою на Донъ. Мѣжь-тымъ передъ Рôздвомъ выбравъ ся пѣшки до дому „бурсакъ поганый“; — се бувъ авторъ тои „можебылицѣ“. Якъ пôднялась така метѣль, що й Божого свѣту не можь було узрѣти, то впросивъ ôнъ одного хозяина, щобы пустивъ єго, погрѣтись у хатѣ. Крôмъ хозяина була въ хатѣ ще гарна дѣвчина, та тôлько блѣда, наче хора, и дуже сумна. Дôзнавшись ôдъ молодого путника, що ôнъ „птиця школярська“, ставъ той хозяинъ мовити зъ нимъ по-книжному: „А-ну лишень, Петре! що є выще неба, а-ну ôдгадай!“ — „Огонь бы, чи що-то?“ одвѣтивъ шко-

[1]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 112—114.

[2]) „Сніпъ“, стор. 161.

[3]) ibid., стор. 161—164.

ляръ. Однакже хозяинъ, основуючись на словахъ псалтыри замѣтивъ: „Писаніе каже, що выще вода!“ И ставъ изъ школяра глузувати: „Отъ-такъ то небого! и сього ты не знаешь? Чому-жь вы вчитесь?...“[1]). Ôдтакъ велась розмова про иншû речи, а коли повечеряли, хозяинъ задержавъ школяра у себе на нôчь. Ажь ось завыли на дворѣ собаки и щось крикнуло дуже: „Стецько вже прибувъ!“ Схопилась дѣвка, мерщѣй засвѣтила и радôсно звѣстила батькови, що вернувъ ся Стецько. Вставъ батько зъ постели и отъ, вбйшовъ въ хату парубокъ, облѣпленый снѣгомъ, высокій та гарный, якъ яворъ стрôйный. Дôзнавшись ôдъ Стецька, що ôнъ справивъ ся добре зô своимъ дѣломъ, се-бъ-то що богато рыбы привѣзъ, сказавъ Сидôръ молодому чумакови, що за его вѣрну службу ôддае ему Любку, бо знае, що ôнъ дуже еѣ полюбивъ. Ôдтакъ поблагословивъ своихъ дѣтей, щобъ кохались у-правдѣ и жили собѣ зъ Богомъ. — Се оповѣдане списавъ авторъ такъ, мабуть бы той хозяинъ ему, бувшому бурсакови, про Любку й Стецька всьо до-ладно розказавъ.

„Можебылиця Стецько“ не есть выкôнченымъ творомъ епичнымъ, а тôлько нарысомъ кôлькохъ подѣй, щô подекуды розвиваютъ ся пôсля правилъ естетики; тôлько авторъ вмѣшавъ тутъ непотрѣбно самого себе по-мѣжь дѣячѣвъ сеи „можебылицѣ“, и про-те занапастивъ объективнôсть въ оповѣданю епичнôмъ.

Петро Писаревскій написавъ ще двѣ байки „Панъ“[2]) и „Цуцина“[3]), и двѣ казки: „Паньске слово, велике дѣло“[4]) и „Собака та злодѣй“[5]). Зъ-помѣжь

[1]) ibid., стор. 163.

[2]) ibid., стор. 165—166.

[3]) ibid., стор. 167—168.

[4]) „Ластôвка“, стор. 215—218.

[5]) ibid., стор. 218—219.

сихъ стихотворôвъ вызначуе ся казка „Собака та злодѣй“. Єѣ написавъ авторъ зъ поглядомъ на казку Артемовского-Гулака „Панъ та собака“. Такожь въ сѣй казцѣ являе ся собака Рябко. Єго держали всякій день на привязи и отъ, разъ забули вечѣръ єго ôдвязати; про-те въ ночи, коли злодѣй прийшовъ обôкрасти комору хозяина, не мôгъ Рябко єго ôдôгнати, та тôлько скавучивъ. Коли ôнъ отже бачивъ, що ôдъ хаты єму пôдмоги не мае, то сказавъ, що зъ його глузувати-муть теперь, якъ въ його волѣ чортъ-ма. — Зъ огляду сеи казки можь дôзнатись, що Петро Писаревскій добачавъ вправдѣ недолю крѣпакôвъ въ ихъ неволи, однакже не смѣвъ уже высказати, що паны тяжко надъ ними знущають ся.

9. Степанъ Александрôвъ[1]).

Степанъ Василевичь Александрôвъ родивъ ся близько города Изюма въ губерніи Харкôвскôй, въ селѣ Цареборисовôй. Учивъ ся въ коллегіи Харкôвскôй и пробувъ въ бурсѣ лѣтъ дванацять[2]). Ôдтакъ живъ три роки въ Цареборисовôй и потôмъ перенѣсъ ся въ Бугаѣвку, село Изюмского повѣту, котре було майномъ помѣщикôвъ Донець-Захаржевскихъ. Тамъ живъ ôнъ постôйно черезъ 26 рокôвъ, бувши вѣдай приходскимъ священикомъ[3]). Опôсля въ 1845. р. осѣвъ „въ военнôмъ поселеніѣ“, щó звалось Граково.

---

[1]) Амвросій Метлиньскій, „Южный русскій зборникъ“. Харьковъ 1848; стор. 108[2]. — (Про правопись Метлиньского гляди II., стор. 149.)

[2]) ibid., стор. 8[2].

[3]) Н. И. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 115. — Въ епичнôмъ своѣмъ творѣ „Вовкулака“ пише Александрôвъ: „(Я) бувъ мужикомъ, теперь паную“. („Южный русскій зборникъ“, стор. 7[2]).

Александрôвъ написавъ 1842. р. въ Бугаѣвцѣ „украинське повѣрє“ п. з. „Вовкулака“ въ двохъ частяхъ[1]). Въ першôй части згадує авторъ навпередъ про Котляревского, Основяненка, Артемовского-Гулака, Могилу[2]) и Корсуна; каже именно, що, якъ Котляревскій у Полтавѣ Енеиду гарно написавъ, то своєю славою спонукавъ ôнъ такожь молодшихъ землякôвъ, списувати словесни̂ творы. А вже-жь Александрôвъ взявъ ся за перо въ старшôмъ вѣцѣ, коли були въ него сыны, зятѣ и онуки, котрымъ для памяти списавъ свою исторію[3]). Ôдтакъ поетъ назвавши себе Володькомъ, розказує, якъ сусѣдъ, десяцькій Петро, просивъ єго на весѣлє „дружкомъ“; се бо женивъ ся єго сынъ Савка зъ сиротою Тетяною, що єѣ Петро принявъ замѣсць своеи дитины. Жвавый дружко верховодивъ всѣмъ гараздъ на сватаню й весѣлю, та отъ, оскорбивъ дѣвку Параску Колпакôвну, сказавши, що у неи мати злюща вѣдьма, та що мабуть и дочка така-сама. Коли-жь Володько зъ парубками хотѣвъ пôйти журавля селомъ и для лучшои забавы взявъ зъ собою боклагъ зъ горѣвкою, то одинъ парубокъ, Федько Дирва, вырвавъ єму той боклагъ, пхнувши єго такъ сильно, що ôнъ покотивъ ся безъ памяти на землю. Симъ кôнчить ся перша часть епичного оповѣданя. — Въ другôй части розказує авторъ, якъ на Володька, лежачого на земли въ паморочѣ, напалась вѣдьма Колпачка, що мстячись єму за обиду дочки на весѣлю, перетворила єго въ вовка. Таку свою волю звѣстила вѣдьма отъ-сими словами:

„Хочь ты й жонатый, не бурлака,
Та пакостишь на весѣляхъ,

---

[1]) „Южный русскій зборникъ“, стор. 1—107².

[2]) Могилою прозвавъ себе Амвросій Метлиньскій.

[3]) „Южный русскій зборникъ“, стор 7².

Будь-же три годы вовкулака,
Живи собѣ въ лѣсахъ, поляхъ!“

Ôдтакъ поетъ не-згôршь описує, якъ ôдбулась сеся дивна метаморфоза. Ось єго слова:

Потôмъ ôдъ мене ôдступила,
И просвистала на свистокъ:
„Возьми його Нечиста-сила,
И дай йому сама кутокъ!“

Побѣгъ одъ вѣдьмы въ чисте поле,
Бѣгъ довго, поки утомивсь;
Живôтъ у мене якъ заколе,
Такъ я на землю й повваливсь.

Качаюсь, мучусь, — взявсь за шию,
Ажъ шия вся моя въ шерсти;
Хотѣвъ заплакать, — якъ завыю...
Охъ, страшно, Господи прости!...[1]).

Потôмъ розказує авторъ, якъ вовкулака близько села Бугаѣвки при могилахъ въ кущахъ скрывавъ ся, и зъ-ôдтамъ мовь справдѣшній вовкъ въ ночи на жиръ выходивъ. Читаємо дальше, що вовкулака разъ въ ночи въ рôдне село почвалувавъ, щобы жѣнку и хозяйство своє побачити, та що напали на него псы домашній. Опôсля вовчимъ голосомъ палякавъ якогось прохожого чоловѣка, що спочивавъ въ дорозѣ, и забравъ богато грошій, якій той вандрôвникъ утѣкаючи бувъ лишивъ. А вже-жь и на него напала разъ цѣла ватага вовкôвъ, и поскубала єго чи-мало. Коли-жь вовкулака свои халепы не мôгъ довше стерпѣти, то зайшовъ до вѣдьмы, и просивъ єѣ, щобъ вернула єму назадъ стать чоловѣка; — однакже злюща Колпачка не дала себе вблагати. Та

[1]) ibid., стор. 65. 66².

отъ, минули проклятущѣ три лѣта „сроку“, и вовкулака ставъ опять чоловѣкомъ. — Цѣле тее народне повѣре уложивъ авторъ такъ, неначе-бъ гульвѣса Володько заснувъ, та що приснивъ ся ему сонъ, котрый ôнъ опôсля розказувавъ.

Засновокъ „Вовкулаки“, е справдѣ такій, що мôгъ бы розвинутись въ гарнôй казцѣ народнôй, однакже авторови забаглось зладити довше поетичне оповѣдане, котре по-найбôльше являе ся римованою прозою, пустымъ балаканемъ, щó зовсѣмъ не вызначуе ся красою естетичною. Авторъ переливавъ зъ пустого въ порожне и наслѣдуючи комичну сторону Енеиды, добачавъ часто прояву гумору въ словахъ двозначныхъ и въ образахъ не зовсѣмъ чемныхъ. Про-те оповѣдане „Вовкулака“ належить до исторіѣ литературы тôлько зъ-за того, що вважае ся неначе картиною етнографичною зъ побуту люду украиньского.

10. Михайло Макаровскій[1]).

Въ свѣтѣ бувае таке, що деякѣ тихѣ й трудящѣ домонтарѣ жиють незамѣтно, та що ôдтакъ по смерти память ихъ мѣжь людьми швидко запропащуе ся, мѣжьтымъ коли оборотливѣ й тямущѣ промысловцѣ звѣстнѣ суть въ ширшихъ кругахъ и лишають по собѣ память довголѣтну. Такъ и мѣжь земскими сынами олимпійскихъ музъ хто придбавъ собѣ славу вѣковѣчну, а хто выпавъ изъ памяти своихъ землякôвъ, неначе-бъ они напились зъ пôдземного жерела Леты. До такихъ писателѣвъ, щó ихъ забули дѣти матери-Украины, належить **Михайло Макаровскій**[2]). Дивна доля! Онъ напи-

---

[1]) Амвросій Метлиньскій, „Южный русскій зборникъ“, стор. 71. 72[4].

[2]) До исторіѣ нашого письменьства. Біографичнѣ звѣстки. „Забутый писатель“. („Зоря“, 1887; число 5; стор. 87. 88.)

савъ два гарнй епичнй творы, а пôсля сорока лѣтъ мало хто знае, що живъ якійсь поетъ Макаровскій, та що ôнъ своимъ талантомъ въ писаню епичнôмъ перестигъ трохи-не всѣхъ сучасныхъ поетôвъ.

Михайло Михайловичь Макаровскій родивъ ся въ 1783. р. Отець его бувъ спершу священикомъ-намѣстникомъ на флотѣ, а потôмъ священикомъ въ селѣ Галицкôмъ (Хорольского або Кременчужского повѣту) и въ мѣсточку Кропивнôй (Золотоношского повѣту). Молодый Михайло вчивъ ся въ Полтавскôй семинаріи, одержуючи пôдмогу ôдъ свого старшого брата. До 1818. р. бувъ домашнимъ учителемъ у помѣщикôвъ Корсуна, Кодинця, Кулябки; ôдъ того-жь року ставъ учителемъ въ Гадячскôй повѣтовôй школѣ, де навпередъ учивъ закона Божого, исторіѣ, ґеоґрафіѣ, латиньского и россійского языка, а опôсля бувъ поставленый „штатнымъ смотрителемъ". Бувши учителемъ Макаровскій зъеднавъ собѣ справедливостію, наукою и даромъ мовы любовь у своихъ учениковъ и поважане у жителѣвъ Гадяча; ôдтакъ ставши смотрителемъ завѣвъ въ школѣ порядокъ не-абы-якій. Свои й чужй люде уважали его мужемъ вельми ученымъ: ôнъ говоривъ мовами латиньскою, французкою и нѣмецкою, и написавъ по-россійски деякй творы. Тôлько-жь въ писаняхъ россійскихъ нахилявъ ся Макаровскій до школы Шишкова, и любувавъ ся въ твердôмъ языцѣ, прикрашенôмъ словами церковно-славяньскими. Опôсля ставъ писати по-украиньски и въ живôмъ, рôднôмъ словѣ зладивъ два епичнй творы, щô справдѣ мають стôйнôсть литературну. Отъ, щô пише ученикъ его, Амвросій Метлиньскій, про тую метаморфозу въ литературнôй дѣяльности Макаровского: „Русскій литературный языкъ, по обстоятельствамъ жизни, всегда оставался у него нѣсколько книжно-устарѣлымъ. Несравненно чище

и сильнѣе его необыкновенное эпическое дарованіе проявилось въ сочиненіяхъ народныхъ, потому что онъ глубоко зналъ языкъ и бытъ народный, и, кажется, если бы онъ началъ заниматься этимъ раньше, то могъ бы сдѣлаться творцемъ замѣчательной народной эпопеи"[1]).

Макаровскій умеръ въ чинѣ „колежского ассессора и кавалера" 7. вересня 1846. р. въ 63. роцѣ житя. Ôнъ бувъ нежонатымъ, и свое майно та библіотеку лишивъ свому племѣнникови. Изъ своякôвъ єго нема теперь нѣкого, окрôмъ двохъ племѣнницъ, щô живуть у Гадячи.

Ôнъ написавъ два епичнй творы: 1) поему п. з. „Наталя або двѣ долѣ разомъ"[2]); 2) повѣсть въ стихахъ п. з. „Гарасько або таланъ и въ неволи"[3]).

Змѣстъ поемы „Наталя" є ось-такій: Въ селѣ Теплицяхъ у стоку рѣчки Полянвна горювала жѣнка Харитина ôсѣмь лѣтъ безъ чоловѣка, щô звавъ ся Тарасомъ. Ôнъ бувъ въ погонцяхъ за Дунаємъ та десь дѣвавъ ся. Се бо попавъ ся ôнъ въ неволю турецку та втѣкъ у Грецію, облѣтавъ море й землѣ, живъ у Кипрѣ, бувъ въ Царгородѣ... Всюды поважали єго, и ôнъ ставъ бы старшиною хочь въ якôй громадѣ, але заклявъ ся, не мѣняти вѣры й роду свого на чужу чужину. Та отъ, про него пропала й чутка, и зъ-за того рôдъ и люде стали єго забувати и прозывали Харитину вдôвою. А вже-жь Харитина не сидѣла дармо зложивши руки, и прô-те помôгъ ѣй Богъ, придбати собѣ худобу, копѣйку и добру славу. Єи дочка Наталя славилась красою, „чаровала оченьками, личкомь и косою". Она подобала собѣ при рѣчцѣ Полянинѣ якогось парня: она гнала овечокъ у згôнъ, а ôнъ гонивъ ся за воломъ; глянувъ, кинувъ

---

[1]) „Южный русскій зборникъ", стор. 72[4].

[2]) ibid., стор. 1—42[3].

[3]) ibid., стор. 1—70[4].

ся до неи и зъ вѣдра напивъ ся. Опôсля-жь Наталя не бачила его вже нѣгде; про-те стала сумна и мовь сама-не-своя. Ратували еѣ знахорки: дѣвчина вяпула, мало-що не вмерла.

Той парень, щó сподôбавъ ся гарнôй Натали, звавъ ся Опанасъ Кононенко. Ôнъ бувъ зъ Хресцѣвъ и чумакувавъ: провадивъ ôсѣмь возôвъ рыбы, бувавъ у столицяхъ, въ Таганрозѣ и Ростовѣ, и зароблявъ въ Доньскихъ станицяхъ. Се бувъ одинчикъ у своихъ родителѣвъ, щó звали ихъ Уласъ и Стеха. Они бувало говорили: „Хоть бы трапилась сирôтка, дѣвчина убога, абы добра, покôрна и сорому боялась, та Панасови душею й серцемъ сподобалась, то будемо радй“. — Опанасъ признавъ ся дядькови Наумови Хмарѣ, що въ Теплицяхъ подобавъ собѣ дѣвчину гарну, и просивъ его, щобы поѣхавъ, розпытавъ ся. Але Хмара радивъ Опанасови, подружити ся зъ его сусѣдкою, Чубовою Параскою, або зъ иншою богачкою. Однакже дядько мусѣвъ таки ѣхати въ Теплицѣ. Наталя побачила его у криницѣ: она спѣвала про чумаченька-козаченька. Дядько догадавъ ся, що се дѣвчина Опанаса. Ôнъ пустивъ ся слѣдомъ за нею, и просивъ ся у вдовицѣ ночувати. Вернувшись домôвь хваливъ передъ Опанасомъ вдовицю и еи дочку. Опанасъ вызнавъ свою тайну передъ батькомъ и матѣрю. Они обов поблагословили сына на добре дѣло; батько Уласъ и Опанасъ поѣхали до Теплицъ. Симъ оповѣданемъ кôнчить ся перша пѣсня поемы, щó написана п. з. „любощѣ“. — Въ другôй пѣсни описуе ся „весѣля“; въ третѣй же пѣсни вводить ся „батько“, щó зъ-нечевя вернувъ ся домôвь зъ чужины. Се всунувъ ся ôнъ въ сѣни, вбравъ ся въ хату, мовь хотѣвъ бы щó куповати. Думали, що се Татаринъ, такъ ôнъ перехрестивъ ся и до образа святого уклонивъ ся. Придивившись на ма-

тѣрь и на молодую ставъ ôнъ плакати и озвавъ ся до нихъ: „Чи мене-жь ты не пôзнала, серце Харитино? — и ты, Талю, дорогая, любая дитино! Я-жь твôй батько!... Зъ нехристами бивъ ся, — ось шрамы; ланцюги жовали шию, руки обгрызали... Смерть турецька заглядала въ темнiи мои очи, но не згинувъ и въ неволи, спасъ ся молитвами, и теперь мовь не калѣка, живъ, здоровъ и зъ вами!“ Та отъ, мати й доня не знали, щó робити: Наталя трясла ся и стогнала, та й въ матери голосъ завмиравъ, але Тарасъ умѣвъ розважити матѣрь и дитину. Заграла музыка, якъ изъ города Азова три браты втѣкали, якъ Палѣй и Перебôйносъ жидову лякали... Коли ôдтакъ всѣ въ волю и наѣлись и наговорились, то стали гуляти. Ось приѣхали й возы Тарасовiи, позавертанiи въ рогожѣ и чумацкiи шкуры. Тарасъ выдобувъ вино, фиґи, медяники та иншiи ласощи и роздававъ гостямъ. — Ôнъ мавъ всього до-волѣ, въ клуни, на току, въ коморѣ, въ хатѣ й въ поли; дуже любувавъ ся дочкою, зятемъ и внуками. Але здоровє ôдпадало, ôдзывались раны; — ѣздивъ ôдтакъ въ Кiєвъ на богомôлє. Опроче зъ сусѣдами и зъ родомъ своимъ живъ любо й тихенько; для старцѣвъ купивши дворикъ выстроивъ имъ хатку: годувавъ, обувавъ ихъ, одягавъ якъ мога.

Якъ прийшло ся-жь умирати, заказавъ Харинѣ,
Все, щó нажили, оддати зятеви й дитинѣ.
Ся-жь зробила те для Талѣ, внукôвъ и Панаса,
Та й собѣ постѣль послала швидко край Тараса[1]).

Изъ сего огляду можь дôзнатись, що епичный твôръ „Наталя“ єсть поетичнымъ оповѣданємъ, щó має психолоґичный засновокъ и высоку вартôсть моральну. Головна особа Наталя єсть вѣрнымъ типомъ сѣльскои дѣв-

---

[1]) ibid., стор. 42[3].

чины украиньскои, — се була „дѣвка руча, щира, жвава, невсыпуща, зъ толкомъ, щó вмѣла гарно ткати плахты, вышивала шовкомъ, любила Бога, неньку, рôдъ, цуралась досвѣтокъ..." [1]). Она видѣла весь свôй свѣтъ въ Опанасѣ, и подружившись зъ нимъ жила супокôйно й щасливо. Въ загалѣ бачимо въ сѣмъ епичнôмъ творѣ чудовый образъ мирного домашнього житя, котрый утворивъ ся по затратѣ національнои самостôйности на Украинѣ. Не стало Запорожя, то-жь хлѣборобы йшли неразъ за Дунай, щобы втихомирити примучене серце козацке и придбати собѣ майна для устроеня житя нового въ безверхôй хатѣ. Такъ отже була у Макáровского та-сама гадка, якою перейнявъ ся Квѣтка: оба сї писателѣ вказували козакамъ на нове житє въ тихôмъ захистѣ домашнѣмъ.—Авторъ написавъ сю „поему" 1844. р. мовою чисто-украиньскою въ 1058 вѣршахъ 7-стоповымъ метромъ трохейскимъ. Всякій вѣршъ есть отже не-въ-мѣру довгій и за-для риму женьского (¯ ˘) являе ся справдѣ монотоннымъ. Однакже кождый вѣршъ дѣлить ся цезурою на двѣ половины, зъ котрыхъ перша чотыри стопы, а друга половина три стопы обôймае, изъ-за чого въ кождôмъ вѣршу добачаемо метръ коломыйковый.

Епичный сей твôръ цѣнивъ Кулѣшь высоко, зъявивши про него ось-такій свôй судъ: „Послѣ Квѣтки и Шевченка это было самое замѣчательное произведеніе въ южнорусской словесности, тѣмъ болѣе, что появилось въ эпоху внезапнаго перерыва дѣятельности малочисленныхъ южнорусскихъ писателей" [2]). И справдѣ, въ сѣмъ творѣ видимо всякі прикметы гарного поетичного опо-

---

[1]) ibid., стор. 43.

[2]) „Русскій Вѣстникъ", 1857., томъ XII., ч. 1., въ статьѣ: „Взглядъ на малороссійскую словесность, по случаю выхода въ свѣтъ книги: Народні оповідання Марка Вовчка".

вѣданя, въ котрôмъ розвивае ся проста й природна подѣя. Про-те прочитавши се оповѣдане чуе всякій въ души правдивый супокôй и миле вдоволене, котре выкликуе ся тôлько творомъ высокои литературнои стôйности. Дивнымъ выдае ся отже острый критичный судъ Игнатія Онишкевича про сей епичный твôръ Макаровского. По думцѣ покôйного того професора Макаровскій зовсѣмъ не знавъ народнои поезіѣ и еи мовы, ба, рецензентъ замѣтивъ въ кождôмъ стиху „поемы", що авторови еи не доставало поетичного дарованя[1]).

А вже-жь Макаровскій не заслуживъ такои строи критики, тому-що его „Наталя" е творомъ справдѣшнього поета-художника; тôлько въ пѣсни третѣй видно слѣды вплыву Котляревщины, по-за-якъ тутъ написано (стор. 33.), що въ радощахъ весѣльныхъ всѣ гостѣ пили до-дуру. Коли-жь хто запытае ся, чому сю „поему" теперь мало хто читае, то можно ôдповѣсти, що въ нѣй проявляе ся авторъ-художникъ, котрый ставъ писати въ старшôмъ вѣцѣ и про-те не мôгъ переймитись молодечимъ запаломъ и любуватись народными идеалами. Поезія Макаровского е плодомъ письменника вченого, и про-те нема въ нѣй того житя, якимъ вызначують ся тû творы словесний, щô основують ся на живôй поезіи людовôй. Епичный твôръ „Наталя" есть отже такимъ образомъ побуту сѣльского, якимъ являе ся образъ маляра, щô живючи въ городѣ малюе зъ памяти картину природы сѣльскои. Опроче стиль автора е подекуды потяжкій, изъ-за чого его писане не читае ся зъ принадною легкостію. Коли ôтакъ въ нашихъ часахъ появились новû идеалы національнû, то въ добѣ кипучого житя

[1]) „Поглядъ на творы Макаровского". („Родимый листокъ". Письмо литературно-науковое. Издатель и отв. редакторъ Н. М. Огоновскій. Годъ I. Черновцы, 1879; числа 1. 2. 3.)

суспôльного „поема“ Макаровского уважає ся такимъ творомъ, щó не зовсѣмъ годить ся зъ новыми вымѣнками побуту руско-украиньского.

Повѣсть въ стихахъ „Г а р а с ь к о, або таланъ и въ неволи“ єсть гарнымъ образомъ поетичнымъ, щó въ нѣмъ малює ся Кавказъ, се-бъ-то свѣтъ зовсѣмъ ôдмѣнный ôдъ природы й свѣтогляду украиньского, изъ-за чого деякѣ письменники думають, що повѣсть „Гарасько“ меншу має литературну стôйнôсть, нѣжь „поема Наталя“[1]).

Авторъ написавъ сю повѣсть въ двохъ частяхъ пôдъ заголовкомъ: а) Вѣсти про неволю; б) Вѣсти про вызволъ. Головнымъ дѣячемъ въ сѣй повѣсти є Гарасько Знемога. Батько, дѣдъ и мати велѣли єму, ôдъ працѣ талану шукати, — ити до моря заробляти. Про-те Гарасько нанявъ ся въ Таганрозѣ у Грека въ писарѣ. Опôсля Грекъ той знастивъ и нагрузивъ судно, та пустивъ ся по Трапезону въ море. Та отъ, корабель затопивъ ся, и лишь Гарасько самъ-одинъ прибивъ ся до берега. Тутъ же займивъ єго въ полонъ Черкесъ Баязетъ, та поставивъ єго чабаномъ своихъ овець. Черкесъ вподобавъ собѣ парня, та намовлявъ єго, покинути вѣру христіяньску и приняти вѣру Магомета. Однакже Гарасько не послухавъ Баязета, хочь сей обѣцювавъ єму щасливу долю; ôдтакъ пасъ ôвцѣ, гравъ на сопѣвцѣ и спѣвавъ пѣснѣ бурлацкѣ та чумацкѣ. Була-жь у Баязета сестра-дѣвиця, щó звалась Мериме. Она полюбила гарного чабана, и якъ бнъ занедужавъ, то навѣщала єго, коли ле-

[1]) Про сю повѣсть пише Кулѣшь отъ-се: „Другая поэма его — едва можетъ быть признана сестрою первой, которая по эпическому складу, по отдѣлкѣ стиховъ и красотѣ простонародныхъ типовъ составляетъ истинную драгоцѣнность“. („Русскій Вѣстникъ“, т. XII.)

жавъ на-самотѣ въ землянцѣ. Мѣжь-тымъ Черкесъ выѣхавъ на добычу. Гарасько подужавъ и ставъ опять пасти ватагу овець. Та отъ, Мериме намовляла єго до утечи, кажучи мѣжь иншимъ отъ-се:

Якъ тôлько Госпôдь насъ спасе,
Якъ тôлько въ Русь святу прибудемъ,
То тамъ, голубоньку, забудемъ
Печаль, журбу, и страхъ и все (стор. 24).

Гарасько не мôгъ зъ-першу погодитись зъ гадкою Черкески, знаючи, що невôльникови годѣ втѣкати, але Мериме сказала, що поведе ихъ Грекъ Фока, щô бувъ колись другомъ єи батька. Ôдтакъ Гарасько ставъ справдѣ думати про утечу. И ось слѣдує гарный описъ свитаня передъ вызволомъ:

Ще сонечко не пôднялось,
Хмарный Кавказъ не золотивъ ся,
Якъ кралѣ сонъ веселый снивъ ся,
Якъ на свитанньи ѣй здалось,
Що зъ дѣвы птицею вона
Переродившись, крыльця мала,
По морю тихому лѣтала,
Та ще и зъ милымъ, не одна.... (стор. 37).

Фока завѣзъ Гараська и Мериму кораблемъ въ Таганрогъ, де Черкеска охрестилась и назвалась Марiєю. Ôдтакъ Фока радивъ Гараськови, щобъ въ Таганрозѣ ставъ купцемъ; ôнъ обѣцявъ часто сюды приѣзжати и зъ-за моря всячину возити, щобъ Гарасько для него и для себе збиравъ баришь. Опôсля сторгувавъ Грекъ для свого приятеля двôръ и велѣвъ єму, звѣнчати ся зъ Марiєю. По вѣнчаню ôдъѣхавъ Фока домôвь, та небавомъ опôсля вмеръ ôдъ джумы. Мѣжь-тымъ Гарасько ставши купцемъ поѣхавъ зъ Марiєю на Украину, котрои не бачивъ ôсѣмь лѣтъ. Ôнъ хотѣвъ забрати зъ собою

своихъ родителѣвъ, щобъ жили разомъ зъ нимъ въ Таганрозѣ. Старѝ вволили волю своихъ дѣтей и доживали супокôйно свого вѣку въ чужинѣ.

Авторъ пишучи сю повѣсть задумавъ спонукати бѣдныхъ хлѣборобôвъ, добиватись щасной долѣ промысломъ и торговлею въ далекôй далечинѣ, по-за-якъ рôдна земля заросла тернємъ изъ-за нового лихолѣтя на Украинѣ.

Хочь гадку до писаня сеи повѣсти подавъ Макаровскому епичный творъ Пушкина п. з. „Кавказскій плѣнникъ“, то однако въ змальованю своеи картины поступивъ ôнъ собѣ зовсѣмъ самостôйно. Пушкина „плѣнникъ“ не мôгъ любити Черкески, тому-що въ Россіи мавъ колись свою милу, изъ-за чого тая пристрастна дѣвиця, освободивши єго ôдъ кайданôвъ, утопилась въ рѣцѣ Кубани саме-тогдѣ, коли „плѣнникъ“ переплывавъ єѣ и добивъ ся до противныхъ скалъ. Изъ сего огляду видно, що повѣсть Макаровского въ порôвнаню зъ поемою Пушкина є творомъ оригінальнымъ и що вызначуе ся подѣєю вельми романтичною.

Сю повѣсть написавъ Макаровскій (по роцѣ 1844.) въ ямбахъ чотыро-стоповыхъ, наслѣдуючи Енеиду въ метричнôмъ зложеню свого епичного твору. Опроче повѣсть „Гарасько“ є бôльше простора, нѣжь поема „Наталя“, по-за-якъ обôймає вѣршѣвъ 1764[1]).

11. Левко Боровиковскій[2]).

Ôнъ родивъ ся мабуть въ 1811. р. въ Хоролѣ Полтавскои губерніѣ; учивъ ся въ Харкôвскôмъ университетѣ и око-

[1]) Макаровскій написавъ еще всѣлякѝ вѣршѣ, котрѝ выдано въ Полтавѣ 1861. р. пôдъ заголовкомъ: „Мова зъ Украины“. („Покажчикъ нової української літератури“ 1798—1883. року). Зібравъ М. Комаровъ. Кіевъ 1883; стор. 36.

[2]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“, стор. 140—146. — Олександеръ Кониській, „Вітчизн

ло 1830. р. окôнчивъ курсъ „по словесному отдѣленію“ зô степенемъ кандидата. Опôсля звышь семи рокôвъ бувъ учителемъ исторіѣ, а ôдтакъ латиньского языка въ Курскôй ґимназіи, а въ 1838. р. перейшовъ въ ґимназію Полтавску, де бувъ тогдѣ учителемъ и ѥго братъ. Коли-жь въ Полтавѣ рознеслась була чутка, що учителѣвъ ґимназіѣ перенесуть въ польскіи губерніѣ, то въ 1839. р. Боровиковскій просивъ Михайла Максимовича, професора университета въ Кіевѣ, щобы бувъ ѥго заступникомъ у власти, по-за-якъ ôнъ за-для слабого здоровя не мôгъ бы жити въ чужинѣ, а волѣвъ бы покинути службу. И справдѣ повелось Максимовичеви, выєднати Боровиковскому дальшій побутъ въ Полтавѣ. Въ тамошнѣй ґимназіи вчивъ Левко языка латиньского, а ôдтакъ литературы россійскои. Опôсля поставлено ѥго инспекторомъ ґимназіѣ, а якъ пôшовъ на пенсію, то живъ у своѣмъ хуторѣ пôдъ Хороломъ въ Полтавщинѣ[1]).

Литературну дѣяльнôсть почавъ Боровиковскій ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харкôвского университета, выдавши балляду „Маруся“ въ III. книжцѣ „Вѣстника Европы“ за рôкъ 1829. Коли-жь ставъ учителемъ, то зôбравъ звышь 1000 украиньскихъ пословиць, котрі уложивъ въ порядку азбучнôмъ. Ôдтакъ написавъ 250 байокъ, зъ-помѣжь котрыхъ бôльше нѣжь 200 були оригінальні, а прочі написані пôсля байокъ Красицкого. Боровиковскій писавъ такожь инші стихотворы по-украиньски: именно зложивъ ôнъ 12 баллядъ и 12 думъ въ мовѣ украиньскôй[2]). Опроче записувавъ ôнъ украинь-

з історії русько-українськоі письменности“. („Сьвіт“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись“. Ві Львові 1881; числа 8. і 9.)

[1]) Чи ще жие Боровиковскій, не звѣстно; живъ ôнъ въ 1884. р. (Н. И. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 140).

[2]) Порôвн. письмо Боровиковского къ М. А. Максимовичу

скѝ пѣснѣ, повѣрія, переказы и т. и., та й зладивъ частину словаря мовы украиньскои (буквы а, б, в, г), показуючи также коренѣ слôвъ. На мову російску переложивъ Боровиковскій Крымскѝ сонеты польского поета Адама Мицкевича, деякѝ оды Горація (зъ поясненями) и ôдтакъ по-российски написавъ кôлька стихотворôвъ. Зъ-помѣжь украиньскихъ творôвъ и перекладôвъ въ збôрнику „Ластôвка“ напечатано 10 байокъ, 82 пословицѣ и 30 загадокъ, и такожь стихотворы: „Чорноморець“, „Вывѣдка“, „Палѣй“, „Волохъ“, „Розставання“ (козака зъ дѣвчиною), и перекладъ Пушкинового стихотвору „Зимній вечѣръ“. Мѣжь стихотворами Боровиковского мае высоку вартôсть поетичну пѣсня „Розставання“, по-за-якъ лирична сторона поезіѣ стыкае ся тутъ зъ елементомъ драматичнымъ.

Изъ усѣхъ поезій Боровиковского найважнѣйшѝ суть его байки. Выдавъ ихъ Амвросій Метлиньскій въ Кіевѣ 1852. року пôдъ заголовкомъ „Байки й прибаютки Левка Боровиковского“ (12⁰, стор. 118)[1]). Въ сихъ сти-

(„Очерки ист. укр. литер.“, стор. 141.) Въ сѣмъ письмѣ зъявивъ Боровиковскій, що „мнѣніе ложно, яко бы языкъ малороссійскій способенъ только для выраженія смѣшнаго и низкаго“.

[1]) Въ байкахъ и прибаюткахъ Боровиковского замѣчаемо ось-таку правопись: Ôдкинено знакъ ъ пôсля твердыхъ спôвзвукôвъ (н. пр. пан); звукъ і [ji] (= ѣ, о, е) означено буквою и (і), н. пр. ликарь (лѣкарь) иду (ѣду), ій (нѣй, ей), кинь (конь), лид (ледъ); — ôдтакъ для означеня звука и (= ы, и) принято зъ латиньского альфабета букву и (v), н. пр. бик (быкъ), робити (робити). Чистый самозвукъ е означено буквою е, а йотованый самозвукъ е новою буквою є; н. пр. ведє, моє; йотованый же самозвукъ о выражено зложенымъ знакомъ йо: його. Опроче чужій звукъ g означено зложеною буквою кг: кгнит. (Порôвн. сю Исторію литер. II., стор. 149). — Въ переднôмъ словѣ до байокъ замѣтивъ Метлиньскій, що гарнѝ творы въ языцѣ народнôмъ крôмъ хôсна для простого люду суть такожь вельми важнѝ для пôзнаня

хотворахъ зъявляе ся природный гуморъ; вже-жь бо самъ авторъ описуе ось такъ свою вдачу въ байцѣ „Веселый“:

Чого ты, Левку, все веселый та шутливый?
Мене приятель разъ спытавъ;
А я йому сказавъ:
Такій я зъ-роду вдавсь, и ôдъ того щасливый.
(стор. 112)

Мѣжь байками Боровиковского суть деякѝ справдѣ оригинальнѝ, примѣромъ: „Граматка и часословець“ (стор. 40), „Крыла у вѣтряка“ (стор. 41), „Панъ та мужики“ (43), „Андрѣй“ (47), „Мѣрошникъ“ (68), „Скупый Климъ“ (73), „Жѣночій язычокъ“ (83), „Миколина липа“ (86) и и. — Деякѝ байки суть наслѣдованемъ Красицкого; н. пр. „До дѣтей“ (стор. 13)[1]), „Байка“ (16)[2]), „Щука й плôточка“ (18)[3]), „Рôвчакъ и рѣчка“ (37)[4]), „Рябко й Зюзько“ (42)[5]), „Лѣкарь“ (42)[6]), „Горохъ“ (69)[7]), „Орелъ та сова“ (95)[8]) и т. д. Иншѝ байки списавъ Боровиковскій по давнымъ чужимъ взôрцямъ, н. пр. „Гадюка“ (стор. 93)[9]), або й уложивъ ихъ коротенько пôсля байокъ писателѣвъ украиньскихъ, н. пр. „Дорожній стовпъ“ (стор. 99)[10]).

народныхъ нарѣчій (стор. X). — Въ 1852. р. выдавъ Метлиньскій 177 байокъ и прибаютокъ Боровиковского. Изъ десяти байокъ Боровиковского, надрукованыхъ въ „Ластôвцѣ“, въ выданю зъ 1852. р. замѣстивъ Метлиньскій три байки: „Метеликъ“, „Климъ пяный“, и „Свôй дôмъ — своя воля“.

[1]) Порôв. стихъ „Do dzieci“ (Bajki Ignacego Krasickiego). — [2]) „Wstęp do bajek“. — [3]) „Rybka mała i szczupak“ (I, 27). — [4]) „Potok i rzeka“ (I, 2). — [5]) „Dwa psy“ (II, 17). — [6]) „Doktor“ (I. 14). — [7]) „Groch przy drodze“ (III, 22). — [8]) „Orzeł i sowa“ (III, 20).

[9]) Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V; — fabula XVIII. libri IV.: „Homo et colubra“.

[10]) Порôвн. казку Порфирія Кореницкого „Панько та верства“ („Ластôвка“, стор. 284—288). — Посередно ôдносить ся байка

Майже всѣ байки и прибаютки Боровиковского суть вельми короткі̂, обôймаючи 22—2 вѣршѣвъ; про-те въ деякихъ прибаюткахъ не выражає ся окремо моральна наука, тому-що вже сама прибаютка являє ся дидактичнымъ высказомъ; н. пр.

Климъ, лежа на боку, казавъ: „дай Боже!"
А хтось йому шепнувъ: „устань, роби, небоже!"
(стор. 110)

Въ деякихъ байкахъ моральна наука выражає ся народнымъ прислôвємъ; н. пр.

Поки богатъ,
То поти й сватъ (стор. 17).

За Хведорово, бачишь, жито —
Та Хведора-жь и бито (стор. 39).

Въ байкахъ своихъ Боровиковскій малює суспôльный побутъ Украины якось млаво: выкрывае моральні̂ похибки хлѣборобôвъ и мѣщанъ, ба й дорѣкає судіямъ, учителямъ, головамъ въ селѣ, а не смѣє вступитись за обиду, яку терпѣли мужики ôдъ своихъ панôвъ. Тому-то не диво, що байки Боровиковского не конче подобались Олександрови Кониському, коли про нихъ отъ-се пише: „Въ байкахъ (Боровиковского) не приходить безъ перервы одна идея; въ нихъ авторъ торкає и панське и мужиче житє зъ рôжныхъ бокôвъ, одначе слабо, дуже слабо, черезъ що байки єго и не одержали на Вкраинѣ нѣ вплыву, нѣ ходу. Сатиричного талану Боровиковскому природа зовсѣмъ не дала. Природный юморъ свѣтить ся въ байкахъ, але у автора, не надѣленого художественными образами, юморъ выходить якійсь грубый. Байки

„Щука й плôточка" до байки Артемовского-Гулака: „Рыбка", нѣжь-тымъ коли байка „Горохъ" засновує ся на казцѣ сего писателя „Солопій та Хивря, або горохъ при дорозѣ".

Боровиковского сведчать тôлько намъ якъ факты, чимъ недуговавъ у его часе социяльный побытъ на Украине. Убожество народне, темнота, лакейство, хабаре, неправда въ судахъ и т. и. Отже Боровиковскій торкаючись социяльныхъ недугôвъ, не одного зъ нихъ не намалювавъ въ своихъ байкахъ яркими кольорами. Вказуе Боровиковскій примеромъ, що коли мужикъ буде богатети, то буде жити добре, але вказуе такъ несмело, такъ не ярко, що вказку его можно й не приметить.... Ясней розумевъ ôнъ, яко самъ педагогъ, и ясней намалювавъ болячку не-національного а чужеземного выхованя и осветы. Однои зъ головныхъ болячокъ Украины — крепацтва Боровиковскій зовсемъ не займавъ, немовь ôнъ и не примітивъ еи, чи може боявъ ся. Одно слово, Боровиковскій целкомъ не зрозумевъ того національно-социяльного прямуваня, до котрого вказали ему стежку Котляревскій и Гулакъ. Дальше пôшовъ Гребенка"[1]).

Байки и прибаютки Боровиковского можно порôвнати зъ образками такими, котрî змалювавъ артистъ-маляръ зъ-легка мовь нехотя. Се образки справде невыкôнченî, иногде лишь въ головныхъ зарисахъ начертанî, изъ-за чого они зъ-близька не можуть являтись гарными.

12. Антôнъ Могильницкій[2]).

Антôнъ Любичь Могильницкій родивъ ся 3. марта 1811. р. въ Галичине, въ Пôдгôркахъ Калушского повету.

---

[1]) „Сьвіт“, 1881; число 8. и 9; стор. 145. 146.

[2]) Деякî звестки про житє Антона Могильницкого подавъ авторови сеи исторіе литературы сынъ славного покôйника, Андроникъ, авскультантъ судовый у Львове. — Порôвн. статю проф. Омеляна Партицкого п. з. „Литературна деяльнôсть Антона Любичь Могильницкого“. („Письма А. Могильницкого“. Накладомъ редакціе „Зоре“. Львôвъ 1885; стор. 203—214).

Въ дитячôмъ вѣцѣ утративъ ôнъ батька, щó бувъ священикомъ въ Пôдгôркахъ. Ôдтакъ мати Антона ôддалась за Матковского, щó обнявъ въ сѣмъ селѣ парохію. Але-жь ôтчимъ не дуже журивъ ся долею пасерба; про-те Антôнъ Могильницкій учивъ ся навпередъ де-чого дома, и ажь въ 15. роцѣ житя за радою сусѣдôвъ ôтчимъ ôддавъ талановитого хлопця въ ґимназію Станиславôвску. Але-жь непосидючій Антôнъ не загрѣвъ нѣгде мѣсця: полишивши Станиславôвъ опинивъ ся небавомъ въ Бучачи. Вже тогдѣ писавъ ôнъ панеґиричнѣ стишки и ґратуляційнѣ мовы, и ôдтакъ якійсь 23-лѣтній ученикъ Бучацкои школы нормальнои просивъ его о латиньскій привѣтъ на именины панѣ аптикаревои. Та отъ, молодый збыточникъ хотѣвъ собѣ зъ вусача-нормалиста пошутити, и зъ латиньскихъ вправъ, приложеныхъ до латиньскои граматики, выписавъ для него одинъ уступъ космоґрафичный, щó починавъ ся словами: „Universus mundus plerumque in duas partes distribuitur, caelum et terram". Такъ отже той школяръ, не розумѣючи латиньского языка, выголосивъ передъ аптикаревою свою чудну ґратуляцію и за-те одержавъ ôдъ неи въ дарунку сорокôвця. Однакже небавомъ вкоилась халепа чи-мала, коли стало звѣстнымъ, що тая шутка була дѣломъ Могильницкого. Сю бо мову зачули профессоры Антона, отцѣ-Василіяне, котрѣ такожъ були прийшли на именины аптикаревои и весело забавлялись въ сусѣдній комнатѣ. Они-то задумали укарати збыточника и засудили его, скушати „березовои кашѣ". Але буйный молодикъ не хотѣвъ пôддатись карѣ тѣлеснôй, и покинувши ґимназію Бучацку почвалувавъ на Буковину до Черновець, зъ-ôдки небавомъ пôшовъ пѣшки на Угорщину, де вчивъ ся въ Кошицяхъ и въ Пештѣ.

Скôнчивши гимназію въ Пештѣ Могильницкій слухавъ наукъ философіѣ и богословія у Львовѣ, та й тутъ вызначувавъ ся своимъ таланомъ и вдачою шутливою. Въ духовнôй семинаріи належавъ мабуть до кружка Маркіяна Шашкевича, се бо полюбивъ ôнъ вельми рôдну мову и ôдтакъ передъ ректоратомъ, семинаристами и въ присутности запрошеныхъ гостей выголосивъ 19. падолиста 1839. р. „слово о повинностехъ пôдданыхъ“ а предо всѣмъ священникôвъ къ цѣсарю и отечеству[1]). Въ сѣмъ словѣ заохочувавъ ôнъ мѣжь иншимъ своихъ товаришѣвъ, крôмъ чужихъ языкôвъ учитись такожь мовы рôднои.

Коли скôнчивъ богословіе (1840), оженивъ ся зъ Анною Соболевскою, дочкою шляхтича въ Богородчанахъ и ôдъ духовнои власти одержавъ (1841) администрацію парохіѣ въ селѣ Хутарѣ повѣту Стрыйского въ Карпатахъ. Зъ-ôдти перенѣсъ ся (1844) на „долы“, по-за-якъ въ горахъ не велось ему домашне хозяйство. Ставъ отже администраторомъ парохіѣ въ Зборѣ повѣту Калушского, и ôдтакъ по двохъ рокахъ поставлено его капеляномъ въ селѣ Комаровѣ повѣту Станиславôвского. Але-жь доходы зъ капелянiѣ не старчили на удержане численнои родины[2]); про-те засновавъ ôнъ у себе приватный пенсіонатъ для ученикôвъ школъ гимназіяльныхъ. Сусѣднi священики радо ввѣряли Могильницкому своихъ сынôвъ, бо платили лишь невеличку плату та й знали, що пôдъ его розумнымъ проводомъ можно было навчитись всего того, чого вчили въ публичнôй школѣ въ чотырохъ низшихъ клясахъ гимназіяльныхъ.

---

[1]) „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ уплѣлъ Иванъ Б. Ѳ. Головацкій. Часть II. У Вѣдни 1847; стор. 1—23.

[2]) У Антона Могильницкого було осмеро дѣтей: пять сынôвъ и три дочки.

Будучи капеляномъ въ Комаровѣ, розвинувъ Могильницкій досыть живу дѣяльнôсть литературну. Тамъ бо написавъ першу часть поемы „Скитъ Манявскій“, баляду „Русинъ-воякъ“, стихотвôръ „Судьба поеты“ и дещо иншого. Именемъ Русинôвъ повѣту Станиславôвского повитавъ ôнъ 29. жовтня 1851. р. цѣсаря Францъ-Іосифа при тріюмфальнôй брамѣ въ Майданѣ и своею гарною мовою въ нѣмецкôмъ языцѣ зъеднавъ собѣ славу знаменитого бесѣдника[1]).

Въ 1859. р. поставлено Могильницкого парохомъ въ Бабчи, та въ окрузѣ выборчôмъ Богородчаньско-Солотвиньскôмъ выбрано его 1861. р. посломъ до сойму краевого, а соймъ выбравъ его въ тôмъ роцѣ делеґатомъ зъ меньшихъ посѣлостей до рады державнои въ Вѣдни. Тутъ высказавъ ôнъ уже 27. червня 1861. р. бажаня Русинôвъ сими словами: „Въ справѣ языковôй домагаемось, щобы нашъ языкъ, доси стôлько поневѣряный, стôлько запôзнаваный, найшовъ разъ повне признане, щобы дôставъ также свое право побôчь иншихъ братныхъ славяньскихъ языкôвъ въ школахъ и урядахъ“[2]). Выступаючи противъ польскихъ послôвъ, котрû въ справахъ школьныхъ домагались заведеня польскихъ порядкôвъ, Могильницкій порôвнавъ Русинôвъ зъ Британцями, ко-

[1]) Въ мовѣ до цѣсаря Францъ-Іосифа Могильницкій сказавъ мѣжь иншимъ отъ-се: „Neiget eure stolzen Gipfel ihr schattigen Karpathen! ebnet neue Bahnen, auf dass unsre Heimath dem hehren Throne näher gerückt werde! Frohlocke und jauchze unsere heilige Priams-Veste, du in Trümmern ergrautes Halicz! Begrüsse und drücke an deinen Busen den dir in Oestreichs hohem Sohne wiedergegebenen Herrscher!“ („Письма Антонія Любичь Могильницкого“. Львôвъ 1885; стор. 20.)

[2]) „Слово Ант. Могильницкого, сказанное въ думѣ державной на засѣданью д. 27. юнія 1861“. (Часопись „Слово“, 1861; число 41. 42.)

трыхъ побивали Пикты и Скоты. Коли бо римска держава упадала, то Британцѣ, пôдданî Римлянамъ, писали цѣсареви римскому ось-таке: „Deprimunt nos barbari ad mare, — repellit mare ad barbaros; inter hoc oriuntur duo genera funerum: aut jugulamur, aut mergimur“. („Тиснуть насъ варвары идъ морю, — ôдбивае море къ варварамъ; мѣжь-тымъ зъявляють ся два роды трупôвъ: або насъ дусять, або потопаємъ“)[1]).

Сею бесѣдою Могильницкій ставъ славно звѣстнымъ въ цѣлôй Австріи. Посолъ думы державнои Куранда замѣстивъ въ часописи „Ost-deutsche Post“ біографію его, а земляки звеличяли имя его панегиричными згадками въ часописи „Слово“. Именемъ же студентôвъ-Русинôвъ Володимиръ Шашкевичь, сынъ Маркіяна, написавъ въ честь Могильницкого стишокъ п. з. „Гомонъ молодои Руси“. Ось и початокъ сего панегиричного писаня:

Здоровъ батьку Могильницкій!
Въ Тобѣ Руси давна сила,
Давный духъ ей передвѣцкій,
Давна бодрость ей отжила[2]).

Въ тôмъ роцѣ написавъ також Осипъ Федьковичь въ честь батька Могильницкого гарный сонетъ, въ котрôмъ признавъ ему въ рускôй литературѣ пальму первенства[3]).

Могильницкого любили й поважали не тôлько свои громадяне, але й люде зъ инших селъ, по-за-якъ ôнъ зъявивъ ся справдѣшнимъ батькомъ и защитникомъ правнымъ навѣть въ такихъ справахъ, котрî самыми адвокатами вважались иногдѣ пропащими. Про-те выбрано

---

[1]) ibid., ч. 42.

[2]) ibid., ч. 47.

[3]) „До нашого батька Могильницкого“. („Поезіи Іосифа Федьковича“. Часть первая. Львовъ 1862; стор. 30. 31.)

єго посломъ ще й на другу шестилѣтню каденцію соймову. А вже-жь не довго займавъ ся ôнъ запопадливо справами политичными. Журбы домашнѝ и невзгодины національнѝ вчинили єго трохи-не байдужнымъ для змагання рускихъ пословъ супроти польскои бôльшости соймовои. Вже въ Вѣдни не мôгъ ôнъ погодитись зъ политикою епископа-суфрагана Спиридіона Литвиновича, щô бувъ великимъ прихильникомъ централистôвъ нѣмецкихъ и велѣвъ рускимъ посламъ ити поручь зъ тыми противниками автономіѣ народôвъ славяньскихъ. Кажуть, що Литвиновичь заздро дививъ ся на Могильницкого, котрому въ честь спѣвано гимны похвальнѝ, та що той ієрархъ приневоливъ єго мовчати при дебатахъ въ думѣ державнôй и въ соймѣ краєвôмъ[1]).

Зломаный духомъ Могильницкій живъ ôдтакъ незамѣтно въ Бабчи, а по-за-якъ ôнъ и рускою литературою переставъ займатись, то зъ-годомъ-перегодомъ забували про него земляки. Давнѣйше-жь уважано єго душею рускихъ кружкôвъ[2]). Кремезный тѣломъ и величный духомъ Могильницкій тѣшивъ ся загальною симпатією въ рокахъ пятьдесятыхъ и шѣстьдесятыхъ. Умеръ наглою смертію 13. серпня 1873. р. въ селѣ Яблôнцѣ повѣту Богородчаньского, ѣдучи до свого шурина Соболевского, управителя тартаку въ Порогахъ.

Антôнъ Могильницкій ставъ займатись литературою въ 1838. р., коли крôмъ Маркіяна Шашкевича и Осипа

[1]) Ом. Партицкій, „Литературна дѣяльнôсть Антона Любичь Могильницкого". („Письма А. Могильницкого". Львôвъ 1885; стор. 213. 214).

[2]) Про ôдносины А. Могильницкого до сусѣдôвъ и приятелѣвъ, та про дѣяльнôсть Могильницкого на зборѣ народнôмъ въ Станиславовѣ д. 30. мая 1848. р. гляди статю Ивана Франка н. з. „Знадобы до житєписи А. Могильницкого". („Зоря", 1885; ч. 20. 21. 22. 24).

Левицкого майже нѣхто не писавъ нѣчого по-руски. Въ тôмъ-то роцѣ написавъ ôнъ „Пѣснь радостну“ по причинѣ поставленя Василія Поповича, катедральнои церкви Пряшôвскои крилошанина, на епископа Мункачôвскои епархіи. Сю „пѣснь радостну“ звѣстивъ Могильницкій именемъ питомцѣвъ генеральнои семинаріѣ Львôвскои, коли въ катедральнôй церквѣ св. Юрія митрополитъ Михайло Левицкій посвятивъ Поповича въ епископы. Про сю першу поезію Могильницкого замѣтивъ Омелянъ Партвцкій, що она „цѣкава для насъ своимъ змѣстомъ, по-за-якъ въ нѣй проявляе ся знане галицко-рускои исторіѣ, именно періода княжого, и почуте спôльнои родовости зъ Русею угорскою“[1]).

Въ роцѣ слѣдуючôмъ (1839) написавъ ôнъ панегиричный стишокъ п. з. „Радостное привитаніе Єго цѣсарско-королевского Высочества Ерцгерцога Францѣшка Карля во Львовѣ мѣсяця септемврія 1839“. Въ сѣмъ стихотворѣ звеличивъ авторъ ось-такъ австрійского орла:

Однымъ крыломъ оперъ ся на альпійскѣ горы,
Другимъ на Бескидахъ ôдпочивъ,
Въ Лабѣ и у Вислѣ, по Адрійскôмъ мори,
Въ Збручи и Дунаю тѣнь омывъ[2]).

Въ тôмъ (1839) роцѣ написавъ ôнъ также гарну думку п. з. „Згадка старины“, що починае ся словами:

Колись Русинъ зъ-пôдъ Бескида
Такъ тяженько не думавъ,
Бо ся въ добрôмъ щастю видѣвъ,
Злои долѣ не дôзнавъ[3]).

---

[1]) „Письма Ант. Любичь Могильницкого“. Львôвъ 1885; стор. 205.

[2]) ibid., стор. 125.

[3]) ibid., стор. 112—115. — Порôвн. „Вѣнокъ...“ 1847; часть II., стор. 42—44.

Въ сѣй думцѣ натякає поетъ на теє, що крôмъ дикои Татарвы ще хтось иншій чинивъ Русинамъ кривды великѣ, та отъ, „красше пробачити, и лучше тѣ обиды замовчити, бо правда въ очи коле". — Гарнымъ есть такожъ стишокъ, щó его написавъ въ семинаріи (1839) про „рôдну мову"[1]). Тутъ высказавъ поетъ мѣжь иншими сю важну гадку, що коли-бъ мы своеи рôднои мовы не придержувались, то зъ мовою мôгъ бы загинути й нарôдъ.

Ôдтакъ черезъ десять лѣтъ муза Могильницкого замовкла, та озвалась рускимъ словомъ по роцѣ 1848., коли-то галицкѣ Русины, пробудившись ôдъ довговѣчного сну, запопадливо заснóвували святыню просвѣты народнои. Въ 1849. р. написавъ ôнъ баляду „Русинъ-воякъ" въ трехъ частинахъ[2]). Перша й друга частина суть неначе вступомъ дó частины третьои, де поетъ змалювавъ Русина-вояка въ чудовôмъ образѣ. Въ першôй частинѣ сего стихотвору зъявивъ поетъ, що Русинъ, жиючи въ чужинѣ, тужить за батькôвщиною, „бо не чує рôдныхъ слôвъ". Сю тугу за родиною высказує Русинъ именно въ ось-тыхъ словахъ:

Сли мя смерть зъ житємъ ту простить,
Побѣлєнѣ воронъ кости
Не занесе ажь домôвъ;
Предцѣ духъ мôй зъ хмаровъ синовъ
Стане надъ землевъ родиновъ,
Щобъ надъ невъ на звѣздахъ сѣвъ![3])

Въ другôй частинѣ сказано, що „рускѣ дѣти вмѣютъ бити врагôвъ отечества". Поетъ не хоче згадувати про рускѣ побѣды пôдъ Корсунемъ, Зборовомъ, на Жов-

[1]) Сей стишокъ находить ся въ прозаичнôй статьѣ „Слово о повинностехъ пôдданыхъ..."

[2]) „Зоря галицка", 1849; числа 29. 30. 31. 32. 33. 35.

[3]) ibid., число 29., стор. 175.

тыхъ Водахъ, „бо когось бы роздраживвъ“, и ôдтакъ въ третѣй частинѣ оповѣдае въ гарнôй балядѣ, якъ рускі вояки въ Италіи пôдъ проводомъ архикнязя Кароля били ся зъ Французами, коли-то „герой, сынъ Корсики.... пôдвалины свѣта стрясъ“.

На новый рôкъ (1849) Могильницкій написавъ стихъ п. з. „Ученымъ членамъ Матици рускои“ („Новины“, Львôвъ, 1849; ч. 6. 7. 9. 10); ôдтакъ въ тôмъ роцѣ (1849) переложивъ ôнъ баляду Шиллера „Графъ на Габсбургу“, и надруковавъ ее въ „Зорѣ галицкôй“ (1849; ч. 39. 40). Въ сѣй часописи напечатавъ ôнъ такожь (ч. 58. 60. 61. 63. 64.) „уломокъ зъ повѣсти народнои Скитъ Манявскій, написанои въ трехъ частяхъ языкомъ народнымъ галицко-рускимъ“. Тутъ замѣщено одну частину „Скита Манявского“ п. з. „Покуса и блудъ инокôвъ, гостящихъ съ водою печерскою на основаніе монастыра пôдъ горы Бескида понадъ Быстрицею“. Въ „Пчолѣ“ же (1849; ч. 14. 15) надруковавъ Могильницкій „Введеніе“ изъ першои части свого стихотвору.

Коли письменні Русины галицкі дôзнались про сю частину епичного стихотвору „Скитъ Манявскій“, то зрадѣли они радостію великою, по-за-якъ той „уломокъ“ вѣщувавъ имъ близьку прояву знаменитои поемы народнои. Але-жь земляки Могильницкого довго не могли дôждатись выданя того стихотвору, хочь авторъ часто заповѣдавъ, що его „Скитъ“ ось-ось небавомъ зъявить ся свѣту зъ друкарнѣ рускои капитулы Перемыскои. Та отъ, сеся обѣтниця сповнилась ажь въ 1852. р.

Мѣжь-тымъ Могильницкій напечатавъ въ „Зорѣ галицкôй“ (1850, ч. 33. 36. 37.) поетичный творъ п. з. „Судьба поеты“, выступаючи противъ диктаторского змаганя „азбучного героя“ Осипа Левицкого, автора рускои граматики, котрый дорѣкавъ Шашкевичеви,

Устіяновичеви, Могильницкому, мабуть-то они були поетами-самоуками. Въ сѣмъ стихотворѣ отже поетъ пытаєся гарнои Русалки, се-бъ-то Музы, „чого ся при нѣй дослужитъ“. Русалка дає єму довшій одвѣтъ, зъявляючи, що безсмертными суть „самоуки“; „перевченѣ спѣваки справдѣ ѣй немилѣ, она бо не дає земскихъ заплатъ“. Ôдтакъ каже Русалка, що єи дѣтоньки чуже голублять, а своє гудять, що они не люблять пѣснѣ рôднои, що „пѣвець родимый — погорджевъ, проклятъ“. Про-те звѣщає она, що для єи спѣвакôвъ вѣнець єсть „въ умнôмъ раю“. На земли спѣваки єи гôрко бѣдують, и не дôждуть ся заплаты за творы великого свого духа:

Гомеръ на старôсть съ костуромъ ходивъ,
Цервантъ за пѣсни гдесь въ козѣ сидѣвъ,
Кеплеръ счисливши умомъ пространь неба,
Скôнчивъ гдесь въ нуждѣ безъ кавалця хлѣба[1]).

Русалка не любить гордыхъ „стихолатôвъ“, котрѣ красы глядають у формахъ неживыхъ и „пôсля штучныхъ своеи волѣ правъ хтѣли бы братямъ надати уставъ“. Они-то не можуть ôдъ Русалки нѣякои надѣятись заплаты. Коли-жь она опôсля зъ хмаровъ легоньковъ пôднеслась въ гору, задумавъ ся ученый „пѣвець“ и сказавъ: „Ахъ! якъ-же высшѣ ôдъ насъ самоуки!“

Хоча-жь Могильницкій дорѣкавъ гордымъ „стихолатамъ“, що не любили живого слова, то въ сѣмъ своѣмъ стихотворѣ не наблюдавъ ôнъ таки формы й духа рускои поезіѣ народнои, але переймивъ ся взôрцями нѣмецкими, изъ-за чого складъ сего поетичного твору являє ся подекуды неприроднымъ и замотанымъ.

Того-жь (1850) року уплѣвъ ôнъ вѣнець славы „Михаилу Кузѣмскому, председателеви головнои Рады,

---

[1]) „Зоря галицка“ 1850; число 37, стор. 224.

неутомленному заступникови справы народнои"[1]). Въ панегиричнôмъ своѣмъ писаню Могильницкій порôвнавъ сего дѣяльного мужа зъ Зоробабелемъ[2]) и Мардохеемъ[3]) и звѣстивъ свѣтови, що Куземскій „ôдкопавъ зъ грузôвъ зникшу старинъ згадку, вскресивъ народнôсть, яка була зъ початку, и поклавъ черезъ свѣтло й мову нового храма основу". Про-те по думцѣ поета „повстануть колись умнї бандуристы зъ новыхъ розсадникôвъ Народного Дому, уплести имени Куземского зъ пѣснь народу памятникъ вѣчный".

А вже-жь поетичнымъ оповѣданемъ про заснованє Скита Манявского Могильницкій зъеднавъ собѣ мѣжь Галичанами въ пятьдесятыхъ рокахъ найбôльшу славу. Авторъ выдавъ першу часть сего стихотвору въ Перемышли 1852. р. пôдъ заголовкомъ: „Скитъ Манявскій". „Пѣснотворенїє епическоє, основане на повѣстехъ простонародныхъ русскихъ"[4]), и присвятивъ свôй трудъ „Григорію Яхимовичу, русскому епископу Перемыскому.... покровителеви и заступникови имени русского" (16°, XXIX и 72 сторôнъ).

Змѣстъ епичного сего стихотвору єсть ось-такій: Коли Русью володѣвъ Ярославъ Мудрый, то зъ Кієва по приказу блаженого Антонія, игумена печерского, вийшли два черцѣ, отець Пахомій и братъ Іоанникій на проповѣдь „въ галицку краину". Игуменъ высылаючи обохъ

[1]) ibid. 1850; ч. 19; стор. 115. 116.

[2]) Зоробабель, князь юдейскій, щô за призволомъ перского короля Цира привѣвъ жидôвъ до Єрусалима зъ неволѣ Вавилоньскои.

[3]) Мардохей освободивъ жидôвскій нарôдъ ôдъ загибели, и ôдтакъ перскій король Артаксерксесъ пôднѣсъ єго на мѣсце Амана до найвысшихъ почестій въ державѣ.

[4]) Про слово „русскій" (зъ двома с) гляди „Исторію литературы рускои" Ом. Огоновского, часть I., стор. IX., замѣт. 2.

тыхъ черцѣвъ, зачеръ воды въ печерскôй керници, и наповнивъ нею просторый боклагъ; ôдтакъ сказавъ имъ:

„Благословлю васъ! Идѣтъ въ божôмъ миру!
Спѣшѣтъ Хрістово стадо умножати,
Несѣтъ потѣху, несѣтъ праву вѣру
И до палаты и низькои хаты!
А где прійдете до чистыхъ водъ здрою,
Наповнѣтъ ними таку саму мѣру, —
Єстли на вазѣ переважятъ мою,
Тамъ закладайте углы монастырю!“[1])

Оба путники йшли крôзь Украину и Подôлє, та нѣгде не найшли такои воды, котра переважила-бъ воду печерску. Ôдтакъ зупинились въ галицкôй Руси ажь тамъ, „где дочка Бескидôвъ, Лôмниця, зъ Днѣстромъ злучає кришталеві струѣ, и где простеръ ся Галичь, Пôдгôря столиця“. Въ Галичи при „Рождественскôй“ церквѣ живъ старый свѣщеносъ Архорій. Ôнъ порадивъ черцямъ ити туды, „где Манявка чисту воду свою по дрôбнôй рѣни въ Быстрицю зливає“. Коли оба путники сюды прийшли й усѣли на вечѣрный спочинокъ, побачили въ Быстрици рыбака, щó нѣбы-то ловивъ рыбу, та отъ, не запримѣтили они, що єму повышь чола сторчали роги, та що у него якъ у цапа розколена пята и зъ курячими пазорами ноги. Того рыбака пытались черцѣ, котрою дорогою имъ ступати, а по-за-якъ наближувалась чорна хмара, то просили его, щобъ завѣвъ ихъ въ яку хату, де-бъ найшли захистъ ôдъ тучѣ. Той то рыбакъ заявивъ путникамъ, що й ôнъ служить Богу, та жиє мѣжь лѣсомъ въ хатцѣ зъ камени; просивъ ихъ отже, щобъ у него спочили, ôдтакъ обѣцявъ имъ, що слѣдуючого дня рано-въ-ранцѣ заведе ихъ до тои воды, котрои зачерти они бажали.

[1]) „Скитъ Манявскій...“ Въ Перемышли 1852; стор. 11.

Смирнѝ черцѣ послухали рыбака, не добачаючи чортовои покусы. За проводомъ его поступали швидко; та отъ, небавомъ пôтьма покрыла землю. Перуна громомъ задуднѣли горы, дебры и зворы тяжко застогнали, и люнула туча, щó якъ зъ коновки цѣдить. Рыбакъ зъ вѣтромъ напередъ ступав, а черцѣ по скалахъ, камѣню, по пняхъ и корчахъ товчуть босѝ ноги. Хоча-жь они швидко бѣгли, то зайшли ажь пôзно въ ночи на берегъ пôдъ Кливу, стрôмку гору надъ Быстрицею, и за рыбакомъ увôйшли въ „бруснѝ двери", котрѝ находять ся въ спадистôй скалѣ майже 50 сяжнѣвъ высоко надъ рѣкою. Черцѣ вжахнулись великимъ страхомъ, коли въ пôдземнôй норѣ побачили вѣдьмы и чарôвницѣ, щó въ кôтлахъ варили зѣле на чары. Ôдтакъ посередъ хаты увидѣли сотону, щó записувавъ въ книгу душѣ тыхъ, котрѝ ôдцурались неба для земскои мамоны. Тогдѣ заявивъ той рыбáкъ обомъ черцямъ, що дасть имъ выгоду, якои не зазнали зъ роду, що покаже имъ чисту зъ важковъ струевъ воду, та за двѣ добы збудує монастырь, наколи они впишуть свое имя въ ось-ту книгу. Бѣднѝ черцѣ, почувши тѝ принаднѝ слова, стали хреститись, щобы спекатись покусы чорта, але рыбакъ зô своимъ помôчникомъ кинувъ ся на Пахомія, щобъ захопити его въ свою власть; а коли Іоанникій бѣгъ на помôчь братови, то поховзъ ся горѣницъ и полетѣвъ комѣть головою въ глубоку яругу, почôмъ двери цоркнули и плытою пôдперлись. Тогдѣ Пахомій добувъ зъ пазухи хрестикъ деревяный и ставъ нимъ хрестити чортôвъ; потôмъ ôдоткавъ боклагъ зъ печерскою водою, наповнивъ нею двѣ пригорщѣ, хлюснувъ рыбакови просто въ очи и кропивъ всѣхъ его товаришѣвъ. Ôдтакъ череда бѣснովата пустилась на втѣкача, а божій слуга выйшовъ изъ брусныхъ дверій та втомившись боротьбою зъ тяж-

кимъ ворогомъ, заснувъ на муравѣ. Мѣжь-тымъ Іоанникій летячи стрôмголовъ изъ брусныхъ дверій въ глубокій яръ зачепивъ ся свитою о пень и переспавъ пôдъ каменемъ до бѣлои днины. Небавомъ опôсля зустрѣнувъ ся зъ братомъ Пахоміемъ, котрый розказавъ свôй чудный сонъ про рѣку, потôкъ и сусѣднȋ двѣ горы. Сейчасъ пôйшли черцѣ надъ потôкъ Скитець, щô вплывае въ Манявку, и якъ зачерли воды чистои, то замѣтили, що вода Скитця тяжша воды печерскои. Такъ отже дôзналисъ путники, що тутъ засновати имъ монастырь. Але-жь первѣстна ихъ оселя була вельми проста; они бо найшли захистъ въ блаженôмъ камени. Се була скала, щô творила въ глубѣнь и побôчь три стѣны, а на нихъ плыта, нѣбы стеля сперта. Той-то тихій захистъ зладили они для свого житла; тутки ôддавали они также хвалу Богу. Чутка про набожныхъ черцѣвъ рознеслась швидко въ сусѣдствѣ, а слава ихъ ширшала що-разъ бôльше, коли уздоровили недужого сына богатого скотаря, щô живъ при долинѣ Манявки.

Тутъ кôнчить ся оповѣдане про першȋ зачатки Скита Манявского. Про розвôй и дальшу долю сего монастыря хотѣвъ поетъ дещо розказати въ другôй и третѣй части свого стихотвору, та не довершивъ початого дѣла. „Двѣ начальнȋ пѣсни“ зъ другои части „Скита Манявского“ замѣстивъ Могильницкій у фелетонѣ „Слова“ зъ 1864. р. (число 100), однакже не вдоволивъ уже Галичанъ мовою и формою сего свого писаня; мова бо въ тыхъ двохъ урывкахъ есть досыть тверда, а въ стихотворѣ добачаемо мало поезіѣ. Ôдтакъ говоривъ Могильницкій своимъ приятелямъ, що тогдѣшня цензура не позволила друковати третьои части „Скита“, позаякъ тутъ розказувалось про знесене монастыря цѣсаремъ Іосифомъ II., про забôръ монастырского майна,

про розôгнанє послѣднихъ въ галицкôй Руси православныхъ черцѣвъ.[1])

Першу часть „Скита Манявского", галицкі̂ Русины приняли вельми радо, неначе-бъ бувъ се творъ великого поета, котрый достигъ славы Мицкевича, ба й самого Ґетого. Не тôлько молодики, але й старі̂ письменники вчитувалися безъ впину въ се „пѣснотворенiє епическоє", и ôдтакъ було чи-мало такихъ, щó цѣлый сей стихотворъ умѣли декламувати зъ памяти. Та й не диво, що Могильницкій першою частиною свого епичного твору выкликавъ межи своими земляками справдѣшній єнтузіязмъ. Тогдѣ бо въ Галичинѣ не знавъ майже нѣхто писателѣвъ украиньскихъ, а дрôбні̂ посійки деякихъ галицкихъ „стихолатôвъ", замѣщувані̂ въ „Зорѣ галицкôй" були въ бôльшôй части творами слабыми. Могильницкій бувъ по роцѣ 1848. перший, щó своимъ поетичнымъ оповѣданємъ про засновокъ Скита зачепивъ зъ-глубока духа своихъ землякôвъ, змалювавши гарну картину давнои бувальщины. Про-те звано єго поетомъ справдѣ великимъ. Чудові̂ лиричні̂ стихотворы Маркіяна Шашкевича тогдѣ мало-кому були звѣстні̂, тому-що „Русалка Днѣстровая" все-ще вважалась книжкою такою, щó єѣ власть заборонила читати. Особливо-жь подобались въ пятьдесятыхъ рокахъ отъ-сі̂ частины „Скита Манявского": а) Образъ стародавного Галича; б) Нынѣшній Галичь; в) Покуса и блудъ инокôвъ; г) Блаженный камѣнь; д) Перше запôзнанє зъ жителями гôръ[2]). Та нѣгде правды дѣти, въ „Скитѣ Манявскôмъ" находять ся такі̂ мѣсця, щó єще й теперь читають ся

[1]) Ом. Партицкій „Литературна дѣяльнôсть Антона Любичь Могильницкого" („Письма А. Могильницкого". Львôвъ 1885; стор. 209.)

[2]) Сеся частина „Скита Манявского" основує ся на людовыхъ перєказахъ про вѣдьмы й чарôвницѣ.

зъ принадною легкостію. Однакже авторъ не познакомивъ ся зъ писанями украиньскими, та не богато читавъ ліричныхъ и епичныхъ творôвъ рускои поезіѣ простонароднои. Хочь отже Могильницкій заявивъ, що єго стихотвôръ основує ся на повѣстяхъ простонародныхъ, то не схопивъ ôнъ духа поезіѣ людовои, ба, въ єго писаню выринають часто ремиписценціѣ стихотворôвъ Мицкевича. Опроче одинацяти-силябный вѣршь, котрымъ переважно корыстувавъ ся Могильницкій за проводомъ польскихъ поетôвъ, зовсѣмъ не годить ся для стихотвору руского. Руска бо акцентуація єсть вельми свобôдна, и про-те наголосомъ може вызначитись всяка силяба слôвъ[1]), мѣжь-тымъ коли въ польскôй мовѣ акцентъ все паде на передъ-послѣдню силябу слова. Тому-то прозодія „Скита“ єсть иногдѣ похибна и нудить читача частымъ уживанемъ женьского риму (¯ ˘). Ôдтакъ въ мовѣ стихотвору появляють ся иногдѣ польонизмы, котрî легко можно було заступити словами рускими.

А вже-жь головною похибкою въ укладѣ цѣлого стихотвору єсть се, що авторъ просторе своє оповѣдане вложивъ въ уста старця-селянина, котрого ôнъ осьтакъ описує:

Старôсть глубока къ земли го схилила,
Костуръ зôвялî кости пôдпиралъ,
Рѣдонькій волосъ снѣгомъ побѣлила,
Щó рече слово — тяжко ôтдыхалъ[2]).

Поетъ хотѣвъ отже, щобъ той старецъ не тôлько стародавный Скитъ описувавъ, инако-бъ ôнъ изъ книжки читавъ, але щобъ также колишне довге оповѣдане

---

[1]) Порôвн.: молокó, сѣно, гóрдощѣ, зáздалегôдь, вы́друковати, вы́куповувати (и выкупóвувати).

[2]) „Скитъ Манявскій“. Въ Перемышли 1852; стор. 3.

игумена про заснованє Скита повторивъ. Ба, въ кôнци оповѣданя вкладає авторъ въ уста того старця апострофу до „святои простоты“[1]), забувши теє, що ôнъ не бувъ нѣ постомъ, нѣ философомъ.

Попереду свого епичного стихотвору поклавъ Могильницкій чудову елеґію, звѣстну пôдъ заголовкомъ „Где ся нашй пѣсни дѣли?“ Першу єи частину кôнчить ôнъ сими словами, подаючи неначе ôдповѣдь на теє питанє:

Съ Боянами, що спѣвали,
Съ торбанами, що гравали
Пѣсни думы милй, —
Мовь лѣтами похвиленй,
Спочиваютъ приваленй
Гдесь въ сумнôй могилѣ[2]).

Въ выданю „Скита Манявского“ замѣстивъ авторъ еще передне слово, писане прозою (стор. XIII—XXIX), въ котрôмъ зъявляє свôй поглядъ на мову и письменнôсть руску. Тутъ высказавъ ôнъ мѣжь иншими отъ-сю гадку: „Пишу для читателей малорусскихъ! а слибымь, якъ гдекотри зъ нашихъ, и то непослѣдни писателіє творятъ, хтѣлъ примѣшати слова твердороссійскіи, н. пр. какъ, это, подлинникъ, нѣжный, и т. п., мусѣлбымь до моего поемату прилучити такожь грамматику и словарь россійскій; а такъ хтѣвши любимымъ родимцямъ подати кусокъ питомого свойского хлѣбця, мусѣлбымь имъ напередъ штучни зубы вставляти, бо пѣснь, до котрои зрозумѣнія принуждени былибы Руссины галицкіи въ словаряхъ Шмидта и иныхъ провôдника глядѣти, ци была-жь бы то пѣснь наша? Воистину! отмѣны, яки здѣлали на языцѣ россійскôмъ въ теченіи

[1]) ibid., стор. 67—71.

[2]) ibid., стор. X—XII.

времени окружающія го нарѣчія: фінское, чудское, татарское и инни, чинятъ тогожь нарѣчію малорусскому такъ далекимъ, якъ далеко отстоитъ Ураль отъ Бескида...“[1])

Изъ сихъ слôвъ можно довѣдатись, що Могильницкій въ 1852. р. признававъ самостôйнôсть мовы рôднои супроти языка россійского. Тôлько-жь тû „непослѣдни писателіє“ галицко-рускû (именно Денисъ Зубрицкій) були причиною, що авторъ „Скита Манявского“ про ôдносины нарѣчія до языка въ загалѣ не выробивъ собѣ ще ясного понятя.

Єдиный сей стихотвôръ бувъ отже въ пятьдесятыхъ рокахъ окрасою галицко-рускои словесности, та й теперь деякимъ єго частинамъ признаємо литературну стôйнôсть. Могильницкого обдарила природа таланомъ

---

[1]) Се передне слово написавъ Могильницкій твердымъ, макароничнымъ языкомъ. Тогдѣ бо (1852 р) галицкû письменники покидали рôдну мову и списували свои творы въ ужаснôмъ „язычію“. Поетичну часть „Скита манявского“ зладивъ Могильницкій ще въ 1849. и 1850. роцѣ, коли й книжники нашû не смѣли ще заявити, що суть прихильниками атамана Погодиньскои колоніѣ въ Галичинѣ, се-бъ-то прихильниками Дениса Зубрицкого. Такои поганои, макароничнои мовы не любивъ Могильницкій и волѣвъ писати по-нѣмецки. Мѣжь нѣмецкими рукописями поета вызначує ся листъ єго до сына Олександра, писаный д. 25. червня 1867. р. про „конґруу отця Жегалонича“. Сей вельми важный листъ переложивъ Иванъ Франко на мову руску и замѣтивъ про него отъ-се: „Листъ о. Антона Могильницкого, автора Скита Манявского, датований д. 25. червня 1867. р, заслугує на опубликованє яко цѣкавый причинокъ до характеристики не тôлько повѣстярского таланту о. Могильницкого, але и до характеристики тыхъ хочь не дуже то давныхъ, але для насъ майжо цѣлковито заморклыхъ часôвъ“. („Зоря“, 1884, ч. 12.) Про иншій нѣмецкій листъ А. Могильницкого до о. Григорія Боднара зъ р. 1843. гляди статю Ивана Франка п. з. „Знадобы до житеписи А. Могильницкого“ (Зоря, 1885; ч. 21).

поетичнымъ, тôлько-жь не хôснувавъ ся ôнъ симъ даромъ такъ якъ було треба, щобъ статись однымъ зъ першихъ поетôвъ Руси-Украины.

13. Леонидъ Глѣбôвъ[1]).

Леонидъ Ивановичь Глѣбôвъ родивъ ся 19. лютого 1827. р.[2]) въ селѣ Веселôмъ Подолѣ Хорольского повѣту въ Полтавщинѣ, де жили его родителѣ, Кременчужскі крамарѣ, Иванъ Назаровичь и Орина Гаврилôвна. Иванъ Назаровичь Глѣбôвъ бувъ опôсля головнымъ управителемъ маєтностій богатого пана Родзянки, и по своѣй службѣ доводилось ему переѣзжати зъ одного села въ друге. Про-те въ пятôмъ роцѣ житя Леонидъ Ивановичь переѣхавъ зъ родителями въ село Заѣчинцѣ, а черезъ три роки въ Кременчужскій повѣтъ въ село Горбы на рѣчцѣ Кагамлику. Ще до ôдданя въ Полтавску гимназію Леонидъ почавъ писати стишки россійскі въ десятôмъ роцѣ житя, и першимъ его творомъ була сатира на одного панка. Вступивши въ 1840. р. въ гимназію Глѣбôвъ не кинувъ поезіѣ и по-россійски написавъ стишокъ „Малиновка", въ котрôмъ пôдъ гнѣздомъ птички розумѣвъ свôй край. Стишокъ попавъ ся въ руки учителя Мирець-Имшенецкого, котрый похваливъ молодого автора и пôддавъ ему охоту, писати й дальше литературні творы. Добра рада не пôшла марно. Будучи въ пятôй клясѣ (1845—1846) Глѣбôвъ зôбравъ бôльше сотнѣ своихъ стихôвъ, написаныхъ мовою россійскою, и передавъ ихъ господарови своеи кватиры Василеви Прокопову, а

---

[1]) Кость Одовець, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія Н. И. Петрова". Критичный оглядъ („Дѣло", 1884; число 55).

[2]) Н. И. Петровъ каже, що Глѣбôвъ родивъ ся въ 1832. р. („Очерки исторіи укр. литер.", стор. 439).

сей выбравши що красшого, напечатавъ въ 1847. р. въ Полтавѣ 50 стишкôвъ осôбною книжечкою. А вже-жь недуга приневолила Глѣбова залишити гимназію и зъ семои клясы (1848) повернувъ ôнъ до дому въ Горбы. Тутъ въ-перше попались єму въ руки поезіѣ Шевченковû, приказки Гребѣнчинû, и спонукали єго писати по-украиньски. Тогдѣ написавъ ôнъ першû свои байки „Вовкъ и кôтъ“, „Вовкъ и ôвчарѣ“. Другого року (1849) Леонидъ вступивъ въ Нѣжиньскій лицей, и кôнчивъ тамъ свои науки ажь въ 1855. р., по-за-якъ всѣлякû невзгодины ôдрывали єго ôдъ школы. Перше всего умеръ єго отець, изъ за чого ôнъ на цѣлый рôкъ залишивъ лицей и осѣвъ на селѣ, а потôмъ (1852) ôнъ оженивъ ся. Однакже не покидавъ нѣ науки, нѣ писаня байокъ, и починаючи зъ 1853. р. въ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостяхъ“ друковавъ ся цѣлый рядъ єго байокъ, ліричныхъ поезій и працъ етнографичныхъ. Саме-тогдѣ загорѣлась у Глѣбова любовь до театру и ôнъ написавъ по-украиньски драматичный твôръ „Остапова правда“. Ôдтакъ зъ лицея подавъ ся на службу въ Черниговъ, и тутъ театральна трупа Домбровского грала єго „Остапову правду“. По-за-якъ сей драматичный твôръ публицѣ вельми вподобавъ ся, то Домбровскій ставъ пôдмавляти Глѣбова, щобъ ишовъ акторомъ до єго трупы, але ôнъ рѣшивъ ся учителювати спершу въ Чорнôмъ Островѣ на Подôлю, а потôмъ въ 1858. роцѣ перейшовъ учителемъ въ Черниговску гимназію, де служивъ до р. 1863.

Ще въ 1861. р. Глѣбôвъ ставъ выдавати въ Черниговѣ невеличку тыждневу часопись п. з. „Черниговскій Листокъ“. Она друковалась двома мовами, украиньскою и россійскою. Головными дѣячами при сêй вельми хосеннôй часописи крôмъ Глѣбова були П. Кулѣшь, М. Номисъ (Симоновъ), О. Кониській и и. Въ 1863. р. зака-

зано выдавати сю часопись; Глѣбова зсадили изъ служ-бы, тому-що ôнъ изъ-за украинофильства ставъ „неблагонадежнымъ“. До того постигло Глѣбова семейнє нещастє: вмерла его жена и самъ ôнъ вельми занедужавъ такъ, що трохи-не ослѣпнувъ. Глѣбôвъ попавъ ся въ велику бѣдность и тôлько дякуючи запомозѣ приятелѣвъ ôнъ не дôйшовъ до загибели. Въ такôй тяжкôй доли Глѣбôвъ безневинно пробувавъ до 1867. р., коли дозволено ему, взяти службу управителя земскои друкарнѣ въ Черниговѣ. По-правдѣ пише отже Кость Одовецъ отъ-се про безталаннє житє Глѣбова: „Отакъ то заѣдено молодôсть, все красшє въ житю Глѣбова. Отакъ его скалѣчено и вбито той поетичный подарунокъ, котрымъ щедро надѣлила его природа“.

Головнымъ литературнымъ творомъ Глѣбова суть байки. У-перше друковано ихъ въ 1853. р. въ журналѣ „Черниговскія губернскія Вѣдомости“, ôдтакъ въ „Основѣ“ 1861. и 1862. р.[1]), опôсля-жь выдано ихъ окремо тричи, въ Черниговѣ 1863. и 1872. р., та въ Кіевѣ 1882. р. (п. з. „Байки Леонида Глѣбова“). Всѣхъ байокъ есть 50. Они мають бôльшу литературну стôйнôсть, нѣжь байки й прибаютки Боровиковского, по-за-якъ кожда байка Глѣбова являе ся неначе гарнымъ, выкôнченымъ малюнкомъ, мѣжь-тымъ коли байки й прибаютки Боровиковского вважають ся образками такими, щó лишь въ головныхъ зарисахъ суть начертанû. Коли Боровиковскій нѣчого не згадуе про Украину, то Глѣбôвъ въ трохъ байкахъ[2]) зъявляе горячу любовь до сеи своеи батькôвщины,

---

[1]) „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“; С.-Петербургъ, 1861; I. II. III. IV. VII. XI. и XII. томы; — 1862. V. VII. и X. т.

[2]) „Вовкъ та зузуля“ (XLI), „Бджола и мухи“ (XLVI), „Былина“ (XLIX).

ба въ XLIV. байцѣ („Громада") натякає ôнъ на те, що громада на Украинѣ супроти володаря не має нѣякихъ правъ и попадає ся на поталу сильнымъ хижакамъ. Ôдтакъ Глѣбôвъ смѣло дорѣкає панамъ изъ-за обидъ, якѝ они заподѣяли мужикамъ; именно въ XXXII. байцѣ („Мѣрошникъ") звѣщає ôнъ, що паны за дурницю иногдѣ людей и „лають и мордують"[1]). Сю байку написавъ ôнъ по взôрци коротенькои байки Боровиковского. Коли-жь сей письменникъ у своѣй байцѣ не поклавъ нѣякои моральнои науки[2]), то Глѣбôвъ звернувъ сю байку до панôвъ и давъ имъ здорового прочухана морального. Гôрку правду высказавъ ôнъ также судьямъ, щó хабарѣ лупили[3]) и людей несправедливо судили[4]).

Мѣжь байками Глѣбова вызначують ся именно отъсѝ изъ-за красы поэтичного твору: Деревце (I), Щука (IX), Два кума (XVI), Левъ та мыша (XXII), Хазяинъ та шкапа (XXVI), Синиця (XXX), Лисиця и ховрахъ (XXXVI), Муха и бджолы (XL), Квѣты (XLII), Собака и кôнь (XLV), Бджола и мухи (XLVI), и деякѝ иншѝ. Сѝ байки суть въ бôльшôй части оригинальнѝ, та й тамъ, де Глѣбôвъ писавъ по чужимъ взôрцямъ, бачимо художника-Украинця, щó зъявлявъ свôй гуморъ и вмѣвъ чужу байку приспособити до свѣтогляду украиньского. Сюды належать байки: Панъ на всю губу (V), Вовкъ та ягня (VIII), Жаба й вôлъ (XIII), Охримова свита (XVII), Вовкъ и кôтъ (XVIII), Лисиця и оселъ (XXVIII), Лебѣдь, щука и ракъ (XXXIV), и и.

---

[1]) Байку „Мѣрошникъ" написавъ Глѣбôвъ еще передъ знесенемъ крѣпацтва въ Россіи.

[2]) „Байки й прибаютки Левка Боровиковского", стор. 68.

[3]) Порôвн. байку „Лисиця и ховрахъ" (XXXVI).

[4]) „Щука" (IX).

Хоча-жь байки Глѣбова красшѣ ôдъ байокъ и прибаютокъ Боровиковского, то все-таки годѣ имъ рôвнатись зъ приказками Гребѣнки, въ котрыхъ суспôльный побутъ Украины зъображаѥ ся зъ вѣрностію фотоґрафичною, мѣжь-тымъ коли въ байкахъ Глѣбова изъ-за живого кольорита занапащуѥ ся иногдѣ природна правда. А вже-жь годѣ притакнути Кулѣшеви, котрый дорѣкаѥ Глѣбову изъ-за того, що „мало трудился надъ изученіемъ языка", — языкъ бо байокъ Глѣбова є красшій, нѣжь мова въ новѣйшихъ поезіяхъ Кулѣшевыхъ. Опроче й самъ Кулѣшь замѣчаѥ, що деякѣ зъ байокъ Глѣбова зъявляють „талантъ неоспоримый". Коли-жь Кулѣшь хочь въ деякихъ байкахъ признаѥ Глѣбову талантъ не-абы-якій, то Петровъ уважаѥ его лишь перекладачемъ байокъ Крылова[1]). Та отъ, добру ôдправу давъ Петрову Кость Одовецъ[2]), пишучи отъ-се про такій судъ россійского письменника: „Або Петровъ байокъ Глѣбова не читавъ и крôмъ байокъ Крылова нѣякихъ инчихъ не знаѥ, або єму мулило, хочь чимъ-будь „свягнути" Глѣбова. Глѣбовъ о стôлько перекладавъ байки Крылова, о скôлько Крыловъ перекладавъ байки Езопа,

[1]) По взôрци Крыловыхъ басень Глѣбôвъ написавъ лишь деякѣ байки; н. пр. „Охримова свита" (у Крылова: „Тришкинъ кафтанъ"), „Лебѣдь, щука и ракъ".

[2]) „Дѣло", 1884; ч. 55. — Байки Глѣбова похвалено такожь въ „Кіевскôй Старинѣ" сими словами: „Языкъ безукоризненно хорошъ; фабула басенъ очень интересна и проста, аллегорія раскрывается легко, а нравоученіе высказано сжато, но сильно, что и составляетъ главное достоинство басни. Если прибавите къ этому, что сатирическій элементъ басенъ выполненъ прекрасно, какъ вслѣдствіе талантливости автора, такъ и благодаря украинскому языку, дающему всѣ средства для ироніи, то вполнѣ станетъ понятнымъ, что басни Глѣбова могутъ служить весьма интересныи и педагогическимъ чтеніемъ для крестьянскихъ дѣтей и даже взрослыхъ". („Кіев. Стар.", іюнь 1883; стор. 358. 359.)

Федра, Лафонтена. Въ обохъ ихъ есть и переклады и оригиналы. Самымъ вѣрнымъ судією байокъ Глѣбова — народный голосъ, котрый давно каже про него: „отъ пише, наче въ ротъ кладе".

Въ Петербургскôй Основѣ находять ся деякî ліричнî поезіѣ Глѣбова. Мѣжь ними вызначуе ся „Пѣсня"[1]), котру Гербель переложивъ на мову россійску[2]). Въ ліричныхъ своихъ поезіяхъ Глѣбôвъ высказавъ бажанє лучшои долѣ, а по-за-якъ ôнъ въ житю побивавъ ся злиднями й безталанємъ, то й єго пѣснѣ въ бôльшôй части зъявляють прикмету елеґійну.

14. Константинъ Думитрашко[3]).

Константинъ Даниловичь Думитрашко родивъ ся въ 1814. роцѣ на лѣвôмъ берегу Днѣпра въ Золотоношскôмъ повѣтѣ Полтавскои губерніѣ. Батько єго бувъ священикомъ, але походивъ изъ старого козацкого роду, спорôдненого мабуть зъ родомъ Думитрашкôвъ-Райчѣвъ[4]). Спершу вчивъ ся въ Переяславскôмъ духовнôмъ училищи, а опôсля въ Кіѣвскôй духовнôй академіи, въ котрôй скôнчивъ курсъ въ 1839. р. зô степенемъ маґистра. Першій двацять пять лѣтъ службы провѣвъ Думитрашко яко професоръ словесности россійскои въ Кіѣвскôй духовнôй семинаріи, а послѣдниî двацять два роки бувъ зъ-разу секретаромъ, а опôсля библіотекаромъ академіѣ Кіѣвскои. Умеръ 25. цвѣтня 1886. р. въ Кіевѣ въ 72. роцѣ житя.

---

¹) „Основа", 1861, февраль, стор. 48.

²) „Поэзія Славянъ..." С.-Петербургъ 1871; стор. 196.

³) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литер.", стор 72—77. — „Константинъ Даниловичь Думитрашко". Посмертна згадка. („Зоря" 1886; ч. 11)

⁴) Тимоѳей Думитрашко-Райчь написавъ деякî ліричнî стихотворы и выдавъ ихъ 1858. р. въ збôрнику „Бандура".

Ще на шкôльнôй лавцѣ Думитрашко записувавъ думы й пѣснѣ простонароднû, котрыхъ частина увôйшла въ збôрникъ Михайла Максимовича. Вже тогдѣ почавъ ôнъ писати стишки мовою украиньскою и деякû зъ нихъ пôдъ псевдонимомъ „Копытько“ въ сороковыхъ рокахъ помѣщувавъ въ Харкôвскихъ альманахахъ и въ Петербургскôмъ журналѣ „Маякъ“ (1843)[1]). Въ 1859. р. выдавъ ôнъ осôбною книжечкою поему п. з. „Жабомышодракôвка“ (ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ). „На нашу руську мову перештопавъ К. Д.“ С.-Петербургъ. (16°, сторôнъ 29). Въ шутливôмъ оповѣданю поетичнôмъ про вôйну жабъ зъ мышами корыстувавъ ся Думитрашко грецкою комичною поемою „Βατραχομυομαχία“. Сю-жь поему приписувавъ дехто Гомерови яко авторови, однакже ученû мужѣ дôзналисъ теперь, що єѣ уложивъ якійсь Піґресъ изъ Каріѣ, котрый живъ въ часѣ вôйнъ перскихъ, та що она єсть пародією Иліяды Гомеровои. Думитрашко наблюдавъ тусаму вѣршову мѣру, въ якôй зложено текстъ грецкій, се-бъ-то хôснувавъ ся гексаметромъ и зладивъ зовсѣмъ вольный перекладъ ориґиналу; грецка бо „Βατραχομυομαχία“ обôймає 468 вѣршѣвъ[2]), мѣжь-тымъ коли въ рускôй „Жабомышодракôвцѣ“ лишь 290 вѣршѣвъ находить ся.

Предметомъ комичнои сеи поемы єсть боротьба жабъ зъ мышами. Ось и змѣстъ „Жабомышодракôвки“: Мышь втѣкла колись ôдъ кôтки и хотѣла напитись водицѣ въ калюжи. И вздрѣла єѣ жаба, та запыталась мыши: „Хто ты, козаче? ôдкôль ты прибѣгъ? и якого

---

[1]) Одинъ стихъ Копытька п. з. „Добранôчь“ (зъ Байрона) помѣщено у Львôвскôй „Правдѣ“, 1870; ч. 3; стор. 122—124.

[2]) Порôвн. „Hymni Homerici cum reliquis carminibus minoribus Homero tribui solitis et Batrachomyomachia“. Textum recensuit et animadversionibus criticis illustravit Carolus David Ilgen. Halis Saxonum 1796; pag. 123—160.

ты роду?... Мы есть панъ Физиґнатъ, старшина у калюжи; дуже давно величаюсь отаманомъ въ жабячôй Сѣчи. Батько у мене Пелей, а матусенька Гидромедуза". — И ôдповѣла мышь, що она зове ся Психарпаксъ, та есть найменшимъ сыномъ Троксарта, коронного пана гетьмана. Опôсля розказувавъ Психарпаксъ про свое панске житє, мѣжь-тымъ коли Физиґнатъ по его думцѣ бурлакувавъ. Ôдтакъ Физиґнатъ запросивъ Психарпакса до себе въ господу: мышь скочила на жабячу спину и зрадѣла, що плавае по водѣ, але небавомъ налякалась, коли замочилась въ калюжи. Та отъ выринула зъ воды страшна й велика гадюка. Физиґнатъ пôрпувъ ажь на дно калюжѣ, не здумавши, що его гôсть плавати не вмѣе, изъ-за чого Психарпаксъ, „шляхецькая душа", въ водѣ втопивъ ся, зъявивши въ-передъ свое бажанє, щобъ жабячу Сѣчь Татарва зруйновала. — Коли-жь мыши дôзвались про сумну загибель Психарпакса, то зворушились вельми и якъ-стôй натягли кунтушѣ та жупаны зъ котячои шкуры и зъоружились до боротьбы зъ жабячою Сѣчю. Але-жь и въ Сѣчи не дармували, а приладившись до вôйны позасѣдали въ ровахъ и пôджидали мышей до драки. Якъ же сее побачивъ Зевесъ, мышиный и жабячій богъ, то сейчасъ скликавъ богôвъ на раду. Ôнъ дозволивъ богамъ мандрувати на вôйну и помагати чи-то мышамъ, чи жабамъ, однакже Паллада Атена сказала, що їй надоѣли и мыши и жабы; и про-те годѣ їй мѣшатись въ жабячу зъ мышами драку. Богове притакнули Атенѣ и порѣшили, тôлько дивитись зъ неба на тую боротьбу; ôдтакъ повытрѣщали на землю баньки и рядкомъ полягали. Такъ отже розгорѣлась страшна вôйна мышей зъ жабами. Коли-жь мыши дуже розхрабрились и жабъ чи-мало повбивали, то Марсъ порадивъ Зевсови, щобъ вышкваривъ блискавкою мышей, якъ шкваривъ ґи-

Вводит гекзаметр. Коли, жабоми... з... до романтизму.

тантôвъ. И справдѣ швырнувъ на мышей блискавку зъ неба:

Страшно загуркало въ хмарѣ, якъ Лыса гора затря-
[сла ся,
Зевсъ же, якъ вовкъ посередъ ночи, блискавъ страш-
[ными очима,
И заслѣпивъ якъ богôвъ, такъ и жабъ и мышей. Зъ пе-
[реляку
Жабы въ болото, а мыши у норы хотѣли ховатьця;
Тôльки-жь не довго ôдъ блискавки мыши завзятû жа-
[хались,
Дружно взяли ся упять, щобъ жабъ у кôнець докопати.
Те-бъ и було, та Сатурновичь жабамъ велику пôдмогу,
Мовь бы изъ неба, изъ озера выславъ на погибель:
Выйшовъ шкадронъ карасѐрôвъ страшныхъ, якъ ма-
[рюка пекельный,
Въ чорныхъ мундирахъ и штанахъ, а хто горячѣйшій
[въ червоныхъ,
Спина — ковадло, а ноги якъ клѣщѣ, а въ ротѣ два
[списы,
Мяса чортъ мае зъ-верху, одна шкаляруща изъ
[кôстки.
Тихо пôшли клешоноги, хоть нôгъ до сто-гаспида
[мали, —
То були раки; мышей вони клѣщами дуже щипали,
И поламали ихъ ратища и пококоли муницю;
Басъ увôрвавъ ся мышамъ, и одъ ракôвъ дали вони
[драла.[1])

Авторъ „Жабомышодракôвки“ стоявъ на историчпо-политичнôмъ становищи, по-за-якъ зъобразивъ колишнû

[1]) „Жабомышодракôвка“, стор. 28. 29.

ôдносины мѣжь Украинцями, Поляками й Москалями, та описавъ индивидуальнӣ ихъ прикметы.

Про-те поетъ давъ Полякамъ прикметы мышей, а козакôвъ змалювавъ въ видѣ жабъ; ôдтакъ Москву вызначивъ ôнъ образомъ страшнои и великои гадюки, а московскому вôйску велѣвъ бути ракамъ. Такъ отже „Жабомышодракôвка“ уважає ся справдѣ вѣрною картиною тои тяжкои ворожнечѣ Полякôвъ зъ Украинцями, котра закôнчилась руиною политичнои самостôйности обохъ народôвъ.

У Думитрашка бувъ чи-малый талантъ до епичного стихотвору, тôлько не розвинувъ ôнъ широко своєи поетичнои вдачѣ. У него бачимо великій даръ обсерваційный и велике знанє народного побуту. Про-те въ гарнôй казцѣ „Чуприна и борода“ списавъ ôнъ вѣрну характеристику Украинця-хлѣбороба и Москаля-шинкаря. Ось и малый зразокъ изъ сего етнографичного образка:

Прийшовъ сюды босый, голый, да ще й верховодить;
Прийшовъ бѣдный и голодный, шматку душа рада,
А теперь мовь благородный, всього треба-нада.
Треба, каже, менѣ чаю, нада и закуски
По дворянскому звычаю... А не хтѣвъ бы дзуски?
Якъ ще бувъ бы ôнъ розумный, або хочь письменный,—
А то-жь... ажь слухати сумно, якъ бреше нѣкчемный!
„Прислалі насъ ізъ Рассеѣ“, каже бородатый,
„Разказывать вамъ рацеѣ, хохловъ просвѣщати“.
Хохлами насъ нарѣкає борода цапина,
А зовсѣмъ того не знає, яка въ хохлѣ сила.[1])

Думитрашко написавъ ще деякӣ легенды й баляды, мѣжь котрыми вызначують ся легенда „Заклятый“ и ба-

[1]) „Зоря“, 1886; ч. 11; стор. 193. — Въ „посмертнôй згадцѣ“ про Константина Думитрашка сказано, що сю поему передавъ редакціи „Зорѣ“ П. Житецкій.

ляда „Змій“. Ôдтакъ зладивъ ще кôлька поетичныхъ дрôбниць и переложивъ „молитву Марґариты“ изъ Ґетового Фавста.

15. Богданъ Дѣдицкій.

Теодосій (Богданъ)[1]) Дѣдицкій родивъ ся 1. лютого 1827. р. въ Угновѣ повѣту Равского. Отець его Андрѣй бувъ навпередъ парохомъ въ Угновѣ, а потôмъ перенѣсъ ся до Мостôвъ Великихъ повѣту Жовкôвского, де й умеръ въ 1863. р. Дѣтвакъ Теодосій ставъ отже вчитись въ Угновѣ, ôдтакъ навѣщавъ школу въ Мостахъ Великихъ, та довершивъ науку нормальнои школы у Львовѣ. Опôсля вчивъ ся ôнъ въ сѣмъ городѣ въ ґимназіи Доминиканьскôй, а коли скôнчивъ реторику (VI. клясу), то въ университетѣ Львôвскôмъ ставъ студентомъ факультета философичного (1846). Однакже Дѣдицкій займавъ ся бôльше политикою, нѣжь наукою и про-те польскій комитетъ революційный поставивъ его проводыромъ студентôвъ першого року философіѣ, коли Теофиль Вишневскій пôдготовлявъ польску революцію. Та отъ, молодый молодикъ спокутовавъ свою фантастичну мрѣю въ вязници, де посидѣвъ шѣсть недѣль. Ôдтакъ задумавъ бути артистомъ драматичнымъ, и въ театрѣ Скарбка у Львовѣ выступавъ кôлька разôвъ въ роляхъ амантôвъ, однакже небавомъ вернувъ ся на университетъ, кôнчити курсъ философичный. Будучи прихильникомъ Поляковъ прийшовъ ôнъ 4. мая 1848. р. на тее засѣдане головнои рады рускои, на котрôмъ епископъ Григорій Яхимовичь обôймивъ дѣяльный проводъ у справахъ народныхъ. Дѣдицкій прийшовъ сюды яко тайный делеґатъ Поляковъ. Коли-жь учувъ мову Яхимовича про женця руского, и

[1]) Богданомъ называвъ себе Дѣдицкій въ 1849. р, коли ставъ писати рускі стихи.

коли придививъ ся зъ близька поважнымъ и патріотичнымъ змаганямъ Русинôвъ, то навернувъ ся до рôдныхъ братôвъ и полюбивъ щиро свою матѣрь-Русь. Тогдѣ ставъ ôнъ навѣщати Якова Головацкого, котрый дававъ єму читати украиньскѣ книжки и будивъ въ нѣмъ думки патріотичнѣ. Въ тôмъ часѣ (1849) спонукавъ Дѣдицкого Микола Устіяновичь, приняти мѣсце помôчника при редакціи „Галичо-руского Вѣстника"[1]) у Львовѣ, а въ 1850. р. Юлій Выслобоцкій взявъ єго й Ивана Головацкого до Вѣдня, щобъ корыстувавъ ся ихъ помочію при редакціи „Вѣстника для Русинôвъ австрійскои державы"[2]). Пробуваючи въ Вѣдни Дѣдицкій слухавъ на университетѣ выкладôвъ професора славяньскихъ языкôвъ, Франца Миклошича и звѣстного славянофила Яна Коллара, щô вчивъ славяньскои археологіѣ. Однакже ôнъ не бувъ скôнчивъ давнѣйшои философіѣ, а пôсля новои системы науковои треба було єму пôддатись екзаминови зрѣлости, щобъ бути звычайнымъ слухачемъ выдѣлу философичного и статись колись учителемъ ґимназіяльнымъ. Хочь отже Дѣдицкій бувъ ученикомъ славного Миклошича, то не мôгъ одержати мѣсця учителя провизоричного при школахъ середнихъ, и про-те въ 1851. р., вернувъ ся въ Галичину, та сидѣвъ въ Мостахъ Великихъ до року 1853., поки не ставъ помôчникомъ при редакціи литературнои часописи „Зоря галицкая", котру выдававъ Иванъ Гушалевичь. Небавомъ опôсля обнявъ ôнъ самъ редакцію „Зорѣ" и помѣщавъ въ нѣй крôмъ поезій сензаційну повѣсть „Отець Игнатій", котра являє ся вольнымъ пе-

---

[1]) „Галичо-рускій Вѣстникъ" бувъ часописію урядовою и выходивъ у Львовѣ тричи въ тыждни ôдъ 2 (14) липня 1849. до 7 (19) лютого 1850. р. (ч. 16).

[2]) „Вѣстникъ для Русинôвъ австрійскои державы" печатано у Вѣдни ôдъ 7 (19) лютого 1850. до 10 (22) грудня 1866. р.

рекладомъ англійскои повѣсти „The Vicar of Wakefield". Въ другôй половинѣ 1854. р. передавъ ôнъ тую редакцію Северинови Шеховичеви, и въ 1855 р. заходами катихита Михайла Малиновского та при протекціи гимназіяльного инспектора Евсебія Черкавского одержавъ ôнъ мѣсце провизоричного (побôчного) учителя въ гимназіи Перемыскôй. Такъ отже въ рокахъ 1855—1857 учивъ Дѣдицкій языка руского й польского въ низшôй гимназіи, а языка руского въ высшôй гимназіи, почôмъ поѣхавъ до Вѣдня, хотячи приготовитись до сксамина зъ языкôвъ грецкого, латиньского й руского. На Вѣденьскôмъ университетѣ слухавъ отже выкладôвъ Бониця, Гофмана и Миклошича въ 1858 и 1859. р., а въ вôльныхъ годинахъ писавъ стишки для „Сборника" и „Сіона"[1]), ес-бъ-то для додаткôвъ до „Вѣстника". Въ Вѣдни бувъ ôнъ тогдѣ вельми дѣяльнымъ: Осипа Ђречка, секретаря министерского, вчивъ ôнъ языка руского, не догадуючись, що сей умный Чехъ выступить небавомъ зъ проектомъ введеня альфабета латиньского въ письменность руску[2]). Въ оборонѣ рускои азбуки написавъ Дѣдицкій въ Вѣдни двѣ брошуры: а) „О неудобности латинскои азбуки". Вѣдень 1859; б) „Споръ о рускую азбуку". Львовъ 1859.

Коли Дѣдицкій вернувъ ся въ рôдный край, галицко-рускії письменники стали горнутись около него, добачаючи въ нѣмъ свого провôдника въ змаганю просвѣтнôмъ. Тогдѣ выдавъ ôнъ въ честь номината-митрополита Григорія Яхимовича „Зорю галицкую, яко аль-

---

[1]) Въ „Сіонѣ, Церквѣ и Школѣ" помѣщавъ Дѣдицкій деякі поетичнії парафразы Евангелія; н. пр. „Явленіе Христа ученикамъ по воскресеніи", „Лепта вдовы", „Будьте, яко дѣти" и т. (Первый рочникъ, 1858).

[2]) Гляди II., стор. 38. 39; 142—144.

бумъ на годъ 1860". Имя Дѣдицкого було въ Галичинѣ такъ популярнымъ, що всякій, хто лишь зъ музами хотѣвъ подружитись, глядавъ его протекторату, щобъ одержати патентъ на писателя галицко-руского. Звышь пôвъ сотнѣ поставъ и письмакôвъ помѣстило въ тôй „Зорѣ" свои литературнѣ творы и письменнѣ пробы, ба, мѣжь сими словесными дѣячами найшлось пять жѣнокъ, що бажали здобути собѣ славы пôдъ просвѣтнымъ знаменемъ Богдана. Такъ отже галицкѣ Русины звернулись до него зъ довѣрностію, тому-що онъ въ честь Яхимовича здвигъ памятникъ не-абы-якій[1]).

Хочь ôдтакъ народнѣ проводырѣ стояли на сценѣ политичнои святынѣ рускои, то за кулісами скрывавъ ся умный творець „альбума", котрый цѣлою машинеріею тогдѣшньои политики Русинôвъ вправно кермувавъ. Ба, и самъ митрополитъ рѣшавъ всякѣ важнѣйшѣ справы лишь за радою Дѣдицкого.

Будучи паномъ національнои ситуаціѣ въ галицкôй Руси Дѣдицкій гадавъ выдавати часопись политичну,

---

[1]) Въ 1860. р. Дѣдицкій написавъ гарный польскій стишокъ пôдъ заг. „Niema Rusi". Odpowiedź na plakaty Polaków w uniwersytecie we Lwowie. 1860. Ось наводимо двѣ наконечнѣ строфы сего политичного писаня:

A więc niema Rusi, bo jej niema w głowie
Dziennikarzów polskich, ni w spolszczonym Lwowie!
Niema ruskiej mowy, — bo nawet jej głoski
Zamienia polskiemi hrabia Gołuchowski.

Niema Rusi, niema! — z książek ją wymażcie,
Choć jest ruskich chłopów miljonów piętnaście;
Niema Rusi, niema! choć jest i być musi
Przeciw rządom Polski wieczny protest Rusi!

Сей польскій стишокъ вразъ зъ перекладомъ россійскимъ (прозою) напечатано въ Петербургскôй Основѣ, 1861. р. (февраль) въ статьѣ: „Отвѣтъ на выходки газеты Краковской „Czas" и журнала „Revue contemporaine", стор. 122—126.

щобъ мôгъ по своїй воли верховодити земляками. Тому же, що политична часопись „Зоря" вже въ 1852. р. перестала выходити, а Вѣденьскій „Вѣстникъ" мало кого въ Галичинѣ вдоволявъ, настала крайна пора, выдавати хочь одинъ такій орґанъ, щô бувъ бы выразомъ думки загалу въ галицкôй Руси. Рôкъ передше бажавъ Дѣдицкій выдавати литературну часопись п. з. „Зоря галицкая" зъ додаткомъ „Пріятель народа". Однакже декретомъ ц. к. Намѣстництва зъ д. 4. грудня 1859. р. призволено ему обôймати редакцію такои часописи пôдъ тою вымѣнкою, щобы полишивши гражданку принявъ зъ кирилицею ту правопись, котру приписано для школъ рѣшенемъ уряду политичного[1]). А по-за-якъ Русины тою „какоґрафією" не могли вдоволитись, то й Дѣдицкій не хôснувавъ ся тымъ призволомъ власти и не выдававъ проектованои часописи литературнои. А вже-жь 25. сѣчня 1861. р. ставъ выдавати политичну часопись „Слово"[2]). Симпатичный редакторъ зъявивъ себе справдѣшнимъ народовцемъ, высказуючи въ програмѣ сеи часописи отсю правду: „Жіемъ на свѣтѣ божомъ Русинами, и яко Русины маемъ свой особный родъ, обычай, языкъ и вѣру".

Дѣдицкій писавъ часто въ „Словѣ" про самостôйнôсть руского народу супроти Россіянъ, и помѣщавъ дописи й стихотворы братôвъ-Украинцѣвъ. А коли царь Александеръ II. въ память тысячи-лѣтного истнованя Руси приславъ деякимъ Русинамъ[3]) россійскѝ ордеры,

[1]) Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861; S. LIX, Anm.

[2]) Министеръ державный усунувъ (13. марта 1861) ту правопись руску, котру приписано для школъ д. 25. липня 1859. р.

[3]) Ордеры россійскѝ прислано тогдѣ отъ-симъ Русинамъ: Антону Добрянскому, Михайлови Куземскому, Якову Головацкому и Богданови Дѣдицкому.

то Дѣдицкій не принявъ царского дару, зъявляючи въ „Словѣ“ (1862, ч. 76) ось-таку свою гадку: „Въ пору, коли славянскіи народы Россіи по чувству возбуженного сознанія народного съ отвращеньемъ смотрятъ на патентовану заграничнымъ обычаемъ удекоровану касту людей, — въ пору, коли славянщина ожидала, що въ Новградѣ сказане буде могучое слово: „прочь съ привилеями! прочь съ ордерами! на славянской земли всѣмъ рôвное право и свобода народамъ!“ — въ пору, коли декорація офиціальныи уже въ цѣломъ свѣтѣ утратили весь блескъ и значеніе, якими въ средновѣчіи у заумершихъ народôвъ пользовалися, — въ тую пору розôслалъ изъ Новгорода царь россійскій Александеръ уже не лишь по Россіи, але и по другихъ славянскихъ земляхъ новое число своихъ ордерôвъ, абы ними не одного може совсѣмъ безвинного чоловѣка удекоровати, рôвного посредѣ рôвныхъ отличити, живущого и дѣйствующого для свободы патентовымъ шляхтичемъ зробити и ôттакъ и все значенье народного праздника въ Россіи во вѣкъ скомпромитовати“.

Ще й въ слѣдуючихъ рокахъ являвъ ся ôнъ прихильникомъ рускихъ народовцѣвъ; именно въ 1863. р. друковавъ ôнъ у фелетонѣ „Слова“ историчну статью Миколы Костомарова „Двѣ русскіи народности“ (число 20—33), ôдтакъ въ сѣй часописи замѣстивъ ôнъ (ч. 64. 65) политичну статью п. з. „Борьба Малои-Руси зъ централизмомъ московскимъ“; однакже въ 1866. р. пôсля злощасной битвы вôйскъ австрійскихъ зъ Прусаками пôдъ Садовою напечатавъ Дѣдицкій въ 59. числѣ „Слова“ статью п. з. „Поглядъ на будучность“, де сказано, що галицкіи Русины суть справдѣ Россіянами. Сю статью помѣстивъ ôнъ у своѣй часописи зъ волѣ галицко-рускихъ перевертнѣвъ, почôмъ „Слово“ стало органомъ россій-

скихъ панславистôвъ и запропащувало народнŷ нашŷ идеалы. Тому же, що Дѣдицкій московскимъ панславистамъ явивъ ся не зовсѣмъ ще рѣшучимъ въ ширеню идей „объединенья“, то въ 1871. р. редакцію „Слова“ обнявъ Венедиктъ Площанскій, котрый ôдъ р. 1869. бувъ „соредакторомъ“ сеи часописи, и ôдтакъ ставъ „усердствовать“ паче Каткова, редактора „Московскихъ Вѣдомостей“.

Опôсля живъ Дѣдицкій въ Жовквѣ (1871—1884), де бувъ членомъ городскои рады и выдѣлу рады повѣтовои. Освободившись ôдъ натуги „объединителѣвъ“ Дѣдицкій являвъ ся подекуды прихильникомъ народовцѣвъ и удержувавъ письменну кореспонденцію зъ Володимиромъ Барвѣньскимъ. Коли-жь въ руссофильскôй фракціи у Львовѣ настало розладе, то спроваджено Дѣдицкого опять до Львова (1884). Небавомъ ставъ ôнъ тутъ душею политичного товариства „русская Рада“ та обнявъ въ йому провôдъ въ 1886. р. Опроче есть ôнъ ôдъ р. 1885. редакторомъ „Литературного сборника“, органа галицко-рускои Матицѣ, и займае ся уладженемъ библіотеки Народного Дому.

На поли литературы рускои выступивъ Дѣдицкій въ 1849. р., написавши ліричный стишокъ „До Буга“, въ котрôмъ зъявивъ симпатію до Руси-Украины[1]). Сей стишокъ надруковано въ „Новинахъ“, литературно-политичнôй часописи Ивана Гушалевича (число 14). Того-жь року напечатавъ Дѣдицкій въ литературнôй часописи „Пчола“ (ч. 1—4) метричный перекладъ „Слова о полку Игоревôмъ“[2]), а ôдъ р. 1853. ставъ ôнъ друко-

[1]) Пôдъ симъ стишкомъ пôдписавъ себе авторъ назвою „Богданко“.

[2]) „Слово о полку Игоревомъ, одновлене и стихомъ зложене Богданомъ Дзьедзѣцкимъ“. Сей перекладъ не мае теперь стôйности литературнои.

вати свои стихи именно въ литературныхъ додаткахъ до Вѣденьского „Вѣстника“. Першй поезійки Дѣдицкого були слабй, але зъ-годомъ-перегодомъ вправивъ ся ôнъ въ версификаціи и уважавъ вельми на форму стихотвору. А по-за-якъ ôнъ вчитавъ ся въ російскй поезіѣ Пушкина й Лермонтова, то вже въ 1853. р. намагавъ ся по-російски написати поетичну повѣсть въ двохъ частяхъ п. з. „Конюшій“. (Львôвъ). Въ другôй половинѣ пятьдесятыхъ и въ начатку шѣстьдесятыхъ рокôвъ написавъ Дѣдицкій богато стихôвъ ліричныхъ и панеґиричныхъ, изъ-за чого А. Пыпинъ по-правдѣ зове его „авторомъ стихотвореній на торжественные случаи“[1]).

Въ альбумѣ „Зоря“ напечатавъ ôнъ (1860) частину своеи поемы „Буй-Туръ Всеволодъ“, се-бъ-то пѣсню першу и початокъ пѣсни другои (стор. 1—28). Цѣлу поему надруковавъ ôнъ того (1860) року п. з. „Буй-Туръ Всеволодъ,, князь Курскій“. Поема (въ трехъ пѣсняхъ). Въ сѣмъ альбумѣ замѣстивъ ôнъ еще стишокъ „Наши знамена“ (стор. 119-—120), и прозаичну статью п. з. „Вспоминка о Маркіянѣ Шашкевичу“ (стор. 488—497)[2]). Хоча-жь Дѣдицкій всѣ поетичнй статьѣ альбума перероблявъ на свôй ладъ, то все-таки сеся его книга мае свою стôйнôсть изъ-за богатого матеріялу литературного.

Выдавши се альбумъ ставъ Дѣдицкій славнымъ въ цѣлôй галицкôй Руси и ôдтакъ бувъ ôнъ справдѣшнимъ диктаторомъ на поли литературного нашого змаганя. Выдаючи опѣсля стихотворы Миколы Устіяновича, Осипа Федьковича и Миколы Левицкевича вызначивъ ôнъ кождому изъ сихъ писателѣвъ мѣсце въ рускôй литера-

---

[1]) „Исторія славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879. Томъ I., стор 428.

[2]) Матеріялы до сеи статьѣ подала Дѣдицкому сестра Маркіянова, Юлія Сметанова.

турѣ, не добачаючи того, що его клясифікація талану поодинокихъ словесныхъ дѣячѣвъ минае ся зъ правдою. Такъ хотѣвъ ôнъ, щобъ Микола Устіяновичь въ нашôй литературѣ займавъ таке становище, якимъ хôснуе ся Винкентій Поль въ польскôй а Людвикъ Уляндъ въ нѣмецкôй словесности[1]). Осипа Федьковича називавъ ôнъ буковиньскимъ „Шевченкомъ"[2]), а Миколу Лисикевича, автора лихого стихотвору „Спѣвакъ зъ Полѣсья"[3]) прирôвнавъ ôнъ Коллярови, авторови ческого епичного твору „Slávy dcera".

Ясна звѣзда Дѣдицкого почала вгасати, коли народовцѣ-Русины стали выдавати періодичнiи свои письма „Вечерницѣ"[4]), „Мету"[5]), „Ниву"[6]) и „Правду"[7]). Хочь ôнъ отже зъявлявъ вельми плôдну литературну дѣяльнôсть, то не тѣшивъ ся вже тою симпатіею, яку оказували ему земляки въ начатку рокôвъ шѣстьдесятыхъ. Демократамъ-Русинамъ навкучилась словесна диктатура одного письменника, коли именно высокiи идеѣ поезіи

---

[1]) „Поезіи Николая Устыановича". Часть I. Львовъ 1860. Слово отъ издателя; стор. XII.

[2]) „Поезіи Іосифа Федьковича". Часть I. Львовъ 1862. Слово отъ издателя; стор. VIII. IX.

[3]) „Спѣвакъ зъ Полѣсья". Поема Николая Лѣсѣкевича. Львовъ 1861. Слово отъ издателя; стор. V.

[4]) „Вечерницѣ". Литературне письмо для забавы и науки. Одвѣчальный редакторъ и выдаватель Федоръ Заревичь. Львôвъ 1862. 1863.

[5]) „Мета". Литературно-политичнiй Вѣстникъ. Видавець и редакторъ Ксенофонтъ Климковичъ. Львівъ 1863. 1864.

[6]) „Нива". Науково-литературна часопись. Редакторъ и видавець Константинъ Горбаль. Львівъ 1865.

[7]) „Правда". Письмо наукове и литературне. Рочникъ I—IV. Львів 1867—1870. — Письмо літературно-політичне. Рочникъ V—XI. 1872—1878. — Місячник для словесности, науки и політики. Рочник XII. 1879. — Літературний збірник. 1884.

Тараса Шевченка стали росою живущою для галицкои землицѣ. Мѣжь-тымъ выдававъ ôнъ литературный збôрникъ п. з. „Галичанинъ", наперѣдъ вразъ зъ Яковомъ Головацкимъ (выпускъ I. II., 1862. 1863. р.), а опôсля самъ-одинъ (выпускъ III. IV., 1863. р.).

Въ 1866. р. выдавъ Дѣдицкій брошуру п. з. „Въ одинъ часъ научить ся Малорусину по великорусски" (Львовъ). Въ самôмъ начатку сеи брошуры читаємо отъсї слова: „На Руси одинъ русскій языкъ, а на этомъ языкѣ два выговора: малорусскій и великорусскій. Малорусъ, узнавшій отличительныя примѣты великорусскаго выговора, станетъ сейже часъ и говорить по русски, произношеніємъ великорусскимъ". Ôдтакъ въ 1867. р. выдавъ ôнъ у Львовѣ „Подручный нѣмецко-русскій словарь", уложивши єго пôсля нѣмецко-россійского словаря I. А. Е. Шмидта.

Мѣжь єго прозаичными творами вызначує ся „Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ пôсля найлучшихъ историкôвъ". (Львовъ, часть I. II. III., 1867—1870)[1]. Сю исторію написавъ Дѣдицкій досыть зрозумѣлою рускою мовою и принаднымъ стильомъ; однакже въ сѣмъ писаню зъявивъ ôнъ подекуды тенденцію руссофильску.

Въ 1876. р. напечатавъ ôнъ біографію свого мецената пôдъ заголовкомъ: „Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература". Очеркъ біографическій и историко-литературный. Часть I. Львовъ. Въ сѣмъ творѣ зъявивъ Дѣдицкій свою индивидуальну думку про напрямъ галицкихъ Русинôвъ до „объєдиненья" вже

---

[1]) „Народную исторію Руси" Дѣдицкій печатавъ наперѣдъ въ „Галичанинѣ", науково-литературнôмъ додатку до „Слова" (1867).

въ 1847. и 1848. р. Ось его слова: „Подвигъ Вѣнковъ[1]) такъ подъ взглядомъ азбуки, якъ и подъ взглядомъ правописи имѣлъ великое значеніе въ русской литературѣ: былъ убо изъ одной стороны рѣшительнымъ протестомъ противъ сепаратизма, объявившогося на Украинѣ подъ видомъ фонетики, въ Галичинѣ подъ видомъ латино-польского письма, — изъ другой же стороны выразилъ и одобрилъ онъ позитивное стремленіе нашой галицкой Руси къ единству литературному... Сіе позитивное стремленіе къ единству Руси литературному стало всеобщимъ у насъ съ достопамятной весны 1848. г.“ (стор. 123).

Зъ-помѣжь иншихъ его письмъ згадуємо ще про біоґрафію Антонія Добрянского (1881) и про „русскую лѣтопись для русского народа въ Галичинѣ (1887)[2]). Ôдъ р. 1885. присвячує Дѣдицкій головну свою дѣяльнôсть выдаваню „Литературного сборника“, орґана галицко-рускои Матицѣ.

Богдана Дѣдицкого зачисляємо мѣжь поетôвъ епичныхъ именно зъ-за того, що головнымъ его писанємъ уважаємо поему „Буй-Туръ Всеволодъ“. Въ сѣмъ стихотворѣ звеличивъ авторъ Курского князя Всеволода, котрого въ XII. вѣцѣ незвѣстный по имени авторъ прославивъ въ пѣсни безсмертнôй. Дѣдицкій пишучи свою поему, придержувавъ ся подекуды сего епичного стихотвору, се-бъ-то „Слова о полку Игоревôмъ“, однакже прикрасивъ историчну подѣю своєю фантазією. Такъ хотѣвъ авторъ, щобы Буй-Туръ, братъ Игоря, князя Новгорода Сѣверского, влюбивъ ся въ Ксеню, дочку Полов-

---

[1]) „Вѣнок Русинам на обжинки“ уплѣв Иван Б. Ѳ. Головацкій. У Вѣдни. Часть І. 1846; часть ІІ. 1847.

[2]) Тѣ двѣ книжочки выдало „общество имени М. Качковского“.

чина Чабрая, що́ живъ въ Курску, та щобъ опо̂сля межи Ксенею и Олегомъ, сыномъ Игоревымъ, завязались любовнѝ взаимины, котрѝ ко̂нчились сумною катастрофою. Се бо Олегъ заподѣявъ собѣ смерть самохо̂ть въ тюрмѣ, мѣжь-тымъ коли Ксеню найдено неживу на гробѣ батька. Та й нѣгде правды дѣти, въ поемѣ Дѣдицкого находять ся деякѝ гарнѝ епизоды, примѣромъ про смерть Половчина Чабрая, котрый згордувавши хлѣбомъ-со̂лью Всеволода, думавъ вернути въ степы половецкѝ и заподѣяти Руси нову бѣду. Чабрая засуджено на смерть и о̂дтакъ Куряне вели его по давному обычаю въ „храмъ панахидный“, щобъ слухавъ ще послѣдньои службы Божои. Однакже завзятущій Половчинъ ставъ рубати царскѝ врата, изъ-за чого юрма людей выволо̂кла его зъ церкви и роздерла въ кусиѣ. Мѣжь-тымъ гарна Ксеня благала Буй-Тура, щобъ помилувавъ еи батька; и отъ, до храма панахидного пригнались два го̂нцѣ зъ приказомъ князя, не вбивати Чабрая. Але-жь го̂нцѣ наспѣли запо̂зно на те мѣсце, де вже о̂дбулась катастрофа. Роздратована юрма кинулась и на дочку Половчина, котра „сама противъ всѣхъ защищалась, ажь поки кровью не заліялась“.

Вже изъ сего короткого огляду видно, що́ поема Дѣдицкого не есть дрантемъ литературнымъ, якъ деякѝ думають, але й не може вважатись творомъ знаменитымъ, що́ мабуть-то ро̂внае ся „Валленродови“, поемѣ Мицкевича[1]). Правда стоить все въ серединѣ; отже й треба признати, що поема Дѣдицкого въ засновку своѣмъ есть досыть гарна; то̂лько-жь поетъ перецѣняючи свою творчу силу, очевидячки писавъ зъ-поспѣхомъ, и не довго надумувавъ ся про выбо̂ръ сло̂въ, изъ-за чого

[1]) Порбви. „Слово“, 1864., число 27. въ статьѣ: „Бытп намъ общерусскими, чи Мало-Русинами“?

єго писанє подекуды являє ся римованою прозою. Опроче зустрѣчаємо въ сѣй поемѣ деякѣ анахронизмы: такъ „думцы“ Всеволода, зôбравшись на раду въ палатѣ княжôй, сидѣли на „крѣслахъ“ (стор. 58), а князь „отздоровлялся шеломомъ“, коли „княгиня здоровила єго въ путь зъ зимовой башни“ (стор. 78). Ôдтакъ епичнє оповѣданє автора являє ся иногдѣ неимовѣрнымъ; такъ примѣромъ читаємо, що одна-однѣсѣнька Чабраѣвна Ксеня боронилась у храма панахидного противъ двомъ сотнямъ зворушеного люду (стор. 28). А вже-жь зовсѣмъ непотрѣбно вмѣшавъ авторъ себе самого въ товариство Буй-Тура и гарнои Ксенѣ, замѣчаючи отъ-се въ кôнци опису весѣля:

Гудьба гремѣла, пѣвцы спѣвали,
Люди плясали, стѣны плясали.
На весѣлью томъ я также былъ,
И до Буй-Тура медъ-вино пилъ;
Цѣловалъ Ксенѣ руку бѣленьку,
И спѣвалъ Руси пѣсню стареньку (стор. 71).

Мова сего стихотвору зъявляє сумѣшь слôвъ рускихъ зô словами польскими, церковно-славяньскими й россійскими. Дѣдицкому бо забаглось утворити осôбну мову галицко-руску, котра-бъ рôзнилась ôдъ мовы руско-украиньскои и россійскои. Сю нову мову ставъ ôнъ творити въ рокахъ пятьдесятыхъ, а въ 1862. р. въ передньôмъ словѣ до поезій Осипа Федьковича звѣстивъ ôнъ свѣтови, що „мы вже выробили у себе языкъ книжный“ (стор. V). Такъ отже чистымъ руско-украиньскимъ языкомъ Дѣдицкій не хôснувавъ ся нѣколи, а намагавъ ся писати мовою макароничною, котрою нѣхто не говорить и щó єѣ теперь вже нѣхто въ письмѣ не уживаѥ. Ба й самъ авторъ Буй Тура побачивши, що єго языкова сумѣшь змѣняє ся зъ кождымъ рокомъ и ôдтакъ не маѥ

нѣякои литературнои стôйности, приближивъ ся до языка россійского та утворивъ новый книжный языкъ, въ котрôмъ мова россійска прикрашуе ся деякими признаками нарѣчія галицко рускогo.

Шкода велика, що Дѣдицкій не пôшовъ за тою провôдною звѣздою, що ему сьяла ôдъ 1860. до 1865. р. Коли-бъ ôнъ въ 1866. р. не бувъ покинувъ народныхъ нашихъ идеалôвъ, то галицка Русь величала-бъ его одьнымъ зъ першихъ просвѣтныхъ своихъ дѣячѣвъ. Та не такъ склалось, якъ ждалось. Дѣдицкій ставъ иначе дорожнымъ стовпомъ, що показувавъ землякамъ путь-дорогу, одначе самъ нею не пôшовъ.

16. Евгеній Згарскій.

На Украинѣ мабуть теперь нѣхто не знае нѣчого про Евгенія Згарского, що въ Галичинѣ зачисляе ся мѣжь писателѣвъ спичныхъ. Та й въ сѣй Руси Згарскій уважае ся письменникомъ забутымъ, тому-що ôдъ кôлькана́цяти роковъ перeставъ працювати въ хосенъ рôднои литературы. А вже жь въ пятьдесятыхъ рокахъ имя его було славно звѣстнымъ въ Галичинѣ, по-за-якъ ôнъ въ 1855. и 1856. р. бувъ трохи-не единымъ письменникомъ, що репрезентувавъ народный напрямъ въ галицко-рускôй литературѣ.

Евгеній Згарскій родивъ ся 23. студня 1834. р. въ Чертежи повѣту Жидачѣвского, де отець его Якôвъ бувъ священикомъ. Зъ-малку вчивъ ся ôнъ въ нормальнôй школѣ у Львовѣ, а потôмъ перейшовъ до ґимназіѣ Станиславôвскои, де й зложивъ екзаминъ зрѣлости. Ôдтакъ на Львôвскôмъ университетѣ вчивъ ся (1854—1857) исторіѣ й ґеоґрафіѣ, почôмъ поставлено его (1857) провизоричнымъ учителемъ руского языка въ ґимназіи Перемыскôй, а въ 1861. р. суплентомъ въ другôй ґимназіи

Львôвскôй. Въ 1863. р. Згарскій поѣхавъ до Вѣдня, де на университетѣ слухавъ (1863—1865) выкладôвъ зъ исторіѣ, географіѣ й философіѣ и ôдтакъ зложивъ екса-минъ изъ исторіѣ та географіѣ (1865). Опôсля бувъ ôнъ суплентомъ въ гимназіи Тернопôльскôй (1865—1870), та ажь въ 1870. р. именовано его дѣйстнымъ учителемъ для сеи гимназіѣ. Вже въ 1871. р. перенесено его до Бережанъ, а въ 1872. р. поставлено его учителемъ реальнои гимназіѣ въ Коломыи. Въ 1873. р. р. ставъ Згарскій учителювати въ другôй гимназіи у Львовѣ и тутъ пробувавъ ôнъ сѣмь рокôвъ и одинъ курсъ, поки изъ-за недуги не пôшовъ на пенсію (1882).

Згарскій розпочавъ литературну свою дѣяльнôсть въ 1854. р., замѣстивши въ „Зорѣ галицкôй" стишокъ п. з. „Бувай здоровъ!" (ч. 51). Тогдѣ-то перейшла „Зоря" въ руки Миколы Савчиньского, котрого головными помôчниками були Згарскій и Плятонъ Костецкій. Костецкій писавъ для „Зорѣ" стихотворы епичнŷ и лиричнŷ[1]), а Згарскій заповнювавъ сю часопись не тôлько творами поетичными, але й прозаичными[2]), изъ-за чого бувъ ôнъ справдѣ душею нового выдавництва сеи часописи. Такъ отже ожививъ ôнъ ту мертвоту, якою въ 1852. и 1853. занапащувалась галицко-руска литература,

[1]) Деякŷ изъ тыхъ поезій выдавъ Костецкій у Львовѣ въ 1862. р. черенками латиньскими. Однакже ôнъ напечатавъ тогдѣ и новŷ стишки, въ котрыхъ проявлялись польскŷ его симпатіѣ. Такъ на передѣ свого збôрника рускихъ поезій помѣстивъ Костецкій стихъ „Nasza mołytwa", що починае ся словами:

Wo imia Otca i Syna —
To nasza mołytwa:
Jako Trojca, tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa.

[2]) Въ „Зорѣ галицкôй" зъ р. 1855. напечатавъ Згарскій свою повѣсть пôдъ заголовкомъ „Анна Смохôвска" (число 18—25).

и спровадивъ просвѣтнѣ нашѣ змаганя опять на ту дорогу, котрою ступали галицкѣ патріоты и письменники въ 1848. р. Сей народной програмѣ оставъ ся Згарскій вѣрнымъ до кôнця рокôвъ сѣмьдесятыхъ.

Въ 1862. р. выдавъ Згарскій у Львовѣ двѣ поемы п. з. „Святый вечеръ“ и „Маруся Богуславка“. Ôдтакъ въ 1867. р. напечатавъ въ „Правдѣ“ (ч. 7—17) популярну розвѣдку п. з. „Народня философія, списана по народнимъ пословицямъ и приповѣдкамъ“, а въ 1868. р. писавъ ôнъ въ сей часописи (ч. 1—13) про „слѣды поганськои просвѣты на Руси ведля народныхъ пѣсень, повѣрокъ, сказокъ и историчныхъ записокъ“. Саме-тогдѣ замѣстивъ ôнъ въ „Правдѣ“ гумористичне оповѣданє „Отецъ Юрій“ (ч. 17—19).

Опôсля Згарскій ôдвернувъ ся ôдъ Русинôвъ-народовцѣвъ и мало займавъ ся рускою литературою. Въ Коломыи надруковавъ ôнъ (1873) у-друге „Народную русскую философію“, змѣнивши правопись а подекуды й мову ладомъ „книжнымъ“, а вô Львовѣ выдавъ (1877) свои поезіѣ, перепечатавши въ бôльшôй части давнѣйшѣ свои стихотворы, якѣ замѣщувавъ въ галицко-рускихъ часописяхъ[1]). Выдаючи сѣ поезіѣ давъ авторъ „молодымъ“ Русинамъ, се-бъ-то народовцямъ, у „вступнôмъ словѣ“ ось-таку науку: „Надѣюсь, що (мои поезіи) найдуть теплый пріемъ такъ у старыхъ, якъ и молодыхъ. Осôбливо послѣднимъ радъ бы я подати поетичну читанку, котра загрѣла бы тай заохотила ихъ до народнои поезіи, въ духу вѣры, любви тай правды“. — Хочь отже Згарскій сподѣвавъ ся, що „старѣ“ и „молодѣ“ радо приймуть его стихотворы, то мало хто добачавъ въ нихъ

[1]) Въ 1881. р. выдавъ Згарскій въ хосенъ общества имени Качковского „Исторію галицкои Руси ôтъ 1015. до 1093. года“. (Львôвъ, 16°, сторôнъ 57.)

стôйнôсти литературнои, изъ-за чого сей авторъ ставъ справдѣ писателемъ „забутымъ". Ôдтакъ и красшî его поезіѣ, примѣромъ „Ворожка", „Чернець опока", котрымъ въ пятьдесятыхъ рокахъ письменнî Русины дивувались неначе творамъ знаменитымъ, являють ся теперь здобуткомъ антикварскимъ; щó зберегае ся лише для памяти колишньои давнины.

Треба признати, що у Згарского бувъ таланъ поетичный, тôлько-жь крôмъ людовыхъ переказôвъ галицко-рускихъ не знавъ ôнъ украиньскои поезіѣ простонароднои, та й не богато читавъ украиньскихъ творôвъ письменныхъ. Про-те свѣтоглядъ Згарского есть вузкій, щó не оживляе ся народными идеалами Руси-Украины.

Мѣжь поетичными творами Згарского вызначуе ся поема „Святый вечеръ", по-за-якъ въ нѣй малюе ся досыть природно вдача люду галицко-руского. Супроти злющого задираки Луця Костика ставить ся праведный дякъ Лука Денищакъ, котрого годованець Остапъ Погоройко полюбивъ Зосю, племѣнницю того Луця. Авторъ хотѣвъ написати поему идиличну, але зъявивъ по-найбôльше балакане прозаичне, изъ-за чого сей его твôръ лише въ тыхъ частинахъ подобае ся, де зъображають ся народнî звычаѣ й обычаѣ.

Высшу литературну стôйнôсть мае поема „Маруся Богуславка". Авторъ взявъ собѣ основою историчну думу народну про Марусю, попôвну зъ города Богуслава, щó була бранкою пана турецкого и въ праздникъ Воскресенія Христового сѣмьсотъ козакôвъ зъ темницѣ освободила. Она-жь сама не втѣкла зъ неволѣ, бо „потурчилась, побусурменилась для роскоши турецькои"[1].

---

[1]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова". Кіевъ 1874. Томъ I., стор. 230—233.

— Згарскій змалювавъ картину бôльше простору, по-за-якъ въ его поемѣ побôчь Марусѣ, турецкого пашѣ и невольникôвъ-козакôвъ являе ся ще еи батько, пôпъ Ефремъ, ôдтакъ братчикъ Тишко й баба-ворожка. Въ гаремѣ у пашѣ выступае проти Марусѣ бранка Сади, щó ôдцуравшись вѣры стала жити якъ туркиня. Она дивилась заздро на Марусю, тому-що паша турецкій руску попадянку передъ всѣми гурисками найбôльше полюбивъ. Маруся вбивае пашу, и зъ турецкого полона вызволяе триста козакôвъ, а мѣжь ними й свого брата Тишка. Однакже она сама паде жертвою мести, по-за-якъ гуриска Сади еѣ вбивае. Ôдтакъ козаки беруть зъ собою тѣло Марусѣ и ховають середъ степу широкого. Поема кôнчить ся згадкою за старого Ефрема, котрый ставши черцемъ, молить ся надъ могилою, щó вкрывае порохъ его донѣ.

Поема „Маруся Богуславка“ есть въ загалѣ досыть гарна: подѣя розвивае ся живо й кôнчить ся траґично. Одначе додатковû епизоды не всюды суть добре обдуманû; козаки же зъображають ся тутъ простыми здобышниками, а не славными воинами, щó боролись про свободу й волю. Такъ отже сея поема вважае ся иначе малюнкомъ, котрый супроти ориґиналу являе ся образомъ подекуды замазанымъ пестрыми барвами. Та й нѣгде правды дѣти, первѣстна дѣя затемнюе ся чи-мало въ сêй поемѣ изъ-за фантастичныхъ выдумокъ автора.

Такъ отже сû письма Згарского суть памятникомъ давнѣйшого его запопадливого змаганя проти перевертнѣвъ, щó запаращували рôдну мову й литературу.

17. Степанъ Руданьскій.

Сумно дивитись на зелене поле, щó почорнѣло ôдъ тучѣ й граду; та отъ, се почорнѣло не зелене поле, а ли-

хою долею запропастилось житє талановитого поета, щô вмеръ въ самôмъ цвѣтѣ вѣку, не дôждавшись жнива на своѣмъ поли словеснôмъ. Се бувъ Степанъ Руданьскій, щô ставъ бы однымъ зъ першихъ поетôвъ епичныхъ, коли-бъ въ лучшôй доли живъ довше на свѣтѣ. Про его житє знаємо лишь деякѣ дрôбницѣ, якѣ подавъ въ „Зорѣ“ одинъ Украинець, щô пôдписавъ ся псевдонимомъ „Одесситъ“ [1].

Степанъ Василевичь Руданьскій родивъ ся на Подôлю зъ семьѣ священичои. Учивъ ся въ духовнôй семинаріи въ Каменци Подôльскôмъ: въ бурсу вступивъ мабуть около р. 1843., а въ 1855. р. выйшовъ изъ семинаріѣ. Вже въ бурсѣ дивились на Руданьского, якъ на поета; бурсаки спѣвали мабуть не одну его пѣсню, а пѣсню „Повѣй, вѣтре, на Вкраину“ и теперь спѣвають не-то бурсаки, але й простѣ люде. Пѣсня ся була выплывомъ его першои, и то нещасливои любови до якоись красивои, але ледачои панночки въ Каменци. По-за-якъ поетъ бувъ вельми мученый споминками сеи любови, то й здоровлє его що-разъ бôльше розстроювалось.

Зъ Каменецкои духовнои семинаріѣ Руданьскій не хотѣвъ ити въ попы, але перейшовъ въ Петербургъ въ медико-хирурґичну академію. Скôнчивши тамъ свою науку покинувъ ôнъ столицю зовсѣмъ слабый и около 1861. р. ставъ лѣкаремъ въ Ялтѣ въ Крыму. Переѣхавши въ Ялту перше всего задумавъ ôнъ купити собѣ невеличкій кусень землѣ та збудовати хату. Хоча-жь спромôгъ ся придбати собѣ кусокъ землѣ пôдъ хату, то не довелось єму выстроити дому, тому-що бувъ лѣкаремъ-„безсребреникомъ“. Въ Ялтѣ Руданьскій подруживъ ся зъ простою, зовсѣмъ не освѣченою дѣвчиною Явдохою, ôдъ котрои

[1]) „Степанъ Василевичь Руданьскій“. Деякѣ знадобы до его біографіи. („Зоря“, 1886; ч. 5. 6.) — Порôвн. „Очерки исторіи укр. литер.“ Н. И. Петрова; стор. 443—447.

мавъ двое дѣтей. Та годѣ було ему бути щасливымъ, коли тая дружина не розумѣла поета. А вже-жь въ кружку приятелѣвъ бувъ ôнъ говôрливый та спѣвучій; се бувъ чоловѣкъ вельми симпатичнои вдачѣ, котрого любили особливо бѣднî люде. Ôнъ бувъ высокого росту, широкоплечій, на видъ поважный; карî очи его свѣтились несказанôю добротою, котра була найкрасшою признакою его душѣ. Живъ и одягавъ ся завсѣгды просто; не долюблювавъ панôвъ, та прихилявъ ся серцемъ до людей простыхъ. Занедужавъ бувало бѣдный чоловѣкъ, то Руданьскій сейчасъ ему помагавъ, а грошей не бравъ.

По селахъ збиравъ ôнъ пѣснѣ та заводивъ ихъ самъ въ ноты: спѣвавъ дуже гарно и любивъ украиньскî спѣвы, особливо стародавнî. Вмѣвъ добре декламувати, знавъ „Кобзаря" на память и бесѣдуючи приводивъ часто то одинъ, то другій стихъ, щобъ тымъ справдити свои слова.

Руданьскій любувавъ ся въ творахъ клясичнои старовины, особливо-жь читавъ Гомера въ оригиналѣ; знавъ добре также мову еврейску и зôбравъ чи-мало книжокъ по исторіи и географіи царства Фараонôвъ. Ôдтакъ писавъ богато, однако не все доводилось ему, скôнчити почату роботу.

Нещасливе житє семейне, та ненастаннî заходы коло недужихъ похитнули его здоровлє, щô ôдъ давна вже було слабе; ôдтакъ лихî люде не давали ему жити супôкôйно. Про-те холодна безнадѣйнôсть залягла его душу: ôнъ и не живъ уже, а доживавъ свого вѣку[1]). Не чувъ нѣхто вже нѣ его пѣснѣ, нѣ щирои розмовы; за душею небавомъ почало болѣти й тѣло. Руданьскій умеръ въ 1873. р., не доживши й сорокового року. Его поховали на щотъ городскій, та отъ, на его могилѣ не поставили нѣ хреста, нѣ огорожѣ.

[1]) „Зоря", 1886; число 6., стор. 95.

Руданьскій зъявивъ ся поетомъ у-перве въ 1861. р., помѣстивши въ Петербургской „Основѣ“ отъ-сі ліричні пѣснѣ: „Гей, гей, волы!“ „Повѣй вѣтре!“[1]) „Не кидай мене!“ „Ластôвка“, „Нôчь-у-нôчь“[2]), „Сны“[3]). Але-жь ще въ 1860. р. подавъ Руданьскій въ цензуру цѣлый збôрникъ украиньскихъ поезій пôдъ назвою „Спѣвомовки“[4]), одначе за житя не дôждавъ ся выданя сихъ стихотворôвъ. Мабуть цензура не позволила тогдѣ друковати того збôрника, изъ-за чого Руданьскій напечатавъ тѣ шѣсть пѣсень въ „Основѣ“.

„Спѣвомовки“ выдавъ по смерти автора Н-й Г-ъ Волынській [Олена Пчôлка] (Кіѣвъ 1880)[5]), котрый у своѣмъ „прислôвьѣ“ про сі творы Руданьского мѣжь-иншимъ отъ-се написавъ: „Бачимо мы въ ихъ и дотепнôсть, талановитôсть, тѣшить насъ у ихъ и мова вдатна... „Трудно думы всѣ разомъ сплодити!“ мовивъ Руданській, чуючи вже смерть надъ собою, — и певне, що не мало ихъ, готовыхъ объявити ся у поетичныхъ утворахъ, занѣсъ Руданській у могилу. Але не при згасанню життя, а ще при повному цвѣту його можна було зъясувати тѣ думы, щó роили ся въ здатнôй козацькôй головѣ, и забагатити прагнущу свѣжои допомоги украинську письмовнôсть. Можна було-бъ, — та ба!“ (стор. 7. 8.)

Межи стихотворами сего невеличкого збôрника вызначують ся именно отъ-сі: „Моя смерть“ (стор. 11—14), „Наука“ (15—19)[6]), „До дуба“ (22—24), „Пяниця“ (27—29),

[1]) „Основа“, 1861; январь, стор. 95. 96. — [2]) ibid., февраль, стор. 49—53. — [3]) ibid., августъ, стор. 32. — Въ календарѣ „Львовянинъ“, выданôмъ 1862. р накладомъ М. Коссака, надруковано одну поезійку Руданьского п. з. „Ластôвка“ (стор. 86.).

[4]) „Спѣвомовки“ — се-бъ-то „спѣвы въ мовѣ“, або „поезіѣ“.

[5]) Н. Г. Волынській выдавъ двацять ôсѣмь спѣвомовокъ.

[6]) Н. И. Петровъ замѣчае, що спѣвомовка „Наука“ своимъ

„Вѣщій Олегъ“ (37—45), „Нѣ зле, нѣ добре“ (58—59). Хоча-жь въ деякихъ „спѣвомовкахъ“ поетъ жалкувавъ ся на своє безталанє, то таки заявивъ ôнъ, що его пѣснѣ й по смерти его жити-муть, що кожда „щôлочка[1]) полетить жива, якъ та пчôлочка, и въ сотнѣ-тысячѣ переплодить ся“. („Моя смерть“, стор. 11.)

Небавомъ пôсля сего выданя „спѣвомовокъ“ зъявлялись новû стихотворы Руданьского. Такъ въ „Кієвскôй Старинѣ“ 1882. р. напечатано „спѣвомовку“ п. з. „Обманутый солдатъ“ [„Обдуреный москаль“] (іюнь, стор. 557. 558), а въ 1883. р. замѣщено въ сѣмъ журналѣ два стихи: „Спôлка“ и „Мазуръ у болотѣ“ (февраль, стор. 471—473)[2]). Ôдтакъ въ 1884. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 7) спѣвомовку п. з. „Ôдважнû жиды“, а въ „Новôмъ Зеркалѣ“ (1884. 1885. р.) замѣщено три новû спѣвомовки („Розпятый жидъ“, „Баранъ“, „Щó кому хибує“) и перепечатано чотыри давнѣйшû стихи Руданьского. Въ 1886. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 2) вельми гарный стихъ сего поета п. з. „Пѣсня крѣпачки надъ дитиною“. Опôсля Евгеній Олесницкій зôбравъ всѣ дотôль печатанû поетичнû творы Ст. Руданьского и выдавъ ихъ въ „Руско-украиньскôй библіотецѣ“ (Львôвъ 1886). Въ сѣмъ зôбрнику находить ся 37 спѣвомовокъ.

Найкрасшû суть тû „новû спѣвомовки“, щó ихъ надрукувавъ Иванъ Франко въ „Зорѣ“ 1886. р. въ числахъ 11—24. Ôнъ дôставъ бувъ въ Кієвѣ (на веснѣ 1886. р.)

змѣстомъ подôбна до „Пѣсни Еремушкѣ“ Некрасова, мѣжь-тымъ коли спѣвомовка „Пяниця“ нагадує стихи Кольцова. („Очерки исторіи украинской литературы“, стор. 444. 445.)

[1]) Щ ô л к а, щ ô л о ч к а — стрôчка, вѣршь.

[2]) Въ календарѣ товариства „Просвѣта“ на рôкъ 1884., щó его зложивъ Василь Лукичь, надруковано чотыри спѣвомовки Руданьского: „Спôлка“, „Обдуреный Москаль“, „Мазуръ въ болотѣ“ и „М о г и л а“ (стор. 38. 39.)

оригінальну рукопись „спѣвомовокъ“, въ котрôй на першôй картцѣ замѣщено заголовокъ: „Спивомовки Вика Руданського, 1859—1860. Петропиль“. Вѣршѣвъ зъ року 1859. есть 26; першій вѣршь „Богдай тебе!“ зъ датою „26. сентября“. Зъ року 1860. походить проча найбôльша часть збôрника. Ось еи змѣстъ: „Вѣщій Олегъ“ зъ датою „15. генваря“; за симъ иде „Игôръ Сѣвирскій“ с. е. „Слово о полку Игоревôмъ“ зъ датою „10. февраля“. Послѣ „Пресливля“ слѣдуе старорускій текстъ „Слова“, розбитый на стихи, на однôй, а метричный перекладъ Руданьского на другôй сторонѣ. Иде за симъ на однôй сторонѣ ґенеалоґична таблиця п. з. „Рôдъ князѣвъ, котрыхъ споминае Слѣва“, а дальше на 5 картках читаемо 20 замѣтокъ, — всьо мовою украиньскою. Ôдтакъ слѣдують историчнî поемы: „Мазепа, гетьманъ украиньскій“ зъ датою „17—18. марта“; „Иванъ Скоропада“ зъ датою „6—7. іюня“; „Павло Полубутокъ“ („8. іюня“); „Вельяминъ“ („9. іюня“); „Павло Апостолъ“ („10. іюня“); „Минихъ“ („12—13. іюня“). Кôнчить ся збôрка зновъ дрôбными вѣршами, мѣжь котрыми вызначуе ся спѣвомовка „Моя смерть“.

Иванъ Франко хôснувавъ ся ще другою рукописною збôркою „спѣвомовокъ“, яку одержавъ бувъ ôдъ Павла И. Житецкого зъ Кіева. Сю збôрку зладивъ Руданьскій въ 1859. р., замѣстивши въ нѣй 60 „спѣвомовокъ“, щô въ бôльшôй части нѣгде не були печатанî. Ôдтакъ всякій тямущій Украинець зъявить Франкови „спасибôгъ“ изъ-за того, що ôнъ придбавши первѣстный текстъ „спѣвомовокъ“ надруковавъ въ „Зорѣ“ 55 сихъ вѣршѣвъ.

„Спѣвомовки“ мають по-найбôльше прикмету поезіѣ епичнои, малюючи живыми барвами картины зъ побуту люду украиньского[1]). Авторъ любувавъ ся именно въ а-

[1]) Про „спѣвомовки“ пише „Одесситъ“, що се суть невс-

некдотахъ и казкахъ поетичныхъ; про-те корыстувавъ ся мовою ядренистою и розкрывъ въ сихъ писаняхъ всю глубѣнь гумору украиньского. Деякѣ поетичнѣ казки Руданьского суть такъ гарнѣ, що мають высшу литературну стôйнôсть ôдъ приказокъ Гребѣнки. Мѣжь тыми казками й анекдотами вызначують ся именно отъ-сѣ: „Чи высоко до неба?“ („Зоря“ 1886, ч. 12); „Пирôгъ“, „Лошакъ“ (ч. 13); „Чи голосна церква?“ (ч. 18); „Убитый жидъ“ (ч. 20); „Вареники“, „Три жиды“ (ч. 21); „Гуменный“, „Мошко ассесоръ“ (ч. 22); „Аршинъ“ (ч. 23); „Спасибô“ (ч. 24). — Деякѣ изъ тыхъ анекдотъ списавъ авторъ на основѣ давнѣйшихъ казокъ; такъ спѣвомовка „Три жиды“ уважає ся переспѣвомъ казки Степана Писаревского „Крути, Панько, головою“; — одначе въ бôльшôй части сѣ стихотворы Руданьского суть скрутнявымъ переспѣвомъ казокъ людовыхъ, зъ-помѣжь котрыхъ деякѣ й въ Галичинѣ суть звѣстнѣ[1]). А вже-жь мѣжь „спѣвомовками“ находять ся такожь творы оригинальнѣ; н. пр. „Глухій и губатый“, „Окуляры“. („Зоря“, ч. 15. 16., стор. 253) и и. Про вдачнôсть „спѣвомовокъ“ доволѣ буде сказати, що деякѣ зъ нихъ, якъ пѣснѣ, перейшли въ уста народу.

Крôмъ епичного твору „Вѣщій Олєгъ“ звѣстнѣ намъ ще двѣ историчнѣ поемы н. з. „Мазепа, гетьманъ украинській“ и „Павло Полуботокъ“. Напечатавъ ихъ Василь Лукичь (Володимиръ Левицкій) у своѣмъ литературнôмъ збôрнику „Ватра“ (стор. 13—20; 37—39). Въ поемѣ „Мазепа“ зъявивъ авторъ подекуды

личнѣ вѣршовѣ оповѣданя, котрыхъ основа майже завсѣгды взята зъ устъ народа, а въ котрыхъ такъ и блищить здоровый, ясный украиньскій гуморъ. („Зоря“ 1886, ч 5., стор. 79.)

[1]) Порôвн. спѣвомовку „Спасибô“. („Зоря“, 1886; число 21., стор. 401.)

великій таланъ поетичный, тôлько-жь наблюдавъ ôнъ вельми бережливо историчну правду, изъ-за чого се его писане являе ся бôльше историчнымъ оповѣданемъ, нѣжь творомъ епичнымъ. Ôдтакъ и поема „Павло Полуботокъ" есть справдѣ хроникою, одягненою въ поетичну форму.

А вже-жь найбôльшу славу зъеднавъ собѣ Руданьскій перекладомъ Гомеровои Иліяды. Ôнъ переложивъ дванацять пѣсень сего безмертного грецкого стихотвору[1]), однакже въ „Правдѣ" надруковано тôлько сѣмь пѣсень (I. III. V. VI. VII. VIII. IX). Про перекладъ Иліяды писавъ Руданьскій (15. цвѣтня 1869) до Виктора Ковалева отъ-се щó слѣдуе: „Пытаете ся мене за мою Ильяду, такъ що-жь? Я тôльки выправивъ и пославъ первую пѣсню, — и щó тамъ Кіевляне зробили зъ нею, до сего часу нѣчого не знаю. Дальше первои пѣснѣ я своего сырого переводу не выправлявъ, и не можу выправлять, поки скôльки небудь не розберу стародавныхъ преданій арійськихъ и не-арійськихъ племенъ, изъ которыхъ выкувавъ ся грецькій народъ и грецькая миөольогія временъ Омира. Дѣло не легке при плохенькихъ книжкахъ, а все таки надѣюсь щó-небудь розôбрати. А поки-що пôжду, щó скажуть Кіевляне, и щó скажуть земляки про первую пѣсню, коли ѣѣ удасть ся имъ напечатать"[2]). Въ другôмъ листѣ до Ковалева (безъ даты) замѣчае Руданьскій, що „Омирова Ильяда повзе черепахою", що ôнъ „урывками дотягнувъ тôльки другую пѣсню и то тôльки до половины"[3]). — Видно отже, що украиньскій перекладчикъ вельми бережливо заходивъ ся коло свого дѣла, поки не пустивъ у свѣтъ першу пѣсню Иліяды.

---

[1]) „Зоря" 1886, ч. 8; стор. 136.

[2]) ibid., ч. 6., стор. 96..

[3]) ibid., стор. 97.

Въ листѣ до одного свого приятеля Руданьскій написавъ отъ-сю замѣтку про ритмику свого перекладу: „Щó-до розмѣру, то я бôльшу половину 1862. року бивъ ся зъ сею первою пѣснею, перекладаючи ѣѣ и на ексаметры и на рôжнї розмѣры нашихъ думъ та пѣсень, и кожный разъ пôдъ кôнець сеи пѣснѣ доходивъ до того, що узятый розмѣръ мôй не годить ся. На-послѣдокъ взявши собѣ въ думу, що Омира при довгôмъ розмѣрѣ грѣхъ и доповняти лишными словами, а при короткôмъ розмѣрѣ де-котрї придатнї Омировї слова пôдъ нашу мову не пôдходячї не грѣхъ и пропустити або замѣнить ихъ нашими короткими пôдходящими словами, я въ кôнци 1862. року попробувавъ отъ-сей короткій розмѣръ, и бнъ такимъ придавъ ся легкимъ, що я до кôнця 1863. року пройшовъ увесь дословный переводъ Иліяды. Розмѣръ сей, якъ бнъ не простый, а его наслухать ся можна и въ приказкахъ игровыхъ и въ приспѣвкахъ колысковыхъ и въ пѣсняхъ звычайныхъ веселыхъ и сумныхъ, и такій розмѣръ якъ-разъ и годить ся для переводу Омировои мовы...“[1])

Руданьскій выбравъ собѣ вѣршь дванацяти-силябный, котрый цезурою дѣлить ся на двѣ половины. Ôдтакъ въ поодинокихъ вѣршахъ добачаемо сумѣшь трохеѣвъ зô спондеями, ямбами и амфібрахіями.

Подаючи землякамъ першу пѣсню Иліяды въ „Правдѣ“ (1872) перекладчикъ заявивъ, що коли имъ сеся пѣсня подобае ся, то бнъ на ходу двохъ лѣтъ зможе имъ выправить и поставить цѣлую Иліяду[2]). Вже два роки

---

[1]) „Правда“, 1872; число II., стор. 50.

[2]) ibid. — Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкій) заявивъ, що бнъ у покôйного Володимира Барвѣньского бачивъ дванацять пѣсень Иліяды въ перекладѣ Руданьского. („Зоря“, 1886, ч. 8., стор. 136.) Мѣжь-тымъ Иванъ Франко довѣдавъ ся ôдъ Ива-

передше (1870) Микола Костомарôвъ похваливъ перекладъ Руданьского и казавъ дѣла не покидати. Тогдѣ бо приѣхавъ Костомарôвъ въ Ялту и навѣстивъ свого приятеля, Руданьского, котрый ему читавъ частину Иліяды[1]). Одначе перекладчикъ не дôждавъ ся печатаня дальшихъ частинъ свого твору; третю бо пѣсню Иліяды помѣщено въ „Правдѣ“ 1875. р. по смерти Руданьского. Въ сѣмъ VIII. рôчнику „Правды“ надруковано ще шесту пѣсню, а въ IX. рôчнику (1876) — пяту пѣсню; ôдтакъ въ X. рôчнику (1877) напечатано сему, осьму и девяту пѣсню.

Перекладъ Иліяды, щó его зладивъ Руданьскій, вызначуе ся гарною мовою и вѣрнымъ схопленемъ мысли ориґиналу. Тôлько-жь епична ширѣнь тексту грецкого втратила чи-мало залишенемъ гексаметра и скороченемъ вѣршу, изъ-за чого именно зложенй слова первѣстного тексту годѣ було иногдѣ переложити на мову украиньску. Такожь непотрѣбно зрущивъ авторъ деякй имена власнй; н. пр. Музу назвавъ ôнъ Спѣвою, Гадесъ — Невидомъ и т. и. Одначе въ загалѣ сей перекладъ есть цѣннымъ здобуткомъ для нашои литературы, въ котрôй до недавного часу мало було переспѣвôвъ памятникôвъ кляссичныхъ.

Руданьскій намагавъ ся перевести на мову украиньску такожь Енеиду римского поета Верґилія. Въ семôмъ рôчнику „Правды“ (1874) помѣщено въ перекладѣ частину першои пѣснѣ „Енеяиди“[2]). — Ôдтакъ Рудань-

на Мандычевского, що ôнъ на жадане Кіевлянъ ôдобравъ (1880) рукопись Иліяды ôдъ профессора Юліяна Романчука, (у котрого тогдѣ хоронились рукописи редакціѣ „Правды“) и переславъ еѣ до Кіева. („Зоря“ 1886, ч. 7., стор. 120).

[1]) „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 94

[2]) „Правда“, 1874; ч. 5., стор. 192—196. Тутъ помѣщено сто вѣршѣвъ, послѣднихъ першои пѣснѣ.

скій перекладавъ „Демона“, поему россійского поета Михайла Лермонтова. Тôлько-жь ôнъ еи не выкôнчивъ, изъ-за чого Гетьманець (Михайло Старицькій) выправивъ сей перекладъ и доповнивъ тее, щó подекуды не було ще переложено. Опôсля надруковано украиньскій перекладъ въ „Правдѣ“ 1875. р. пôдъ заголовкомъ: „Демонъ, поема Лермонтова. Зъ великорускои мовы переложили Руданьскій и Гетьманець“ (ч. 19—22).

Зъ непечатаныхъ доси творôвъ Руданьского находить ся въ рукописи у одного Украинця въ Кіевѣ шутлива поема „Вôйна жабъ зъ мышами“, переложена зъ тексту грецкого. Про сю поéму спôмнувъ Руданьскій въ листѣ до В. Ковалева, кажучи, що хôснувавъ ся „Жабомышодракôвкою“ Константина Думитрашка[1]). Въ 1884. р. оповѣдавъ Нѣщиньскій Ивановя Франкови про два сшитки поезій Руданьского, котрî по его смерти лишились въ рукописи, и котрî самъ Нѣщиньскій мавъ въ рукахъ. Особливо вызначувалась мѣжь ними — по словамъ Нѣщиньского — поема „Царь Соловей“[2]).

Изъ сего огляду видно, що Руданьскій чи-мало написавъ стихотворôвъ, одначе изъ-за свого лихолѣтя не спромôгъ ся на те, щобы свои поезіѣ напечатавъ въ однôй збôрцѣ. Пôрвалось цѣнне намисто и порозсыпувались дорогî жемчуги: деякî найшлись сейчасъ и збереглись ôдъ загибели, иншî-жь покотились геть далеко, такъ що годѣ ихъ доси зôбрати.

---

[1]) „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 97. — Руданьскій просивъ свого приятеля В. Ковалева, щобъ ôнъ перекладъ поемы „Вôйна жабъ зъ мышами“ передавъ Петрови Нѣщиньскому въ Одессѣ, щó „на гречеськôмъ словѣ, якъ кажуть, самого Грека зъѣвъ“. („Зоря“ 1886, ч. 6., стор. 97.)

[2]) „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 96. — Окрôмъ письменника Руданьскій бувъ ще й талановитымъ рисовникомъ. („Зоря“ 1886, ч. 8., стор. 135.)

18. Исидоръ Воробкевичь (Данило Млака)[1]).

Хоча въ галицкôй Руси вже въ 1848. р. поблагословилось на свѣтъ, то все-таки изъ-за густыхъ мракъ не могло зъявитись ясне сонце. Мѣжь-тымъ нôчь-дрѣмота обгортала пôтьмою зелену Буковину, та ажь въ начатку рокôвъ шѣстьдесятыхъ крôзь темряву вырнули двѣ зôрки, щó заблимали яснымъ сьяєвомъ надъ Прутомъ и Черемошомъ. То не двѣ зôрки засьяли на темному небѣ: то два поеты Осипъ Федьковичь та Исидоръ Воробкевичь зъявились на Буковинѣ, щобы спящу землицю пробудити пѣснію воскресною.

Исидоръ Воробкевичь родивъ ся 5. мая 1836. року въ Чернôвцяхъ, де отець его Иванъ въ лицею бувъ професоромъ философіѣ и катихитомъ. Родина Воробкевичѣвъ походить зъ Литвы. Прадѣдови Исидора не хотѣлось терпѣти насильства на Литвѣ за-для православнои вѣры, и ôнъ зайшовъ на Буковину, де бувъ парохомъ въ Лукахъ. Ôнъ звавъ ся Скульскій Млака де Оробко, и ажь дѣдъ Исидора, Михайло, спонуканый епископомъ Даниломъ Власовичемъ, змѣнивъ назву Оробко на „Воробкевичь". А вже-жь Исидоръ Воробкевичь не покинувъ того прôзвища и ставъ нимъ хôснуватись въ литературныхъ своихъ творахъ, пôдписуючи себе назвою „Данило Млака".

Крôмъ Исидора було у родителѣвъ ще двое молодшихъ дѣтей: сынъ Григорій (род. 1838. р.), звѣстный

---

[1]) Важнѣйша литература.— „Исидоръ Воробкевичъ" [Данило Млака] („Родимый Листокъ", письмо литературно-науковe". Издатель и отвѣчательный редакторъ Николай М. Огоновскій. Черновцы 1881; годъ III; число 17., стор. 263. и 264. — „Исидоръ Воробкевичь". Ювилейна спомипка. Статья д-ра Стефана Смаля-Стоцкого въ „Зорѣ", 1887; ч. 11., стор. 193. и 194. — „Izydor (Daniło Młaka) Worobkiewicz" — статья Володимира Масляка въ Краковскôй польскôй часописи „Nowa Reforma" 1887 (29. мая).

въ рускôй литературѣ пôдъ псевдонимомъ „Наума Шрама", и дочка Аполонія. Змалку втратили они матѣрь (1839) и батька (1845) и жили у свого дѣда Михайла Воробкевича, протопопа въ Кôцмани, по-за-якъ дѣдъ и бабка заступили имъ у всѣмъ родителѣвъ. Бабка Параскева, зъ роду Яновичѣвъ, була мудра старосвѣтска женщина: она-то розказувала своимъ внукамъ всѣлякî казки й спѣвала имъ пѣснѣ народнî, — повѣдала имъ про Туркôвъ, якъ они Русь руйновали, про Кіѣвъ, про козакôвъ, и ôдтакъ учила внукôвъ любити руску бесѣду, руску пѣсню, рускій нарôдъ, она вчила ихъ того, чого имъ школа подати не могла. Опроче въ Кôцмани бувъ завѣдателемъ горѣшньои церкви ихъ вуйко, Василь Юзарковскій, щó оженивъ ся зъ дочкою бабки Параскевы — зъ Домкою. Батько его бувъ родомъ зъ Украины, и передъ салдатами скрывъ ся на Буковину. Василь бувъ тѣломъ велитъ, а якъ стане бувало оповѣдати про козацтво, про Залѣзняка та Ґонту, то отъ видишь передъ собою справдѣшнього Запорожця[1]). Такъ отже Исидоръ и Григорій училисъ исторіѣ рôдной зъ живыхъ образôвъ.

Бабка Параскева подарувала малому Исидорови червôнчикъ изъ свого намиста на першу скрипку, а дѣдъ спонукувавъ его вчитись музики й спѣву. А вже-жь бабчинî оповѣданя й пѣснѣ були иначе искрою, щó тлѣла въ молодечôй души Исидора, поки не запалахкотѣла яснымъ поломямъ. Про-те за-въ-дяки спôмнувъ пôзнѣйше Данило Млака про свою бабку въ однôй думцѣ, присвячуючи еи памяти отъ-сю згадку:

Неразъ бабуся — най царствуе —
Минѣ, якъ бувъ ище малымъ,
Прядучи кужѣль вечерами

[1]) Порôвн. статью д-ра Смаля-Стоцкого въ „Зорѣ", 1887, ч. 11.

У пôстъ передъ Рôздвомъ святымъ
При ватрѣ голосомъ миленькимъ,
Мовь та зазулька у гаѣ,
Розказувала про лицарѣвъ
И триголовнiи змiѣ,
Щó тамъ за моремъ десь далеко
Живущу воду стережуть, —
И про дѣвчата злотокосй,
Щó ночами Днѣпромъ плынуть...
Бабуся вмерла, а мôй волосъ
Вже наче снѣгъ припорошивъ...[1])

Скôнчивши нормальну школу въ Чернôвцяхъ Исидоръ учивъ ся въ тамошнôй ґимназiи. Коли бувъ въ высшôй ґимназiи, то навчивъ ся грати на скрипцѣ и ставъ списувати собѣ гарнй стишки въ своѣмъ дневнику (1855. и 1856. р.), сперщу нѣмецкй, якй попались въ руки[2]), а ôдтакъ и рускй.

Зô школъ Исидоръ не вынѣсъ знаня рускои мовы, хочь уже ôдъ 1851. р. Якôвъ Воробкевичь далекiй его крôвнякъ, чоловѣкъ вельми освѣченый, учивъ въ Черновецкôй ґимназiи руского (се-бъ-то церковно-славяньского) языка. Въ школѣ вчили розпôзнавати кирильскй буквы великй та малй и лишь дечого про части мовы та ихъ ôдмѣну. Исидоръ не вчивъ ся й того въ ґимназiи, а знавъ тôлко тее, щó переймивъ у дѣда Михайла зъ псалтыри та часослова. Та отъ, мертвота такои науки не припадала хлопцеви до вподобы; живе народне слово, западало на саме дно молодечого серця. Въ Черновецкôй духовнôй семинарiи, куды приняли Исидора вже по

[1]) „Правда", 1867; ч. 23.

[2]) Исидоръ Воробкевичь списувавъ собѣ тогдѣ мѣжь иншими такожь пѣснѣ изъ збôрника „Kosakenlieder von F. Prinzhausen" (Leipzig 1846).

ôбчсню пятои клясы ґимназіяльнои, бувъ префектомъ учителемъ церковно-славяньского языка Стефанъ Носевичь. Се бувъ знаменитый спѣвакъ, що знавъ богато рускихъ пѣсень народныхъ. Молодый Исидоръ списувавъ собѣ тотѝ пѣснѣ, и переспѣвувавъ вразъ зъ братомъ и зъ другими товаришами-питомцями. А бувъ у него именно одинъ товаришь Исидоръ Мартиновичь, що рôвно якъ ôнъ ôдчувавъ красу народныхъ пѣсень и вельми ними любовавъ ся. Мартиновичеви попавъ ся въ руки збôрникъ пѣсень Жеґоты Павлього[1]), и ôдтакъ Исидоръ Воробкевичь переписувавъ собѣ рускѝ пѣснѣ. Небавомъ опôсля дôставъ ôнъ збôрникъ Вацлава зъ Олеська[2]) и дôзнавшись про чудову красу поезіѣ людовои почавъ ôнъ въ часѣ вакацій шкôльныхъ (1857. и 1858. р.) збирати рускѝ й румуньскѝ пѣснѣ народнѝ на Буковинѣ. Тогдѣ читавъ ôнъ „Лѣрвака зъ надъ Сяна" (Перемышль 1852), творы Тимка Падуры[3]), Миколы Устіяновича и Скитъ Манявскій Могильницкого. Тѝ поезіѣ займили зъ-глубока душу Исидора и ôдтакъ почавъ ôнъ 1858. р. писати свои стишки й укладати ихъ пôдъ ноты. На вакаціѣ и свята бувавъ ôнъ въ домахъ священикôвъ, де спѣвавъ свои пѣсеньки; они подобались чи-мало, ба, ихъ переписувано, и се спонукувало его, дальше займатись поезіею.

Въ 1862. р. бувъ Исидоръ въ Старыхъ Мамаѣвцяхъ на весѣлю у священика Прокоповича. Тамъ зустрѣнувъ ся ôнъ зъ д-ромъ Юліяномъ Никоровичемъ, котрый почувши его пѣснѣ розговоривъ ся зъ нимъ про Шевченка,

---

[1]) Żegota Pauli, „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi". Tom I. II. Lwów 1839—1840

[2]) Wacław z Oleska, „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego". Lwów 1833

[3]) „Pienia Tomasza Padury". Lwów 1842.

Шашкевича, Устіяновича, Федьковича и въ загалѣ про тогдѣшнє литературнє змаганє Русинôвъ. Ôдтакъ Никоровичь просивъ Воробкевича, щобы передавъ ему творы своєи музы, и въ 1863. р. помѣстивъ Дѣдицкій въ литературнôмъ збôрнику „Галичанинъ" (1863, книга I., выпускъ II., стор. 18—19) першû стихотворы „Исидора Воробкевича" п. з. „Думки изъ Буковины" (I—V)[1]. Ôдтакъ письменнû творы Исидора Воробкевича появлялись часто майже вô всѣхъ часописяхъ и журналахъ галицко-рускихъ, въ котрыхъ авторъ пôдписувавъ себе псевдонимами „Данило Млака", „Морозенко", „Демко Маковѣйчикъ" и „Семенъ Хрѣнъ".

Якъ Исидоръ Воробкевичь скôнчивъ науки богословія (1860), то въ 1861. р. высвящено его въ іерсѣ, и ôдтакъ ставъ ôнъ приходскимъ священникомъ въ Давидôвцяхъ, а опôсля въ Рускôй Молдовицѣ. Мѣжь-тымъ займавъ ся ôнъ не тôлько поезією, але й музикою та й малярствомъ; скомпонувавъ именно деякû музикальнû творы, котрû прихильно оцѣнила критика. Здобувши собѣ ôдтакъ въ Вѣденьскôй консерваторіи свѣдоцтво професора науки гармонiѣ, ґенерального баса и контрапункту, Воробкевичь одержавъ (1868) мѣсце учителя спѣву хорального въ грецко-орієнтальнôй духовнôй семинаріи зъ титуломъ и характеромъ професора теолоґiѣ.

Исидоръ Воробкевичь почавъ литературну свою дѣяльнôсть въ 1863. р. Въ сѣмъ роцѣ замѣщено (якъ высше сказано) пять его думокъ въ „Галичанинѣ", котрû изъ-за

---

[1]) Тû пять думокъ написавъ И. Воробкевичь въ 1862. р. — Въ третѣмъ и четвертôмъ выпуску першои книги „Галичанина" зъ р. 1863. замѣщено отъ-сû ôсѣмь думокъ „Данила Млаки зъ Буковины": 1. То нашû любû высокû Карпаты; 2. Розлука козака; 3. Козакъ и зазуля; 4. Чому Русинъ плаче? 5. Где серце мое? 6. Мельничкы дочка; 7. Фата-Морґана и 8. Мое серце безъ весноньки. (стор. 5—8.)

гарного складу и тужливои прикметы вподобались въ загалѣ. Ôдтакъ не минувъ нѣ одинъ рôкъ, въ котрôмъ Воробкевичь де-чого-бъ не написавъ. Особливо въ другôмъ рôчнику „Правды“ (1868) напечатано богато ліричныхъ и епичныхъ єго стихотворôвъ, изъ-за чого имя „Данила Млаки“ стало звѣстнымъ не-то въ Галичинѣ и на Буковинѣ, але й на Украинѣ. Про-те Осипъ Федьковичь, бажаючи звеличити имя свого земляка, написавъ стихъ „до Данила Млаки“, де мѣжь-иншимъ отъ-се сказавъ:

Я на Тебе, якъ на Бога
Пою-уповаю;
Свѣти, батьку, свѣти свѣтло —
Бо я вже не вспѣю; —
Свѣти правду, свѣти вѣру,
Любовь и надѣю
По тôй нашôй Буковинѣ —
Най люде побачуть![1])

До красшихъ ліричныхъ єго творôвъ належать „думки“ и „пѣснѣ“, якъ: „Гуцулъ-сиротина“[2]), „На чужинѣ“[3]), „Згадка старины“[4]), „Сумнѣ веснянки“[5]), „Бужане“[6]), и и. Въ сихъ стихахъ авторъ высказує бажанє лучшои долѣ, або й споминає про теперѣшнѣ злиднѣ народнѣ. Ôнъ бажавъ добути воды живущои, ôдъ котрои мертвѣ рускѣ серця могли-бъ ôживати[7]).

Подекуды повертають въ єго думкахъ тѣ гадки, якѣ давнѣйше высказавъ Шевченко; одначе Млака вмѣє

[1]) „Правда“, 1868; ч. 14; стор. 166. 167.
[2]) „Нива“, 1865; ч. 4, стор. 60 61.
[3]) „Правда“, 1868; ч. 2, стор. 15. 16.
[4]) ibid., ч. 20; стор. 233. 234.
[5]) ibid., 1875; ч. 6, стор. 209. 210.
[6]) ibid., ч. 8; стор. 292. 293.
[7]) ibid., 1868; ч. 18, стор. 210.

погодити свôй подивъ для бôльшого поета зô самостôйною проявою своеи поетичнои вдачѣ, изъ-за чого й тужливѣ ѥго поезіѣ мимо деякихъ слѣдôвъ виравного переспѣву думокъ Шевченковыхъ уважають ся творомъ ориґинальнымъ.

Высше стоить Млака въ нашôй литеравурѣ яко поетъ епичный. Найцѣннѣйшимъ здобуткомъ для нашои письменности суть дрôбнѣйшѣ ѥго творы епичнѣ, се-бъто баляды. Сюды належать именно стихотворы: „Кифоръ и Гануся"[1]) — и „Мертвецька нôчна гульня"[2]). Але-жь и бôльшѣ поемы приносять честь имени Данила Млаки. Мѣжь ними вызначуе ся „Гостинець зъ Босніѣ[3]). Подѣя сеи поемы е проста, але вельми природна й тужлива. Ось и змѣстъ сего гарного стихотвору: Надъ Черемошомъ стоить хатчина похила, мовь той дѣдъ старый, а въ нѣй жие стара вдова: звали еѣ „Зѣльничкою" изъ-за того, що збирала зѣле, котрымъ подавала пôльгу людямъ недужимъ. Зъ нею живъ еи меншій сынъ, Иваномъ звавъ ся; ôнъ бувъ высокій, „якъ та иль", а якъ кинувъ окомъ, то думавъ бы хто, що глянувъ той соколъ. А добрый бувъ то сынъ; выслуживши три роки въ вôйску, доглядавъ старои неньки, якъ ока въ головѣ; про-те вдова на свои старѣ днѣ була щаслива. Та отъ, заворушилась въ Босніи крôвава вôйна, и ôдтакъ резервистôвъ зъ Буковины покликали до вôйска. Розпрощавъ ся зъ бѣдною матѣрю вдовиченко-Иванъ; розпрощавъ ся зъ родиною также Андрѣй, сынъ богатого мельника, щô зъ дружиною и зъ трилѣтнимъ сыномъ живъ щасливо. Пôдъ Глачиначемъ въ Босніи австрійске вôйско побороло Туркôвъ, але Иванъ и Ан-

[1]) ibid., ч 10. 11; стор. 120—123.

[2]) ibid, 1869; ч. 32., стор 269.

[3]) „Родимый Листокъ". Годъ I. Черновцы 1879; число 1—3.

дрѣй у крôвавôмъ бою въ чужиноньцѣ на муравѣ полягли головами. Мѣжь-тымъ бѣднôй вдовѣ въ Карпатахъ снивъ ся чудный сонъ, мабуть-то єи сынъ, Иванъ, принѣсъ ѣй, та дѣвчинѣ й побратимамъ богатый турецкій гостинець. Але-жь и богатôй мельничцѣ снилось, що Андрѣй, вертаючи домôвь, несе ѣй богатî дарунки. Та отъ, небавомъ опôсля рыдають-плачуть стара мати, хороша дѣвчина, и супруга вѣрна, щира, и мала дитина, бо рознавъ ся ихъ рай милый. Ось яка доля навѣстила обохъ Гуцулôвъ въ далекôй чужинѣ:

У Босніи, у далекôй,
Тамъ надъ Глачиначемъ,
Тамъ лѣтає чорный воронъ,
Жалôбнесько краче,
Двѣ высокî тамъ могилы
Горѣ ся здôймають,
Тамъ соколы зъ Буковины
Вѣчный сонъ дрѣмають...[1])

Въ сѣй поемѣ авторъ зъобразивъ вѣрно вдачу люду буковиньского и блиснувъ поетичнымъ таланомъ въ описѣ идиличныхъ та ворушливыхъ подѣй въ житю людскôмъ. Хоча-жь въ сѣмъ спичнôмъ творѣ нема одного дѣйства, то все-таки краса поодинокихъ образôвъ поетичныхъ єсть справдѣ велика.

Вельми патріотичною єсть историчпа поема „Нечай"[2]), котру Данило Млака присвятивъ братямъ Бар(вѣн)ськимъ. Хочь она основує ся на думѣ простонароднôй и про-те не вважає ся творомъ самостôйнымъ, то все-таки переспѣвъ сеи думы єсть подекуды досыть вдатный. Красшою ôдъ сеи поемы єсть коротка дума „Му-

[1]) Ibid., стор. 38.

[2]) „Руська Хата". Буковинськиі альманах на рік 1877. Видав Данило Млака. Львів и Чернівці; стор. 47—72.

рашка"[1]), въ котрôй зъображає ся сумна подѣя козацкого змаганя въ 1674. р., коли пôдъ Ладижиномъ[2]) въ боротьбѣ зъ Турками полковникъ Мурашка полягъ зô всѣми козаками[3]). А вже-жь исторична поема „Тимошь Хмельницкій"[4]) єсть творомъ слабымъ, но-за-якъ подѣя исторична розвивае ся неясно и деякî монолоґи не-въ-мѣру суть довгî. Опроче не добачаємо тутъ того вѣщого вôтхненя, котрымъ вызначують ся коротшî епичнî творы Данила Млаки. Та й нѣгде правды дѣти, довшî его поемы заповняють ся часто реторичными фразами, або прозаичнымъ оповѣданємъ, въ котрôмъ лишь денекуды зустрѣчає ся поетичный описъ природы або й вдатне порôвнанє. Именно въ тыхъ поемахъ, котрî надруковано лишь въ деякихъ урывкахъ, не видно того талану поетичного, котрый зъявляє ся въ давнѣйшихъ думахъ и балядахъ Млаки. Ось и заголовки сихъ уступôвъ изъ бôльшихъ поемъ Исидора Воробкевича: а) „Клеопатра", эпическая поема, частина первои пѣсни[5]); б) „Пожога Ромы", уступъ зъ поемы „Неронъ"[6]); в) „Царь Иванъ Грозный", историческо-епическая поема въ XII. пѣсняхъ. Пѣснь IV. „Александровская слобода"[7]). Найслабшою єсть сеся

[1]) „Нива", науково-литерацька часопись. (Редакторъ Константинъ Горбаль). Львівъ 1865; ч. 10. 11.

[2]) Ладижинъ — мѣсто въ губерніи Подôльскôй.

[3]) Про долю козацкого полковника Мурашки гляди „Исторію Малороссіи Н. Маркевича". Москва 1842. Томъ II., стор. 226—227.

[4]) „Буковинскій Альманахъ", выданый въ память десятьлѣтного существованя (1875—1885) общества рускихъ академиковъ „Союзъ" въ Чернôвцяхъ. 1885; стор. 2—35.

[5]) „Родимый Листокъ", годъ I., 1879; числа 13. 14. 21. 22.

[6]) „Правда", рочникъ XII; выпускъ I. за мѣсяць сѣчень 1879; стор. 22—26.

[7]) „Бесѣда", журналъ литературы, политики и современной жизни. (Приложеніе къ „Страхопуду"). Львовъ 1887; ч. 3—6.

частина зъ поемы „Царь Иванъ Грозный". Неприродні̂ патетичні̂ ситуаціѣ обмѣнюють ся тутъ зъ млавыми прозаичными рефлексіями; опроче мова въ сѣмъ уступѣ єсть тверда, яка досѣль въ письмахъ Млаки нѣколи не появлялась.

Сила поетичнои вдачѣ сего писателя вызначує ся особливо въ образахъ, знятыхъ зъ природы и зъ теперѣшнього народного побуту а не въ змальованю давнои давнины; тому-то казка „Старый Павло"[1]) має высшу стôйнôсть литературну, нѣжь проектовані̂ поемы „Клеопатра", „Неронъ", „Иванъ Грозный". Хоча-жь поетичный таланъ Млаки зъявляє ся найкрасшимъ въ балядахъ и короткихъ думахъ, то все-таки заслуга сего автора изъ-за написаня историчныхъ поемъ єсть не-мала, по-заякъ ôнъ въ сихъ творахъ зъобразивъ всѣ важнѣйші̂ подѣѣ зъ исторіѣ украиньскои. И такъ крôмъ историчнои думы „Мурашка", та крôмъ поемъ „Нечай" и „Тимошь Хмельницкій" написавъ Млака мѣжь иншими отъ-сі̂ историчні̂ думы: „Стефанъ Дашкевичь"[2]), „Богданъ Ружиньскій"[3]), „Иванъ Пôдкова"[4]), „Конашевичь Сагайдачный"[5]), „Гетманъ Наливайко"[6]), „Гетманъ Павлюкъ"[7]), „Казнь Ивана Пôдковы"[8]), „Богданъ Хмельницкій"[9]).

Исидоръ Воробкевичь написавъ ще деякі̂ повѣстки, мѣжь котрыми вызначують ся чотыри оповѣданя: „Амброзій Останкевичь"[10]), „Турецкі̂ бранцѣ"[11]), „Месть Чорногорця"[12]), „Хто винєнъ" (Кто виноватъ)[13]) и двѣ гу-

[1]) „Родимый Листокъ", 1879; ч. 9.

[2]) „Слово", 1865; ч. 46. — [3]) ibid. — [4]) ibid. — [5]) ibid., ч. 46. 47.

[6]) „Галичанинъ". Науково-белетристичная прилога до „Слова". Рочникъ I. 1867; ч. 17. — [7]) ibid., ч. 19. — [8]) ibid., ч. 21.

[9]) „Повѣсти и пѣсни" (Додатокъ до „Слова"), 1866; ч. 2. 3.

[10]) „Правда", рочникъ II., 1868; ч. 5—7. — [11]) ibid., ч. 27. 28. — [12]) ibid., рочникъ IX., 1876; ч. 17—20.

[13]) „Родимый Листокъ", 1879; ч. 9—11.

морески „Муштрованый кôнь“[1]) и „Старый Мартинъ“[2]). Найлучшою есть повѣстка („новеля“) „Хто виненъ“, въ котрôй авторъ вдатно нарисувавъ картинку зъ житя люду гуцульского, зъобразивши подôбну подѣю, щó зъявляє ся въ оповѣданю Федьковича п. з. „Безталаннє коханє“[3]). — Въ оповѣданю „Амброзій Остапкевичь“ спôмнувъ Млака про свôй молодый вѣкъ, коли ôнъ малымъ хлопцемъ ходивъ до церкви и слухавъ спѣву дяка Амброзія[4]). — Гарнымъ есть такожь оповѣданє „Турецкій бранцѣ“, котре має прикмету поемы, хочь оно написано прозою. Въ мовѣ поетичнôй и ядренистôй зъобразивъ авторъ долю Ивги й Петра, дѣтей старои Горпины, щó єи чоловѣкъ, покôйный Опанасъ, сотникувавъ пôдъ гетьманомъ Павлюкомъ. Хорошою вдалась Ивга, мовь гетьманша, а красною, якъ калина въ лузѣ. Та отъ, дика Татарва захопила въ полонъ Ивгу й Петра, и вбила ихъ матѣрь на згарищи хаты. Хороша Ивга припалась старому ханови въ Крымѣ, котрый пôславъ єѣ въ дарунку султанови въ Царгородъ, мѣжь-тымъ коли Петруся кримскій Татаринъ продавъ Царгородскому Туркови, купцеви Мехметови. Ивга стала женою султана, одначє побивалась смуткомъ за Украиною. Ôдтакъ зачула она разъ въ ночи спѣвъ украиньскій, та велѣла привести до себе того, щó недалеко палаты высказувавъ въ пѣсни тугу за тымъ краемъ, де родила его рôдна мати. Ивга пôзнала своего брата и впросила султана, щобъ єи братчика принявъ до своего сераю. Та не довго трѣвало щастє Ивги й Петра. Въ Царгородѣ пôднявъ ся бунтъ проти султана.

[1]) „Нива“, ч. 14. 15.

[2]) „Буковинскій Мѣсяцесловъ“, 1882; стор. 9—19.

[3]) „Повісті Осипа Федьковича“. З переднім словомъ про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кіевъ 1876; стор. 90—95.

[4]) „Правда“, 1868; ч. 5., стор. 49.

Ибрагима. Наставъ новый султанъ, щó велѣвъ Ивгу й Петра всадити въ темницю, зъ котрои освободивъ ихъ вартôвникъ, сивобородый Татаринъ Исмаиль. Ôнъ бувъ давнѣйше козакомъ и попавъ ся также въ неволю бисурменьску. Исмаиль-Степанъ, Ивга й Петро стали втѣкати, бажаючи вернути на Украину зъ деякими иншими товаришами. Але-жь за ними погналось сто яничарôвъ; при берегу моря стае пятьнацять бранцѣвъ до бою нерôвного, завзятущого. Также Ивга добула мечá й боролась мужно зъ Турками. Яничары стяли голову старому Степанови, а Петрови завдали глубоку рану. Коли-жь зъ товаришѣвъ Степана тôлько трохъ осталось, то Ивга кинулась зъ конемъ въ море, щобъ лучше потонути, нѣжь пережити люту годину. „Полягла козацька голова Петра въ далекôй чужинѣ, а Ивга купаесь во вѣки у филяхъ Чорного моря“[1]).

Проза е слабшою стороною литературнои дѣяльности Данила Млаки: ôнъ не зъумѣвъ злѣсти зъ вершинъ епичнои поезіѣ и въ спокôйнôй рефлексіи зъобразити дѣйстнôсть житя земского. Про-те лучшû его оповѣданя являють ся епичными творами въ прозѣ: идеальный напрямъ его душѣ не мôгъ погодитись зъ реализмомъ житя.

Исидоръ Воробкевичь писавъ також деякû популярнû статьѣ науковû, н. пр. „Где-що-сь о музицѣ древнихъ Евреевъ“[2]), „Фанаріоты въ Болгаріи“[3]), „О хмарахъ“[4]), „Стклянка чаю“[5]), „Бориславъ и его земнû скарбы“[6]), „Де-що про письмо, папѣръ, перо и чорнило“[7]),

[1]) „Правда“, 1868; стор. 329.

[2]) „Буковинско-рускій Мѣсяцесловъ“, 1875; стор 95—99.

[3]) ibid., 1878; стор. 71—76 — [4]) ibid, 1880; стор. 27—29. — [5]) ibid., 1883; стор 86—91. — [6]) ibid, 1885; стор 61—68. — [7]) ibid., 1887; стор. 95—97.

„Де-що изъ житя бузькôвъ“[1]) и и. — Ôдъ чотырохъ рокôвъ займае ся Воробкевичь редакціею рускои части церковнои часописи „Candela“[2]), и помѣщае въ нѣй именно свои популярнї „науки для народа“.

Сей вельми плодовитый писатель выдавъ въ 1877. р. Буковиньскій альманахъ п. з. „Руська Хата“ (Львôвъ и Чернôвцѣ). Тутъ напечатавъ ôнъ згадану поему „Нечай“ и кôлька дрôбнѣйшихъ своихъ поезій; ôдтакъ надруковавъ поезіѣ Федьковича, Наума Шрама, Корнила Устіяновича й одинъ стишокъ Омеляна Поповича. Именно помѣстивъ ôнъ въ сѣмъ збôрнику трагедію Игоря Федьковича въ 5 дѣяхъ п. з. „Довбушь“ (стор. 101—179) и „античню народню дивовижу“ Пантелеймона Кулѣша п. з. „Хуторянка“ (стор. 25—46). До прозаичныхъ статей сего альманаха належать: 1) два оповѣданя (зъ народныхъ устъ) Ганны Барвѣнокъ: а) „Трудящій шукае долѣ, а доля шукае трудящого“ (стор, 8—17); — б) „Чортъ у крепацтвѣ“ (стор. 72—79). — 2) гумореска А(мвросія) Ш(анковского) п. з. „Споминка про недавну бувальщину“ (стор. 79—87); — 3) исторична розвѣдка П. Кулѣша п. з. „Галицька Русь въ починахъ козацько-шляхоцькои усобицѣ“ (стор. 179—203); — 4) етнографична статья І(сидора) М(артиновича) п. з. „Храмъ на Буковинской Руси“ (стор. 206—218).

Литературныхъ творôвъ Данила Млаки не надруковано доси въ однôмъ выданю: они порозкидуванї май-

---

[1]) „Библіотека для молодежи“. Редакторъ Емиліянъ А. Поповичь. Чернôвцѣ 1886; книжочка 12; стор. 194—196.

[2]) „Candela“. Jurnalŭ bisericescŭ-literarŭ. — Сеся часопись выходить въ Чернôвцяхъ мѣсячными выпусками. До сего часу напечатано тутъ трицять „наукъ для народа“, написаныхъ И. Воробкевичемъ.

же по всѣхъ рускихъ часописяхъ та збôрникахъ галицкихъ и буковиньскихъ[1]).

А що-жь намъ сказати про драматичнî творы Млаки? Та-жь ôнъ написавъ три мельодрамы: а) „Гнатъ Приблуда“, б) „Бѣдна Марта“, в) „Новый Двôрникъ“, — чотыри оперетки: а) „Три ґраціѣ“, б) „Золотый монисъ“, в) „Молода зъ Босніѣ“, г) „Яношь Иштенгази“. Въ руско-народнôмъ театрѣ представлювано часто сî творы, и они вподобались публицѣ именно изъ-за хорошои музики. Та отъ, годѣ намъ оцѣняти литературну дѣяльнôсть Данила Млаки на поли драматурґіѣ, по-заякъ тыхъ его мельодрамъ и оперетокъ доси не надруковано. Хоча-жь тî творы ще не належать до нашои литературы, то можна вже теперь заявити, що Млака въ сихъ своихъ писаняхъ не всюды наблюдае правила драматурґіѣ, та вдоволяе ся по-найбôльше тымъ, що поодинокî типы людовî здоймае зъ природы вельми вѣрно. Въ загалѣ всякî поетичнî творы Данила Млаки були-бъ ще красшî, коли-бъ ôнъ уважавъ бôльше на форму писаня и на пеґазѣ своѣмъ не ѣхавъ за-швидко.

Исидоръ Воробкевичь писавъ также де-що по-нѣмецки. Прекрасна есть его баляда „Agnes Bernauer“, котру надруковано 1875. р. у збôрнику „Buchenblätter“[2]). Декотрî católicos рускî поезіѣ Воробкевича переложивъ професоръ Юрій Обрістъ на мову нѣмецку та помѣстивъ ихъ

[1]) Деякî думки Данила Млаки напечатано также у Вѣдини въ „Славянскôмъ Альманаху“ 1879; стор. 67—74. — Теперь друкують ся его стишки и дрôбнî письма прозаичнî именно въ „Библіотецѣ для молодежи“. (Редакторъ Емиліянъ А. Поповичь). Черновцѣ 1885—1887

[2]) „Buchenblätter“. Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen in der Bukowina. I. Jahrgang. Czernowitz 1870; pag. 57.

въ нѣмецкихъ выданяхъ „Buchenblätter“, „Georginien“[1]), „Der Erzähler“[2]).

Въ кôнци годить ся спôмнути ще про музикальнî композиціѣ Исидора Воробкевича. Красшî мельодіѣ его мельодрамъ и оперетокъ спѣвають ся всюды на Руси, а деякî пѣснѣ его стались уже майномъ народу. Ôнъ выдавъ збôрники пѣсень рускихъ и румуньскихъ для шкôлъ народныхъ и середнихъ, ôдтакъ напсчатавъ двѣ церковно-славяньскî и двѣ румуньскî литургіѣ и т. и. Румуны спѣвають лишь его литургіѣ и пѣснѣ, та любують ся вельми въ его музикальныхъ композиціяхъ.

А вже-жь Данило Млака займае въ нашôй литературѣ почестне мѣсце, будучи поетомъ народнымъ. Въ его ліричныхъ творахъ проявляе ся бажане красшои долѣ для батькôвщины, а въ думахъ и поемахъ высказуе ся горяча любовь до Буковины и до Руси-Украины. Его серце широке обôймае любовію всю славянщину и бажае, щобы братя жили въ згодѣ[3]). Ôнъ перейнявъ ся живо красою поезіѣ простонародной и про-те струны его ліры звенять мельодією рôдною, щó зливае ся зô звуками пѣснѣ людовои.

Минуло двацять пять лѣтъ ôдъ того часу, якъ Исидоръ Воробкевичь ставъ писати першî свои поезіѣ. Его муза служила вѣрно просвѣтнымъ интересамъ матери-Руси и ôдтакъ имя „Данила Млаки“ звеличилось не тôлько на Буковинѣ и въ Галичинѣ, але й на Украинѣ. Тому-то въ двацять-пяти-лѣтнî роковины его литературнои дѣяльности буковиньскî и галицкî Русины святкували въ Чернôвцяхъ 17. мая 1887. р. велике свято на-

---

[1]) „Georginien“. Poetische Proben ersonnen und gesungen am Inn und Prut von J. G. Obrist. Czernowitz 1870.

[2]) „Der Erzähler“. Beilage zum „Insbrucker Tagblatt“.

[3]) „Правда“, 1868; ч. 1., стор. 6. („Братямъ-Славянамъ“).

родне, и сказали новому апостолови правды велике „спаси-бôгъ“ за его просвѣтнû змаганя въ хосенъ Руси-Украины[1]).

19. Григорій Воробкевичь (Наумъ Шрамъ)[2]).

Рôдный братъ Исидора Воробкевича, Григорій, родивъ ся 1838. р. въ Чернôвцяхъ на Буковинѣ. Зъ малку вчивъ ся ôнъ въ народнôй школѣ въ Кôцмани, а ôдтакъ перейшовъ въ ґимназію Черновецку. Въ 1860. р. кôнчивъ Григорій въ сѣмъ городѣ науки богословскû и оженивъ ся зъ Мартою Козубôвною. Одержавши іерейске посвященє живъ зъ нею щасливо въ Горошôвцяхъ, де бувъ администраторомъ парохіѣ. Та отъ, въ третѣмъ роцѣ дружина Григоріа вмерла, а ôнъ самъ попавъ ся въ тяжку тугу, котра не оставляла его до смерти. Въ 1867. р. поставлено его душпастыремъ у Львовѣ. Тутъ пôзнавъ ôнъ трохъ братôвъ Барвѣньскихъ, Олександра, Володимира и Осипа, и найшовши въ нихъ щирыхъ приятелѣвъ, думавъ, що ôджиє его душа въ товариствѣ молодои громады рускои. Але-жь чутливе его серце не могло вже ôджити надѣею на лучшу долю, изъ-за чого ôнъ спѣвавъ въ однôй думѣ:

А мнѣ вже давно закрыла
Найкращû цвѣты надѣѣ,

[1]) „Буковина“. Чернôвцѣ 1887; ч. 11. въ статьѣ: „Ювілей 25-лѣтнои літературнои дѣятельности Исидора Воробкевича (Данила Млаки)“. — „Дѣло“, Львôвъ 1887; ч. 56. 57.

[2]) „Буковиньскій Календарь“ на звычайный рôкъ 1886. Рочникъ XIII. Выданьемъ и накладомъ литер. общества „Руска Бесѣда“. Уложивъ секретарь общества Емиліянъ А. Поповичь. Чернôвцѣ. „Григорій Воробкевичь“ (Наумъ Шрамъ); стор. 41—44.

Цвѣты душевнї, цвѣты сердешнї,
Ворожа студена могила[1]).

Такъ отже звернувъ ôнъ свою любовь до Руси-Украины и зъявивъ у своѣй „думцѣ“, що ôнъ „для Руси щастя и долѣ у Бога молить-благає“[2]), и ôдтакъ живъ ôнъ въ тôй надѣ, що „хиба на старôсть дôжде и правды и волѣ“[3]).

Григорій Воробкевичь розпочавъ свою литературну дѣяльнôсть въ 1868. р. пôдъ псевдонимомъ „Наумъ Шрамъ“ и першу свою думу („Сонъ“) почавъ ôнъ отъ-сими тужливыми словами:

Задрѣмалось ми на бенкетѣ
Въ вельможныхъ палатахъ,
И приснивъ ся сонъ пречудный
О народныхъ латахъ,
Щó ними ся покрыває
Нарôдъ нашъ бѣдненькій
Ôдъ Карпатôвъ до Порогôвъ —
Нарôдъ нашъ рôдненькій[4]).

Въ 1870. р. Григорій Воробкевичь ставъ духовникомъ въ семинаріи Черновецкôй, и ôдтакъ поставлено єго (1872) катихитомъ въ грецко-орієнтальнôй школѣ реальнôй въ Чернôвцяхъ, де крôмъ религіѣ вчивъ также всесвѣтнои исторіѣ и землеписи. Милою своєю вдачею и глубокою ученостію зъєднавъ ôнъ собѣ любовь и поважанє въ широкихъ кругахъ Буковинцѣвъ. Особливо-жь бувъ ôнъ душею рускои громадки въ Чернôвцяхъ, загрѣваючи єѣ безъ впину до щирого патріотизму. Въ 1881. р. одержавъ мѣсце пароха въ Топорôвцяхъ. Тутъ засно-

---

[1]) „Руська Хата“, стор. 5.
[2]) ibid., стор. 6.
[3]) „Правда“, II., 1868; ч. 26., стор. 307.
[4]) ibid., ч. 23., стор. 269.

вавъ ôнъ читальню и задумавъ завести въ селѣ ще инші порядки, але невмолима смерть скосила зъ-нечевя найкрасшу цвѣтку на буковиньскôй левадѣ. Се бо вмеръ Григорій Воробкевичь въ Чернôвцяхъ (24. листопада 1884. р.) на рукахъ свого брата Исидора, зъ котрымъ весь свôй вѣкъ проживъ въ братнôй любови.

Григорій Воробкевичь писавъ небогато[1]), але вже зъ того невеличкого числа его стихотворôвъ можна пôзнати, що въ него бувъ дѣйстно талантъ поетичный. А по-за-якъ щасте родинного его житя швидко минулось, и небо его душѣ покрылось темною хмарою, то й въ его поезіяхъ проявляе ся свѣтоглядъ сумовитый. Ôнъ побивавъ ся смуткомъ изъ-за недолѣ Руси-Украины, и ôдтакъ его слово понеслось громомъ по-надъ головами тыхъ супостатъ, котрі нашôй батькôвщинѣ заподѣяли тяжке лихо.

Мѣжь епичными его творами вызначуе ся найбôльше дума исторична „Берестечко“. Поетъ заглянувъ глубоко въ пекло Дантого, коли змалювавъ ось-такій образъ отчаю козакôвъ:

Лежать сыны украиньскі,
Зъ жажды умлѣвають, —
„Воды, воды, милый Боже!“
Душѣ догоряють.

Зойкъ и верескъ, крикъ пекельный
Въ таборѣ козацькôмъ,
А тамъ радôсть, месть, остеклôсть
У вôйску шляхецькôмъ.

„Воды, воды, милый Боже!“
Въ горячцѣ рыдають,

[1]) Свои стихотворы печатавъ „Наумъ Шрамъ“ въ „Правдѣ“, въ „Руськôй Хатѣ“ и въ „Родимôмъ Листку“.

„Будь проклятый, ты гетьмане!“
Другі̂ проклинають, —

„Щó-сь покинувъ дѣтій своихъ?“ —
„„Не покинувъ, дѣти!““
„Ой покинувъ, мовчѣть старі̂,
Мовъ горобцѣ въ сѣти“.

„„Не покинувъ, соколята!““
Старші̂ потѣшають, —
„Воды, воды, милый Боже!“
Молодцѣ рыдають....[1])

Гарными суть також обѣ думы про „Переяславскій трактатъ“[2]). Тôлько-жь въ сихъ творахъ поетичныхъ не добачаємо тои красы въ образахъ и тои драматичнои силы, яка проявляє ся въ думѣ „Берестечко“. Поетъ зломаный невзгодинами житя вдаривъ бандурою объ землю. И пôрвались милозвучні̂ струны, але гомôнъ думъ Наума Шрама лунає доси на зеленôй Буковинѣ.

Въ рускôй письменности суть єще инші̂ епичні̂ творы, котрі̂ мають высшу стôйнôсть литературну, нѣжь всѣ ті̂ писаня згаданыхъ девятьнацяти поетôвъ. Красші̂ бо поемы писавъ Шевченко, одначе єго епичні̂ творы не оцѣняють ся тутъ изъ-за того, що ôнъ стоить высше въ поезіи лиричнôй. Опроче епичною поезією займались також Осипъ Федьковичь, Микола й Корнило Устіяновичѣ, Иванъ Гушалевичь, Пантелеймонъ Кулѣшь, Олександеръ Кониській, Иванъ Франко, Олена Пчôлка, Павло Свôй (Павлинъ Свєнцицкій), Иванъ Верхратскій и и.

[1]) „Руська Хата“, стор. 22.

[2]) „Правда“, II., 1868; ч. 39., стор. 465. 466; — III., 1869; ч. 23., стор. 197. 198.

Годить ся ôдтакъ еще спôмнути про двохъ письменниковъ, котрî залюбки списували епичнî творы, особливо-жь приказки. Ось и они:

1. Павло Бѣлецкій-Носенко. Ôнъ бувъ изъ дворянъ-помѣщиковъ Полтавскои ґуберніѣ и живъ въ другôй половинѣ минувшого та въ першôй половинѣ сего вѣку. Се бувъ панъ-феодалъ, котрый въ 1812. р. писавъ: „Яка убога та держава, де пôдданî своєвôльнî“ ![1]) — А вже-жь хотѣвъ ôнъ собѣ придбати славу литературну и про-те писавъ богато по-россійски и по-украиньски, та ачей не догадувавъ ся, що его записанî зъшитки пôдуть „мышамъ на снѣдане“. Про-те писаня Бѣлецкого-Носенка суть лишь здобуткомъ библіоґрафіѣ, по-за-якъ не мають стôйности литературнои. По смерти автора надруковано отъ-сî украиньскî его стихотворы: 1. „Горпинида чи вхопленная Прозерпина“. Жартливая поема въ трехъ пѣсняхъ. Києвъ, 1871 (16°, сторôнъ 82). — 2. „Приказки“ въ чотырохъ частяхъ. Києвъ, 1871 (8°, сторôнъ V+123+142+132+133). — 3. „Гостинець землякамъ“. Казки слѣпого бандуриста, чи спѣвы объ рôзныхъ рѣчахъ“. Києвъ, 1872 (8°, сторôнъ 157). — „Горпиниду“ написавъ Бѣлецкій придержуючись смѣхотворнои манеры Котляревского. „Приказки“-жь зладивъ ôнъ по чужимъ взôрцямъ, идучи слѣдомъ именно за Ляфонтеномъ. — Литературну его дѣяльнôсть оцѣнивъ широко Н. И. Петровъ, авторъ твору „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. (Кіевъ, 1884; стор. 36—56).

2. Лука Данкевичь родивъ ся въ 1791., а вмеръ въ 1867. р. бувши парохомъ въ Коломыи. Ôнъ бувъ одынымъ изъ першихъ галицко-рускихъ патріотôвъ,

[1]) Кость Одовець, Критичный оглядъ книжки Н. И. Петрова „Очерки исторіи украинской литературы...“ („Дѣло“, 1884, ч. 46).

що словомъ и письмомъ намагали пробудити землякôвъ ôдъ вѣкового сну до нового просвѣтного й національного житя. Вже въ 1847. р. помѣстивъ ôнъ въ „Вѣнку“[1]) три свои стихотворы: 1. „Бесѣда о горѣлцѣ“ (стор. 45—51); 2. „Должникъ жидôвскій“ (стор. 52-54); 3. „Шатана жида“ (стор. 55—61). Опôсля писавъ часто байки и помѣщувавъ ихъ пôдъ псевдонимомъ „Лука зъ Ракова“ по-найбôльше въ литературныхъ додаткахъ до Вѣденьского „Вѣстника“. Хоча-жь у Данкевича не було великого талану поетичного, хочь и мова его байокъ не може вважатись зовсѣмъ вдоволяючою, то все-таки деякѣ байки „Луки зъ Ракова“ суть важнымъ памятникомъ того часу, коли просвѣтнымъ недолѣткамъ въ галицкôй Руси перша наука подавалась въ казкахъ и байкахъ.[2]) Недрукованѣ рукописи Данкевича зберегають ся у професора Омеляна Партицкого.

Въ кôнци пятьдесятыхъ и въ начатку шѣстьдесятыхъ рокôвъ въ галицко-рускôй письменности появивъ ся напрямъ дивовижный, коли-то деякѣ грамотѣѣ бажали утворити книжный языкъ галицко-рускій[3]). Тогдѣ написавъ Никола Лисикевичь двѣ лихѣ поемы: „Спѣвакъ зъ Полѣсья“ (Львôвъ 1861)[4]) и „Гостина на Украинѣ“ (Львôвъ 1862)[5]). Такій макароничный языкъ ставъ небавомъ опôсля наближатись до мовы россійскои, и ôдтакъ Титъ К. Блонскій написавъ (1863) въ мертвôмъ языцѣ поему „Аккерманская плѣнница“, котра вже въ тôмъ

[1]) „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“, уплѣлъ Иванъ Б. Ѳ. Головацкій. Часть II. У Вѣдни, 1847.

[2]) Такожь Василь Ковальскій зложивъ деякѣ байки, щô ихъ напечатавъ у своѣй „Рускôй читанцѣ для нижшои гимназіи“. Въ Вѣдни 1852.

[3]) Гляди Истор. литер. рус. II., стор. 314. — [4]) ibid., стор. 310.

[5]) Чистѣйшу мову добачаемо въ сѣмъ стихотворѣ: „Сонное Видѣніе або Розговоръ духовъ о польской и о руской

часѣ стала незамѣтною въ розвою рускои письменности.[1])
Неподвижну мертвоту такои писанины ожавили Украинцѣ и галицко-рускѝ народовцѣ, именно Пантелеймонъ Кулѣшь, Олександеръ Кониськiй, Корнило Устiяновичь и и.

Въ найновѣйшôмъ часѣ появились на Украинѣ деякѝ епичнѝ стихотворы, мѣжь котрыми вызначуе ся „Нова громада", поема въ двохъ частинахъ В. В. Кострицького. Києвъ, 1885 (8°, сторôнъ 127). Добру оцѣнку сеи поемы подавъ Михайло Комаръ въ „Зорѣ", 1887; стор. 13—14.

Мѣжь перекладами чужихъ епичныхъ творôвъ вызначують ся переспѣвы деякихъ частинъ Гомеровои Илiяды. Крôмъ Руданьского займали ся симъ перекладомъ еще Ксенофонтъ Климковичъ[2]) и Володимиръ Самôйленко[3]), котрѝ гекcаметрами вельми складно перевели першу пѣсню Илiяды зъ тексту грецкого на мову украиньску. Мѣжь-тымъ Петро Нѣщиньскiй переложивъ пяту и шесту пѣсню Гомеровои Одиссеѣ[4]). Также ôнъ хôснувавъ ся гексаметромъ и въ перекладѣ своѣмъ зъумѣвъ зъобразити всю красу грецкои епопеѣ. — Въ 1848. и 1849. роцѣ Осипъ Шухевичь переклавъ гарно на мову руску „пѣснѣ про хлѣборобство" (Georgica) римского поета Вергилiя, ôдтакъ двѣ его „скотарскѝ пѣснѣ" (идилѣ) и. з. „Тiтiръ" и „Палемонъ" и также

справѣ". Оповѣдь въ стихахъ написавъ М. В. Р(озлуцкiй), Львовъ 1862. — Що передше (1854 и 1855 р.) надруковано въ „Зорѣ галицкôй" деякѝ епичнѝ и ліричнѝ стихотворы Платона Костецкого.

[1]) „Галичанинъ". Львовъ 1863., выпускъ III. и IV., стор. 9—35

[2]) „Основа". Львôвъ 1871; числа 1. 2. 12. 13.

[3]) „Складка". Альманахъ року Божого 1887. Ир. I-й. Спорудивъ Вл. Александровъ. Харькивъ; стор. 133—163.

[4]) „Зоря". 1886, ч. 21: „Одиссеевѝ плавники" (Гомеровои Одиссеѣ зшитокъ пятый). — „Нива", украиньскый литературный збирникъ. Одесса 1885. (Пѣсня VI., стор. 3—18.)

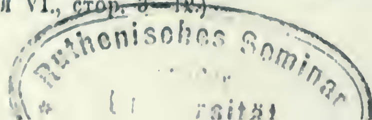

„Грамотику“ або „мужицьку приправу“ (Moretum), творъ сего-жь римского поета. Сї переводы и такожь иншï наслѣдованя Осипа Шухевича по смерти батька выдавъ сынъ ѥго Володимиръ у Львовѣ 1883. р.

Деякї писателѣ познакомлювали своихъ землякôвъ зъ епичными творами иншихъ литературъ славяньскихъ въ перекладѣ рускôмъ. Именно Иванъ Верхратскій переложивъ зовсѣмъ добре староческій памятникъ п. з. „Рукопись Короледворска“ (Збôрникъ староческихъ епичныхъ и ліричныхъ пѣсень. У Львовѣ 1879), и зладивъ такожь переспѣвъ двохъ польскихъ поемъ Юлія Словацкого („Заджумленыхъ батько“[1]) и „Въ Швейцаріи“)[2]. А по-за-якъ думы сербскои простонароднои поезіѣ уважають ся найкрасшимъ жемчугомъ въ скарбници поезіѣ Славянъ въ загалѣ, то переспѣвомъ ихъ на мову руско-украиньску занялись два письменники, Украинецъ Михайло Старицкій и галицкій Русинъ М. Нетяга (Осипъ Барвѣньскій). Старицкій выдавъ „Сербськï народнï думы и пѣснѣ“ въ Кіевѣ 1876. р. (Часть перва: „Думы юнацькï“, се бъ-то богатырскï або историчнï). Нетяга же зладивъ перекладъ двохъ сербскихъ народныхъ думъ, „Косове поле“[3]) и „Сонъ царицѣ Милицѣ“[4]). — Такъ отже дôзнавъ ся ученый свѣтъ, що руска мова ѥ способна выразити всѣ тï мысли, котрï явились найвысшими идеалами свѣта старого й нового.

---

[1]) „Заджумленыхъ батько“. Поема Юлія Словацкого. На рускій языкъ переложивъ Иванъ Верхратскій. У Львовѣ 1876.

[2]) „Въ Швейцаріи“. Поема Юлія Словацкого. („Денниця“. Письмо литературно-наукове. Въ Станиславовѣ 1880; число 19—23.)

[3]) „Правда“. VI, 1873; число 4—13.

[4]) ibid., VIII., 1875; ч. 11. 12. — Про литературну дѣяльнôсть Осипа Барвѣньского скаже ся де-що въ части третѣй сеи Исторіѣ литературы рускои.